

Proceedings of the International Congress on Cyprus Studies

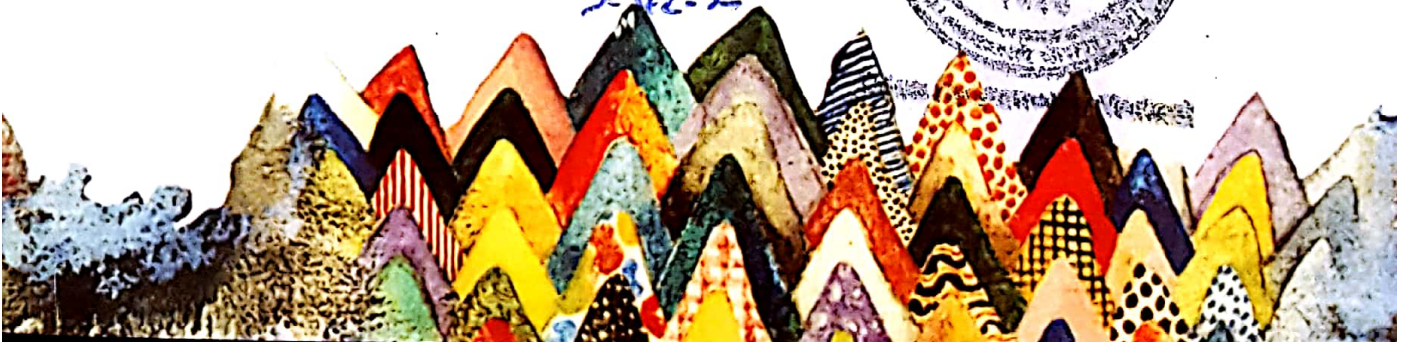
5th

Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

Ülker Vancı Osam
Edited by/Editör

VOLUME/CİLT-1

S.12-2



5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri

**Proceedings of the Fifth International
Congress on Cyprus Studies**

Cilt / Volume I

14-15 Nisan / April 2005

**Editör / Edited by
Prof. Dr. Ülker Vancı Osam**

Doğu Akdeniz Üniuersitesi Yayınları
Eastern Mediterranean University Publications

Sunuş

Kurulduğu 1995 yılından bu yana Doğu Akdeniz Üniversitesi bünyesi içinde çeşitli akademik etkinlik ve yayın çalışmalarında bulunan Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, artık geleneksel hale gelen Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde sunulan bildirilerin yer aldığı bir başka yayını daha araştırma ve yayın dünyasına kazandırmaktan büyük mutluluk duymaktadır.

Merkez olarak iki yılda bir düzenlediğimiz Kıbrıs Araştırmaları Kongrelerinde, gerek Türk gerekse yabancı akademisyenlerin ve araştırmacıların, Kıbrıs'a ilişkin çeşitli konularda Türkçe ya da İngilizce sundukları ve tartıştıkları bildirileri kitaplaştırmayı her zaman görev bildik. Bunu yaparken biçim ve yazım açısından gereken özeni ve titizliği en üst düzeyde korumaya çalıştık. Buna karşın, yazılarda öne sürülen tüm görüş, düşünce ve savların yazarlarına ait olduğunu, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'ni bağlamadığını belirtmek isterim.

14-15 Nisan 2005'te gerçekleştirdiğimiz 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde 12'si İngilizce, 22'si Türkçe olarak sunulan 34 bildiri iki ciltte bir araya getirildi. **Birinci ciltte** 'Kıbrıs Sorunu' ile ilgili 7 bildiri, 'Ekonomi' hakkında 3 bildiri, 'Tarih' konulu 4 bildiri ve 'Sanat, Edebiyat ve Eğitim' konulu 6 bildiri olmak üzere toplam 20 bildiri yer almıştır. **İkinci ciltte** ise 'Mimarlık, Arkeoloji ve Çevre' hakkında 6 bildiri, 'Halkbilim' üzerine 4 bildiri, 'Sosyoloji' alanı ile ilgili 4 bildiri olmak üzere toplam 14 bildiri bulunmaktadır. Bu vesileyle, 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'ne sundukları bildirilerle katkı koyan herkese Merkez adına teşekkür ederim.

Bildirilerin kitaplaştırılması sürecinde başta Doğu Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü olmak üzere, tüm DAÜ Basımevi çalışanlarına ve kitabın basıma hazırlanması sürecinde büyük emeği geçen sekreterim Nihal Sakarya'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Prof. Dr. Ülker Vancı Osam
Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Başkanı

Preface

The Center for Cyprus Studies is pleased to present another publication, the *Proceedings* of the Fifth International Congress on Cyprus Studies which was held on 14-15 April, 2005. We believe that the International Congresses held by the Center every two years since its foundation in 1995, have created an academic forum in which unique research studies from a great variety of fields are presented and discussed. We hope that the interested researchers will benefit from this new source as well.

In the process of editing, we did our best to carefully check all papers to free them from any typographical and format errors. Nevertheless, we stress that all ideas, views and hypotheses published in these *Proceedings* are the sole responsibility of the authors and they do not reflect the ideas, views or policies of the Eastern Mediterranean University or Center for Cyprus Studies.

We collected total 34 papers (12 in English and 22 in Turkish) delivered at the Fifth International Congress on Cyprus Studies in two volumes. **Volume I** consists of 7 papers on political issues, 3 papers on issues related to economy, 4 papers on Cypriot history, and 6 papers on Cypriot art, literature and education. **Volume II** accommodates 6 papers on architecture, archeology and environment, 4 papers on Cypriot folklore, and finally 4 papers on sociological matters.

The Center for Cyprus Studies wishes to thank the Rector of the Eastern Mediterranean University, and the staff of EMU Printing Office for their support and help. I also would like to extend my thanks to Nihal Sakarya, my secretary, for the work she put in the process of preparing this book for publication. Last but not least, my sincere thanks go to all participants who contributed to the Congress with their papers and thus made this publication possible.

Prof. Dr. Ülker Vancı Osam
Director, Center for Cyprus Studies

İçindekiler / Table of Contents

Sunuş / Preface iii-iv

İçindekiler / Table of Contents v

I. Kıbrıs Sorunu Bildirileri / Papers on Cyprus Issue

Bi-Communality in Cyprus

Ahmet C. GAZİOĞLU 1

Enosis and British Policy in Cyprus 1878 – 1950:

Some Tentative Speculations

Reed COUGHLAN 15

The Legal Effects of the United Nations Resolutions

Relating to Cyprus: Question of Legitimacy and Effectiveness

Wojciech FORYSINSKI 37

Cyprus after the Referendum 2004: The Critique of Informalism in Customary and Treaty Law April 2005

Ahmet Mustafa OSAM 49

The Cyprus Question from the Polish Perspective

Premzyslaw OSIEWICZ 71

T.C. ve K.K.T.C. Vatandaşlığına Sahip Olan Kişilerin Askerlik Yükümlülükleri

Turgut TURHAN 85

Saadet Partisi (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Kıbrıs Konusundaki Dış Politika Yaklaşımlarının

Karşılaştırılmalı Analizi

Ayşegül KOMSUOĞLU 109

II. Ekonomi Bildirileri / Papers on Economy

- Customer Perceptions of Bank Service Quality in a Developing Country: Some Evidence from the TRNC*
Hüseyin ARASLI, Salih Turan KATIRCIOGLU,
Salime Mehtap SMADI 123
- Kıbrıs Sorununun Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri*
L. Hilal AKGÜL 143
- Avrupa Birliği (AB) Sürecinde KKTC'deki Serbest Bölge ve İşletmelerinin Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma*
Okan Veli ŞAFAKLI, Erdal GÜRYAY 151

III. Tarih Bildirileri / Papers on History

- 1955 – 1963 Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Nacak Gazetesi*
Ulvi KESER 171
- XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Kıbrıs'ta Kahve*
Ali Efdal ÖZKUL 199
- Osmanlı ve İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs'ta Bir Türk Gazetesi: Yeni Zaman*
Özcan MERT 205
- Sultan II. Mahmud Kütüphanesi ve İçerisinde Bulunan Kitaplara İlişkin Bazı Tespitler*
Mustafa Kemal KASAPOĞLU 219

IV. Sanat, Edebiyat ve Eğitim Bildirileri / Papers on Art, Literature and Education

- Aşkın Aporisi ve Çağdaş Görsel Yaratıcılık Stratejileri*
Simber Rana ESKİER 235
- Kıbrıs'ta Kültür, Sanat, Edebiyat ve Fikir Dergiciliği*
Ertuğrul AYDIN 243

<i>Kıbrıs Türk Şiirine ‘Géo-littéraire’ Bir Yaklaşım</i>	
Emel KEFELİ	257
<i>Kıbrıs Türk Edebiyatında Ağız Kullanımı</i>	
Ahmet PEHLİVAN	279
<i>Kıbrıs Türk Romanında Göç</i>	
Mihrican AYLANÇ	289
<i>The Bologna Process and the Future of Cyprus Higher Education</i>	
Raymond ZEPP	307

Kıbrıs Sorunu Bildirileri

Papers on Cyprus Issue

Bi-Communality in Cyprus

Ahmet C. GAZIOĞLU*

Before saying anything on bi-communality in Cyprus and the relations of the two peoples, it will be relevant, I think, to say first something about the origins of the two communities.

Historical Background

The British historian, Sir George Hill, who devoted his many years to painstaking research of the four-volume history of Cyprus, states in his fourth volume:

*“It was religion combined with language that fostered the idea that the Cypriotes were Greek in origin That there was real racial affinity with the Hellenic stock there is nothing to prove. The anthropological evidence, so far as it goes, seems on the whole to favour the contrary view.”*¹

Archaeological and anthropological research has shown that the primitive population of Cyprus was an offshoot from the regions of Asia Minor and North Syria and formed the bulk of the people of Cyprus as early as the Stone Age. However, the modern concept of being part of a nation is not based on the origins and race of a people but the passionate feeling of a man.

Sir Ronald Storrs, who had been the Governor of Cyprus when Greek Cypriots burned Government House during their uprising in favour of Enosis, the union of Cyprus with Greece, stated that the Greekness of Cypriots was, in his opinion, indisputable and no sensible person would deny that.²

The Times concluded in 1928 that “*A Cypriot may be anything by blood, but being Orthodox, he thinks of himself as Greek*”.³ I think it is absurd to argue about the devotion and loyalty of a people to any nation, thus accepting itself as part of that nation, regardless of its origins and race.

When it comes to the second largest community on the island, the Turkish Cypriots, it is easier to trace their origin and the nation to which they belong. A year after the Turkish occupation of Cyprus in 1571, a general registration showed that in the Mesaoria Plain and the area of Mazato at least 76 villages, which were in the possession of Latin lords, were completely evacuated. When the results of this registration were sent to Selim II, together with the report by the Turkish Governor (*Beylerbey*) Sinan Pasha advocating the immediate resettlement of the island and enclosing a list describing what kind of people were needed to reactivate the economy of Cyprus, Selim II issued a *firman*

* Araştırmacı-yazar, Lefkoşa-KKTC

(imperial decree) on 21 September 1572 ordering the transportation of Anatolian Turks to Cyprus.

The *firman* provided that the people to be transferred to Cyprus should be skilled in a wide variety of crafts and trades, agriculture and farming, according to the list sent by the *Beylerbey*.

This was a compulsory transportation by which one family out of ten from provinces opposite Cyprus and thus, within a year or so, 1,689 families were transferred to Cyprus, one third of which were voluntary immigrants. Craftsmen brought their tools and farmers were accompanied by a pair of oxen. In addition to that, the soldiers and pashas who took part in the war for Cyprus were granted privileges if they decided to settle in Cyprus.

Sir Harry Luke, an authority on the Turkish period of Cyprus, described the origin of the Turks in Cyprus as follows:

*“The original Turkish settlers were principally drawn from Lala Mustafa’s soldiers, who were given fiefs in the island by Sultan Selim; but they were added to, from time to time by Turkish immigrants from Anatolia and Rumelia. The Turks thus became a permanent element of the population of Cyprus. They refrained from intermarriage with their Orthodox compatriots and they preserved the purity of their language to an extent unequalled in any other part of the Osmanlı-Turkish speaking world before the language reform carried out by the Ankara Government under Atatürk. But they have maintained relations with their Greek Christian neighbours which, if not intimate, were on the whole amicable.”*⁴

Professor C. F. Beckingham of Oxford University, who conducted research on the people of Cyprus in 1954, taking into consideration particularly the bi-communality situation, underlined that Cyprus was in the fullest sense a plural society, for the two principal communities were distributed over the whole island. Both were represented in each of the six towns; and villages inhabited by one or the other community exclusively, or in which the two were mixed in varying proportions were found everywhere. One of the two small groups, the Armenians, was not represented in the villages and the other, the Maronites lived only in a few Maronite villages mostly in the Kormakiti area.

According to the 1946 Census figures, the total of mixed villages of Turkish and Greek inhabitants was 146, whereas there were 112 wholly Turkish and 369 totally Greek villages. Thus 627 was the total number of villages. According to Professor Beckingham, this pattern of distribution has been a characteristic result of the social structure of the Ottoman Empire, in which religious communities or *millet*s were in many respects autonomous. Because of the intercommunal fighting, first during in 1958 and then after the Greek Cypriot onslaught, which started in 1963 the number of mixed villages, were drastically reduced to 48 in 1970. Since 1974 we have only one mixed village left; that is PYLA.

Many of those wholly Turkish some of the mixed villages where Turkish Cypriots were in majority, like my village, Vuda, in Larnaca district, were the former possessions of Latin owners which after 1571 had become properties of the Turks. The Turkish mainland settlers who were settled and owned these estates formed part of the homogeneous Turkish community.

Self-Rule Based on Bi-Communality

When Cyprus was occupied by the Turks, they treated the Greek Cypriots with considerable goodwill. Sir Harry Luke, who is the author of *“Cyprus under the Turks (1571 – 1878)”*, stated that *“The Turks assured the Greek Cypriots the free enjoyment of their religion, with the undisturbed possession of their Churches; gave them permission to acquire houses and land with the power of transmission to their heirs; and recognised the supremacy of the Orthodox Community over all other denominations in the island. ... They abolished serfdom, under which the peasantry had groaned even during the Byzantine domination and they restored the Orthodox Archbishopric, which a Christian Church had caused to be in abeyance for 300 years. ... This was a change in the status of the majority of the population far greater than any they had known before; and restoration of the Archbishopric had results almost equally important.”*⁵

A Prosperous and Influential Community

The result of tolerance and privileges granted to the Greek Cypriots during 308 years of Turkish rule had been the emergence of a prosperous and influential native Christian people who were regarded as a separate *millet*, enjoying self-rule, which they have been free to run their communal affairs such as religion, culture, education and local administration.

According to the British authors and observers as well as the first colonial rulers, during the Turkish period *“two independent powers existed in Cyprus, one was Turkish, the other Greek ... Turks, unlike Latins, imposed no rituals, launched no anathemas against the Orthodox people.”* This is how W. Hepworth Dixon, one of the first British administrators, described the essence of bi-communality in Cyprus under Turkish rule. Even Greek Cypriot historians, lawyers and clergy acknowledged the Turkish policy of bi-communality based on separate autonomy for each community. George Chakallis, a distinguished lawyer, politician and historian wrote this in 1902: *“The Church of Cyprus has enjoyed important privileges recognised by the Turks since the Conquest of the island and always acknowledged whenever a new Archbishop was elected by an imperial decree (Berat).”*⁶

Another very important aspect of bi-communality was the right of each community to elect, with their own free will, their local representatives as well as

the representatives in the Central Administrative Assemblies, called Meclis-i idare. The Greek Cypriot community also had the privilege to elect its Archbishop who was recognised as the leader (*Ethnarch*) of his community. This traditional right continues until today and the election of Archbishop Makarios as the first President of the Cyprus Republic in 1960 was based on this privilege.

Two Official Languages

Hepworth Dixon underlines the fact that the Turkish rule in Cyprus was based on a dual system. Another important instrument of creating this dual system, as well as the essence of bi-communality, was a full respect not only for the religion but also the language of Greek Cypriots. As a matter of fact, the names of streets, squares, public places and offices were displayed in both the Turkish and Greek languages.

Archduke Louis Salvador of Austria, who visited Cyprus towards the end of Turkish rule, observed that “*The localities appear in white characters on blue metal tablets in Turkish and Greek*”.

In 1858, the Greek Orthodox Archbishop made an application written in Greek to the Turkish Governor of Cyprus, on behalf of the Greek inhabitants of Prasyo village, for the repair and re-building of Ayia Yiorgi Church. This application in Greek was endorsed by the *Mejlis* and then forwarded to Istanbul, where approval was granted.⁷

Equality and Bi-Communality in Justice

Under Ottoman law, the presidency of each *Nizam* Court was held “*ex officio by the judge of the Court of Mahkeme-i Sheri but the remaining members of Nizam Courts consisted of an equal number of Christians and Mohammedans, elected separately by their respective communities*”.⁸ Advocates were allowed to address the Courts in either Turkish or Greek.

The British Period

Despite the fact that the Greek Cypriot community had been saved from serfdom and gained the right to be equal to the Turkish Cypriot community, which was part of the ruling Turkish nation, having reached a position of economic superiority and autonomous status during the Turkish period, they began their struggle for Enosis (union with Greece) as soon as the administration of the island was transferred to Britain. Thus, without any real justification, they started their campaign to undermine the concept of bi-communality in the island.

In March 1883, only five years after the British occupation, according to the Queen’s Order in Council, the High Courts of Justice became merged in District

Court and Mr. C.P. Walpole, a barrister-at-law, was appointed as the President. Two Cypriot judges, Mr. A. Cramie and Mr. Hassan Hilmi, were appointed to work under him; one from each community. Later, the British Colonial administration kept the principle of bi-communality, but adjusted the number of Turks and Greeks in proportion to their population.

One thing that was kept as a rule and applied, was the principle that neither community represented the other and the representatives of both communities at all levels continued to be elected separately by their respective communities.

The British changed the principle of equal representation in the Legislative and Executive Council as well, and ruled that the numbers should be adjusted according to the population ratio of both communities. Thus the elected numbers of Turkish and Greek representatives in the Legislative Council according to the 1882 Order in Council and 1883 Constitution i.e. (6 Greeks, 3 Turks and 9 *ex officio*) in order to keep the balance in the hands of the British High Commissioners and the Governors, who were entitled to use their casting vote in case there were equal votes cast for a decision.

Greek Cypriot sociologist, Kyriacos C. Markides, says that when the British decided to install a more liberal Constitution, the Enosis movement was the central political issue, as the post-war era signalled the beginning of an uncompromising struggle for union with Greece.

Greek Cypriot nationalism reached its peak following the Second World War and as Kyriacos Markides stated, *“It was the Church which dominated Greek Cypriot politics by exploiting nationalistic feelings; and AKEL, together with its left-wing associates, had to accept the supremacy of the Church. It became clear that whoever controlled the campaign of Enosis ultimately controlled the society”*.⁹

The EOKA terror campaign which was the cause of deep mistrust and animosity between the two communities is now being celebrated by the Greek Cypriot community on its 50th Anniversary. Apart from opening old wounds, these celebrations should serve to remind all concerned parties of the aim of the original campaign would not help any rapprochement leading to the bicomunal harmony.

The Right to Self-Determination and Bi-Communalism

I think I should also briefly mention the right to self-determination recognised separately for both communities. This right was first heard of in Cyprus in 1954 when, on 20 August Greece appealed to the UN, the Greek case was based on the right to self-determination.

When the General Committee met on 23 September to consider the Greek appeal, Alexis Kyrou explained that Greece was to resort to the UN because the

British Government had refused to settle the problem by direct talks and had denied the Cypriots the right of self-determination.¹⁰

The British and, particularly, the Turkish delegates responded that the principle of self-determination in Article 1(2) of the Charter could not be used to undermine treaty arrangements, and if self-determination were allowed, it should be granted to both communities.¹¹

It was also stated that to allow the Greek application would be an intervention within England's domestic jurisdiction. But later by the 11th General Assembly session, Britain followed a new line by a complete reversal of the Article 1(2) contention and accepted that the Cyprus problem was indeed an international issue, that could be discussed in the General Assembly; it was not simply a colonial question, but a complex matter that involved not only the British and Cypriots, but also Turkey and Greece.

In December 1956, the British Government announced publicly that, after a limited period of self-rule, the Greek and Turkish Cypriot communities would be given a chance to decide their own future through self-determination. In the House of Commons, both the Foreign Secretary and the Secretary of State for the Colonies announced that both communities were separately entitled to self-determination and if the Radcliffe Plan for self-rule worked satisfactorily, then H.M. Government would be ready to review its application. Alan Lennox-Boyd then underlined the following:

*"When the time comes for this review, that is, when these conditions have been fulfilled, it will be the purpose of Her Majesty's Government to ensure that any exercise of self-determination should be effected in such a manner that the Turkish Cypriot community, no less than the Greek Cypriot community, shall, in the special circumstances of Cyprus, be given freedom to decide for themselves their future status. In other words, Her Majesty's Government recognise that the exercise of self-determination in such a mixed population must include partition among the eventual options."*¹²

The British Foreign Secretary, Selwyn Lloyd, underlined the fact that the Cyprus people had a bi-communal character and *"a considerable number of Turkish Cypriots lived in the island, who looked on Turkey as their fatherland"*.¹³

This was followed by the Macmillan Plan which, apart from bi-communality, was aimed at creating a triple condominium and was described as an experiment in *"partnership and co-operation"*. It envisaged sharing the sovereignty of Cyprus with Greece and Turkey on condition that Britain should retain military bases and facilities.¹⁴

When Greece and the Greek Cypriots rejected this, the first stage of the Macmillan Plan was put into practice on 1 October 1958. The Turkish Consul-General in Nicosia was appointed as the representative of the Turkish Government. This alarmed the Greek side and Averoff, the Foreign Minister of

Greece, remarked that the Greek Government had to find some way to forestall the plan's full implementation.¹⁵

This was a turning point which prepared the ground for restricted independence. A leading Labour MP, Mrs. Barbara Castle, went to Athens and warned Makarios that unless he accepted a bi-communal and restricted independence, the next move would be the partitioning of the island. Makarios agreed. The Greek Prime Minister, Karamanlis, declared himself "overjoyed" and said that he himself had raised this a year ago in NATO Council.

On 6 December, the UN General Assembly unanimously adopted a resolution (1287 – XII) which "expressed the confidence that continued efforts will be made by the parties to reach a peaceful, democratic and just solution in accordance with the Charter of the UN."

The Political Committee, where Averoff and Zorlu had two hours of heated discussion, called on "the three governments directly concerned and the representatives of the Cypriots to start discussions for a final solution to meet the legitimate aspirations of the Cypriots". Averoff, describing this, said "the Greeks lost the final battle".

The Turkish Foreign Minister met Averoff after resolution 1287 (- XII) was unanimously adopted on 6 December 1958, and suggested that the two of them should come together and start a dialogue leading to the final solution envisaged by the UN. This initiative by Zorlu led to the creation of an independent, bi-communal partnership republic.¹⁶

It was agreed that Turkish Cypriots should not be regarded as a minority but accepted as a separate community on an equal footing; the island should be Turkish and Greek, not Greek and not Cypriot.

The British Foreign Secretary stated that "Her Majesty's Government would welcome a scheme for the future of Cyprus based on cooperation between the two communities in the island and between the Greek, Turkish and British Governments".¹⁷

Zorlu, after receiving this British official view on 23 December 1958, confirmed in replying that his objective had been to: a) safeguard British Sovereignty over the British Bases b) establish cooperation between the two communities on the basis of equality and of a federal constitution

Key Concepts of the Cyprus Agreements

The key concepts of the Agreements reached first in Zurich on 11 February 1959 and then confirmed in London on 17 February included:

- a) equality, and
- b) bi-communality

Averoff's View of Bi-Communality

Averoff wrote the following: *"I readily admitted that there were two communities and that was why we should make different arrangements for them where necessary."*¹⁸

The basic structure of the Republic of Cyprus was founded on a regime of effective partnership and political equality by accepting separate election rights for each of two main communities on every level; and that executive authority should be vested in the Greek Cypriot President and the Turkish Cypriot Vice-President with veto powers.

The 1960 Republic and Bi-Communality

Former Turkish Cypriot Attorney-General, Zaim Necatigil, stated that: *"The Republic of Cyprus has never been a unitary state in which decisions are made solely by one community, except in regard to matters within the jurisdiction of the respective Communal Chambers. The two communities were equals ... in the sense that each existed as a political entity."*

In addition to the establishment of a joint, bi-communal House of Representatives of 15 Turkish Cypriot and 35 Greek Cypriot respectively elected members (Deputies), two separate Communal Chambers also were created according to the 1960 Constitution, as a symbol of bi-communality, to exercise autonomy in matters relating to their respective communities.

Bi-communality was a source of power-sharing and created conditions by which it was expected that one community would not be able to exert hegemony over the other.

It was due to the concept of bi-communality and the provisions based on this principle that many decisions of the joint Cypriot parliament and the Cyprus Government had to be approved either by two-thirds of Turkish Cypriot members or by the Vice-President of the Republic who had a veto power on certain vital issues, such as foreign relations, defence and security.

Polyvios Polyviou, a prominent lawyer who is specialised in constitutional theory and had worked with the Greek Cypriot delegation during the Geneva Conference in August 1974 says that: *"The central principles of the 1960 Constitution were, first, that the state being set up was a bi-communal one. ... Other provisions established the communal character of the state and entrench the recognition of the two communities' separate existence, particularly in the political and cultural offices. Thus, to take but two examples, all elections take place on the basis of separate communal electoral lists and separate voting. Additionally, the Constitution provides for an exclusively communal level of political and social activity."*¹⁹

Makarios and other Greek Cypriot leaders, as soon as the Zurich and London Agreements were signed, started a campaign to change the main provisions of

the Constitution which underlined bi-communality. Thus they attempted to establish a Greek Cypriot state, within which the Turkish Cypriot people, the co-founder partner, would henceforth be considered as a minority.

In order to achieve this aim, Makarios argued that the Constitution based on bi-communality could not function properly and on 30 November 1963, only 3 years after the Constitution came into force, submitted his Thirteen Points proposal to change the Constitution.

Polyviou stated the following: *“A piecemeal and gradual amendment process would have been much preferable. ... For a start, some of them are undeniably more controversial politically than others, the potentially adverse impact on bi-communalism of a specific proposal being taken here as the relevant test of political acceptability.”*²⁰

Polyviou, like Glafkos Clerides, criticised as premature the attempt to change the balance created by bi-communality through Makarios’s thirteen amendment points, which *“was a political miscalculation of the first order”*.²¹ Clerides expressed his view on this issue by stating that *“A correct, realistic evaluation of the situation would have led to the conclusion that any attempt to bring about constitutional amendments was premature and doomed to failure”*.²²

Since then, all Greek Cypriot and mainland Greek policy has been to remove the concept of bi-communality and create a unitary state system based on majority rule.

1968-1974

During the 1968 – 74 intercommunal talks between Denktaş and Clerides, the Greek Cypriot government was not prepared to accept local government and administration which might result in a federal or cantonal system because, as Clerides explained later, *“this system would not preserve unity and was contrary to the principles of a unitary state and accepted forms of local government”*. Denktaş felt that the Greek side’s objection to local autonomy was political and not based on *“practical considerations”*.

In the 3rd volume of his memoirs, Clerides clearly stated why, in 1970, they rejected a solution based on local government for the Turkish community, saying the reason *“was again our antipathy to the partnership concept and our intention to reduce the Turkish community to a minority in a Cypriot state”*.²³

Thus, the views of the two sides continued to remain apart, and the intercommunal talks led nowhere when Makarios also insisted that any settlement should not close the door to Enosis and would not end up with an agreement of a new bi-communal partnership.

By studying these historical facts of Cyprus, one can understand better why the Greek Cypriot leaders since Makarios, and in particular the present one, Papadopoulos, have been following a policy which blocks the ways to a bi-

communal partnership republic based on the political equality of the two communities, under a federal or confederal umbrella within a united Cyprus.

Polyviou had to admit that *“the Greek Cypriot side too was not as flexible as might have been either. The main factor of this conduct was that Makarios and the Greek Cypriot leaders, ever since 1963, were in control of the machinery of government; the Republic of which it was now in sole charge was recognised internationally; the 1960 Constitution had in practice been substantially modified; the Greek Cypriot community was remarkably prosperous. Therefore, it was vitally important that the outcome of the bi-communal talks should be a unitary state.”* Thus ended the bi-communality concept, which had been the vital factor all along within the existence and relations of the two Cypriot peoples.

This narrow-mindedness, this desire to have a unitary Greek Cypriot state based on majority rule, against bi-communal concept and partnership, created the situation and internal friction among Greeks which led to a series of tragic events, a military coup, the Turkish intervention, the division of the island and the final separation of the two communities.

The Coup Against Bi-Communality

After the 1963 Greek Cypriot coup against the bi-communal partnership state and the subsequent occupation by Greece which resulted in the second coup in 1974, this time by Athens against the Greek Cypriot regime of Makarios, all negotiations for a new partnership were based on bi-communality and political equality, in two separate zones or states.

a) On 9 January 1977, the Turkish Cypriot President, Rauf Denktaş, sent a letter to Makarios and declared that he was ready to discuss with him the establishment of a transitional bi-communal administration as a first step. Makarios agreed. They met on 12 February and agreed on four guidelines. The first is as follows:

“We are seeking an independent, non-aligned, bi-communal federal structure.”

And the last one underlines that *“the powers and functions of the central federal government should take into consideration the bi-communal character of the state”*.

b) Anglo-American-Canadian proposals of 10 November 1978 suggested in their first clause that *“the Republic of Cyprus shall be a bi-communal, federal state with two constituent regions, one of which will be inhabited predominantly by Greek Cypriots, the other by Turkish Cypriots”*.

c) On 19 May 1979, the Denktaş-Kyprianou Ten Point Agreement endorsed the four guidelines agreed between Denktaş and Makarios two years earlier.

d) On 9 August 1980, the UN Secretary-General in his opening speech at the intercommunal talks in Nicosia, stated that both parties reaffirmed the validity of the 1977 and 1979 top level agreements.

Dr. Hugo Gobbi, the respected Cyprus Representative of the UN Secretary-General, under whose auspices the intercommunal talks in Nicosia continued in the early 1980s, was of the opinion that neither of the communities was ready to construct a real multi-cultural state. He asked this: *“In Cyprus, are there any social, internal or external reasons to build a common state?”* and then added, *“The only reason could be a common will, but that does not exist.”*²⁴

We might ask: *“Could the Annan Plan create such a common will, after its rejection by a substantial majority of Greek Cypriots in the 24 April 2004 referenda?”*

Here are a few quotations from Dr. Gobbi, who published his experiences in Cyprus and the ideas he developed over many years in *“Rethinking Cyprus”*:

... *“I have reached the conclusion that the Cypriot communities do not have common grounds from which to work ... The basic truth is that they do not want to share a common destiny.”*

... *“Furthermore, there is nothing to constitute a unifying factor. What we do have is the existence of real confrontations and anachronic prejudices. There are no cultural similarities, where language, religion and race are different. There is no will to share a common destiny, an important factor in modern multiracial American societies.*

This hostile social environment ... and ... the access of only the Greek Cypriot community to the European Union constitute new separating factors.”

... The only link at this stage that I can recommend is that of the mutual respect shared by equals and good neighbours.

When Perez de Cuellar’s Framework Agreement was concluded after months of negotiations, the date of 17 January 1985 was announced by the UN Secretary-General for the summit for the signing of the Framework Agreement in New York.

Accordingly, Denktaş and Kyprianou went to New York to sign the agreement but all of a sudden, the Greek Cypriot leader changed his mind and refused to sign, demanding more discussions on almost all clauses, which initially had been accepted. According to *The Times* of 22 January 1985, *“UN officials said, ‘Kyprianou even questioned the basic tenets and principles of accommodation with the Turkish Cypriots, including the concept of bi-zonality and equal political status for the two communities’.”*

Foreign Minister Rolandis, who resigned in protest at Kyprianou’s intransigent attitude and said, *“de Cuellar’s document could have been rejected only by those who opposed a federal solution”*.

The Secretary-General, who was so shocked and upset, reported to the Security Council, saying that *“unless the two sides are willing to take this step and agree on the framework, no further progress can be expected”*.

The Turkish Permanent Representative in the UN, İltar Türkmen, commented: *“The Greek side is consistent in one respect: not to accept anything”*.²⁵

A similar rejectionist attitude against any solution based on establishing a bi-communal partnership on an equal footing has recently been openly demonstrated by the present Greek Cypriot leader, Tassos Papadopoulos, who actively campaigned for a “NO” vote in the 24 April 2004 referendum.

On 25 July 1989, the Secretary-General submitted to both Denktaş and Vassiliou the “*Set of Ideas*”. He invited both leaders to New York in early 1990, and after two meetings with them, he said this:

*“Cyprus is the common home of the Greek Cypriot community and of the Turkish Cypriot community. Their relationship is not one of majority and minority, but one of two communities in the state of Cyprus. My mandate, given to me by the Security Council, makes it clear that the participation of two communities in this process is on equal footing. The solution that is being sought is thus one that must be decided upon by, and must be acceptable to, both communities. ... The political equality of the two communities and the bi-communal nature of the federation need to be acknowledged.”*²⁶

On 27 March 1991, Perez de Cuellar repeated that his mission was with two communities, participating on an equal footing, and that the solution should be approved by both communities separately. Towards the end of 1991, he repeated that “*agreement will result in the establishment of a bi-communal, bi-zonal federation of two politically equal communities in which sovereignty will be equally shared but indivisible*”.

The Annan Plan

The latest and most comprehensive plan for a solution was the Annan Plan, which made it plain that the New Cyprus Republic would be “*an indissoluble partnership, with a federal government and two equal constituent states, the Greek Cypriot state and the Turkish Cypriot state*”.

Separate Simultaneous Referenda

Annan recommended the holding of referenda “*as an underlying concept that the act of re-unification should be an act not of the community leaders, but of the people on each side. The two leaders would agree to put the Foundation Agreement to approval by the Greek Cypriots and the Turkish Cypriots in separate simultaneous referenda. The Greek Cypriots and the Turkish Cypriots would exercise their inherent constitutive power, renewing their partnership. The new partnership would be based on a relationship not of majority and minority, but of political equality.*”²⁷

Conclusions

A long time ago, an Ottoman Education Minister was reported to have declared that, “*had it not been for schools, running educational matters would have been very easy.*” By extending that reasoning, perhaps we can also say that, had it not been for the existence of two separate and politically equal communities, solving the Cyprus Problem would have been easy!

In no way, can denying the realities of Cyprus help to achieve a final, viable and just settlement, therefore let us face the facts and try to solve the problem without political delusions.

Notes

¹ Hill, Sir George, *The History of Cyprus, Volume IV*, pp. 488-489

² Storrs, Sir Ronald, *Orientalisms*, pp. 469-470

³ *The Times*, 5 May 1928

⁴ Luke, Sir Harry, *Cyprus, A Portrait and an Appreciation* (London 1957), p. 78

⁵ Luke, Sir Harry, *op. cit.*, pp. 15-16

⁶ Chakallis, George, *Cyprus Under British Rule* (1902), p. 25

⁷ A photocopy of the Greek text of the appeal appears in Appendix 7 of *The Turks in Cyprus* by A. C. Gazioğlu

⁸ From the message from General Sir R. Riddulph, the British High Commissioner, to the Earl of Kimberley on 7 July 1881

⁹ Markides, Kyriacos C., *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, pp. 12 - 13

¹⁰ See Crawshaw, Nancy, *The Cyprus Revolt*, p. 83

¹¹ See 10th UN GAOR 55 (1955), and 9th UN GAOR, 1st Committee – 549-52 (1954)

¹² Parliamentary Debates (*Hansard*), 19 December 1956, vol. 562, No. 32, col. 1272 & 1276

¹³ See 13th UN GAOR 148 (1958)

¹⁴ For details of the plan, see Gazioğlu, A.C., *Two Equal and Sovereign Peoples*, pp. 20 - 39

¹⁵ Averoff, Evangelos, *Lost Opportunities (1950 – 1963)*, p. 239

¹⁶ Averoff, *op. cit.*, p. 303

¹⁷ FO 371/136414 – v52864

¹⁸ Averoff, *op. cit.*, p. 302

¹⁹ Polyviou, Polyvios, *Cyprus – Conflict and Negotiation (1960 – 1980)*, p. 16

²⁰ Polyviou, *op. cit.*, pp. 32-33

²¹ Polyviou, *op. cit.*, p. 34

²² Clerides, Glafkos, *Cyprus: My Deposition, Volume I*, p. 115

²³ Clerides, Glafkos, *Cyprus : My Deposition, Volume III*, p. 46

²⁴ Gobbi, Dr. Hugo, *Contemporary Cyprus*, p. 107

²⁵ See S/AV, 2729, 11 December 1986, p. 46

²⁶ See S/2183

²⁷ See S/2003/398, The Report of the Secretary-General, 1 April 2003.

Enosis and British Policy in Cyprus 1878-1950: Some Tentative Speculations

Reed COUGHLAN*

This paper argues that there were five phases of British response to the Enosis agitation. Uncertainty characterized British policy towards the Enosis movement from the very earliest days of the occupation through Churchill's visit to the island in 1907. The second phase was defined by Churchill's response to the Enosis memorial that year while he was serving as undersecretary of State for the Colonies. The second phase established a sense of clarity that held sway in both London and Nicosia regarding British policy through the First World War and the years immediately following as Cyprus was established as a Crown colony in 1925. In the period 1929-1931 British policy exhibited confusion, ambivalence, accommodation and exasperation, even though a "White paper" had been issued in response to the London deputation in 1929. The fourth phase followed the riots of 1931 when the British introduced the period of "benevolent autocracy." The next two decades featured an "era of illiberal laws" during which the constitution was suspended and the Cypriot government exercised a form of direct rule that was judged by one analyst to be unique in the experience of British decolonization.¹ As we will see, British efforts at repression were effective until about 1940 when Enosis agitation resurfaced. The final phase was ushered in with the introduction of the "emergency" when the British were simply trying to contain the violence and find some exit strategy that would save whatever was left of British Imperial pride.

This discussion of the fluctuations in British policy towards Enosis also suggests that the strength and longevity of the Enosis movement has been seriously underestimated in most of the literature on the history of Cyprus under British rule. We conclude with the suggestion that the Enosis movement may be understood, in part, as a visceral reaction by Greek Cypriots to the humiliations they suffered at the hands of British cultural imperialism.

British Uncertainty: 1878-1907

An analysis of official documents during the British era on Cyprus suggests two different matters of interest and concern to Island officials, namely, administration and politics. The first included the daily matters of trade, commerce and social administration. The Annual reports sent to London typically dealt with all of these matters. Legislation for the year was summarized, the administration of justice and criminal statistics were presented,

* Empire State College, SUNY

trade and agriculture were discussed, revenue and expenditures were presented, forests and public works were reported upon, and the current state of schools, prisons and public health were evaluated. Most Cypriot dispatches dealt with the quite mundane issues of trade and administration of the colony. All in all, things seemed to be running along smoothly, except that on fairly frequent occasion, political agitation would raise its head and the attention of colonial administrators on Cyprus and in London turned from administration toward the second and much more vexing problem of how to deal with the political situation. Strangely, the issue of Enosis is conspicuous by its absence from any of the annual Reports for Cyprus over the decades of British rule. It may be that the administration took Enosis agitation as a kind of constant in the political scene on the island, one to which they had become inured over the years so that they thought it not worth commenting upon in the annual recounting of events. Even in 1912, following intercommunal rioting, the High Commissioner failed to comment on the political climate.

This is not to say that British policy makers felt that they had nothing to worry about. On the contrary, dispatches to the colonial office were filled with concern expressed by island administrators over how to handle the constant agitation for Enosis. The vacillation and uncertainty on the part of British policy makers in London and the increasing concern of British administrators on the island were poignantly illustrated by the flurry of dispatches from Cyprus and the bland, waffling tone of responses from Whitehall in the decade 1893-1903.

In the months of April and May of 1892, for example the High Commissioner, Walter Sendall, sent three separate letters to the Secretary of State for the Colonies in which he discussed "Enosis agitation," "rumored disturbances" and "meetings of Greeks at Nicosia,"² but he was given little guidance in how to respond. Again, in 1893, the High Commissioner asked his superiors if the legislative Council should be permitted to debate Enosis. Sendall appeared a bit sheepish as he broached the topic,

"it may become necessary to consider whether a discussion could be permitted to take place on such a topic as, say, the cession of Cyprus to Greece. I mention this, in case your Lordship should desire to give me any instruction beforehand, in anticipation of such a contingency".³

The subsequent exchange of minutes between Mr. Fairchild, Mr. Wingfield, Mr. Bramston, Mr. Meade, and Mr. Bruxton in the colonial Office back in London is almost comical in its vagary. Mr Meade wrote to Mr. Fairfield,

"I would reply that Lord Ripon⁴ does not think it necessary to give him any special instructions in the event of the subject being discussed in the leg. Council, as the Greek inhabitants are evidently well aware of the fact that this country could not, if it wished, cede Cyprus to Greece, and that therefore the consent of Turkey as well as Greece would be required for such an arrangement."⁵

To this Mr Fairfield replied that Legislative assemblies could only debate topics over which they exercise some control and the Cyprus assembly had no voice over the matter of the island's sovereignty. The voluminous correspondence triggered by The High Commissioner's letter raised many constitutional questions about what a legislative council could or should not be permitted to debate. Mr. Meade wrote to his Colonial Office colleague, Mr. Fairchild, saying, "I venture to suggest a draft as to this ruling. No doubt it may be said that leg. Assemblies can only debate things with which the body has to deal. But this does not help much – for the question remains what those things are. You contend that the Cyprus leg. Council can only discuss those matters as to which it can make laws, and the point is whether this restriction (unknown as far as I'm aware elsewhere) exists in the case of that body."⁶

This suggestion led to the following exchange:

Fairfield: "It is not a question of what one section of the Council can propose, but what the Council can or cannot do,"

Meade: "Yes, but I put the case as showing that you can sometimes discuss what you cannot enact."

Fairfield: "A council or subordinate can not use its power to annihilate itself: see opinion of LO (Jamaica) 19 Jary '66 387 accompanying volume and LO opinion (Cape) 7 Nov '71 No. 738"

Meade: This opinion relates to the competency of that legislature to pass a certain act. The point in question is the liberty to debate, not legislate."⁷

The High Commissioner was eventually instructed that the debate over Enosis should be ruled out of order, but this decision did little to satisfy any of the parties on the island.

It is interesting to notice that Sandal's original inquiry was actually initiated because he had been visited by a deputation of Turkish Cypriots who were concerned over several articles in the Greek press that discussed the contents of correspondence between a Greek member of the legislative council and a member of the British parliament on the subject of the cession of Cyprus to Greece. The vehemence of their response to the Greek press suggests that the leaders of the Turkish Cypriot community were well aware of the Enosis agitation and that they were quite prepared to let their opposition be known to the government even at this early date.⁸

Enosis was advocated persistently over the years of British rule. With the notable exception of Hill's (1952) history of Cyprus, few historians acknowledge the importance of this issue throughout the period of Britain's tenure on the island. The High Commissioner reported on tensions generated in 1897 as a result of recruitment efforts by the Greek Consul on behalf of the Greek Army. The Greco-Turkish war of that year had the usual effect of stirring up trouble on the island. In March and April alone, the High Commissioner filed three

telegrams and four confidential reports worrying about how to deal with these recruitment efforts.⁹

With the outbreak of hostilities between Greece and Turkey in April, 1897, High commissioner Sendall issued a proclamation in the *Cyprus Gazette* forbidding “meetings assemblies and processions to the disturbance of the public peace.”¹⁰

In November, 1901 the newly appointed High commissioner, Haynes Smith submitted a lengthy analysis of the Enosis movement that his superiors in Whitehall judged to be a “temperate statement”¹¹ but the situation Haynes Smith described led Secretary of State for the Colonies to conclude that it was time to “throw cold water on the agitation” before trouble got out of hand.¹² The Secretary of State wrote to the High Commissioner in February, 1902, urging him to be firm in telling the Enosists that His Majesty’s Government could only relinquish Cyprus if it were returned to Turkey.¹³ Chamberlain’s lengthy response to Haynes Smith’s pleas on the other hand, seemed to reverse the ruling of a decade earlier when his predecessor had been told that the debate over Enosis in the legislative council was ruled out of order. Haynes-Smith had wanted to be empowered to say that the issue of Enosis was not within the competence of the Legislative Council because it was not consistent with the 1878 treaty that had entrusted the administration of the island to Britain but under which the suzerainty of Cyprus was retained by Turkey. Chamberlain responded,

“Your proposals as to the Leg. Council do not commend themselves to me. Though I admit that it must be trying to listen to long and irrelevant discussions in the Council to the detriment of public business, and though these discussions may occasionally tend in a direction contrary to H.M.’s Treaty obligations, I think it is easy to attach too much importance to utterances which can be little known and have little effect outside of the Council Chamber, and it must moreover be remembered that such discussions are useful in providing an outlet for seditious sentiments which are less dangerous as they are openly expressed.”

Haynes-Smith did not reply to the Secretary of State for the Colonies for a full six months, but when he did, he submitted a very substantial report in which he warned that the “foreign agents of the agitation...openly state that the people will resort to violence” if their demands are not met.¹⁴

Enosis and the Greek Schools on Cyprus

This report also provided a thorough analysis of the role of elementary school teachers in spreading Hellenic propaganda, and in ensuring that younger generations were brought into the Enosis fold. Haynes-Smith described a system of terrorism used to force the schoolteachers to carry out the Enosis program.

The particular brand of Enosis described in the report of the Inspector of schools in 1902, is not one that merely advocated Union with Greece, but was specifically loaded with anti-Turkish sentiment and presaged the later expression of ethnic antipathies on the island. The Inspector described the songbook prescribed by the Enosis “programme,” containing

“matter intended to inflame Greek patriotism, war songs, (against the Turks). In practice, whenever I ask to hear the children sing, it is a war song, ‘forward, follow the drum that leads us against the Turks’”¹⁵

Nor was this the first time that Greek school children had been involved with anti – Turkish agitation. In 1895 Mr Seager, the Chief Magistrate of Nicosia wrote to the Chief Secretary describing hostilities between Greeks and Turks in the capital arising, he said, from a procession of Greek school children who sang songs “which referred to the slaughter of the hated Moslems” as they paraded through the Turkish Quarter. The Chief Magistrate, while acknowledging the right to assemble, warned that subsequent demonstrations and meeting may “very likely and in all probability would give rise to riot if not bloodshed.”¹⁶

Enosist advocates had long been aware of the importance of Greek schools as a vehicle for advancing their cause. When High commissioner Biddulph proposed the use of English in Cypriot schools in first decade of British rule, Greek Cypriots protested roundly.¹⁷ Several scholars have noted the role of schools in spreading the “Megali Idea”¹⁸ though little attention has been paid to the inability of the British to deal with this obvious irritant and constant source of seditious influence. In spite of the report filed in 1902 in which the High commissioner pointed out that the “schoolmaster is subject to annual election and the Hellenic propaganda organization is using the system to stir up trouble and keep the villages in a constant state of turmoil,”¹⁹ nothing was done about it. In 1904 another incident was reported when the schoolboys in Kalavaso paraded through the village singing “the heads of the Turks must be cut off and their bodies thrown into the filth”²⁰ (Hill, 1952: 508) As we will see presently, the Enosists persisted in their use of schools and school masters to propagate the cause for many years. As one analyst put the matter,

“Through the educational system which was maintained and controlled by the Church, the nationalist ideology became the main value system into which the younger generations were systematically socialized. The expansion of primary and secondary schools, first in the cities and later in the countryside, opened up new audiences for Hellenic nationalistic values.”²¹

The expansion of the system of schools throughout the island over the period of British rule can serve as a measure of the spread of Enosis. In 1902 when the report on Hellenistic Propaganda and the Schools was filed, there were 22,738 students in Cypriot primary schools of whom 17,174 were Greek Christian and hence presumably subject to the Enosis influence.²² By 1920 the system had

expanded to serve 41,887 students. The following table, drawn from the Annual Report for 1920 illustrates the dramatic growth in the number of schools and pupils over a forty-year period.

Schools in Cyprus, 1881-1921²³

	schools	students	expenditure
1881	170	6,776	\$ 3,672
1921	741	41,887	\$52,309

Churchill’s Cyprus Visit and the New Departure

Following the years of waffling and uncertainty during the first three decades of British rule, British policy toward Enosis was finally given clarity in 1907. When Churchill visited Cyprus that year, he was presented with an elaborate memorial that laid out the case for Union with Greece, including a thoughtful economic rationale for Enosis.²⁴ Churchill explained in his response that the island still belonged to the Ottoman Empire, so it was not within Britain’s power to cede Cyprus to Greece. He also reminded the Greek members of the legislative assembly that they must also consider the wishes and preferences of their Turkish neighbors. The Enosis agitators, on the other hand might be forgiven for thinking that their activities would continue to be tolerated when Churchill acknowledged,

I think it is only natural that the Cypriot people, who are of Greek descent, should regard their incorporation with what may be called their mother-country as an ideal to be earnestly, devoutly, and fervently cherished. Such a feeling is an example of the patriotic devotion which so nobly characterises the Greek nation (ibid).

Although Churchill’s sympathetic commentary may have encouraged Enosists to believe that theirs’ was a just cause, this was the first time that the British Government, in the person of the Under Secretary of State for the Colonies had taken a firm and definitive stance with regard to the issue of Enosis and as such, marks a point of departure for British policy.

The various wars involving Greece and / or Turkey in the early years of the twentieth century inevitably added fuel to the Enosists fires. In 1912, for example, between April 24 and May 27, in the run-up to the first Balkan war, High Commissioner Sir Hamilton Goold-Adams sent no less than thirteen telegrams and dispatches about the political situation and the disturbances on the Island.²⁵ On May 27, 1912 intercommunal tensions generated by news of the Italo-Turkish war erupted in violence. According to Hill, “Exulting over the defeat of the Turks in Triploi, the Greeks in Limassol insulted the Turks, who retaliated. The police had to fire on the rioters and troops were called out ...to quell the violence.”²⁶ Five were killed and 134 were wounded in the violence,

though the report filed by the district commissioner contradicts the impression left by Hill's account that the violence was primarily a result of the police firing on the crowd. Commissioner Bolton's report indicated that two were killed by rifle fire, and seven were so wounded. Knives and sticks inflicted the remaining 125 casualties, three of them fatal, thus underscoring the extent of intercommunal hand-to-hand violence.²⁷

Reactions back in London to the news of riots on Cyprus were surprisingly low key, especially when juxtaposed to the reactions to the riots of 1931. In 1912 five died and 134 were injured²⁸; in 1931 there were six fatalities and about 68 injuries²⁹ but British property was destroyed and, as we will see, British reaction was immediate and severe. In 1912 the consensus back in Whitehall was that "no arrests or expulsion should be made without reference home," and "I agree – the proceedings and language are very mild; there is no ground for official repressive measures."³⁰

On November 20, 1914 High Commissioner Goold-Adams wrote Lewis Harcourt, Secretary of State for the Colonies, apprising him of a letter he had been given by the Chief Cadi on behalf of the Moslem inhabitants of Cyprus.³¹ The Moslems wanted assurance that Britain would not hand Cyprus over to Greece. At the same time, the Greek Cypriots had submitted a memorial asking for Enosis. The responses at the Colonial Office were neither confident nor reassuring. On December 2, 1914, Sir G. Fiddles wrote, "This requires careful handling."³² Then, after briefly reviewing the intent of the two memorials, he commented, "I suppose that pressure will be brought to bear on us to give up the island, but I hope it will be resisted." The next minute entered contains the rather startling suggestion: "Yes, or could we not for once in a way manage to mislay these papers and need no answer at all."³³

We may never know if this suggestion was serious, but we can say with some confidence that, if it was not, it bears out the observation that many a truth's said in jest, for the British Colonial office did seem to want to wish away the Cyprus problem. The most frequent response from the Secretary of State to the endless stream of Enosis memorials from the Greek Cypriots and the equally persistent requests from the Turkish Cypriots for re-assurances that union with Greece was not imminent, was simply, "we acknowledge receipt."

In the event, it was not pressure from Cyprus but rather, British interest in bringing Greece into the First World War that led to the offer to cede Cyprus to Greece in October 1915. King Constantine of Greece turned down the offer even though his prime minister was more inclined to accept it.³⁴ While this wartime gambit had no concrete diplomatic consequence, it did serve to encourage the Greek Cypriots in their belief that Britain had thereby acknowledged the legitimacy of the Enosist claim, especially in light of Churchill's earlier statements.

Similarly Enosist agitation increased in the three year period 1919 –1922 when the Greek army was embroiled on the Turkish mainland. In December, 1920 9 Greek Cypriot members of the Legislative Council resigned in protest of the Chief Secretaries' efforts to prevent Greek Cypriots from enlisting in the Greek army, and the subsequent disturbances were such as to require the Continuation of martial law.³⁵ In March and April, 1921, Sir Malcolm Stevenson, the last High Commissioner of Cyprus sent ten telegrams and dispatches describing processions, celebrations, and most notably, disturbances, on the island.³⁶

While the Greek defeat in Asia Minor in 1922 had a dampening effect on the Enosis agitation, three years later, when Cyprus was declared a Crown Colony, The Archbishop sent a protest to London and was told that Enosis was not under consideration.³⁷

Enosis and the Turkish Cypriot Response

The point is that Enosis was a movement that has deep historical roots and it was certainly the major focus of concern for British administrators on the island. It is also true that the Turkish Cypriot leadership were more politically active than most analysts believe.³⁸ Almost without fail, when a Greek Cypriot memorial in support of Enosis was presented to the Colonial government, the Turkish Cypriots were there with their counter – memorial. The Colonial Office papers are replete with examples of these counter memorials, but there were times when the British government went out of their way to suppress public awareness of the Turkish opposition to the movement for Union with Greece. In 1930, for example, prior to the riots of 1931 that most analysts regard incorrectly as the first Enosis violence, the Greek Cypriot leadership sent a detailed memorial that, once again, established the basis for their demand for Enosis. The Colonial office evidently took this memorial quite seriously since they decided to draft a white paper in reply. The original draft of this white paper contained a footnote on the first page that read: “Memorials protesting against this Memorial were addressed to the Secretary of state for Colonies on behalf of all religious denominations in the island other than the Greek Christians.”³⁹ The Colonial Papers document a subsequent decision to exclude reference to counter-memorials because

“it is a question of parliamentary procedure. It is...a more or less established principle that if a document is quoted or referred to in a Parliamentary Paper, the Government may be called upon to produce it. Hence the footnote may lead to a demand (which we may find difficult to resist) for publication of the actual text of the memorials.”⁴⁰

And the Governor had advised against this possibility because it could lead to further friction on the island. Little did he know that the ire of the Greek Cypriots would not be directed at their Turkish Cypriot neighbors but at the

symbol of the British government itself, namely the residence of the High Commissioner, “Government House.”

1929-1931 The Calm before the Storm

The two year period leading up to the riots of 1931 was a watershed in the formation of British attitudes toward Enosis both because of the flurry of memorials and other forms of agitation directed at them by the Unionists and because of the unprecedented reaction of the Secretary of State for the colonies. Not since Churchill’s visit to the island in 1907 had the Enosists received such acknowledgement, but even then, the British response was somewhat perfunctory. In 1929 the Secretary of State for the Colonies required that the Governor respond to the memorial in painstaking detail. Governor Storrs response to this request, dripping with sarcasm, barely disguised his disgust with the Enosists:

“I have submitted, for obvious reasons, that they should be answered as soon as conveniently possible. Heaven knows I grudge no man his jaunt to London nor his quail and Peach Melba at Mayfair Hotel, where I understand they will be modestly established. But I do faintly resent the futile and unnecessary researches and verifications imposed upon my unhappy Departments and not least upon

Yours very sincerely,

Ronald Storrs ⁴¹

In 1929 a “white paper” was eventually issued; this was the first and last time the British government publicly acknowledged the claims of the Greek Enosis movement and responded to the particular complaints laid out in them. The persistence of the Enosis agitation in 1930, even after the “White Paper” had been published and following the visit to the island by Dr Sheils, the undersecretary of State for the Colonies, led to frustration and amazement in Downing St. Mr. Dawe called the Memorial of 1930 a “piece of impudence” and judged that it “illustrates the complete childishness of the Cypriot politician.”⁴² Mr. Arthur Dawe, later knighted, served as Deputy Under-secretary of State in 1945. His intemperate views regarding the Cypriots apparently did nothing to harm his ascent into the upper echelons of the colonial office hierarchy.

British response to the increasingly vociferous agitation was inconsistent and unclear. There was the inclination to belittle the Enosis movement by claiming that it had little support outside of the church and a small cabal of city-based intelligentsia. Mr. Nicholson, the Officer Administering the Government in February 1929, wrote to the Secretary of State for the Colonies to say that

“There is no demand on the part of the Greek community for Union with Greece. The agitation carried on with that object has been due solely to the

Greek Orthodox Church in alliance with the small clique of politicians in the principal towns who work together because they believe it to be for their ultimate aggrandizement.”⁴³

In his analysis of the riots and of the events leading up to them, the noted historian Arnold Toynbee pointed out that, in the view of the British authorities, “there was still a majority, including the merchants, the farmers and the peasants in general, who were either politically apathetic or else were in favour of British rule.”⁴⁴ The British view was based, in part, on the results the island-wide response to a memorial circulated by the Greek Orthodox Church in 1930. Apparently out of about 500 Greek and mixed villages only 400 unequivocally endorsed the memorial. As Toynbee put the matter,

“On these grounds, the refusal of the signatures to the Archbishop’s memorial were regarded, in the British ‘official circles’ in Cyprus, as indications that, in 1930, the hold obtained by the Cypriot Greek nationalist movement in the country-side was far from complete.”⁴⁵

On the other hand, one might argue just as plausibly that more than 4/5 of the Greek population did seem to support the movement (since the sample included mixed Graeko-Turkish villages) and that the claim by the British that Enosis was not a popularly supported movement might be regarded as another example of the British tendency to call into question the legitimacy of its opponents throughout the Empire.⁴⁶

One might also extrapolate from what we know about the effective use of the system of schools throughout the island by the Enosists to suggest that it was unlikely that the thousands and thousands of pupils who had been exposed to the propaganda would have thoroughly forgotten the lessons they learned about the hated and despicable Turks and the much hoped for Union with Mother Greece. Indeed, Governor Storrs was well aware of the success of Enosis propaganda. In 1932 he wrote,

“In the towns the movement had in the process of time continued to make headway. Fresh generations of youth sedulously indoctrinated with disloyalty had been launched by the secondary schools (in Cyprus non-governmental) on all the professions; and, outside the Government service and the realm of government influence and activity, every branch of public life in the Orthodox community was in some way allied to the cause of union. Athletic and social clubs in particular were identified with the movement”⁴⁷

Storrs concluded his account of the activities of the Enosis propaganda effort with the following telling conclusion: “Undesirable as these manifestations of disaffection were they differed only in scale and intensity from those which had been tolerated in Cyprus for over fifty years.”⁴⁸

Not only had Enosists been active in Cyprus, but their persistence in hounding the authorities in London was quite remarkable. In the decade leading up to the

riots Deputations to the Secretary of State for the colonies were a nearly annual event. In 1920, for example, a Greek Cypriot deputation was told “that his Majesty’s Government could hold out no hope of the union of Cyprus with Greece being sanctioned.”⁴⁹ Nine members of the Legislative Council resigned their seats in protest. The members of the Legislative Council asked the Secretary of State for a plebiscite in 1921 and 1922 and were told that his Majesty’s Government would sanction neither Union with Greece nor a plebiscite. The Archbishop sent a memorial in 1925 appealing for Enosis and he was told that “he must clearly understand that as already pointed out to him on more than one occasion the Union question was finally closed and cannot be re-opened.”⁵⁰ Similar exchanges between the Archbishop and the Secretary of State occurred in 1928 just prior to the flurry of appeals in 1929. So it is a little surprising to observe the apparent confusion and indirection among the staff at the colonial office on receipt of the first set of petitions directed to the speaker of Parliament in March of that year. Mr. Dawe, for example, wrote a minute expressing his uncertainty,

“I do not know what precedent should be followed in dealing with such a petition, but I am inclined to think that the Archbishop ought to have some kind of reply from the speaker. It does not seem right for the petition to be ignored altogether.”⁵¹

And yet by August of 1930 Mr. Dawe’s patience with the Enosists had been exhausted and he considered the memorialists request for an interview with the undersecretary of State for the Colonies, an impertinence.⁵²

Riots of 1931, British Repression and the Politics of Force

Many historians of this period tend to argue that the riots of 1931 that ended in the burning of Government House were fuelled by the demand for “Enosis and nothing but Enosis,”⁵³ yet a close reading of Governor Storr’s account suggests that the motives behind the agitation that day were, in fact, more sinister. As Hill himself admits, “no sensible person could imagine that disorders of the kind that occurred could force the British Government to realize the national desires of the Greeks of Cyprus.”⁵⁴ On the contrary, in Storr’s account of the political developments leading up to the riots it is clear that he regarded the burning of his home as an act of revenge taken by advocates of Enosis who resented the legislation that he, Storrs, had put into effect regarding the control of schools on the island. Two years prior to the riots Storrs had pushed the 1929 education bill through the legislative council and thereby transferred to the government the authority to appoint, transfer, promote and dismiss schoolteachers. Before 1929 that authority had rested with political committees that had all too often seen to it that these appointments went to Athens-trained Greeks who had been thoroughly socialized into the Enosis ethos. As Governor Storrs put it, “This measure was

decisive as a final rupture of friendly relations between Government and the extreme politicians, on whose part it was henceforth a question of war to the knife undisguised.”⁵⁵ The local press vilified Storrs as the “man who had assassinated Hellenic education.”⁵⁶

So, while the riots were brought about by Enosists, it is more likely that they were motivated by political revenge than by the thought that they could achieve Union of Cyprus with Greece by burning down the Governor’s mansion.

Storrs himself could barely contain his contempt for the leaders of the Enosis movement. The letter he sent to accompany the transmission of the 1929 memorial was quite clear on this point. “By next week,” he told his superiors in London, “I hope to have dispatched to you ample material for dealing with the latest Memorial and Delegation. The document is no less absurd than pathetic and in a way makes me blush as a result of 50 years British Administration.”⁵⁷

Shortly after the riots, the Colonial Office set about the task of reversing British policy on Cyprus. Whereas the Colonial Office had advised tolerance and restraint toward Enosis for over fifty years, now they had to revise their attitudes and the laws of Cyprus to render the advocacy of Enosis nothing short of sedition. Indeed, one of the staff in the Colonial Office went further, “Persons who made an attack on, and burned down, Government House for the Purpose of depriving the King of his sovereignty over Cyprus, or, in other words, of procuring union with Greece, are in my opinion, guilty of high treason,” though a hastily scrawled marginal note added, “I am not suggesting the Bishop”⁵⁸ be prosecuted for this !”⁵⁹

Governor Storrs did introduce legislation that made any appeal to Enosis a form of sedition but he needed language that would allow him to avoid specific reference to union with Greece, so it was decided that, in addition to the usual notions of inciting hatred or contempt of the government, Seditious intention is an intention to bring about a change in the sovereignty of the colony.⁶⁰

Greek Cypriots were not the only ones to be censured by the British Government and its agents. It seems that Arnold Toynbee, a history professor who would later achieve a considerable reputation, had incurred the displeasure of several British diplomats and they did not hesitate to attempt to suppress his ideas. Mr. Parkinson, (who later served as permanent undersecretary of state, 1937 & 1940), Sir Arnold Wilson and Sir Robert Vansittart conspired to prevent *The Journal of the Institute of International Affairs* from publishing Toynbee’s article on Cyprus. They had seen the article that he published in *The New Statesman and Nation* and they did not like it. “From our point of view it would scarcely be possible to write a more mischievous article.”⁶¹ Mr. Parkinson was told, “I think that we should, if necessary, invoke the assistance of the Foreign Office to prevent the Professor from repeating his exploit....”⁶² The British Legate in Athens had also seen the article and did not care for its tone. He claimed that

“Professor Toynbee’s Cyprus propaganda in the *New Statesman* and *Nation* of April 23rd and the Bishop of Kitium’s propaganda in the precincts of the House of Commons are calculated to encourage agitation if not violent disorders in Cyprus and to undermine the Governor’s position.”⁶³

In the event, Sir Arnold Wilson claimed that he had been able to prevent Toynbee’s article from being published by threatening to resign from the council of the Institute of International Affairs where he was a member and to circularize all the members of the institute saying why he had resigned. Mr. Bevir reported a conversation in which Sir Wilson

“said that ... he regarded the article as tendencious (sic) and unsound, that Toynbee was wooly headed, and a few years before had been violently pro-Turk, and was quite likely to turn violently anti-Greek...the net result was that the article was not published.”⁶⁴

Of course, Sir Wilson was quite wrong about Toynbee on two counts. First, Toynbee had actually gained some notoriety for the propagandistic pamphlets he had written as a means to encourage Britain to join WWI.⁶⁵ One of his pamphlets chronicled the Turkish responsibility for the Armenian massacres of the previous decade. Toynbee was never pro-Turkish, violently or otherwise. Second, the cabal at the Colonial and Foreign Offices did not prevail in the long run. Professor Toynbee’s full argument about Enosis and the responsibilities of the British Government in Cyprus was published under the title, “Cyprus, the British Empire and Greece” in *The Survey of international Affairs* (1931).

The next few years were relatively quiet and the Secretary of State expressed his satisfaction when the Governor reported that there had been no trouble on the anniversary of the Declaration of Greek Independence. Mr. Dawe, writing a minute in the colonial office allowed as how, “This illustrates what can be done with a little firmness in Cyprus.”⁶⁶

On the other hand, British intelligence in Athens discovered that Greek moral and financial support for the Enosis movement had been quite substantial up to and following the riots of 1931, though British comment suggests that this was a function of the Greeks “facile enthusiasm for meddling in other people’s affairs.”⁶⁷ Some of the Enosis leaders had gained clandestine entry to Athens following the violence and as a result, the British legation in Athens reported to Mr Clauson in the colonial office that, “since the outbreak of disorder in Cyprus in the autumn of 1931 one of our principle objectives in Greece has been to follow the activities of the partisans of the Enosis movement.”⁶⁸ So it was with some alarm two years later that Governor Palmer reported that “the Society of friends of Cyprus” that had been formed in Athens in 1934 was regarded as an extremist group that “openly advocated terrorism.”⁶⁹

In London the Colonial Office seemed blithely unaware of the continuing threat. In September, 1935, the office issued a confidential paper in entitled *British Policy in Cyprus*. In it the authors describe the governance of the island

as “benevolent autocracy,” and make the claim that “this firm government is welcomed by the population as a whole and that the island is in a better and more contented condition than it has been for many years.”⁷⁰

Enosis Resurgent: 1940-1951

But just a few years later the Enosis question was once more plaguing the British administrators on Cyprus. When Italy attacked Greece in 1940, bringing Greece into the war on the allied side, the Greeks of Cyprus saw in this a new opportunity to celebrate the possibilities of a greater Greece emerging at the end of the war. Various minutes and letters in the Colonial office correspondence suggest that the Enosis movement was active throughout the war and that the German government played an active role in encouraging it.⁷¹

On June 9, 1943, Governor Wooley wrote to Oliver Stanley, Secretary of State for the Colonies, to say that the Enosists were on the march again. Various clubs and political organizations had sent a spate of telegrams to England and had caused a debate on Cyprus in the House of Lords in March of that year.⁷² Enosis had become the main issue in elections, though no one opposed it and all were trying to outdo their opponents in their vociferous support of Union with Greece. Even the communist party, AKEL, had been forced to embrace the cause of Enosis.

Governor Sir Charles Wooley was so alarmed by the “pronounced and widespread recrudescence of Enosis agitation”⁷³ that he proposed a series of restrictive measures including a ban on processions or meetings to advocate Enosis, and a stern warning to the local Greek press to cease and desist publication of Enosis agitation in their columns. He also recommended censorship of

“all letters and telegrams to and from Cyprus from and to foreign countries or Governments which are calculated to encourage Enosis sentiment: and forbidding the publication of such communications in the Cyprus newspapers.”⁷⁴

Ironically, in light of the earlier chicanery involving efforts to quash Arnold Toynbee’s scholarly contributions, the reply from the Colonial Office was couched in a concern that “the matter would almost certainly be raised in parliament wheremuch play would be made regarding freedom of the individual and freedom of the press.”⁷⁵ Even more problematic than the general agitation was the prospect of the formation of a political party committed to bringing about Union with Greece. Here again, the Colonial Office found itself unable to articulate a policy response that could provide guidance to the Governor. Mr. Acheson’s memorandum in the file does, at least, acknowledge the inconsistencies and contradiction inherent in the Government’s position:

“The emergence of a political party pledged to Enosis, logical though it is, is a challenge to the Government. It constitutes a defiance of the law... all the more significant in Cypriot eyes because it would not have been tolerated or even contemplated a few years ago.”⁷⁶

Hence, the Governor found himself in an awkward predicament with little more than expressions of sympathy from London to guide him. Sir Wooley was also painfully aware of the vacillations in British policy toward Enosis.

“Advantage is being taken of the tolerance shown and latitude given by the government since Greece entered the war, and it is reasonably certain that if the present agitation is allowed to go unchecked it is bound, sooner or later, to lead to trouble requiring force to suppress it.”⁷⁷

Indeed, he informed his superiors in London that his advisors considered that the political situation in Cyprus was perilously similar to that which preceded the riots of 1931. In his secret dispatch of June 9, 1943, Sir Wooley recognized that a definitive pronouncement by the Government was the only satisfactory solution to his predicament, yet he recognized and was subsequently reassured by the secretary of State that it was simply not practicable at the present time.

It is worth noticing that as early as June 1943, the Governor comments on the mobilization of the Turkish community on Cyprus. He says that

“it is becoming restive and apprehensive and is forming its own ‘self-defensive’ organizations. This development accentuates racial animosity. Doubts about our intentions, which unimpeded displays of Hellenic ‘patriotism’ arouse, are throwing this usually loyal minority into the hands of Turkish nationalist politicians who preach that they should look to Turkey and not to Britain for inspiration and protection.”⁷⁸

As the war drew to a close both the Colonial Office and the Foreign Office made preparations for a post war settlement. Both branches of the British government assumed that Greece would make a pitch for the cession of Cyprus and they knew very well that the Cypriots would see this as their golden opportunity. But the two branches took quite different approaches to the task at hand. The Foreign Office was the first to post a series of three papers. The first was an overview of Greek Irredentism, the second a discussion of the claims to Cyprus and the third an historical review and analysis of strategy options. The Foreign Office papers shocked both the Secretary of State for the Colonies and the Governor. In an understated and disparaging tone, the Governor said,

I must say at once that I find all these papers a little disappointing.... The writers seem to be predisposed in favor of the view that cession is inevitable or at least that the case for it is overwhelmingly strong; they also seem to be out of touch with many of the realities both in Greek politics and in Cyprus.... And to be almost entirely unacquainted with events since 1931.⁷⁹ (CO 67/319/5).

In a minute to the Secretary of State dated August 10, 1944, Mr. Acheson wrote in a similar vein,

The Foreign Office have got it firmly fixed in their heads that there is no doubt that Cyprus should be ceded to Greece after the war, and that their job is to present in any documents preparatory to post-war discussions as strong a case as they can make out for cession.⁸⁰

In subsequent paragraphs of this minute the author refers to the Governors suggestion that the Colonial Office seek the advice of the British military commanders in the middle East as laid out in the enclosures that accompanied his letter. These documents establish in no uncertain terms, the view that Cyprus must be developed as a Main Fleet Base. Mr. Acheson concludes that if this is confirmed by London based authorities, then, it would “make the cession of Cyprus to Greece out of the question.”⁸¹

Having discussed the three Foreign Office papers and the attachments to the Governors minute with Mr. Acheson, the Secretary of State for Colonies wrote a note to Sir G Gater that certainly suggests the quite different orientation of the Colonial and Foreign Offices:

I take it that you will wish the Dept. to prepare a paper demolishing the arguments put forward in these papers for the cession of Cyprus to Greece, or of any change at all in its present sovereignty.”⁸²

In this case the Colonial office, guided by the requirements of the British military, prevailed over Foreign Office preferences, and the movement for Enosis was once again confronted with British refusal.

Enosis: A Response to British Cultural Imperialism?

As this review of British responses to Enosis may suggest, Enosis took a variety of forms and these reflected the several motivations behind the agitation for Union with Greece. One was simply the nationalist desire to be politically aligned with what was viewed as the mother country. In another guise, and this was especially true in the schools, Enosis was expressed as a rabid anti-Turkish sentiment. The third form may be seen as an expression of anti-British sentiment. This was most evident in the outbreak of violence in 1931.

As the British were well aware, Cypriot unhappiness with British rule was partly born of economic grievances. Besides the animosity spawned between the two communities by events in the larger arena, Greek dissatisfaction with economic opportunities and with the burdens imposed by high taxes, especially the burden of the so-called Tribute, was a constant theme infusing Enosis memorials until 1931. The tribute was a tax levied on the revenues of Cyprus by Britain ostensibly to be paid to the Ottoman Empire and representing the “excess of revenue over expenses in the island.”⁸³ In 1927 the British eased the burden of the Tribute and the legislative Council expressed its appreciation, but the

memorial of 1929 continued to express unhappiness with the past effects of the payment of the Tribute.

If British administrators are to be believed, the elected members of the legislature were also motivated in their Enosis campaign by their resentment at British inspired legislation that had the effect of cutting back on legal work available to lawyers among them. While this claim is difficult to verify, certainly the introduction of cooperative credit unions by the British in an effort to curtail usury must have cut into the business of money lenders, of whom several served on the legislative Council over the years.

While it is difficult to document, there is substantial indirect evidence of the effects of what we might call British cultural imperialism to suggest that the Enosis movement was partly nurtured by the simmering resentments of Greek Cypriots who were systematically snubbed and humiliated in their own cultural milieu. In his remarkably candid and perceptive history of Cyprus in the British period, Captain C.J.W.Orr, who had served as a district commissioner and then, as “Officer Administering the Government,” admits,

“The English officials in the island hold aloof from the rest of the community, partly owing to their ignorance of the language, partly by reason of the difference in social standards and customs. It must be admitted that there is amongst the majority of English officials a kind of contemptuous arrogance, which forms a barrier greatly resented by the educated Cypriots, from whom the elected members of the Legislative Council are drawn, This attitude is by no means unknown in other parts of the British Empire, and is no less deplorable because it is for the most part unconscious. The Englishman is incorrigibly insular, and the characteristic is more apparent when he leaves his island than when he remains in it. The educated Cypriot when he visits England is treated with deference, courtesy, and sympathy, and is received everywhere on terms of complete social equality; it is not surprising that when he returns to Cyprus and experiences once more the barrier which exists between the English community there and his fellow-Cypriots he is filled with angry resentment and joins whole-heartedly in the cry for union with Greece.”⁸⁴

This disdain it is embedded in a great deal of the correspondence emanating from British administrators on the island. Sir Garnet Wolseley was the first British administrator on the island and was not a bit bashful about his chauvinism. Writing in his journal on August 16th, 1878 he said, “I don’t like foreigners I am glad to say. I hate their ways and customs but I could forget those, why I really dislike foreigners is on national grounds.”⁸⁵

In one of his early letters to London Wolseley wrote to Lord Salisbury, the Secretary of State for the colonies, to complain about the advice he had been given regarding the form of governance appropriate for the island. He said,

“Mr. Reilly’s views and projected laws are doubtless admirably suited to a country in the present over civilized condition of England, but to apply them to

Cyprus would be something like enacting that the bears in the zoological Gardens should in future use combs and brushes instead of their paws to scratch their heads with.”⁸⁶

In 1935 the authors of a Memorandum of the Colonial Office generally shared Wolseley’s judgment. In explaining why the 1882 constitution was “quite unsuited to the character and requirements of the islanders,” we are told that “the qualities of character which had been developed in the Cypriots were not those which fit a people for the responsible conduct of its affairs.”⁸⁷

Cultural and racial prejudice provided a good deal of the ideological fuel for British Imperialism,⁸⁸ but the galling aspect of this treatment by the British was the conviction that Athens had been the very cradle of western civilization.

Of course, not all British administrators on the island shared this disdain for Cypriots. W. Haynes Smith who served as High Commissioner in 1902 and whose prescient report on the role of Enosis propaganda in the schools identified a persistent problem for the British, also recognized the deleterious effects of British arrogance and tried to suggest the introduction of social functions where social barriers could be broken down. He allowed as how, as regards the growing class of Cypriots who are accumulating money stands,..... the social question is of much importance. The ladies of the Greek families must feel the social isolation of not generally mixing with the ruling class and one of the uses of Government House is that a tone can be given there to society in a matter of this kind.⁸⁹

He proposed a set of functions designed to increase social intercourse in the major towns between the British and local Cypriots. The Secretary of State for the Colonies appreciated Haynes Smith’s “liberality” and inquired whether he, Haynes Smith, were prepared to pay for the expenses incurred, warning that he, Chamberlain was “opposed in principle to Governors spending more in entertainment than the amount of their official income.”⁹⁰ One might imagine that Haynes Smith agreed with that sentiment and that he was effectively discouraged from acting on his liberal impulses. The social distance between the ruling class and Cypriots on the island remained as wide as ever.

The fact that many of the high commissioners and governors (eight of the twenty) assigned to serve in Cyprus were selected directly following service in African colonies was galling to the Cypriot leadership.⁹¹ While we might speculate about what that suggests for Cypriot attitudes toward Africans, it is also possible to imagine that the “contemptuous arrogance” identified by Captain Orr, may have been further tainted by racist attitudes nurtured in colonial service in Africa and that these invidious social divisions were reproduced in the interactions of colonial administrators in their new assignments in Cyprus.

So, to the extent that Enosis may be partly understood as a response to the humiliations experienced by the elite of Greek Cypriot society, we can also understand more fully why the movement was sustained for so many years and

why the leadership was consistently drawn from the social class that might have expected, under different circumstances, to have engendered some respect from the colonial administration on the island.

Notes

- ¹ Holland, R. (1997). *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*. New York, Oxford University Press. P.9.
- ² PRO CO/67/79, Sendall to Marquis of Ripon, April and May, 1892.
- ³ PRO CO 67/79 Sendal to Marquis of Ripon, January 29, 1893.
- ⁴ Secretary of State for the Colonies.
- ⁵ PRO CO 67/79 Meade to Fairfield, February 11, 1893.
- ⁶ PRO CO 67/79 Meade to Fairfield, February 20, 1893.
- ⁷ PRO Co 67/79 exchange between Meade and Fairfield, February, 1893.
- ⁸ PRO CO 67/79 Sendall to Secretary of State for the colonies, January 29, 1893.
- ⁹ PRO CO 67/105 Sendall to Secretary of State for the Colonies, March and April, 1897. Events on Crete at the turn of the century contributed to the agitation on Cyprus. An insurrection on Crete in 1896 was followed by Autonomy in 1897; this led eventually to an effort to bring about union with Greece. The Great Powers resisted this and it was not until 1913 that Crete was finally made part of the Hellenic kingdom. Through all this turmoil, Cypriots followed events with great interest, as they believed that the fate of Cypriot Enosis was closely tied to what might become of Crete.
- ¹⁰ PRO CO 67/105, Proclamation by Sendall, 23 April, 1897.
- ¹¹ PRO CO 67/132 Chamberlain to Anderson, January 18, 1902.
- ¹² *ibid.*
- ¹³ PRO CO 67/132 Chamberlain to Haynes-Smith, February 19, 1902.
- ¹⁴ PRO CO 67/132 Haynes-Smith to Chamberlain, August 30, 1902.
- ¹⁵ PRO CO 67/132 Report on the schools, August 4, 1902.
- ¹⁶ PRO CO 67/91, Seager to Chief Secretary, April 17, 1895.
- ¹⁷ Alastos, D. (1955). *Cyprus in History*. London, Zeno.
- ¹⁸ Kitromilides, P. (1979). "The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of Ethnic Conflict." *Journal of the Hellenic Diaspora* 6(4): 5-30.; Kitromilides, P. (1990). "Greek Irredentism in Asia Minor and Cyprus." *Middle Eastern Studies* 26(1):3-17.; McHenry, J. A. (1987). *The Uneasy Partnership on Cyprus, 1919-1939*. New York, Garland publishing. Orr, C. C. W. (1918). *Cyprus Under British Rule*. London, Zeno Publishers.
- ¹⁹ PRO CO 67/132 Haynes-Smith to Chamberlain, August 30, 1902.
- ²⁰ Hill, G. (1952). *The History of Cyprus*. London, Cambridge Univ Press.p.508.
- ²¹ Kitromilides, P. (1979). "The Dialectic of Intolerance: Ideological Dimensions of Ethnic Conflict." *Journal of the Hellenic Diaspora* 6(4): 21.
- ²² Cyprus Annual Report, 1902-3.
- ²³ Cyprus Annual Report, 1920-1.

- ²⁴ PRO CO 67/149 letter of Greek members of Legislative Council, appended to letter of King-Harmon to Secretary of State for Colonies, October 21, 1907
- ²⁵ PRO CO 67/166, Goold-Adams to Secretary of State for Colonies, April – May, 1912.
- ²⁶ Hill, G. (1952). *The History of Cyprus*. London, Cambridge Univ Press:518.
- ²⁷ PRO CO 67/166 W.N.Bolton to Chief Secretary, June 2, 1912.
- ²⁸ *ibid*
- ²⁹ Toynbee, A. J. (1931). “Cyprus, The British Empire and Greece.” *Survey of International Affairs*: 385.
- ³⁰ PRO Co 67/166 minutes by J.MG and M.I.L. May 8, 1912.
- ³¹ PRO CO 67/174 Goold-Adams to Harcourt, November 20, 1914.
- ³² PRO CO 67/174 minute by G.Fiddles, December 2, 1914.
- ³³ PRO CO 67/174 minute, December 4, 1914.
- ³⁴ McHenry, (1987) *The Uneasy Partnership on Cyprus 1919-1939* Garland Press. P.32.
- ³⁵ Hill, G. (1952). *The History of Cyprus*. London, Cambridge Univ Press, p.534.
- ³⁶ PRO CO 67/202 Stevenson to the Secretary of State for Colonies, March and April, 1921.
- ³⁷ Hill, G. (1952). *The History of Cyprus*. London, Cambridge Univ Press:541.
- ³⁸ On this point, see McHenry, (1987) *The Uneasy Partnership on Cyprus 1919-1939* Garland Press.
- ³⁹ PRO CO 67/227/7 minute to Sir S Wilson, January 14, 1930
- ⁴⁰ *ibid*
- ⁴¹ PRO CO 67/227/6 Storrs to Shuckburgh, September 11, 1929
- ⁴² PRO CO 67/234/1 minute by Dawe, December 8, 1930
- ⁴³ PRO CO 67/228/5 Nicholson to the Secretary of State for Colonies, February 6, 1929.
- ⁴⁴ Toynbee, A. J. (1931). “Cyprus, The British Empire and Greece.” *Survey of International Affairs*: p.364.
- ⁴⁵ *Ibid.*, p.365
- ⁴⁶ Furedi, F. (1994). *The New Ideology of Imperialism:Renewing the Moral Imperative*. Boulder, netlibrary.
- ⁴⁷ PRO CO67/237/11 Storrs, R. Disturbances in Cyprus in October, 1931. Despatch from the Governor of Cyprus to the Secretary of State for the Colonies February 11, 1932.
- ⁴⁸ *ibid*.
- ⁴⁹ PRO CO 67/199 Fenn to Viscount Milner, December 16, 1920.
- ⁵⁰ PRO CO 67/214 Stevenson to Amery, May 5, 1925.
- ⁵¹ PRO CO 67/228/5 Minute by Dawe, March 9, 1929.
- ⁵² PRO CO 67/234/1 Minute by Dawe, August 12, 1930.
- ⁵³ Hill, G. (1952). *The History of Cyprus*. London, Cambridge Univ Press.p.548.
- ⁵⁴ *ibid*.
- ⁵⁵ PRO CO 67/247/10 Storrs to the Secretary of State for Colonies, June 9,1932
- ⁵⁶ *ibid*
- ⁵⁷ PRO CO 67/227/6 Storrs to Shuckburgh, September 11, 1929.
- ⁵⁸ The Bishop of Kyenia led the riotous mob in procession to Government House.
- ⁵⁹ PRO CO 67/237/11 minute by HB December 8, 1931.
- ⁶⁰ PRO CO 67/245/9 The Statute Laws of Cyprus No.34 of 1932.
- ⁶¹ PRO CO 67/244/7 Letter to Parkinson from CRD May 1932.
- ⁶² *ibid*.
- ⁶³ PRO CO 67/244/7 Ramsay to Sargent, April 30, 1932.

- ⁶⁴ PRO CO 67/244/7 Bevir to Storrs, May 13, 1932.
- ⁶⁵ Toynbee, A. (1915). *Armenian Atrocities. The Murder of a Nation*. London, Hodder and Stroughton.
- ⁶⁶ PRO CO 67/243/2 minute by Dawe, April 7, 1932.
- ⁶⁷ PRO CO 67/244/9 Memo to Clauson, November 21, 1932.
- ⁶⁸ PRO CO 67/244/9 Memo to Clauson, November 21, 1932.
- ⁶⁹ PRO CO 67/254/6 Palmer to Secretary of State for Colonies, June 19, 1934.
- ⁷⁰ PRO CO 67/259/10 British Policy on Cyprus. Memorandum by the Colonial Office.
- ⁷¹ See Coughlan, R. *Enosis and the British*. Official Documents. Altamont, NY Greece and Cyprus Research Center, 2004.
- ⁷² PRO CO 67/319 Wooley to Stanley, June 9, 1943.
- ⁷³ *ibid*.
- ⁷⁴ *ibid*.
- ⁷⁵ PRO CO 67/319 Colonial Office minute, June 24, 1943.
- ⁷⁶ PRO CO 67/319 minute by Acheson, June 11, 1943.
- ⁷⁷ PRO CO 67/319 Wooley to Stanley, June 9, 1943.
- ⁷⁸ *ibid*.
- ⁷⁹ PRO CO 67/319/5 Wooley to Battershill, July 8, 1944.
- ⁸⁰ PRO CO 67/319/5 minute to Battershill August 10, 1944.
- ⁸¹ *ibid*.
- ⁸² PRO CO 67/319/5 Battershill to Gater, May 2, 1944.
- ⁸³ Toynbee, A. J. (1931). "Cyprus, The British Empire and Greece." *Survey of International Affairs* p. 370.
- ⁸⁴ Orr, C. C. W. (1918). *Cyprus Under British Rule*. London, Zeno Publishers. P.171.
- ⁸⁵ Cavendish, A., Ed. (1991). *Cyprus 1878. The Journal of Sir Garnet Wolseley*. Nicosia, Cyprus Popular Bank Cultural center.
- ⁸⁶ PRO CO 67/4 Wolsley to Salisbury, January 7, 1879.
- ⁸⁷ PRO CO 67/259/10 British Policy in Cyprus, Memorandum by Colonial Office para #6.
- ⁸⁸ Huttenback, R. *Racism and Empire. White Settlers and Colored Immigrants in British Self-Governing Colonies*. Ithaca: Cornell Univ. Press.
- ⁸⁹ PRO CO 67/132 Haynes-Smith to Chamberlain, August 30, 1902, Para #4.
- ⁹⁰ PRO CO 67/128 Chamberlain to Haynes-Smith, February 19, 1902.
- ⁹¹ Holland, R. (1997). *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*. New York, Oxford University Press. p.14.

The Legal Effects of the United Nations Resolutions Relating to Cyprus: Question of Legitimacy and Effectiveness

Wojciech FORYSINSKI*

Introduction

There is a good reason to take a fresh look into the United Nation's contribution to the settlement of the Cyprus problem. The new political climate brought about by present changes in Cyprus and the results of the April 2004 referenda – the failure of the Annan Plan, offer a unique opportunity to critically reassess the effects of the United Nations resolutions relating to Cyprus and to contribute to an ongoing debate about what the United Nations can or should do next. Forty-one years after the adoption of Resolution 186 (1964) that brought UNFICYP (United Nations Force in Cyprus) to Cyprus, and with the growing number of resolutions passed, the Cyprus problem is still on the United Nations' agenda.

Over the past forty-one years, the General Assembly and the Security Council adopted a large number of resolutions relating to Cyprus. The UN General Assembly adopted 17 resolutions dealing with the "Question of Cyprus", "Missing Persons in Cyprus", and "Financing of the United Nations Peace-Keeping Force in Cyprus (Annex 1). The Security Council adopted 119 resolutions dealing with different aspects of the Cyprus question (Annex 2). In addition to the long list of the General Assembly and the Security Council resolutions on Cyprus, the Secretary General of the United Nations presented more than 80 reports on UNFICYP and his mission of good offices in Cyprus. There were also many statements made by the presidents of the Security Council and intense correspondence between the Secretary General and the presidents of the Security Council. One could also mention speeches made by State representatives at the annual meetings of the General Assembly, at the meetings of the Security Council and other UN organs to list UN documents in which references to Cyprus are to be found. However, the scope of inquiry undertaken in this study is limited to the General Assembly and the Security Council resolutions on Cyprus. The focus is on the outcome of the decision-making process, not on the process itself.

As far as the period under review is concerned, I begin my journey with the Security Council Resolution 155 of August 24, 1960 recommending the admission of the Republic of Cyprus to the United Nations. The latest resolution on Cyprus is Resolution 1568 adopted by the Security Council on October 22, 2004 which extended the mandate of the United Nations Force in Cyprus for a

* Assoc. Prof. Dr., Eastern Mediterranean University, Department of International Relations, Famagusta-TRNC

further period ending June 15, 2005 and endorsed the Secretary General's recommendations to review UNFICYP's mandate, force levels and the concept of operation, in view of the 24 April 2004 referenda.

This study seeks to present some preliminary observations concerning the different legal, quasi-legal and non-legal effects of the United Nations resolutions on Cyprus. Firstly, it provides an overview of the UN resolutions relating to Cyprus and attempts to establish their weight and impact. At the centre of the debate here is a link between UN resolutions on Cyprus and states' political and legal behaviour. Secondly, the paper addresses the controversy concerning the legitimacy and effectiveness of the UN resolutions. It examines the nature and extent of the United Nations' authority to determine both fact and law, and the legitimacy of the use of this authority in case of Cyprus. This part focuses, primarily, on the resolutions adopted by the Security Council. Thirdly, the paper explores the possibilities of verifying the correctness of the UN resolutions in the absence of accountability within the UN system and virtual impossibility of the judicial review. The final question to be considered in this part is the possibility of revising or amending the Security Council's "normative resolutions" on Cyprus by the Council itself.

An Overview of the UN Resolutions on Cyprus

An overview of the UN resolutions on Cyprus reveals a long list of the Security Council and the General Assembly resolutions consisting of recommendations for the parties, expectations, operative decisions, characterizations, references to the existing law, plans for the settlement and other provisions of different nature and persuasive power.

Each resolution can be analyzed in its own right. One can determine the subject-matter of the resolution, its nature and content and legal basis for its adoption, the degree of the support for the resolution, who voted in favour and who voted against, and why. It is also important to be aware of the circumstances surrounding the adoption of the resolution, its factual context, and the consequences for the parties concerned. Undoubtedly, there are difficult questions about the role of particular resolutions.

Obviously, not all of the UN resolutions on Cyprus are equally important. There are, however, some which are commonly considered as particularly influential or controversial, as milestones or turning points in the UN practice. Resolutions that generated most attention and on which the commentators have most extensively focused include Security Council Resolution 186 of March 4, 1964 (Moran, 1999), (Gazioglu, 2001), Security Council Resolution 541 of November 18, 1983, General Assembly Resolution 34/30 adopted on November 20, 1979 during the 30th session of the General Assembly and resolutions which endorsed UN peace plans - Ghali Set of Ideas or, more recently the Annan Plan.

This approach, which focuses on individual resolutions, is valid and academically sound, and useful. However, to use an old metaphor, one must be careful not to miss the forest for the trees. The purpose of this study is to deal with the forest. The purpose of my project is to deal with the aggregate of the UN resolutions on Cyprus to determine their cumulative impact. Another reason for considering UN resolutions on Cyprus as an aggregate is the fact that their provisions are constantly cited and quoted in subsequent resolutions. Most of the UN resolutions on Cyprus reiterate previous resolutions and repeat their provisions. Re-citation of the UN resolutions is not uncommon. (Bleicher, 1969: 444-478). The function of re-citation is to reaffirm the competence of the United Nations to deal with the case. It may also help to determine which provisions of the earlier resolutions withstand the test of time. "The repeated adoption of resolutions consistently pointing in the same direction establishes a pattern reiterating collective support and reinforcing their political legitimacy" (Joseph, 1989: 59).

Among the provisions of the UN resolutions on Cyprus which have been most cited or referred to in subsequent resolutions, are the statement that the continuation of the *status quo* is unacceptable and the call for the withdrawal of foreign armed forces and an immediate resumption of talks. Another provision which appears in practically all resolutions is a call upon all States "to respect the sovereignty, independence and territorial integrity of the Republic of Cyprus" and a request "to refrain from any action which might prejudice that sovereignty, independence and territorial integrity, as well as from any attempt at partition of the island, or its unification with any other country".

A crucial part of the UN rhetoric is the gradation of seriousness the General Assembly or the Security Council express in their resolutions on Cyprus. The most frequently chosen terms are "requests" or "calls upon". Other terms include "reiterates" or "urges", often accompanied by "urgently" or "strongly". Not infrequent are also "notes", "appeals", "demands", "condemns" and even "deplores".

As far as the United Nations position on the terms of the settlement of the Cyprus problem is concerned, the General Assembly and the Security Council "reaffirm" in practically every resolution their position that "a Cyprus settlement must be based on a State of Cyprus with a single sovereignty, and international personality and a single citizenship, with its independence and territorial integrity safeguarded, and comprising two politically equal communities as described in the relevant Security Council resolutions, in a bi-communal and bi-zonal federation, and that such a settlement must exclude union in whole or in part with any other country or any form of partition or secession"¹

Legal and Non-Legal Effects of the UN Resolutions on Cyprus

The precise effect of the United Nations resolutions on Cyprus is difficult to judge. It is practically impossible to provide an exhaustive list of effects, even though a wide range of legal, quasi-legal, political, practical and hortatory effects of the UN resolutions have been identified (Sloan, 1991: 93-118).

There is strong evidence that states and international organizations turn to the United Nations for guidance. UN's resolutions on Cyprus have a variable impact on the actions of a wide range of actors, including UN Member States and other international organizations. The European Union has consistently given precedence to the United Nations initiatives with regards to the Cyprus problem. The position of the European Union is fully consistent with that of the United Nations. This has been repeatedly reaffirmed by the European Councils in Luxembourg (1997), Helsinki (1999) and Nice (2000), the European Parliament, the European Court of Justice and other EU organs and institutions. There seems to be no contradiction between the EU's and the UN's positions on Cyprus. The European Union has also taken the view that the UN plan for Cyprus – the Annan Plan – is fully compatible with the *acquis communautaire*. Finally, the European Union seems to be neither interested nor capable of replacing the United Nations in its conflict resolution initiatives on Cyprus.

The references to the UN resolutions on Cyprus are to be found in the documents of the Council of Europe, including the European Court of Human Rights, in the documents of G-7 meetings, the Commonwealth, in political statements made by state representatives in the United Nations and elsewhere, and in writings on Cyprus.

The legacy of the UN resolutions on Cyprus is powerful and distinctive. In considering the weight and effect of the UN resolutions on Cyprus, both particular resolutions and their cumulative effect, one has to bear in mind that they are still predominantly an instrument of persuasion. Still, 190 Member States of the United Nations did not recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus did not establish diplomatic relations with the TRNC, and did not enter into any form of conventional relations with the TRNC. TRNC could not apply for membership in intergovernmental organizations and could not, as such, participate in international conferences. This, undoubtedly, even if not exclusively, may be attributed to the constructive and persuasive force of the UN resolutions. Even States ready to recognize the TRNC were effectively persuaded not to do so. On the other hand, however, the fact that the Turkish Cypriot community is internationally recognized and understood as a “party” may be attributed to the United Nations position and persuasion as well. The UN provides the Turkish Cypriot community a unique space for the articulation of its position, demands and expectations.

UN's capacity to influence State practice, at least as far as Cyprus is concerned is quite impressive and exceptional and goes far beyond a duty to consider UN resolutions in good faith.

Another problem is the impact of the Security Council resolutions on the parties in Cyprus. Few attempts have been made so far to explore how the UN resolutions on Cyprus may affect the options open to the parties and affect the course of negotiations.

It could be illuminating to find out to what extent the parties feel obliged by the UN resolutions on Cyprus which give, after all, fairly precise parameters for the settlement.

They represent guidance to the parties about the kind of settlement the international community is seeking. As Ratner rightly pointed out "An Assembly or Council resolution represents a form of public diplomacy, telling the sides what certain member states (or, in the case of the Assembly, most member States) think of the conflict" (Ratner, 1995: 436).

Legitimacy and Effectiveness

There seems to be a powerful link between effectiveness and legitimacy of the UN resolutions on Cyprus. Effectiveness and legitimacy are not always easy to reconcile. For the sake of effectiveness, dominant members of the United Nations Security Council do not hesitate to compromise its legitimacy. In addition, it is also relevant to note the questions of double standards and selective UN actions. These are matters of persistent debate among international relations, international law and conflict resolution specialists.

It is probably right to say that the UN is able to act effectively only when leading states are willing to act in concert. Commenting on the UN's role Joseph S. Joseph emphasized that "as an institutional arrangement through which countries interact, the UN has no power of its own and cannot do anything that countries are not willing or determined to do. The UN can be efficient only if the parties involved or those who can play a constructive role, especially the powerful ones, have the political will and commitment to do so and to find solutions" (Joseph, 1999: 36). He concluded that in the case of Cyprus that was not the case.

In reality, however, the leading States were, and still are willing to act in concert in the case of Cyprus. Most of the Security Council resolutions are adopted by consensus.

The Security Council was never really deadlocked on Cyprus. There was only one instance when a resolution on Cyprus was vetoed (in 1993 Russia vetoed a resolution concerning financing UNFICYP). One of the most important General Assembly resolutions on Cyprus, Resolution 3212 of September 1, 1974 was adopted unanimously. Other General Assembly resolutions were adopted by vast

majorities with very few votes against. This cannot be ignored or taken lightly. Consequently, many UN resolutions on Cyprus are authoritative, despite their basically recommendatory character, and play a constitutive role (Compare Falk, 1966, 782-791).

Still, the record of the activities of the United Nations in Cyprus remains controversial and many UN resolutions lack the legal and political vision and strength to be respected by all the parties. It is not uncommon to be confronted with a view that "the UN has contributed as much to the Cyprus problem as to its solution" (Franck and Nolte, 1993: 155-157), or that the UN itself has become a part of the problem. Others argue that the United Nations has no substantial role to play in Cyprus or that valuable UN funds, time and expertise have been wasted here (Richmond, 1994: 32). Finally, some claim that "many UN resolutions on Cyprus have been proven redundant". Ertekun, commenting on the General Assembly resolutions submitted that "when history comes to pass judgement on the abundance of one-sided and unrealistic resolutions which have been adopted on Cyprus by the UN General Assembly over the past decades, Resolution 34/30 of 20 November 1979 will probably stand out as being the most counter-productive, unrealistic and harmful resolution of them all" (Ertekun, 1981: 83).

The skepticism regarding the effectiveness of the United Nations and the practical value of the UN resolutions on Cyprus may be well founded given the UN's inability, evident for decades, to successfully settle the Cyprus question. One, however, needs to realistically take into consideration UN's strengths and limitations and the fact that the UN resolutions alone cannot solve the Cyprus problem. In Ratner's view, "...those perpetually unresolved conflicts in Cyprus, Kashmir and the Middle East remain beyond solution by mere Council recommendation, even if the Council has the authority to do so under Article 37 (2)," (Ratner, 1995: 444). The parties too have been unwilling or unable to generate an agreement themselves. The complexity of the Cyprus problem itself is further complicated by the growing disillusionment with the UN's overall capability to effectively settle disputes.

Another issue concerning the legitimacy of the UN organs and their resolutions is their, predominantly political character. Schachter, commenting on suggestion that UN political organs should be subject to criteria of legitimacy replied that "on a closer look, they are problematical standards for UN political bodies such as the Security Council. What is important for those organs are the national interests and values at stake, the expectations of members and costs of proposed measures. Neither precision nor logic is a primary value for political bodies" (Schachter, 1994: 9).

The Possibility of Verification

It is a mistake to assume that the UN resolutions on Cyprus can be easily changed or effectively challenged. The Charter of the United Nations is silent on the means of termination or modification of resolutions or actions taken by the UN General Assembly or the UN Security Council or any other way of verifying the correctness of the UN's resolutions. It does not allow any form of judicial review (Herdegen, 1994: 142-143). One can, therefore, agree with Caron that it is for the Assembly or the Council themselves to terminate or to modify their resolutions or actions (Caron, 1993: 578). At present, however, there is no indication whatsoever that the United Nations considers terminating or modifying its resolutions on Cyprus. There is no indication of any initiative to that effect originating from the United Nations Member States. Therefore, the position of the United Nations and its Member States, including its understanding of the UN's role in Cyprus and its characterization of the Cyprus problem and the situation on the island, including the status of the TRNC is not going to change in the foreseeable future. At present, the only thing that may cause the UN resolutions to change or to lapse is the settlement in Cyprus.

Conclusion

The United Nations resolutions on Cyprus do affect the conduct of States and other international organizations and their perception of the Cyprus problem.

The effect of a particular resolution and cumulative effect of all the General Assembly and the Security Council resolutions on Cyprus is dependent on a number of factors.

The character and the legal basis of resolutions, the level of support, the language used, and the accumulation of resolutions all affect the subsequent conduct of States.

As an aggregate, the United Nations resolutions on Cyprus construct situations, establish constitutive rules and create an international climate conducive or not for the settlement.

There has been relatively little discussion about what the string of the UN resolutions on Cyprus may bring for both the parties and international community at large. There has been practically no discussion about the role of the UN resolutions on Cyprus against the background of changing international norms concerning, for instance human rights.

In spite of all the controversies concerning the effects of the United Nations resolutions on Cyprus, their effectiveness and legitimacy, it is obvious that if a settlement is to be found it will have to be endorsed by the United Nations Security Council. Recourse to the United Nations is obviously inevitable. The UN endorsement of the terms of settlement will be necessary to legitimize solution. In the meantime the UN remains to be a centre for actions aiming at

solving the Cyprus question. Even though, in cases like Cyprus the UN has no power of its own but persuasion, its involvement, raises public expectations and keeps an item high on the agenda.

Annex 1

UN General Assembly Resolutions on Cyprus

2077 (XX), 18 December 1965	Question of Cyprus
3312 (XXIX), 20 November 1975	Question of Cyprus
3395 (XXX), 20 November 1975	Question of Cyprus
3450 (XXX), 9 December 1975	Missing Persons in Cyprus
31/12, 12 November 1976	Question of Cyprus
32/15, 9 November 1977	Question of Cyprus
32/128, 16 December 1977	Missing Persons in Cyprus
33/15, 9 November 1978	Question of Cyprus
33/172, 20 December 1978	Missing Persons in Cyprus
34/30, 20 November 1979	Question of Cyprus
A/RES/36/164, 16 December 1981	Missing Persons in Cyprus
A/RES/37/181, 17 December 1982	Missing Persons in Cyprus
A/RES/37/252, 16 May 1983	Question of Cyprus
A/RES/47/236, 14 September 1983	Financing of the United Nations Peace-keeping Force in Cyprus
A/RES/48/244, 5 April 1994	Financing of the United Nations Peace-keeping Force in Cyprus
A/RES/49/230, 23 December 1994	Financing of the United Nations Peace-keeping Force in Cyprus

Annex 2

UN Security Council Resolutions on Cyprus

155 (1960), Resolution of 24 August 1960	Resolution 206 (1965), 15 June 1965
Resolution 186 (1964), 4 March 1964	Resolution 207 (1965), 10 August 1965
Resolution 187 (1964), 13 March 1964	Resolution 219 (1965), 17 December 1965
Resolution 192 (1964), 20 June 1964	Resolution 206 (1965), 15 June 1965
Resolution 193 (1964), 9 August 1964	Resolution 207 (1965), 10 August 1965
Resolution 194 (1964), 25 September 1964	Resolution 219 (1965), 17 December 1965
Resolution 198 (1964), 18 December 1964	Resolution 220 (1966), 16 March 1966
Resolution 201 (1965), 19 March 1965	Resolution 222 (1966), 16 June 1966
	Resolution 231 (1966), 15 December 1966
	Resolution 238 (1967), 19 June 1967
	Resolution 244 (1967), 22 December 1967

*The Legal Effects of the United Nations Resolutions Relating to Cyprus:
The Question of Legitimacy and Effectiveness*

- Resolution 247 (1968), 18 March 1968
Resolution 254 (1968), 18 June 1968
Resolution 261 (1968), 10 December 1968
Resolution 266 (1969), 10 June 1969
Resolution 274 (1969), 11 December 1969
Resolution 281 (1970), 9 September 1970
Resolution 291 (1970), 10 December 1970
Resolution 293 (1971), 26 May 1971
Resolution 305 (1971), 13 December 1971
Resolution 315 (1972), 15 June 1972
Resolution 324 (1972), 12 December 1972
Resolution 334 (1973), 16 June 1973
Resolution 343 (1973), 14 December 1973
Resolution 353 (1974), 20 July 1974
Resolution 354 (1974), 23 July 1974
Resolution 355 (1974), 1 August 1974
Resolution 357 (1974), 14 August 1974
Resolution 358 (1974), 15 August 1974
Resolution 359 (1974), 15 August 1974
Resolution 360 (1974), 16 August 1974
Resolution 361 (1974), 30 August 1974
Resolution 364 (1974), 13 December 1974
Resolution 365 (1974), 13 December 1974
Resolution 367 (1975), 12 March 1975
Resolution 370 (1975), 13 June 1975
Resolution 383 (1975), 13 December 1975
Resolution 391 (1976), 15 June 1976
Resolution 395 (1976), 25 August 1976
Resolution 401 (1976), 14 December 1976
Resolution 419 (1977), 15 June 1977
Resolution 414 (1977), 15 September 1977
Resolution 422 (1977), 15 December 1977
Resolution 430 (1978), 16 June 1978
Resolution 440 (1978), 27 November 1978
Resolution 443 (1978), 14 December 1978
Resolution 451 (1979), 15 June 1979
Resolution 458 (1979), 14 December 1979
Resolution 472 (1980), 13 June 1980
Resolution 482 (1980), 11 December 1980
Resolution 486 (1981), 4 June 1981
Resolution 495 (1981), 14 December 1981
Resolution 510 (1982), 15 June 1982
Resolution 526 (1982), 14 December 1982
Resolution 534 (1983), 15 June 1983
Resolution 541 (1983), 18 November 1983
Resolution 544 (1983), 15 December 1983
Resolution 550 (1984), 11 May 1984
Resolution 553 (1984), 15 June 1984
Resolution 559 (1984), 14 December 1984
Resolution 565 (1985), 14 June 1985
Resolution 578 (1985), 12 December 1985
Resolution 585 (1986), 13 June 1986
Resolution 593 (1986), 11 December 1986
Resolution 597 (1987), 12 June 1987
Resolution 604 (1987), 14 December 1987
Resolution 614, (1988), 15 June 1988
Resolution 625 (1988), 15 December 1988
Resolution 634 (1989), 9 June 1989
Resolution 646 (1989), 14 December 1989
Resolution 649 (1990), 12 March 1990
Resolution 657 (1990), 15 June 1990
Resolution 680 (1990), 14 December 1990
Resolution 682 (1990), 21 December 1990
Resolution 697 (1991), 14 June 1991
Resolution 698 (1991), 14 June 1991
Resolution 716 (1991), 21 October 1991
Resolution 723 (1991), 12 December 1991
Resolution 750 (1992), 10 April 1992
Resolution 759 (1992), 12 June 1992
Resolution 789 (1992), 25 November 1992
Resolution 796 (1992), 14 December 1992
Resolution 831 (1993), 27 May 1993
Resolution 839 (1993), 11 June 1993
Resolution 889 (1993), 15 December 1993
Resolution 902 (1994), 11 March 1994
Resolution 927 (1994), 15 June 1994
Resolution 939 (1994), 29 July 1994
Resolution 969 (1994), 21 December 1994
Resolution 1000 (1995), 23 June 1995

Resolution 1032 (1995), 19 December 1995	Resolution 1320 (2000), 15 September 2000
Resolution 1062 (1996), 28 June 1996	Resolution 1331 (2000), 13 December 2000
Resolution 1092 (1996), 23 December 1996	Resolution 1354 (2001), 15 June 2001
Resolution 117 (1997), 27 June 1997	Resolution 1368 (2001), 12 September 2001
Resolution 1146 (1997), 23 December 1997	Resolution 1384 (2001), 14 December 2001
Resolution 1178 (1998), 29 June 1998	Resolution 1416 (2002), 13 June 2002
Resolution 1179 (1998), 29 June 1998	Resolution 1442 (2002), 25 November 2002
Resolution 1127 (1998), 22 December 1998	Resolution 1475 (2003), 14 April 2003
Resolution 1218 (1998), 22 December 1998	Resolution 1486 (2003), 11 June 2003
Resolution 1250 (1999), 29 June 1999	Resolution 1517 (2003), 24 November 2003
Resolution 1251 (1999), 29 June 1999	Resolution 1548 (2004), 11 June 2004
Resolution 1283 (1999), 15 December 1999	Resolution 1568 (2004), 22 October 2004

Notes

¹ Security Council Resolution 1251(1999), 29 June 1999. This resolution was specifically “reaffirmed” and referred to by the Security Council Resolution 1568(2004) of 22 October 2004, the most recently adopted Security Council resolution on Cyprus.

Bibliography

- Bleicher, S.A. (1969). “The Legal Significance of Re-Citation of General Assembly Resolutions”, *American Journal of International Law*, Volume 63, Issue 3, 444-478.
- Bowett, D. (1994). “The Impact of Security Council Decisions on Dispute Settlement Procedures”, *European Journal of International Law*, Vol. 5, 89-101.
- Caron, D. D. (1993). “The Legitimacy of the Collective Authority of the Security Council”, *American Journal of International Law*, Volume 87, Issue 3, 552-588.
- Ertekun, N.M. (1981). *The Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Nicosia, K. Rustem and Brothers.
- Falk, R. A. (1966). “On the Quasi-Legislative Competence of the General Assembly”, *American Journal of International Law*, Volume 60, Issue 4, 782-791.
- Franck, T. M. and Nolte G. (1993). “The Good Offices Function of the UNS Secretary-General”, in A. Roberts and B. Kingsbury (eds), *United Nations, Divided World*, 143-182.

- Gazioglu, A. C. (2001). "Security Council resolution 186 and the United Nations Force in Cyprus (UNFICYP), *Perceptions*, 39-60.
- Herdegen, M. (1994). "The Constitutionalization of the UN Security System", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol. 27, No. 1, 136-159.
- Joseph S. J. (1999). "Cyprus and the EU: Searching for a Settlement in the Light of Accession", *The Cyprus Review*, Vol. 11, No. 1, 33-57.
- Joseph S. J. (1989). "The UN as an Instrument of National Policy: The Case of Cyprus", *The Cyprus Review*, Vol. 1, No. 2, 46-64.
- Martenczuk, B. (1999). "The Security Council, the International Court and Judicial Review: What lessons from Lockerbie?", *European Journal of International Law*, Vol. 10, No. 3, 517-547.
- Moran, M. (1999). Resolution 186. Its genesis and Significance, CYREP.
- Ratner, S. R. (1995). "Image and Reality in the UN's Peaceful Settlement of Disputes" *European Journal of International Law*, Vol. 6, No 3, 426-444.
- Richmond, O. (1994). "Peacekeeping and Peacemaking in Cyprus 1974-1994", *the Cyprus Review*, Vol. 6, No. 2, 7-42.
- Schachter, O. (1964). "The Quasi-Judicial Role of the Security Council and the General Assembly", *American Journal of International Law*, Volume 58, Issue 4, 960-965.
- Schachter, O. (1994). "United Nations Law", *American Journal of International Law*, Volume 88, Issue 1, 1-23.
- Sloan, B. (1991), *United Nations General Assembly Resolutions in Our Changing World* Ardsley-on-Hudson: Transnational Publishers Inc.
- Stephen, M. (2001). "How the International Community Made a Cyprus Settlement Impossible", *Perceptions*, 61-78.
- Urquhart, B. (1993). "The UN and International Security after the Cold War", in Roberts, Adam and Kingsbury, Benedict, *United Nations, Divided World. The UN's Roles in International Relations* (81-103), Oxford: Clarendon Press.

Cyprus after the Referendum 2004: The Critique of Informalism in Customary and Treaty Law April 2005

Ahmet Mustafa OSAM*

Introduction

This paper has two purposes which will attempt to discharge with critical Jurisprudential norms within context of peremptory principals of International law and in the perspective of international political system thus subject to moral justification. The first purpose is to examine the legitimacy of referendum held in April 2004 in Cyprus in the context of customary and treaty international law. The second purpose concerns the appropriateness, suitability, usefulness or helpfulness of referendum.

Part 1

Legitimacy of Referendum of April 2004 in the Context of Customary and International Treaty Law

Legitimacy in the present context raises the question whether or not process of referendum or plebiscite is known to customary – *jus opinio* and treaty international law.

April 2004 referendum directly related to political solution and a process, advanced by Annan Plan embodiment of EU and UN diplomacy, while taking the political aspirations of the two communities as the framers conceived them.

Following deductions are drawn. There is an internal dispute with adverse effect on the international legal personality of the island. The Annan plan was directly concerned with internal and external self-determination of the Greek and Turkish peoples of the island.

Does self-determination whether external and internal form part of customary international law? Firstly, external self-determination refers to decolonisation process. Secondly, internal self-determination relates to autonomy rule or degree of minority rights within internal domestic jurisdiction. The answer to the former is in positive and decolonisation is now *ius cogent and erga omnes* while for the later it is subject of much contemporary debate since we have entered the age of post decolonisation era. But the academic view is engaged in systematic abuse then total self-determination or secession is inevitable and defensible in international law.

* Jurist, U.K

A. Historical review of evolution of concept of self-determination and referendum and plebiscite.

Historical survey of self-determination starts with French Revolution and application of self-determination in 1791 and 1793 and halts with East Timor case of 1996. Self-determination as a political concept is as old as humanity¹. Nonetheless it was a major contribution by the French Revolution as declaration of rights of man not to mention earlier application by American Colonies in 1776. In 1791 France annexed Avignon after holding a plebiscite. In 1793 France annexed Belgium claiming that plebiscite showed express desire of the people to unite with France.

Self-determination became a moral justification for annexation of territories of the defeated empires by the victorious empires after the First World War. Wilson lamented this since when he said,

“It is not within the privilege of the conference of peace to act upon the right of self-determination of any people, except those which had been included in the territories of the defeated empires”²

The theme of self-determination was developed in 14 Point speech as a statement of American state practice in total support of the principle since its emulation on 2nd December 1823 by President Monroe as a Doctrine. The doctrine evolved in post Congress of Vienna and Holy alliance and French intervention in Spain to replace the liberal regime and install French monarch on Spanish Throne as well as a time Spain's American Colonies succeed in their decolonisation movement. Castlereagh and Canning as the successive British Foreign secretaries alleged that it was improper to intervene in the domestic affairs of Spain and Portugal where liberal regimes were now being toppled by old regimes of France and Austria and Russia and Prussia after the defeat of Napoleon. In effect, Britannia³ simply protested in view of intervention when it took place declaring intervention in the internal affairs of a sovereign nation would be contrary to customary international law. Russian emperor was claiming that intervention was necessary according the treaty of Holy alliance. Great Britain was not part of the Holy alliance and held customary international law more significant and strongly declared that she will intervene if France tried to restore American Spanish colonies back to Spain. President Monroe offered the defence of the new liberated states from European intervention. But there was no plebiscite or referendum.

Similarly after the treaty of Versailles in 1919 territories were transferred from Germany and Austria and Ottoman Empire to Poland, Britain, France and Romania, Bulgaria, Czechoslovakia, Greece and as part of the self-determination without any plebiscite or referendum but with fundamental minorities rights and in the case of Turkey and Greece by exchange of population.

President Wilson's speech to the Congress on January 8th 1918 V point till XIV engaged the concept of self-determination and the will of the people. The

fact that the concept did not find endorsement in the League of Nations, to become part of the treaty law, do not remove its articulation by the President as an indication of evolution of Customary international law since 1823 with Monroe Doctrine. Granted that Monroe doctrine was a defensive measure once a colony achieved its independence by succession, nonetheless it was giving morale support to concept of succession. It is very important that succession is distinguished from voluntary decolonisation by the colonial power as alluded to in Western Sahara Opinion. Judge S .O Luchoire declared

“In legal discourse, the term “decolonisation “should be used only with great causation and must above all not confused with accession to independence.

On the other hand, it would be wrong to ignore a certain opinion- which like all opinions, whether one shares them or not, is deserving of some respect- to the effect that independence is not opposite of colonisation, but rather its crowing achievement, especially in case where it has been obtained. without fighting, from and administering authority which has facilitated the culture, economic, social and political progress of the inhabitants, such progress being fundamental to any genuine independence.”⁴

The choice of words reflects the need for peaceful formal process of decolonisation and preference worthy of his praise with the use of words *“especially in case where it has been obtained. Without fighting”* The distinction between *right to independence* and *obligation to grant independence* in Customary international law did not reside at the same time. Professor and Judge A Cassese gave a good account how UN assisted by its treaty format the creation of this Customary law obligation *ius cogent and erga omnes*.⁵

B. Evolution of self determination and its three phases

The academic writers such as Higgins⁶, Franck⁷, Cassese⁸, Lauterpacht Jennings and Brownlie⁹ agree that political evolution of principal of self-determination as fundamental human right into public international law chronologically can be divided into three distinctive phases;

- (i) League of nations phase,
- (ii) the UN cold war phase, Decolonisation phase, and
- (iii) 1990 post cold war phase in that order post decolonisation

(i) League of nations phase

During the first phase one notes total disregard to the principal of will of the people just like during the French revolution. Aaland island was a judicial decision which partially disregarded total external self-determination while developing internal self-determination. This was the state of affairs in view of Wilsonian proclamations. Wilson under domestic political pressure had to

withdraw and pursue policy of isolationism thus America in terms of participating in constructive institution building came to abrupt halt so much so that she did not even join League of Nations .

When Aaland island decision came, it was a bitter disappointment for the islanders. In 1921 Council of League of Nations decided upon the status of Aaland Island. For 600 years long before the treaty of Westphalia, the island was part of Sweden just like Finland. In 1809 Finland and the Aaland island were ceded by Sweden to Russia. During the Russian Communist revolution of 1917 Aaland Islanders took the initiative and wanted to break away from Finland to avoid becoming Communist. Sweden sent troops in 1918 and so did Finland; as a result, Sweden withdrew. Court decided to support Finish sovereignty in 1921 in spite of the Referendum of the islanders wanting to secede from Finland. However court granted autonomy to the island suggesting that if the autonomy did not succeed, total self-determination by succession would be inevitable.

“The Council at its meeting of June 24th, 1921.

“And having reviewed all the geographical, ethnical, political, economic and military considerations set forth in the memorandum of the Rapporteurs, who undertook a thorough enquiry upon the request of the League of Nations;

“By having recognised, on the other hand, the desirability of a solution involving a maximum of security both for the population of the Islands and the parties concerned,

“Decides”

1. The sovereignty of the Aaland Islands is recognised to belong to Finland;

“2. Nevertheless, the interests of the world, the future of cordial relations between Finland and Sweden, the prosperity and happiness of the Islands themselves cannot be ensured unless (a) certain further guarantees are given for the protection of the Islanders; and unless (b) arrangements are concluded for the non-fortification and neutralisation of the Archipelago.

“3. The new guarantees to be inserted in the autonomy law should specially aim at the preservation of the Swedish language in the schools, at the maintenance of the landed property in the hands of the Islanders, at the restriction, within reasonable limits, of the exercise of the franchise by new comers, and at ensuring the appointment of a Governor who will possess the confidence of the population.

“4. The Council has requested that the guarantees will be more likely to achieve their purpose, if they are discussed and agreed to by the Representatives of Finland with those of Sweden, if necessary with the assistance of the Council of the League of Nations, and, in accordance with the Council’s desire, the two parties have decided to seek out an

agreement. Should their efforts fail, the Council would itself fix the guarantees which, in its opinion, should be inserted, by means of an amendment, in the autonomy law of May, 7th, 1920. In any case, the Council of the League of Nations will see to the enforcement of these guarantees.

“5. An international agreement in respect of the non-fortification and the neutralisation of the Archipelago should guarantee to the Swedish people and to all the countries concerned, that the Aaland Islands will never become a source of danger from the military point of view. With this object, the convention of 1856 should be replaced by a broader agreement, placed under the guarantee of all the Powers concerned, including Sweden. The Council is of the opinion that this agreement should conform, in its main lines, with the Swedish draft Convention for the neutralisation of the Islands. The Council instructs the Secretary-General to ask the governments concerned to appoint duly accredited representatives to discuss and conclude the proposed treaty¹⁰

It is defensible to argue that Sweden did not want open hostility with Communist regimes nor wanted to hold on to territory by conquest and defy the international principal of *ex iniuria ius oritur* no good gain can be made from wrongful act. It can also be argued that principal of *uti possidites* or principal of territorial sovereignty was preserved although domestic sovereignty was limited.

In short, self-determination expressed by plebiscites thus morally justified was denied due to other considerations such as peace and other peremptory principals of international law such as territorial sovereignty.

It is curious that the matter has not been contested by way of post colonial self-determination in view of the recent decisions of International courts of Justice.

(ii) The UN cold war phase, decolonisation phase

The first draft of UN charter in 1942 contained a declaration on self-determination, however subsequent second and third did not until insisted upon by Russia and China, the two of the four policemen envisaged by Roosevelt to keep the world order with maximum institutional power in their hands. Great Britain and France were still aspiring Colonial power Roosevelt and American Policy since Monroe doctrine 1823 and Virginia Declaration of 1776 was anti colonial. Russia had other motives in supporting self-determination as Lenin stated. These are the processes within which self-determination and individuals right to express choice of political future by way of referendum and plebiscite found their way into UN.

Article 1 of the UN charter is the most quoted declaration of self-determination besides Article 55. The article reads as follows:

“CHAPTER I PURPOSES AND PRINCIPLES

Article 1 The Purposes of the United Nations are:

1.2. To develop friendly relations among nations based on respect for the principle of equal rights and self-determination of peoples, and to take other appropriate measures to strengthen universal peace;

There is debate¹¹ whether or not evolution of customary¹³ law for right for self-determination was correctly derived from the said section of UN. What is not deniable that that it has and Brownly points out that

“since 1945 development in UN have changed the position, and the western Jurists now generally admit that self-determination is a legal principal “ of international law”¹²

(a) International Court of Justice and contribution 1971 Namibia case

In the case of South West Africa Namibia in 1971, an advisory opinion was given against the South Africa and in favour of self-determination as being an obligation of all colonial powers who were trustees of territories.¹²

There was no suggestion that the wishes of the peoples was needed to be taken into account either by referendum or by plebiscite for the justification of decolonisation since to decolonise was ipso facto obligation in international law.

This view gained credibility in the subsequent advisory opinion of 1975 regarding Western Sahara, advisory opinion and in the case of East Timor case further light was shed on it.

(b) Western Sahara Case 1975

In 1970 Western Sahara Case¹⁴ the advisory opinion dealt with two issues were to be decided:

(a) Was Western Sahara *terra nullius empty territory*?

(b) Who had historical rights to it?

The opinion suggested that Morocco had some sort of ties in 1884 when Spain extended sovereignty over it. It was difficult to classify tribes as settled people. In the Opinion P 33 paragraph 59 read as follows; “in certain cases the General Assembly has dispensed with the requirement of consulting the inhabitants of the given territory.” This issue came up again in the East Timor case in 1995 page 138 Judge S. O. Vereshchetin referring to the 1960 Declaration on the Granting of Independence to colonial countries and peoples S A resolution 1514 referred to above said lines of Namibia Case. “By implication, it means that as a rule, the requirement to consult does exist and only in certain cases “may it be dispensed with.”

Morocco interpreted the general political climate in their favour and marched with civilian population of 200, 000 into the territory. UN asked for restrain. Spain held referendum in 1974 and diplomatic settlement was reached between Morocco and Mauritania by dividing the territory and seceding 2/3 to Morocco, 1/3 to Mauritania, and 35% of phosphate mineral interest to Spain.

It is significant to note that several processes were employed on this occasion. Firstly, there was the Advisory Opinion. Secondly, there were diplomatic negotiations, set into motion by the security council. Thirdly, Spain as the Colonial Power held a referendum in the final solution.

Namibia case actually laid down the process with which self-determination is possible. Thus Judgment in Western Sahara referred to it in paragraphs 24-74:

“United Nations had already settled the method to be followed for the decolonization of Western Sahara, namely a consultation of the indigenous population by means of a referendum to be conducted by Spain under United Nations auspices. The Court examines the resolutions adopted by the General Assembly on the subject, from resolution 1514 (XV) of 14 December 1960, the Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, to resolution 3292 (XXIX) on Western Sahara, embodying the request for advisory opinion. It concludes that the decolonization process envisaged by the General Assembly is one which will respect the right of the population of Western Sahara to determine their future political status by their own freely expressed will. This right to self-determination, which is not affected by the request for advisory opinion and constitutes a basic assumption of the questions put to the Court, leaves the General Assembly a measure of discretion with respect to the forms and procedures by which it is to be realized.

c) Burkina Faso v. Republic of Mali 1986

In the matter of break up of Yugoslavia 1991¹⁵ opinion was sought with regards to Bosnia Herzegovina; two distinctive views emerged. One view was that it was not up to intentional court to determine the legal implications of constitutional dispute and therefore matters which fell within domestic jurisdiction. The alternative view was that Bosnia Herzegovina had not considered the wishes of the peoples within its boundaries when declaring independence or introduced any measures concerning minorities which such declaration would create.¹⁶ What is to be concluded from Namibia and Western Sahara, Yugoslavian and East Timor cases is that wishes of the people in determining their future in terms of public international law have to be expressed.

(iii) Since 1990

As Franck points out, legal system usually evolves by change of international political system but end of the cold war and bipolar American supremacy has not produced any customary rule. There is a strong suggestion that internal self-determination is gaining ground with intervention on humanitarian grounds. The concept of self-defence by pre-emptive strikes has also been subject of academic

work but there had been no development with regards to peoples right to express their will through referendum and plebiscite to lead to secession.

Part Two

UN Engagement on Cyprus in the Context of International Law and in Perspective of Global Political System

A. Which law, or norm?

Secretary General had been engaged on Cyprus under the principal of good offices in finding a solution to Cyprus problem. This diplomatic engagement has to be seen and understood in terms of international law.

Secretary General had not engaged the International Court of Justice or a Committee to seek an opinion as to the parameters of his engagement. Was he not intervening into the constitutional affairs after all UN did suggest to put an injunction on international legal personality of the Republic? Does he have such powers to intervene in the constitutional affairs of a sovereign state?

In the case of Bosnia – Herzegovina¹⁷, where the advisory opinion was sought, there was a dissenting opinion on page 704-705 by Judge DO Kreca who held that that I C J had no power to intervene to change the legal or illegal, order in Yugoslavia. One can deduct from that Secretary General¹⁸ has no more power than I. C. J to intervene in domestic jurisdiction unless justifies that the intervention is justified on account that international legal personality and sovereignty of the state is suspect and unsafe.

Secretary General could have followed law and diplomacy approach and seek an advisory opinion over the nature of the problem he was engaged in Cyprus;

(i) Was Secretary General engaged in the domestic jurisdiction of the state and was this an engagement in internal self-determination? or (ii) Was he engaged with a failed state and a new state was sought to be constructed, thus was this an engagement in external self-determination? or (iii) Is UN appropriate body to deal with internal jurisdiction of two peoples in view of the existing guarantors - Turkey, Greece, UK?

Fundamental normative criticism that can be levelled against UN is that UN had used I. C. J either for advisory or direct adjunction used in Aaland case (league of nations) Judicial opinion in the Case of In Namibia case In Western Sahara case. Both of which involved political future of territory and peoples and Bosnia but not in Cyprus in view of the fact that there has been an on-going dispute which had not been resolved over 40 years involving total unfairness to Turkish Cypriots in international law and before international institutions.

Secretary General could also have sought the opinion of the International court as to the appropriateness of methods pursued and should have asked: Was this an internal or external self-determination?

And furthermore in 1959 Turkish Cypriots were never asked to decide their future either by referendum or plebiscite and international law on self-determination developed after Namibia 1970 and Western Sahara 1975. Is it not fair in international law to apply these new norms in the settlement of the Cyprus problem which had existed since 1963?

After all in 1955 Greek Cypriots wanted to join Greece by unofficial plebiscite. Turkish Cypriots were denied this right in 1959 and again in 1963 and in 1968.

B. Critical norms of analysis

Purpose: What did UN intend to do with referendum 2004?

UN has been engaged with Cyprus problem longer than any other after Palestine and Kashmir issues. Annan plan proposed to end the Greek Cypriots monopoly of International legal personality as well as prevent division of the territory. What are customary and treaty law UN rely upon?

Uti possidetis has been supported in the context of decolonisation in all of the Cases that came to I. C. J. In the case of Cyprus borders issue in 1960 could not have been a problem therefore Cold war considerations such as fear of Greek Cypriots becoming Communist satellite state was major consideration. Greek Cypriot Communist party was the largest on this side of the Iron Curtain in 1960.

According to which international norms is UN trying to secure self-determination for the Turkish Cypriots since they have been without international legal personality since 1963?

Since Greek Cypriots rejected power sharing with Turkish Cypriots by a massive majority, is it not obvious to UN that alternative to failure to power sharing is not continuation of Turkish Cypriots existence without intentional legal personality but to seek total self-determination?

The academic view held by International jurists such as I. C. J Judge Professor Higgins and I. C. J Professor Frank and I. C. J Professor Judge Cassese support this application of self-determination to degree of secession when internal self-determination is no longer sustainable proposition in post decolonisation era.

Part Three

Cyprus Matter in Perspective of International Political System

A. Parties with locus standi

By the virtue of International treaties entered to ensure certainty and concreteness of Constitutional order, in order to safeguard the political sovereignty of each community, the framers 1960 constitution invariably exposed the community to the dynamics of the regional and international

political systems. By doing that the 1960 constitutional order was subjected to internal and external dynamics and change of fortunes.

What about Cyprus after referendum? Intentional institutions had been engaged to resolve a dispute for the last 38 years without first discussing if it is internal or external.

If it was internal they have not decided if the dispute had affected international legal personality. If it was external thus within international jurisdiction, are the institutions appropriate ones?

This issue has been debated in the context of international law. Now we shall consider it in perspective of international political system for two reasons. Firstly because there is an academic view that International law is a legal process² within parameters of intentional political system; secondly because of inability of international legal processes to deal with the Cyprus problem so far.

The principal actors in Cyprus problem are Turkey with *locus staid* on account of sovereignty over the island until 1924 and on account of Turkish community deprived of their Turkish nationality but subject to international treaty of 1921. Greece is an actor because of the presence of a Greek community along with the Turkish Community and others. UK is a party because she was the Colonial power from 1924 until decolonisation in 1960.

Position of the principal actors in the Cyprus matter, Turkey, Greece and UK, is as follows. Turkey wants to join EU in good faith since 1945 since role in Europe has been part of 1,000 year Turkish history. Turkey accepted her EU norms as an obligation in addition to the obligations set out in Helsinki final act and Copenhagen and Maastricht treaties.

B. Parties with no locus staid. EU as regional power

EU has developed institutions beyond the objectives of 1957 treaty of Rome and an economic community. She has progressed economic community in a divided Europe in Cold War to united community with its common institutions and as a major international actor in international political system.

EU declared her interest to develop regional system by reference to public international law with the Helsinki Final Act. The list of the participants to the conference was a mini UN:

The Conference on Security and Co-operation in Europe, which opened at Helsinki on 3 July 1973 and continued at Geneva from 18 September 1973 to 21 July 1975, was concluded at Helsinki on 1 August 1975 by the High Representatives of Austria, Belgium, Bulgaria, Canada, Cyprus, Czechoslovakia, Denmark, Finland, France, the German Democratic Republic, the Federal Republic of Germany, Greece, the Holy See, Hungary, Iceland, Ireland, Italy, Liechtenstein, Luxembourg, Malta, Monaco, the Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, San

Marino, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, the Union of Soviet Socialist Republics, the United Kingdom, the United States of America and Yugoslavia.

The Preamble of the declaration is equally impressive.

Reaffirming their objective of promoting better relations among themselves and ensuring conditions in which their people can live in true and lasting peace free from any threat to or attempt against their security;

Convinced of the need to exert efforts to make détente both a continuing and an increasingly viable and comprehensive process, universal in scope, and that the implementation of the results of the Conference on Security and Cooperation in Europe will be a major contribution to this process;

Considering that solidarity among peoples, as well as the common purpose of the participating States in achieving the aims as set forth by the Conference on Security and Cooperation in Europe, should lead to the development of better and closer relations among them in all fields and thus to overcoming the confrontation stemming from the character of their past relations, and to better mutual understanding;

Mindful of their common history and recognizing that the existence of elements common to their traditions and values can assist them in developing their relations, and desiring to search, fully taking into account the individuality and diversity of their positions and views, for possibilities of joining their efforts with a view to overcoming distrust and increasing confidence, solving the problems that separate them and cooperating in the interest of mankind;

Recognizing the indivisibility of security in Europe as well as their common interest in the development of cooperation throughout Europe and among selves and expressing their intention to pursue efforts accordingly;

Recognizing the close link between peace and security in Europe and in the world as a whole and conscious of the need for each of them to make its contribution to the strengthening of world peace and security and to the promotion of fundamental rights, economic and social progress and well-being for all peoples.

Particular principals accepted to guide their relationship are already known to Customary international law;

I. Sovereign equality, respect for the rights inherent in sovereignty

II. Refraining from the threat or use of force

III. Inviolability of frontiers

IV. Territorial integrity of States

V. Peaceful settlement of disputes

VI. Non-intervention in internal affairs

VII. Respect for human rights and fundamental freedoms, including the freedom of thought, conscience, religion or belief

VIII. Equal rights and self-determination of peoples

IX. Cooperation among States

X. Fulfilment in good faith of obligations under international law”¹⁹

C. Transition from European Economic Community to a Community

Maastricht treaty signed on 12 February 1992 CONF-UP-UEM 2002/1/92 REV 1 is a major international treaty outlining the aims of the EU in addition to economic harmonisation now political and foreign policy harmonisation came to agenda.

“RESOLVED to mark a new stage in the process of European integration undertaken with the establishment of the European Communities, RECALLING the historic importance of the ending of the division of the European continent and the need to create firm bases for the construction of the future Europe,

CONFIRMING their attachment to the principles of liberty, democracy and respect for human rights and fundamental freedoms and of the rule of law,

DESIRING to deepen the solidarity between their peoples while respecting their history, their culture and their traditions,

DESIRING to enhance further the democratic and efficient functioning of the institutions so as to enable them better to carry out, within a single institutional framework, the tasks entrusted to them,

RESOLVED to achieve the strengthening and the convergence of their economies and to establish an economic and monetary union including, in accordance with the provisions of this Treaty, a single and stable currency,

DETERMINED to promote economic and social progress for their peoples, within the context of the accomplishment of the internal market and of reinforced cohesion and environmental protection, and to implement policies ensuring that advances in economic integration are accompanied by parallel progress in other fields,

RESOLVED to establish a citizenship common to the nationals of their countries,

RESOLVED to implement a common foreign and security policy including the eventual framing of a common defence policy, which might in time lead to a common defence, thereby reinforcing the European identity and its independence in order to promote peace, security and progress in Europe and in the world,

REAFFIRMING their objective to facilitate the free movement of persons while ensuring the safety and security of their peoples, by including provisions on justice and home affairs in this Treaty,
RESOLVED to continue the process of creating an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as closely as possible to the citizen in accordance with the principle of subsidiarity,
IN VIEW of further steps to be taken in order to advance European integration.

Needless to say, the next step was a European constitution which was to be announced 12 years later in 2004. The parts in bold lettering are addition by this paper to indicate nature of the activity which had traditionally been province of sovereign authority. These are the reasons which give many the impression that EU by declaring a constitution taking steps towards of final destination of federal structure.

In 1993 COPENHAGEN EUROPEAN COUNCIL 20 decided upon Copenhagen criteria for the enlargement by 10 new nations bring the total to 25 subject to the following conditions:

“Membership criteria require that the candidate country must have achieved stability of institutions guaranteeing democracy, the rule of law, human rights and respect for and protection of minorities; the existence of a functioning market economy as well as the capacity to cope with competitive pressure and market forces within the Union; the ability to take on the obligations of membership including adherence to the aims of political, economic and monetary union.

The position of UK is a balancing act between supporting Turkey in Europe because of Turkey’s cultural and military stability in an area where Western values and norms and democratic entitlement is introduced by force of arms. Greece as a member of EU seems to have less influence on the Greek Community compared to Turkish Community.

Middle East Wars and USA and Coalition of EU members including UK to spread democratic entitlement as fundamental right are taking placing around Turkey. One is very mindful of Roosevelt’s speech on radio on 3rd September 1939 “When peace has been broken anywhere, peace of all countries everywhere is in danger “(Dumbarton oaks origins of UN and search for post war security by R Hildebrandt 1990).

Consequences on Turkey and effects on Cyprus are very real. The demand on Turkey to join the coalitions had been very obvious and in direct contrast to Kemalist principal of peace with neighbours unless directly threatened. This has two consequences on Turkey’s posture with EU membership. One is unfavourable since it demonstrates unwillingness of Turkey to peruse common foreign policy with EU. The other is unfortunate for the Turkish Cypriots self-determination struggle because it means loss of their principal champion. Turkey

cannot become a member of an organisation if the Greek Cypriot administration does not accept her to be so.

As seen above European Community has been evolving to become a world power to fill the power vacuum in Europe and its peripheries since the end of the Cold war.

Clearly end of Soviet dominance created a new Russia as an unknown entity and new aspirations in socio politic and economic arenas. It has taken constitutional steps to replace its initial liberal decentralised form by centralised one. Europe will end up confronting with Russia on human rights issues as there are many regions which had enjoyed special autonomy as socialist nation within the Soviet system now in open rebellion against the Russia.

Europe and America are engaged in imposition of principal of democratic entitlement by force of arms. World order form Roosevelt's notion of 4 policemen to diplomatically motivated police force is a new step in global political system within which we must now look at the future settlement of Cyprus problem.

D. Summary of the parties engaged in Cyprus and their aspiration within international political system.

By way of summary so far; there is no doubt that, source 21 of international law is still as seen in Article 38 Customary international law and *ius opinio* as well as international treaties. Within this system Turkish Cypriots were decolonised in 1960 and lost their international legal personality as result of Greek Cypriot usurpation under the doctrine of domestic. Turkish Cypriot claims for self-determination had been weakened by April 2004. Greek Cypriot rejection of power sharing evidenced by UN sponsored referendum has been confirmation of their usurpation of domestic power. Turkish Cypriot legal entitlement for self-determination is now subject to diplomatic realisation at regional and global level. If regional developments enhance the geopolitical position of Turkey and coincide with the interest and ambitions of EU then Turkish Cypriot entitlement will be advanced.

Part Four

Critique of Fairness of Intentional Law and International Institutions for the Turkish Cypriots

To Turkish Cypriot position in international law in context, one has to understand the nature of international law. It is a process for creation of normative standards²². The accepted norms are peace and international security, national sovereignty, equality among nations, and individual human rights, one of which is self-determination.

The referendum and rejection of power sharing by one party places the other party to a position to argue that the principal of *uti possidetis* or internal self-determination within existing colonial boundaries has proven unworkable.

Principal reaction of UN and international community in 1983 to the declaration of TRNC her independence was based on the principal of *uti possidetis*. The argument that Greek Cypriots had been intransigent and determined to legitimise their usurpation of all state powers within the domestic jurisdiction has now been vindicated.

There are many peremptory principals within which principal of self-determination within which it must be seen in the context with particular reference to Cyprus matter. These are *uti possidetis* and *pacta sunt servanda* and *ex injuria non oritur jus*.

We have already discussed in brief that International Court to Justice in the Western Sahara case argued the importance and relevance of this principal. As Franck argues, this is a doctrine evolved in Latin American context in contrast to self-determination principal emerging from the Austrian Ottoman context in Europe since 1870s. Therefore, it is defensible to argue that *uti possidetis* is not an appropriate principal to apply in the context of Cyprus.

A. Basic norms related with fairness

There are fundamental criteria against which fairness is determined. Are the proposed measures proportional? Are the measures effective? Are the institutions engaged impartial? Are parties observing fundamental norms and expect equitable treatment?

Following are peremptory principals of international law rules related with the problem:

pacta sunt servanda. It simply means that agreements are binding and must be implemented. Since our discussions are within the context of international law and Turkish Cypriot self-determination by way power sharing in 1960 was secured by domestic constitution and international treaties this principal is very valid.

ex injuria non oritur jus. Is the argument advanced by the Greek Cypriots and international community²³ Turkey's intervention for the defence of Turkish Cypriots in 1974 was not an act of invasion but a police action subject to withdrawal as soon as there is a lasting peace agreed by the parties. The fact that Greek Cypriots in 2004 referendum declined to share power with Turkish Cypriots is a moral justification for the Turkey's intervention in 1974 remaining supportable in international law.

B. Cyrus as a litmus test

The current situation of the island is symptomatic of international law. Fairness in international law and in international institutions could not have better sample although Professor and ad hoc judge at I. C. J. Franck placed the island to perspective which arguably do not do justice either to its geopolitical and strategic position nor to the fact that it is not *terra nullius* as Western Sahara. Judge was critical of the leaders of the both community for being impractical and obtuse. The fact that the matter can be arbitrated in a court if the principal of parties autonomy rule is refined beyond absolute autonomy does not attract as much as criticism since it is a challenge to the system and it is easier to blame the parties to the dispute since the system is ineffective in dispute resolving²⁴.

(i) Concept of justice

Statute of International Court of Justice which replaced permanent court of justice set with League of Nations is an integrate part of International Legal Regime and International institutions set by UN as its integrate part. This system is built on international political system based states. Concept of party autonomy in international legal regime as argued by Chatterjee²⁵ is no longer able to serve international legal regime in view of participation of international institutions in domestic jurisdiction and current informal manner.

He sets analysis the Rule's application by multitude originations, but first starting with the merits of the concept. He then compares and contrasts the application within the Court Proceedings thus within formal context with particular reference to on 1996 Arbitration Act Applicable in England and Wales and Northern Ireland. He refers to section 1 (6) of the Statute which intervenes into absolute liberty by placing individual liberty within social context or normative intervention fore the benefit of collective interest and offer a degree of concreteness and certainty to total anarchy and informality created by subjective individualism. His attention settles on: "*The parties should be free to agree how their disputes are resolved subject only to such safe guards as are necessary in public interest.*" He then proceeds to discuss "the limits of the party autonomy rule under the Arbitration Act 1996." In part four, he analyzes party autonomy rule, under the international Chamber of Commerce Rules of Arbitration as well as to the limits to the rule with in the said rules of arbitration. Similar Treatment is given to the rule within 1985 UN Commission on International Trade Law - Model Law (UNCITRAL). Another part is devoted to the implications of the rule in the context of International Convention on the settlement of Investment Dispute Between States and Nationals of Other States (ICISID). Chatterjee is saying one need to make few observations about his methodology. Firstly Professor being a practicing lawyer and international arbitrator, it is not surprising that he maintains impartiality and he discusses every field of

application of the Party Autonomy Rule both the adaptation of the rule and also the limitations imposed by the particular shear of application.

One can understand concept of non liquet and informalism within the context of domestic legal system as an indication of its failure. In international law this seems to be acceptable norm although Franck suggests that the system has evolved and past its post ontological phase²⁷.

The paradox subjecting a severing nation to an external agency of judicature outside its Constructional supreme court is due to the theory of sovereignty which had been accepted by intentional political system some time in time span. Frank's monumental work *Fairness in International Law and International Institutions* starts with a sentence on page one as clear assault on orthodox interpretation on Sovereignty.

“Sovereignty has historically been a factor overrated in international relations. Among the overrates have been prominent parishioners of international law, dazzled by their status as, or aspiration to be, high officials of their national foreign offices.”

Professors Koskenniemi²⁸, Kennedy Scobbie, Cullen, Tierney since 1996 form catalogue of revue of this work. There is more than a strong consensus among the academicians that sovereignty needs cotemporary redefinition. Nuremberg and Rome convention and general customary law developing over interventions on humanitarian grounds are clear evidence of development. Justice cannot be denied behind the veil of sovereignty.

(ii) Limitations of international law

H Lauterpacht²⁹ in 1933 published his General Function of Law of the International Community, arguing about the doctrine of limitations of judicable process, with a particular reference to place of law as an expression of sovereignty thus arguing in favour of obligation for arbitration.

Doctrine of non liquet or unavailability of remedy to particular injustice or grievance as well as limitations on the principals of rule of law are part of the general theory. The term theory in this context is conceptual aspect of applied process that actually exists in international regime. Higgins as part of the modern Jurist in her opening lines states that intentional law as being a process rather than, set statutes³⁰ and related institutions and proceedings is part of the Ann Marie Slaughter in her works also supports the view that pragmatic approach of diplomacy, foreign policy formulation as well as law constitutes the basis of international law. Koskenniemi³¹ in his work *From Utopia to Apology* examines the dangers of too much politics in international law. His article *Politics of International Law* shows that subjectivism brought by politics is void of objectivity and therefore normative concreteness. Equally too much normativity and objectivity of law renders one liable to the criticism of utopianism.

It is quite evident that every global political system creates its own international legal system. Cold war gave support to Foreign Policy school of thought Mayer and McDougal³², just like the surge of new nations in UN gave rise to liberation movements.

(iii) In conclusion of this section

The general purpose of this paper is to establish critical norms to evaluate UN process in Cyprus culminating to Referendum. So far we have examined all of the parties and international legal and political system. The other aspect needs to be analysed is the Turkish Cypriot politics.

One has to ask: Are the Turkish Cypriots expecting too much from intentional law? Have they understood the international political system and dynamism? Have they participated at this process at local regional and global level?

Conclusion

There is no doubt that grieved party in this affair is neither UN nor international law but Turkish Cypriots. If Turkish Cypriots had no significance in Turkish political dynamism and system and institutions one can understand the change of Turkish Cypriot fortunes. Fairness demands that one has to ask if closer relations with Turkey and UK were possible within 1960 Constitutional order after 1963 and collapse of the said order.

International pressure on Turkish Cypriots had been building from 1983 on upon Security Council decision and advice to international community not to recognise TRNC.

The very nature of international law and development of self-determination and legal expression of “will of the people” brought the concept of plebiscite and referendum into political activity. These two had not always been used properly nor has self-determination process has been helpful in creating degree of certainty in the use and prevention of abuse by the process. Intentional process law has not been neither fairly applied nor international institutions had treated Turkish Cypriots fairly. One suspects that more diplomatic relations with Turkey could have led to common institutions with UK during 1968-1983 period but further speculation will place the subject beyond the limitations set by this paper.

Turkish Cypriots have been without international legal personality since 1963. To expect recognition as an independent state in the post colonialism where the world political system is dominated by new states which were decolonised with identical minority oriented problems. Marshalling of political sympathy among the third world nations in General Assembly in UN is equally unrealistic.

Current international political system permits engagement of parties with no *locus standi* in the Cyprus affairs, because the Cyprus matter has regional political importance as pointed out by Sonyel in his work published in 2004

based on Foreign office documents now outside 30 year rule. The geopolitics and Middle East as a flash point constituting threat to world peace and stability had adverse effects on Turkish Cypriots who were set to check Greek Cypriot communist inclinations. Now that the Cold war is over, Turkish Cypriots continue to be net losers.

Legal structures of International law with current party autonomy rule and processes may not be most suitable means of resolving the Cyprus problem³³ without greater participation of Turkish Cypriots in diplomatic activity in every political plane such as security council, general assembly, regional international institutions, USA and UK and EU diplomatic circles. International law and process needs diplomatic initiatives from Turkish Cypriots if they are to elevate from their current legal personality in international law.

The net result of 2004 Referendum is rejection of proposals advance by international institution in accordance with intentional law and international political system. Firstly, this result justified the Turkish Cypriot political stand since 1963 because power sharing with Greek Cypriots is no longer viable proposition. Secondly, domestic constitutional legal system on the island falls beyond the remits of intentional law jurisdiction; therefore, three options await Turkish Cypriots:

- (a) to become colony of Greek Cypriots and EU in a post colonial era,
- (b) to become minority within a politic structure with Greek Cypriot supremacy,
- (c) to resist all within the international law rule of decolonisation and subjugation to alien rule and plead for external self-determination by taking part in international legal process³⁴.

These are the options within international law since Referendum 2004.

Notes

¹ As stated by Sir David Haney during his submission to select committee at House of Commons on 27th November 2004

² Bruno Simma (ed.) *Commentary on UN Charter*. Published by Oxford 1996

³ Wilson. *War and Peace, Volume II*. New York and London 1927, page 244

⁴ Woodward. *Age of Reform*. Published by Oxford 1954, pages 194-200

⁵ I CJ Reports 1986 Page 554 paragraphs 752-654

⁶ Antonio Cassese *Self determination of Peoples. A legal Reappraisal*. Lauterpach Memorail Lectures. Oxford Publication reprinted 1995 chapter 3 Treaty Law.

⁷ Higgins R. *Problems and Processes International Law and How to Use It*. 2004 Ed Oxford Press Pages 111-120

⁸ T.M Franck *Fairness in International Law and International Institutions*. Oxford 1996

⁹ Antonio Cassese *Self determination of Peoples. A legal Reappraisal*. Lauterpach Memorail Lectures. Oxford Publication reprinted 1995

¹⁰ Brwonlie I *Principals of Public International Law* (5th Edition). Oxford Publication Page 600

¹¹ League of nations Official Journal September 1921 page 697 .

¹² League of nations Official Journal September 1921 page 697 .

¹³ Higgins R. *Problems and Processes International Law and How to Use It* 2004 Oxford press

¹⁴Higgins R. *Problems and Processes International Law and How to Use It*. 2004 Oxford press Page 7

¹⁵ Antonio Cassese *Self determination of Peoples. A legal Reappraisal*. Lauterpach Memorail Lectures. Oxford Publication reprinted 1995 page 70

¹⁶ Brownlie *Principals of Public International Law* (5th Edition). Oxford Publication Page 600

¹⁷ I. C. J Advisor Opinion concerning presence of South Africa in Namibia (South West Africa) dated 21 June 1971 .

¹⁸ I. C. J Report 1975 P 33 paragraph 59

¹⁹ Allien Pellet “The Opinions of the Badinter Arbitration Committee: A second Breath for the Self-determination of peoples” WWW. EJIL Vol 3 NO 12 article

²⁰ Bosnia Herzogoviani v Yugoslavia Primary Objections Judgement of 11th July 1996 I.C.J Reports 1996 p 595

²¹ Bosnia Herzogoviani v Yugoslavia Primary Objections Judgement of 11th July 1996 I.C.J Reports 1996 p 595

²² Thomas M Franck Prof. Judge of ICJ The Secretary-General’s Role in Conflict Resolution: Past Present and the Pure Conjuncture EJIL 1995 Vol 6 Issue 3

²³ Higgins. Franck Cassese

²⁴ Deducted from 1975 Helsinki Final act Part 1. (a) Declaration on Principles Guiding Relations between Participating States

²⁵ WWW EU page on the subject of Copenhagen Criteria

²⁶ Brownlie clearly points out that the article does not refer to as source of international law but this has been accepted as such

²⁷ Higgins. *Problems and Processes* Page 1

²⁸ Is there such a personality according to Sir Watts there is not as seen in Namibia case

²⁹ Whose law any way?

³⁰ WWW. Chatterjee Professor Charles Chatterjee’s article titled “The Reality of the Party Autonomy Rule in International Arbitration” 2004

³¹ Kelsen in his *Pure Theory of Law*. Published 1970 Chapter VII.

³² Marti Koskenniemi University of Helsinki. Conference New York University October 4-5 2002 International Law and Justice in 21st Century Enduring Contribution of Thomas M Franck reprinted as “Legal Cosmopolitanism and Tom Franck’s Messianic World.”

³³ H Lauterpacht. in *General Function of Law of the International Community*. .First published in 1933 and republished 1992 by Oxford. In that he agrees that not all disputes are justiciable

³⁴ Higgins. *Problems and Processes* Page 1 as argued by Judge Professor R Higgins

Bibliography

- Anaya, S James. *Indigenous Peoples in International Law*. Oxford University Publication 2004.
- Brownlie, Ian. *Principals of Public International Law* 5th Edition Oxford Publication.
- Byers, Michael (ed.) *The Role of Law in International Politics*. Oxford University Press. 2001.
- Cassese, Antonio. *Self-determination of Peoples. A Legal Reappraisal*. Lauterpach Memorial Lectures Oxford Publication reprinted 1995 chapter 3 Treaty Law.
- Cullen, H. *Role of History in Thomas Franck's Fairness in International Law*. EJIL 2002 Volume 13 No 4 pages 927- 940.
- Evans, Malcolm (ed.) *International Law. Selected Writings*. Oxford 2003.
- Franck, T.M *Fairness in Intenational Law and International Institutions* .Oxford 1996
- Gray, Christine. *International Law and the Use of Force*. Oxford 2000.
- Hannum, Hurst. *Autonomy Sovereignty and Self-determination*. Pennsylvania Uni. Publication 1990.
- Harris, D. L. *Cases and Materials on International Law*. Sweet and Maxwell 1998 Edition.
- Kelsen. *Pure Theory of Law*. Published 1970 Chapter VII.
- Kennedy, David. *Tom Franck and Manhattan Scholl* Conference papers delivered on October 2002 Conference New York University International Law and Justice in 21st Century.
- Kissinger, H. *Diplomacy*. S Schuster Pub 1994.
- Koskenniemi, M. Politics of International Law. EJIL 1st issue 1998 pages 1-29.
- Koskenniemi, Marti. *Legal Cosmopolitanism and Tom Franck's Messianic World*. Conference New York University October 4-5 2002 International Law and Justice in 21st Century.
- Koskenniemi, Marti. New York University Conference October 4-5 2002 International Law and Justice in 21st Century Enduring Contribution of Thomas M Franck. Reprinted as Legal Cosmopolitanism and Tom Franck's Messianic World.
- Lauterpacht, H. *General Function of Law of the International Community* .First published in 1933 and later published in 1992 by Oxford.

Murphy, J F. *USA and Rule of Law in International Affairs*. Cambridge February 2004

Oppenheimer. 7th Edition by Lauterpacht 1954 Oxford Publication.

Scobbie, Ian. Tom's Franck's Fairness. EJIL 2002 Volume 13 No 4 pages 909- 925.

Simma, Bruno (ed.). *Commentary on UN Charter*. Published by Oxford 1996.

Sonyel, S R. *Cyprus The Destruction of a Republic and its aftermath* from British Documents 1960-1974.

Tierney, S. *The search for new normativity T Franck's Post Modern neo tribalism and law of self-determination* .EJIL 2002 Volume 13 No 4 pages 941- 960.

Wilson, Woodrow. *War and Peace, Volume II*. New York and London 1927 page 244.

The Cyprus Question from the Polish Perspective

Przemyslaw OSIEWICZ*

Introduction

The Cyprus question is still not a well-known issue of international relations in Poland. As regards that, very little progress has been made since both Poland and Cyprus joined the European Union on 1 May 2004. This article is devoted to the current Polish perspective on the Cyprus question, especially after 2001. It consists of three parts, namely the official position of the Polish government, the portrayal of the Cypriot dispute in the Polish daily press, and the current level of the Cyprus studies in Poland.

The so-called Annan Plan was discussed and commented by Polish journalists in detail only from February 2004 until April 2004. Were those two months sufficient to inform the public and present the subject in a reasonable and comprehensive way? It seems not.

Academics and politicians did not pay much attention to the dispute in the 1990's. They tended to analyze the matter in the scope of EU-Turkey relations. Since 1990, only one monograph, connected with the situation in Cyprus, has been published in Poland¹. Therefore in this paper, I would like to answer a few important questions. Firstly, what is the official stance of the Polish authorities on the Cyprus question? Secondly, has anything significant been done in order to change the unsatisfactory level of the Cyprus studies in Poland since 2001? And finally, what do young Poles know about Cyprus?

The Official Stance of the Polish Government on the Cyprus Question

The stance of the Polish authorities on the Cyprus question has not changed since 1974. With reference to the relevant resolutions of the Security Council, Poland does not recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC)². According to the official position of the Polish government, TRNC is an illegal state and as such is not subject to the international law. At the same time, Poland tightens cooperation and evolves bilateral relations with the Republic of Cyprus³. The process has been appreciable especially since both countries were accepted as EU candidate states though Poland supported Greek Cypriots a few times in the past, e.g. during the violent clashes in Cyprus in August 1964⁴.

* Adam Mickiewicz University, Poznan, Poland

In order to find a peaceful solution to the question, Poland expresses full support for peace efforts under the auspices of the United Nations. The outcome of the referenda, which were held in Cyprus in May 2004, was welcomed with regret as the Polish government perceived so-called Annan Plan as an ideal opportunity to settle the dispute once and for all. In this context the decision made by the Turkish Cypriot community received acknowledgement of the Polish high officials. Moreover, the Ministry of Foreign Affairs admitted that Turkish Cypriots should be offered all necessary assistance in order to support their participation in the European integration, however, on condition that such steps could not be interpreted as the informal recognition of the TRNC. As a consequent, Poland backs an initiative of the European Commission to provide Turkish Cypriots with 120 million euro of financial assistance in 2005 in order to guarantee 'economic development of Turkish Cypriot Community'⁵.

In March 2005 President of the Republic of Poland, Aleksander Kwasniewski visited Cyprus, only its southern part, though. There he met with President of the Republic of Cyprus, Tasos Papadopoulos, and was shown the buffer zone in Nicosia. Although Turkish Cypriot Prime Minister Mehmet Ali Talat intended to meet the Polish leader, he was prevented from organizing such a meeting⁶. The Polish–Cypriot relations are not intense, but, as far as the Cyprus question is concerned, one can notice solidarity between Poland and the Republic of Cyprus. Therefore, Polish officials and politicians avoid meetings with representatives of the Turkish Republic of Northern Cyprus. Such situation will last as long as Greek Cypriots insist on isolation of Turkish Cypriots; yet, very good Turkish–Polish relations may result in a change of such attitude.

There is no doubt that the official position of central authorities determines, to some extent, the way in which this issue is presented by scholars and press. For example, in this particular case Poland does not recognize the Turkish Cypriot authorities and therefore neither diplomatic nor consular relations can be initiated. As a result, Polish journalists and scientists have very limited access to information distributed by relevant representatives of North Cyprus. News and official documents from the TRNC can be obtained either indirectly via the embassy of the Republic of Turkey in Warsaw or from the Internet. There is no representative of Turkish Cypriots in Poland. On the contrary, any information on the official stance of the Greek Cypriot authorities is available on request within a few hours if any interested person contacts the embassy of the Republic of Cyprus in Warsaw.

Even if above obstacles do not constitute a serious threat to objectiveness of scholars, who are supposed to define and analyse all essential sources of information, they may hinder journalistic work. In this particular job every single minute counts and immediate access to information plays a vital role.

The Cyprus Question in the Polish Press

The press information or comments on Cyprus in general and the Cyprus question in particular are occasionally published in the main Polish newspapers such as “Gazeta Wyborcza”, “Rzeczpospolita” and “Zycie”. Those three titles are regarded as the most authoritative sources of press information in Poland. For that reason scientists tend to refer to them during their work on various issues, e.g. connected with international relations. What could scholars find out if they analysed all articles on Cyprus published from January 2003 to December 2004?

During the given period “Gazeta Wyborcza”, the biggest Polish newspaper, published a lot of articles related to the bilateral talks and the referenda in Cyprus, although there were also commentaries on other important issues. For example, on 14 February 2003 the whole page concerned a closed down Turkish Cypriot newspaper entitled “Europa”⁷. It included utterances of its former editor Osman Levent, a social opponent of TRNC President Rauf Denктаş, and severe criticism of presidential obstinacy during the bilateral talks with Greek Cypriot counterpart Glafkos Clerides. As regards the title of the article, it was controversial: “Europe means Africa”⁸. In a general sense, Dominika Pszczolkowska, a senior commentator, stressed an economic precipice between TRNC and the Greek Cypriot administered area. Furthermore, Rauf Denктаş was blamed for the continued isolation of North Cyprus in the world and all negative consequences of the division for the whole island.

Within two years 21 texts on Cyprus appeared in “Gazeta Wyborcza”. The majority of these texts were certainly dedicated to the bilateral talks between Turkish Cypriot and Greek Cypriot political leaders, the mission of good offices undertaken by UN Secretary General Kofi Annan and the influence of the Cyprus question on EU–Turkey relations. As far as described data and events are concerned, journalists of “Gazeta Wyborcza” tended to be as objective as possible, although, a few articles were biased in favour of either Greek Cypriots or Turkish Cypriots. It should be observed that a significant change took place after the referenda in April 2004. Before the referenda were held, commentators working for “Gazeta Wyborcza” had supported, in most cases, the Greek Cypriot point of view; yet, one cannot claim that it was a symptom of intentional activity. Articles of Dominika Pszczolkowska are good examples of that process. Her text entitled “Turkish Cypriots want Greek Cypriots passports” was printed on 22 May 2003⁹. The Greek Cypriot authorities were presented as the only side which lent weight to a terrible plight of Turkish Cypriots and rendered them all necessary assistance. Furthermore, it was underlined that all Turkish Cypriots were regarded as *de iure* citizens of the Republic of Cyprus and hence were treated in accordance with that rule if applied for anything on the Greek Cypriot administered territory, e.g. a passport or medical care. Although a significant number of Turkish Cypriots demanded Cypriot passports after 23 April 2003, it should not determine the overall portrait of North Cyprus. Nevertheless, the view

presented in this short article was negative. According to the author, such a situation was a result of the 2001–2003 negotiations collapse and the uncompromising position of Rauf Denktaş. Obviously every journalist has a right to express his opinions, but first he/she ought to contact both sides in order to draw any objective conclusion. Unfortunately, the above mentioned text lacked this attitude. The author obviously wrote it only on the basis of press information delivered by AFP and therefore adopted the point of view of a French translator¹⁰.

Dominika Pszczolkowska wrote also a commentary on the 2003 parliamentary elections held in the TRNC¹¹. She described the outcome, historical background and the current political situation in brief. To tell the truth, all facts were well described; however, the vision of the TRNC was again pessimistic. Moreover, Turkish Cypriot leader Rauf Denktaş was the only politician blamed for the fiascos of bilateral talks and the UN initiative.

Surprisingly, the pro-Greek Cypriot tone of her articles was abruptly changed short before the referenda. At the time it became clear that the Greek Cypriot community would probably negate the provisions of the fifth version of Annan plan, settled in Bürgenstock on 31 March 2004. In the commentary from 1 April 2004, Dominika Pszczolkowska concluded that eventual ‘no’ of Greek Cypriots would deteriorate their position in the world, while the position of North Cyprus would improve considerably¹². This time Archbishop Chrysostomos was presented as one of the most intransigent high officials in the whole Republic of Cyprus. According to the author, he said once, in his address to Greek Cypriot children, that the plan would cause a catastrophe and hence the people had to reject it. Such comment, not supported with any further details on the official stance, did not present Greek Cypriots in a good light. Instead, it overestimated a role of that particular event.

On 29 September 2004, “Gazeta Wyborcza” published an interview with Prime Minister Mehmet Ali Talat. The article was dedicated to then attitude of the European Union towards Turkish Cypriot Community. It was significant that the author addressed Mehmet Ali Talat as the Prime Minister of North Cyprus; yet, she did not mention the full name of the country, namely ‘Turkish Republic of Northern Cyprus’.

During the same period “Rzeczpospolita” published over 10 articles related to the Cyprus question. Among journalists who deal with the political situation in the Eastern Mediterranean are Teresa Stylińska and Jędrzej Bielecki. Their texts should be graded as well-balanced and very informative as they presented both sides of the dispute in a good light. Contrary to the above articles published in “Gazeta Wyborcza”, one cannot observe any significant change after the referenda in April 2004.

In an article of 1 April 2004 its author focused on the main provisions of the Annan plan. Besides, he paid attention to the negotiations in Switzerland and

described two possible scenarios. Undoubtedly, the Turkish Cypriot side was presented as *modus vivendi* of the final talks; however, it was also stated that Turkey had clearly supported the unification process for the first time since 1974. After the referenda, "Rzeczpospolita" published an article entitled "The United Nations says goodbye to the island"¹³. Turkish Cypriots were praised for their brave decision, but the choice of Greek Cypriots was justified at the same time. Once again authors presented the main arguments of both sides.

Although another Polish newspaper "Zycie" was closed down at the very beginning of 2005, a few articles dedicated the Cyprus question, which had been published in 2004, are also worth of attention¹⁴. In total, there were six texts devoted to the current events on the island. On 17 April 2004, one week before the referenda were held, the newspaper had published an article entitled "Towards the unification of Cyprus"¹⁵. It presented both economic and political situation in North Cyprus as well as potential influence of the EU membership. As far as Greek Cypriots are concerned, the author described their fears for the future. Generally speaking, a reader could interpret the article as well-balanced, although Rauf Denktas was introduced as the main obstacle on the way to peace and cooperation between both Cypriot communities. Contrary to that, there was no word about the official stance of President of the Republic of Cyprus Tasos Papadopoulos. Obviously such information should have been included there in order to provide readers with complete information on the latest developments in Cyprus. In fact, it was the first article which focused mainly on Turkish Cypriots and their opinions.

A further article of 26 April 2004 referred to the outcome of the simultaneous referenda. Comparing to the previous one, this text was not balanced. On the one hand, the choice of the Greek Cypriot society was justified and explained in details. Furthermore, the author quoted President Tasos Papadopoulos who had asked Turkish Cypriots to accept the rejection of the Annan plan and search for a better solution in the future. On the other hand, neither the attitude towards the plan of almost 65% of Turkish Cypriots nor the position of then Prime Minister Mehmet Ali Talat were presented in this commentary. In contrast to that, an utterance of Rauf Denktas was paid attention. According to the journalist, the president expressed satisfaction as, to his relief, the rejection of the UN plan had saved Cyprus from a civil war. No doubt, readers who were not aware of the situation in Cyprus could read between the lines that the fiasco of the unification process would result in peace and stabilization on the island.

Certainly information published in the main Polish newspapers should reach most of Poles; yet, this is an ideal assumption, as less and less people read the national press. This increases the role of education. The question is whether Poles are informed well about the Cyprus question and if they know basic facts related to Cyprus.

The Current Level of the Cyprus Studies in Poland

According to the opinion pool from July 2004, Poles do not consider that Cyprus could play an important role in the European Union¹⁶. None of the respondents appreciated the position of the island in the European institutions. Such outcome could have been based either on a very realistic and careful assessment of the political situation within the EU or on a lack of basic knowledge about Cyprus. Unfortunately, the second option seems to be more probable. In the same pool the respondents were asked which factors determine a position of a country in the EU. 56% of the respondents indicated the level of economy and 33% chose efficiency of political representatives. Interestingly, only 16% marked population of a member state and 9% the size of its territory¹⁷.

Such phenomenon can be easily explained if one analyses syllabuses from primary school to higher education. Neither the general history of Cyprus nor basic facts connected with the Cyprus question are taught at Polish schools. This could be justifiable at lower levels of education, but might it be at the academic level? Lectures on the Cyprus question are hardly ever offered to students of political science, who are supposed to have extensive knowledge on the contemporary international relations¹⁸. Besides, the number of relevant scientific sources is very limited.

As mentioned at the very beginning of the article, since 1990 only two monographs on Cyprus have been published in Poland, and only one of them is devoted to the Cyprus question¹⁹. A book by Artur Adamczyk is a historical publication. On over 400 pages the author presents the main facts concerning the history of Cyprus, especially in the 20th century. But is this single publication enough? No doubt the access to the book is limited and only real enthusiasts have a chance to purchase and read it. In comparison with the period 1990-2004, five books on Cyprus were written in Poland²⁰ between 1976-1986.

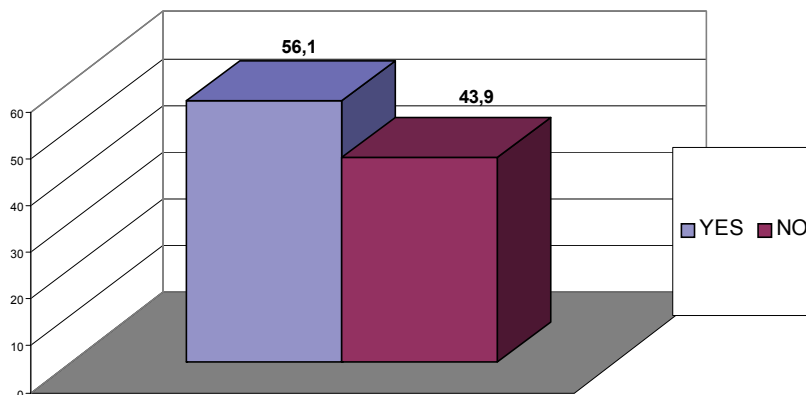
There are a few collective books which include chapters dedicated to Cyprus-related issues. Two of them, written by scholars of Adam Mickiewicz University in Poznań, were published in 2005. As far as the content of mentioned books is concerned, both of them deal with disputes and conflicts in the contemporary world. In this framework, the latest developments within the Cyprus question, especially 2001-2004 bilateral talks and basis for a comprehensive settlement of the Cyprus problem are described and commented. Those articles are the first Polish scientific publications connected with the Annan Plan.

The Cyprus question is also presented in many books which are devoted to the history of Greece or Turkey; however, those extracts are very short and give only a general view²¹. In most cases their only function is to create the necessary background for further historical analysis. Moreover, they are based on a few general publications which do not present the whole scope of the subject. Therefore, the fragments can not be regarded as relevant sources of information on Cyprus.

Unfortunately, it is hard to verify the number of scientific articles on Cyprus, because there are a lot of scientific journals which do not submit all printed issues to the National Library in Warsaw although they are supposed to do.

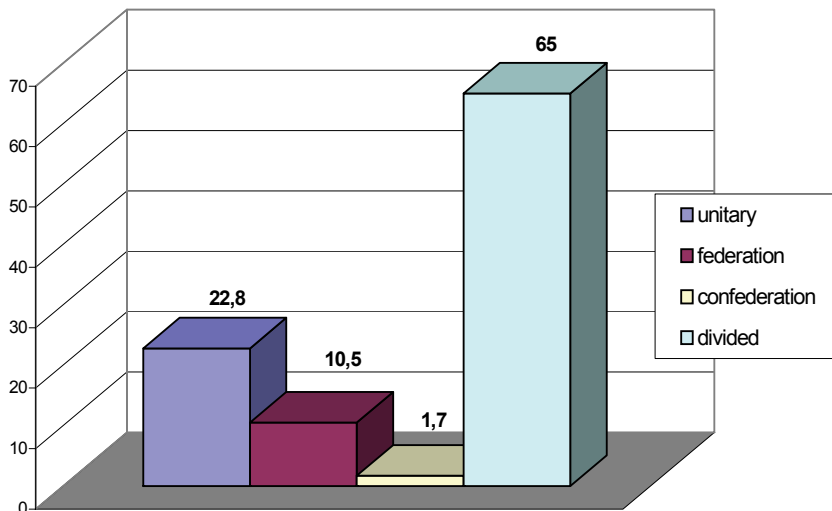
As the number of sources related to Cyprus is very limited in Poland, what do young Poles know about Cyprus? In order to investigate this, a selected group of students of political science was asked to fill in a questionnaire in March 2005. All respondents were in their first year of studies, thus it was possible to check the level of their knowledge on Cyprus soon after the completion of high schools²².

Graph 1. Responses to the question ‘Have you ever heard about the Cyprus question?’



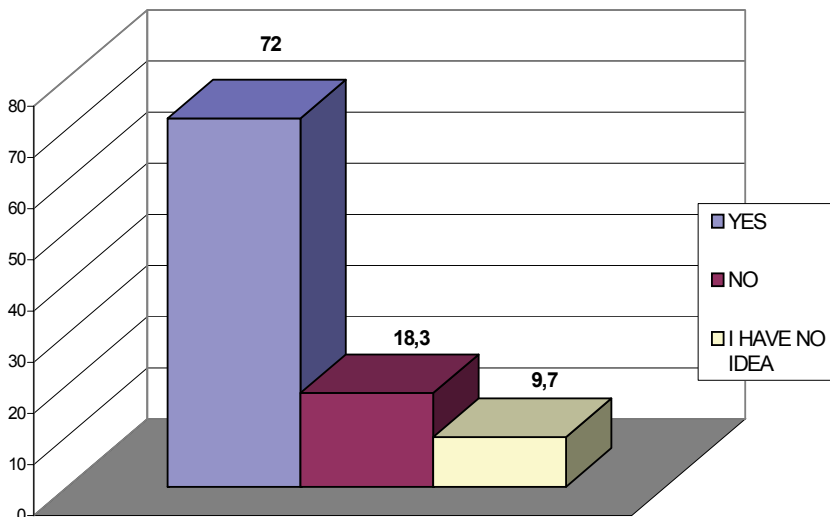
The first question was concerned with the term ‘the Cyprus question’. The main aim was to find out whether the students had known such a term. Surprisingly, it appeared that over 56% of students responded to it affirmatively. It is a satisfactory result if one takes into consideration very limited access to news and publications on the Cyprus question; yet, this figure should be higher in order to be regarded as good.

Graph 2. Responses to the question: ‘What kind of state does Cyprus represent?’



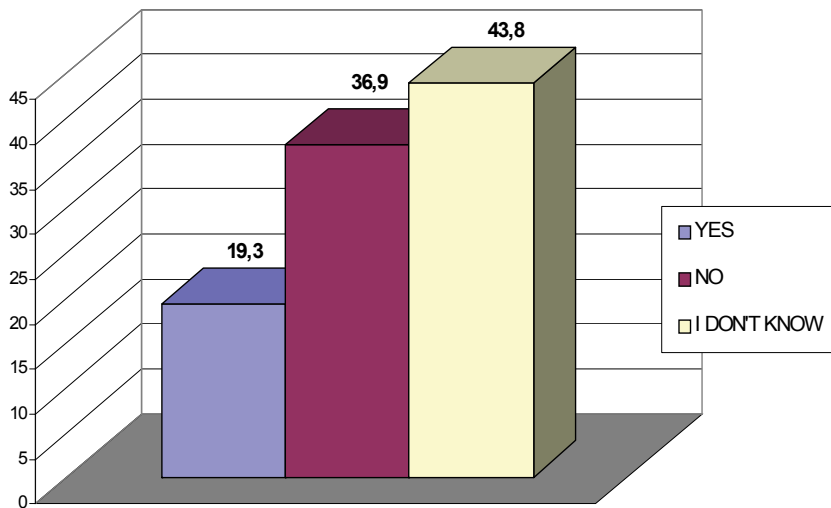
The question asking about to the kind of state that Cyprus represents, seemed to be the hardest one. Four options were given: federation, confederation, unitary state and divided state. The majority of respondents, namely 65%, marked ‘divided’ as the most suitable word describing the political status quo on the island. Such outcome proves that they were familiar with the factual division of Cyprus. Over 22% of students chose the word ‘unitary’, although it does not prove their knowledge of international law, particularly resolution 541 adopted by the Security Council on 18 November 1983. According to the above resolution, there is only one Cypriot state, namely the Republic of Cyprus established in 1960, whereas the unilateral decision of the Turkish Cypriot authorities creating TRNC was presented to international community as ‘legally invalid’. Probably most of those respondents had not been aware of the partition and regarded Cyprus as a unitary and homogeneous state.

Graph 3. Responses to the question: ‘Is Cyprus a member state of the EU?’



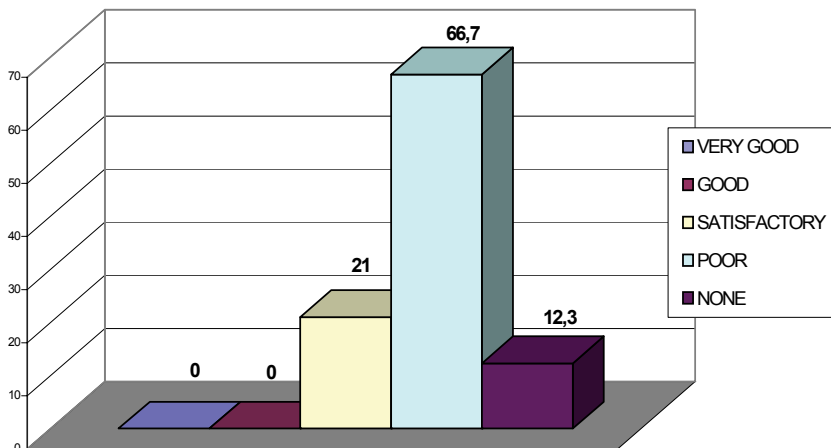
Another question was asking whether Cyprus is a member state of the EU. Since 1 May 2004, both Cyprus and Poland have been member states of the European Union. Undoubtedly, students of political science should know such a basic fact; however, over 28% of them were not informed of the Cypriot membership. It is particularly surprising as almost all Polish mass media paid attention to the latest EU enlargement in spring 2004. Furthermore, free of charge leaflets were distributed by relevant institutions in order to inform about the integration of ten new member states into the EU. In spite of that, a lot of young Poles have not noticed the participation of Cyprus in the European integration process yet.

Graph 4. Responses to the question: ‘Does Cyprus belong to NATO?’



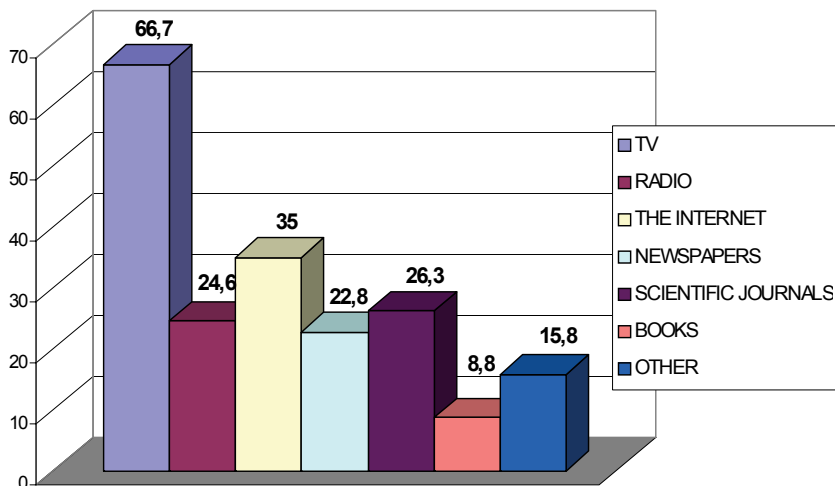
As far as the security policy of Cyprus is concerned, another question was dedicated to its membership in the North Atlantic Treaty Organisation. In this case the main aim was to find out whether the students knew all signatories to the North Atlantic Treaty especially as Poland joined the above organisation in 1999. As regards that, Cyprus is not a side to the treaty and therefore is not obliged to participate in mutual defence in the case of attack on NATO member states or vice versa. However, almost 63% of students did not mark the correct answer, which proves that they could neither specify all countries belonging to the organization nor if Cyprus is one of them.

Graph 5. Responses to the question: ‘How would you grade your general knowledge of Cyprus?’



The students were also asked to grade their level of general knowledge of Cyprus. None of them described it as ‘good’ or ‘very good’, while the vast majority chose ‘poor’ as the most representative answer. Contrary to them, 21% of respondents confirmed that they were familiar with the basic facts related to the island of Aphrodite. Last but not least, over 12% had no idea about its current political situation and position in the contemporary international relations. Such outcome proves to some extent the findings of the previous four questions, although the percentage of students with none knowledge on Cyprus should be higher, namely between 25–30%.

Graph 6. Responses to the question: ‘Sources of Information on Cyprus’



The last question of the questionnaire was connected with sources of information on Cyprus. Consequently students who had marked ‘none’ in the previous question, i.e. on general knowledge of Cyprus, were asked to omit it. As regards the outcome, television appeared as the most popular source of news about the island. Surprisingly, articles published in various scientific journals were marked in the third place, while only 22,8% of respondents chose newspapers. If one took into consideration their very limited number, such finding would prove that the students read also publications in foreign languages.

Conclusion

The Polish authorities try to steer a middle course in case of Cyprus, although they officially support the Republic of Cyprus and do not recognize the Turkish Republic of Northern Cyprus as a legal state or a subject to the international law. However, Poland could offer to mediate in the dispute in the future as it maintains very good bilateral relations both with Greece and Turkey. Such peace process could be a part of bilateral talks between Greek Cypriots and Turkish Cypriots under the auspices of the European Union or the United Nations.

As regards the Polish press, the Cyprus question is occasionally presented in the most popular newspapers. Most of the articles devoted to political events on the island had been published before the referenda were held. As far as their

content and attitude of authors towards the dispute after April 2004 are concerned, a significant change took place only in case of "Gazeta Wyborcza". On the whole, during the given period journalists tended to present a balanced view of the current situation, although they were not always successful. However, at the moment most of them focus rather on tourist attractions of Cyprus and unusual events than on the Cyprus question²³.

The level of knowledge on Cyprus is still low in Poland. A lot of things need to be done in order to improve this unsatisfactory situation. First of all, the Ministry of Education should modify current syllabuses, especially for primary and secondary schools. Common membership in the EU obliges its citizens to know more about all member states, especially basic facts connected with their history, culture and foreign policy. Otherwise, it will be impossible to create the European community based on common values and solidarity in the future. Moreover, young Poles and Cypriots should be offered a possibility to participate in youth exchanges. Such an activity has already begun; yet, the number of beneficiaries is very little. Still Polish students perceive Cyprus rather as an ideal place to work during summer than a place for studies or a subject of research. Besides, young people should be offered better access to information on Cyprus. This can be achieved through libraries with more books and scientific journals in foreign languages which would help interested students to examine the Cyprus question.

To sum up, Greek Cypriot, Turkish Cypriot and Polish politicians, journalists and scientists should cooperate in order to promote Cyprus in general and the Cyprus question in particular. Only this way these three nations will be able to constitute the European community within the European Union.

Notes

¹ The book is dedicated to the political history of Cyprus. It covers most of the significant events from 1000 B.C. until 2001. See: Adamczyk, A. *Cypr – dzieje polityczne*, Warszawa: Dialog, 2002.

² On the basis of UN Security Council Resolutions 541 of 1983 and 550 of 1984, Poland condemned the unilateral declaration by the Turkish Cypriot Community.

³ Detailed information on the current position of Poland on the Cyprus question is available on request via e-mail: de@msz.gov.pl. Unfortunately, this particular document is not published on the website of the Ministry of Foreign Affairs.

⁴ The embassy of the Republic of Cyprus in Warsaw was established in 2002. Mrs. Nafsika Chr. Krousti became the first Cypriot ambassador. As a matter of fact, in practice she does not represent Turkish Cypriots and therefore the embassy of the Republic of Turkey engages in their interests in Poland.

⁵ Source: *General Budget of the European Union for the Financial Year 2005*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, p. 9. The above document is also available free of charge on-line at

http://bookshop.eu.int/ebookshop/FileCache/PUBPDF/KVAG05001ENC/KVAG05001ENC_002.pdf

⁶ Such stance was presented by then Prime Minister Mehmet Ali Talat during an interview on 11 April 2005. See: Banaszak, M., Osiewicz, P., *Nie akceptujemy podziału wyspy – wywiad z prezydentem Tureckiej Republiki Północnego Cypru Mehmetem Ali Talatem*, “Głos Wielkopolski”, 6 May 2005.

⁷ See: Pszczółkowska, D. *Europa, czyli Afryka*, “Gazeta Wyborcza”, 14 February 2003.

⁸ As “Europe” was closed down, Osmar Levent began preparing another newspaper entitled “Africa”.

⁹ See: Pszczółkowska, D. *Tysiące cypryjskich Turków chcą paszportów z greckiej części wyspy*, “Gazeta Wyborcza”, 23 May 2003.

¹⁰ AFP stands for Agence France Press which is a French press institution and prepares daily reviews of world news.

¹¹ See: Pszczółkowska, D. *Cypr: przeciwnicy i zwolennicy zjednoczenia wyspy zdobyli tyle samo głosów*, “Gazeta Wyborcza”, 16 December 2003.

¹² See: Pszczółkowska, D. *Cypr czeka na referendum*, “Gazeta Wyborcza”, 1 April 2004.

¹³ See: *ONZ zegną się z wyspa*, “Rzeczpospolita”, 26 April 2004.

¹⁴ The newspaper has been temporarily closed down due to bankruptcy.

¹⁵ See: *Ku zjednoczeniu Cypru*, “Rzeczpospolita”, 17 April 2004.

¹⁶ Source: *Stosunek do członkostwa w Unii Europejskiej i pozycja Polski w zjednoczonej Europie*, BS/115/2004, www.cbos.pl/K_115_04.pdf, p. 8. The research points to Germany (82%), France (70%) and the United Kingdom (68%) as the most influential member states of the EU.

¹⁷ *Ibidem*, p. 10.

¹⁸ The Institute of Political Science at Adam Mickiewicz University in Poznan offers a course on the Eastern Mediterranean. The author began its first edition in February 2004. It consists of 11 subjects related to various issues, e.g. the Cyprus question, Greek-Turkish disputes in the Aegean, political system of Cyprus or the international security in the Eastern Mediterranean.

¹⁹ The other book, namely *Cypr w badaniach polskich* edited by Wiktor Andrzej Daszewski and Henryk Meyzy, is dedicated to the Polish archeological research in Cyprus. It was published in Warsaw in 1998.

²⁰ Among those publications was a book by Beata Nitecka-Jagiello - the first comprehensive book on the Cyprus question published in Poland. See: Nitecka – Jagiello, B. *Cypr – anatomia konfliktu*, Warszawa, 1976.

²¹ Such extracts can be found, for example, in the following publications in Polish: Brzezinski, A.M. *Grecja*, Warszawa: Trio, 2002, p. 195-197; Kolodziejczyk, D. *Turcja*, Warszawa: Trio, 2000, p. 222-224.

²² In total 78 students of Adam Mickiewicz University in Poznan participated in this project.

²³ For example, between 18 April and 9 June 2005 “Gazeta Wyborcza” published only one short article related to Cyprus. It regarded neither the Cyprus question nor the political situation on the island, but uncommon behaviour of a madman who managed to enter a runway of the international airport in Larnaca by car.

T.C. ve K.K.T.C. Vatandaşlığına Sahip Olan Kişilerin Askerlik Yükümlülükleri

Turgut TURHAN*

Giriş

Oldukça genel bir ifadeyle vatandaşlık, “gerçek kişileri devlete bağlayan hukuki ve siyasi bir bağ” olarak tanımlanmaktadır. Maddi içeriği itibariyle kişinin bir vasfı olarak ortaya çıkan vatandaşlık, kişiyle devlet arasında, devletsel yönü ağır basan bir kamu hukuku statüsü kurmaktadır. Bu statü sayesinde bir yandan kişiyle devlet arasında bir “aidiyet bağı” kurulurken, diğer yandan da vatandaşlar, vatanş olmayanlardan yani “yabancılar”dan ve “vatansızlar” dan ayrılmaktadır¹.

Vatandaşlık statüsünün en belirgin özelliği, vatandaşı, aidiyet bağının kurulduğu devlette bir hukuk süjesi haline getirmesidir. Bu anlamda her vatandaş, kaynağını, vatandaşlık bağına sahip olduğu devletin hukuk düzeninde bulan haklar ve yükümlülükler ile donatılmıştır. Vatandaşların hangi haklar ve yükümlülüklerle donatılacağını ise, her devlet kendi anayasası ile düzenlemektedir².

Anayasaların soyut düzeyde yaptıkları bu düzenlemelere genel olarak bakıldığında ise, karşımıza şöyle bir tablonun çıktığını söylemek mümkündür: Devletler, eskisi kadar sert ve mutlak anlamda olmamakla birlikte, “siyasi haklar” konusunda oldukça kışkanç davranmakta ve ülkelerinde bulunan yabancıların siyasi haklardan yararlanmaları konusuna pek sıcak bakmamaktadırlar³. Bu eğilimin doğal bir sonucu olarak, devletler, genelde “siyasi haklar” kategorisi içinde kabul ettikleri “askerlik hizmeti”ni de sadece vatandaşlara yüklenerek bir ödev ve bu hizmete katılmayı da, sadece vatandaşların talep edebileceği bir hak olarak görmektedirler⁴. “Vatandaşlık” kavramının duygusal yönü nedeniyle bir yerde “eşyanın tabiatına” da uygun düştüğünü söyleyebileceğimiz bu düşünce ve düzenleme biçimi, hem Türkiye Cumhuriyeti (T.C.) ve hem de Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (K.K.T.C.) Anayasalarını da etkilemiş bulunmaktadır. Nitekim her iki devletin Anayasası da, farklı başlıklar altında da olsa, “Siyasi Haklar ve Ödevler” Bölümü altında yer verdikleri askerlik hizmetinin sadece vatandaşlara tanınan bir hak ve yüklenen bir ödev olduğunu hükme bağlamışlardır.

Vatandaşlara tanınan bir hak ve yükümlülük olan “askerlik hizmeti”nin mazaresiz yerine getirilmemiş olması, ceza hukuku ve askeri ceza hukuku açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Ancak, askerlik hizmetinin yerine getirilmemiş olmasından doğan sonuçlar ceza ve askeri ceza hukukuyla sınırlı kalmamakta ve özellikle “vatandaşlığın kaybettirilmesi” müessesesi vasıtasıyla

* Prof. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, Gazimağusa-KKTC

vatandaşlık hukukuna da yayılmaktadır. Nitekim çalışmamız boyunca da göreceğimiz gibi, “muvazzaf (mükellef) askerlik hizmeti”nin yerine getirilmemesi hem Türk Vatandaşlığı Kanununda (md. 25/ç), hem de K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında (md.17/I C) vatandaşlığın “kaybettirilmesi” nedeni olarak kabul edilmiştir.

“Birden fazla (çok) vatandaşlık” üst kavramının bir türü olan “çifte vatandaşlık” kavramını ise, oldukça genel bir ifade ile, bir kişinin, aynı zaman dilimi içinde iki devlete hukuki ve siyasi bir bağla bağlı olması” şeklinde tanımlayabiliriz⁵. Çifte vatandaşlık, devletlerin vatandaşlığın kazanılması ve kaybedilmesine ilişkin olan düzenlemelerinin birbiriyle uyumlu olmamasından doğabileceği gibi, yine devletlerin nüfus ve vatandaşlık politikalarının bir sonucu olarak da ortaya çıkabilmektedir⁶.

İster devletlerin nüfus politikası, ister vatandaşlık kanunlarındaki uyumsuzluklar nedeniyle ortaya çıksın, “çifte vatandaşlık” statüsü sorunlu bir statüdür. Çifte vatandaşlık statüsünün beraberinde getirdiği sorunlar yumağının belki de en önemli kısmı “askerlik hizmeti”nin yerine getirilmesiyle ilgili sorunlardır. Bunun nedenini de, “askerlik hizmeti”ni düzenleyen hukuk kurallarının kamu hukuku karakterli kurallar olmasında aramak gerekir. Gerçekten, askerlik mevzuatı kamu hukuku karakterli kurallardan meydana gelmekte olup, bu kuralları her devlet, uluslararası hukuktan gelen egemenliğine dayanarak, kendisi tek yanlı olarak koyar. Bu anlamda “eğitim merkezine katılma” ile başlayan ve “terhis” ile sona eren “muvazzaf (mükellef)” askerlik yükümlülüğü sürecinin her aşaması, bir devletten diğerine farklı düzenlenmiştir. Mevcut bu farklılıklar nedeniyle, çifte vatandaşlığa sahip olan kişilerin askerlik hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında ciddi bazı sorunların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

İşte bu çalışmayla güdülen amaç, hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlıklarına aynı zaman dilimi içinde sahip olan çifte vatandaşlığa sahip kişilerin askerlik hizmetlerini yerine getirmeleri sırasında ortaya çıkan hukuki sorunları ele alarak irdelemektir. Bu amaç çerçevesinde ilk önce, askerlik hizmetinin yerine getirilmemesi ile vatandaşlığın kaybettirilmesi arasındaki ilişki hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlık hukukları açısından ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Daha sonra açıklamalarımız çifte vatandaşlık statüsü üzerine yoğunlaşacak ve yine hem T.C., hem de K.K.T.C. vatandaşlık hukuklarında çifte vatandaşlık statüsünün nasıl ortaya çıkabileceği açıklanacaktır. Nihayet çalışmamız, çifte vatandaşlığa sahip olan kişilerin, askerlik hizmetlerini yerine getirirken ortaya çıkan sorunların Askerlik Hukuku açısından irdelenerek tartışılmasıyla sona erecektir.

I. Askerlik Hizmeti Yükümlülüğü İle Vatandaşlık Hukuku Arasındaki İlişki

1. Genel Olarak

Muvazzaf (mükellef) askerlik hizmeti yükümlülüğünün iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi, devletlerin “siyasal haklar” kategorisi içinde kabul ettikleri bu yükümlülüğün, doğal olarak, sadece vatandaşlara yüklenen bir yükümlülük olduğudur⁷. Nitekim, askerlik hizmeti yükümlülüğünü “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığını taşıyan IV. Bölümünde “Vatan Hizmeti” başlığı altında düzenleyen T.C. Anayasası (md. 72), “vatan hizmeti her Türkün hakkı ve ödevidir” demek suretiyle bu gerçeği vurgulamıştır. Aynen T.C. Anayasası gibi, askerlik hizmeti yükümlülüğünü “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığını taşıyan IV. Bölümde “Yurt Ödevi” adı altında düzenleyen K.K.T.C. Anayasası (md. 74) da, “Silahlı kuvvetlerde yurt ödevi her yurttaşın hakkı ve kutsal ödevidir” demek suretiyle, askerlik hizmetinin sadece vatandaşlara yüklenen bir ödev olduğunu hükme bağlamıştır.

Askerlik hizmeti yükümlülüğünün diğer bir özelliği de, vatandaşlara yüklenen bu ödevin yerine getirilmemesi halinde, yükümlünün, ceza hukuku, askeri ceza hukuku ve vatandaşlık hukuku açısından çok ciddi yaptırımlarla karşı karşıya kalacak olmasıdır⁸. Konumuz gereği, ceza ve askeri ceza hukuku alanında ortaya çıkabilecek olan yaptırımlar bir tarafa bırakılacak olursa, yükümlünün, vatandaşlık hukuku açısından karşılaşılabileceği en ciddi yaptırımın “vatandaşlığın kaybettirilmesi” olduğunu söylemek mümkündür. Zira şimdi açıklamaya başlayacağımız gibi, muvazzaf (mükellef) askerlik hizmetinin yerine getirilmemesi, hem Türk Vatandaşlığı Kanununda (TVK), hem de K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında vatandaşlığın Bakanlar Kurulu kararı ile “kaybettirilmesi”ne yol açan bir neden olarak düzenlenmiş bulunmaktadır.

2. Askerlik Hizmetinin İfa Edilmemesi ve Vatandaşlığın Kaybettirilmesi

Gerek TVK., gerek K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası “askerliğe bağlı nedenlerle” vatandaşlığın kaybettirilmesini ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunmaktadır. Bunlardan TVK, birbirinden farklı üç ayrı nedeni (md. 25/ç,d ve e) askerliğe bağlı kaybettirilme nedeni olarak; K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası ise sadece tek bir nedeni kaybettirme nedeni olarak kabul etmiş bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki, TVK’nun kabul ederek düzenlediği askerliğe bağlı kaybettirme nedenlerinden sadece bir tanesi, doğrudan konumuzla yani “muvazzaf (mükellef) askerlik hizmetinin ifa edilmemesiyle” ilgilidir (md.25/ç). Buna karşın K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’nın düzenlediği tek neden ise doğrudan doğruya konumuzla ilgilidir.

A. Türk Vatandaşlık Hukukunda

“Askerlik hizmetinin ifa edilmemesi” nedeniyle Türk vatandaşlığının kaybı, tarih boyunca Türk Vatandaşlık Hukukunda önemli bir yer tutmuştur. Konuya ilişkin ilk düzenlemenin, üstelik oldukça ağır bir yaptırım olarak “vatandaşlıktan çıkarma (ıskat)” olarak 1869 Tâbiyet-i Osmaniyye Dair Nizamname’de yer aldığı görülür (md. 6/4). Aynı neden, yine “çıkarma (ıskat)” ya yol açan bir hal olarak, Cumhuriyetin ilk vatandaşlık kanunu olan 1312 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu’nda yer almıştır. (md. 10/II)⁹.

Şu anda yürürlükte bulunan ve 1964 yılında yürürlüğe giren 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu da “ kaybettirme” başlığını taşıyan 25. maddesinin (ç) bendinde, “muvazzaf askerlik görevinin mazaretsiz olarak yapılmaması” nı bir vatandaşlıktan çıkarma değil, fakat bir “vatandaşlığın kaybettirilmesi” nedeni olarak ele almış ve düzenlemiş bulunmaktadır. Getirilen düzenlemeye göre, “yurt dışında bulunup da muvazzaf askerlik görevini yapmak veya Türkiye’de savaş ilânı üzerine, yurt dışında bulunup da yurt savunmasına katılmak için yetkili kılınmış makamlar tarafından usulen yapılacak çağrıya mazaretsiz olarak üç ay içinde icabet etmeyenler” hakkında, Bakanlar Kurulu “kaybettirme” kararı verebilecektir.

Düzenlemenin açık ifadesinden de anlaşılacağı gibi, bu hükme dayanarak bir kişi hakkında “vatandaşlığın kaybettirilmesi” kararı verilebilmesi için, aynı anda birden fazla şartın gerçekleşmesi gerekir. Her biri ayrı ayrı ele alınabilecek bu şartlar aşağıdaki başlıklar halinde sıralamak mümkündür.

- Kişi yurt dışında bulunmalıdır,
- Kişiye, muvazzaf askerlik hizmetini yapması için bir çağrıda bulunulmuş olmalıdır,
- Yapılan bu çağrı, yetkili makamlar tarafından usulüne uygun olarak yapılmış olmalıdır,
- Yapılan bu çağrıyla birlikte, kişiye 3 aydan az olmamak üzere bir süre verilmiş olmalıdır,
- Kişi bu çağrıya mazaretsiz olarak uymamış olmalıdır¹⁰.

Belirtmek gerekir ki, bütün bu şartların gerçekleşmesi üzerine, ilgili hakkında “vatandaşlığın kaybettirilmesi” kararının verilmesi teklifi Milli Savunma Bakanlığından gelecektir. Ancak bu teklif Bakanlar Kurulunu bağlamayıp, Bakanlar Kurulunun “kaybettirme” kararının verilip, verilmemesi konusunda takdir yetkisi vardır. Kaybettirme kararının verildiği tarihten itibaren kişi “yabancı statüsü”ne girer (TVK md.29) ve Türkiye’de ancak yabancıların yararlandığı haklardan yararlanabilir. Kaybettirme kararı, ilgilinin Türkiye’deki mallarına etki etmez ve bu kişiler, yine Bakanlar Kurulu tarafından, “ikamet şartı” aranmaksızın yeniden vatandaşlığa alınabilirler¹¹.

B. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlık Hukukunda

K.K.T.C. Vatandaşlık Hukukunun temel kaynağını 25/1993 sayılı “K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası” ile, bu yasaya dayanılarak çıkartılmış 329 sayılı Tüzük oluşturur. Belirtmek gerekir ki, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası hazırlanırken TVK’dan yararlanılmıştır. İki kanunun sistematikleri hemen hemen aynıdır. Bu anlamda, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’nın “mehaz”ını TVK’nun teşkil ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır¹².

K.K.T.C. kanunkoyucusu, Yurttaşlık Yasası’nın hazırlanması sırasında her ne kadar TVK’dan yararlanmışsa da, bu kanunda yer alan hükümleri aynen K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’na ithal etmemiştir. Tam tersine, K.K.T.C. kanunkoyucusu, TVK’da yer alan bazı müessese ve düzenlemeleri Yurttaşlık Yasası’na hiç almazken, bazı müessese ve düzenlemeleri de kısmen veya esaslı surette değiştirerek kanuna dahil etmiştir. İşte K.K.T.C. kanunkoyucusunun “esaslı surette” değiştirerek, Türk Vatandaşlık Hukukundan K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’na ithal ettiği müesseselerden birisi de “yurttaşlığın kaybedilmesi (md. 17)” müessesesi olmuştur¹³.

Gerçekten vatandaşlığın “kaybettirilmesi”ni düzenleyen TVK. md.25’de yer alan düzenlemeyle, aynı konuyu düzenleyen K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası md.17 karşılaştırıldığında, her iki düzenleme arasında ciddi farklar olduğu hemen görülür. Dikkati çeken ilk temel fark, TVK’da yer alan kaybettirme nedenlerinin, an’asıl veya müktesep vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın tüm Türk vatandaşlarına uygulanmasıdır. Oysa K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası, K.K.T.C. yurttaşlığının “kaybettirilmesi”ni, sadece müktesep tâbiyetli (sonradan vatandaş olan) kişilerle sınırlamıştır. Bu nedenle, hangi kaybettirme nedenine dayanırsa dayansın, K.K.T.C. vatandaşlığını asli yoldan (doğum veya toprak esası yoluyla) kazanmış olan an’asıl K.K.T.C. vatandaşları hakkında kaybettirme kararı verilemeyecektir. İki düzenleme arasındaki diğer bir genel fark da kaybettirmeye yol açan nedenlerin farklı olmasıdır. Gerçekten K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası, TVK. md.25’de yer alan kaybettirme nedenlerini aynen düzenlememiştir. Bu ikinci farktan doğan ve konumuzu ilgilendiren diğer bir özel fark da, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’nın, TVK’da düzenlenen “askerliğe bağlı” kaybettirme nedenlerinden sadece “muvazzaf (mükellef) askerlik hizmeti”nin yapılmamasını bir kaybettirme nedeni olarak kabul etmesi olmuştur¹⁴.

K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’nın 17 maddesinin (1) fıkrası ile bu fıkranın (C) bendi gayet açıktır. Buna göre, “K.K.T.C. yurttaşlığının sonradan kazanıldığı hallerde”, “yurt dışında bulunup da mükellef askerlik ödevini yerine getirmek için yetkili kılınmış makamlar tarafından usulen yapılacak çağrıya özsürsüz olarak üç ay içinde uymayacaklar” hakkında, Bakanlar Kurulu, “yurttaşlığın kaybedilmesi kararı” verebilecektir.

Yapılan bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi, K.K.T.C. vatandaşlık hukukunda, askerlik hizmetinin ifa edilmemesi nedeniyle verilebilecek olan kaybettirme kararının şartları şu başlıklar altında toplanabilir.

- Öncelikle kişi K.K.T.C. vatandaşlığını sonradan (mükteseben) kazanmış olmalıdır.
- Kişi yurt dışında bulunmalıdır.
- Bu kişiye, mükellef askeri hizmetini yapması için bir çağrıda bulunulmuş olmalıdır.
- Bu çağrı, yetkili kılınmış olan makamlar tarafından usulüne uygun olarak yapılmış olmalıdır.
- Yapılan bu çağrıyla birlikte ilgili kişiye en az üç aylık bir süre verilmiş olmalıdır.
- Kişi bu çağrıya mazaretsiz olarak uymamış olmalıdır.

İşte bütün bu şartların birlikte gerçekleşmesiyle beraber K.K.T.C. Bakanlar Kurulu, kişinin K.K.T.C. yurttaşlığını kaybettiğine “karar verecek”tir. “Verecektir” diyoruz, zira K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası, pek de yerinde olmayarak, kaybettirme kararının alınması sırasında Bakanlar Kurulu’na takdir yetkisi tanımamıştır. Bu kişiler, kayıp tarihinden itibaren “yabancı muamelesi” ne tabi tutulacaklar (md. 20/1) ve yasa “yeniden vatandaşlığa alınma” müessesesine yer vermediğinden, ancak “genel olarak vatandaşlığa alınma” (md.8)” yolundan hareketle tekrar K.K.T.C. vatandaşlığını kazanabileceklerdir¹⁵.

II. Çifte Vatandaşlık

1. Genel Olarak

“Birden fazla vatandaşlık” üst kavramının bir türü olan çifte vatandaşlık, bir kişinin, aynı zaman dilimi içinde iki devlete birden hukuki ve siyasi bir bağla bağlı olmasını ifade eder. “Düzenli çifte vatandaşlık”, “göreceli çifte vatandaşlık”, “örtülü çifte vatandaşlık” ve “düzensiz çifte vatandaşlık” gibi türleri olan¹⁶ bu statünün en önemli özelliği, kişinin, aynı anda, iki hukuk düzeninde birden hukukun süjesi haline gelmiş bulunmasıdır. Diğer bir ifadeyle kişi, vatandaşlığına sahip olduğu her bir devletin hukuk düzeninin kendisine tanıdığı hakların sahibi; ödevlerin ise yükümlüsüdür¹⁷. Bu söylediklerimizi kendi konumuza indirgeyecek olursak, her bir devletin, kendi vatandaşlığına sahip olan kişiden, askerlik hizmetini kendi ülkesinde ve kendi askerlik mevzuatına uygun olarak yapmasını isteme yetkisine sahip olacağı açıktır. Buna karşın, çifte vatandaşlığa sahip olan kişinin ise, askerlik hizmetini, vatandaşlığına sahip olduğu devletlerden herhangi birinde – muhtemelen mevzuatı en lehinde olanda – yapmak isteme hakkının olacağını unutmamak gerekir.

Devletler açısından, aslında istenmeyen bir statünün ifadesi olan çifte (veya çok) vatandaşlık¹⁸, ilke olarak, devletlerin vatandaşlığını kazanılması ve kaybedilmesine ilişkin olarak getirdiği kuralların hem farklı ve hem de aynı olmasından kaynaklanabilmektedir. Bu anlamda, devletlerin vatandaşlık

hukukuna ilişkin kurallar getirirken, kendilerini, uydukları ölçüde sadece vatandaşlık hukukunun “direktif ilkeleriyle” bağlı saymaları ve bu ilkeler dışında söz konusu kuralları kendi egemenlik haklarına dayanarak tek taraflı olarak getirmeleri, çifte (veya çok) vatandaşlığın ortaya çıkmasının en önemli nedenidir¹⁹.

Belirtmek gerekir ki, çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasının tek nedeni, devletlerin vatandaşlık hukukuna ilişkin olarak getirdikleri kuralların farklılığı veya ayniyeti değildir. Bu genel geçerli neden yanında, çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasına yol açan diğer bir neden de, devletlerin, nüfus ve vatandaşlık politikalarının bir sonucu olarak çifte vatandaşlık müessesesini desteklemeleri ve bu statünün ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı düzenlemeler getirmeleridir. Türk Vatandaşlık Hukukununun 80’li yılların başında yöneldiği tercih bu halin en güzel örneğidir²⁰.

2. Türk ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlık Hukuklarında Çifte Vatandaşlık

K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasının hazırlanması sırasında TVK’nun esas alındığını ve bu nedenle, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası’nın mehzamını TVK’nun teşkil ettiğini söylemenin yanlış olmayacağına yukarıda değinmiştik. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, bu benzerliğe, hatta bir ölçüde ayniyete rağmen, her iki kanunda da çifte vatandaşlığa yol açabilecek çok sayıda düzenleme vardır. Çalışmamızın bu paragrafında her iki devletin vatandaşlık kanunlarında yer alan çifte vatandaşlığa yol açması muhtemel düzenlemeler üzerinde durulacak ve bir kişinin aynı anda nasıl hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olabileceği somut örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Türk Vatandaşlık Hukukunda

Türk Vatandaşlık Hukukunda çifte vatandaşlığa yol açan düzenlemeler arasında ele alınarak açıklanması gereken en önemli düzenleme, kuşkusuz ki TVK’na 1981 yılında yapılan değişiklikle eklenen 22. maddenin III. fıkrasında yer alan düzenlemedir. Getirilen bu düzenlemeye göre, “Başka bir devlet vatandaşlığını kazanmak isteyen kişiye de Bakanlar Kurulunca tesbit edilen esaslar uygun olarak İçişleri Bakanlığınca izin belgesi verilecektir”.

Belirtmek gerekir ki, Türk Vatandaşlık Hukukunda “çifte vatandaşlığa” bir devlet politikası olarak yer verildiğini açıkça gösteren bu hüküm, Almanya’da yaşayan ve Alman vatandaşlığını kazanma hakkına sahip olan Türklerin, Türk vatandaşlığını da kaybetmeden bu haktan yararlanmalarını sağlamak için getirilmiştir. Buna göre, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen esaslar dahilinde İçişleri Bakanlığınca izin alan kişi, Türk Vatandaşlığından çıkmadan ve TVK. md. 25/a’ da yer alan “kaybettirme” yaptırımıyla da karşılaşmadan, Türk vatandaşlığını da muhafaza etmek suretiyle yabancı bir devlet vatandaşlığını kazanabilecektir²¹.

Amaç her ne kadar Almanya’da yaşayan türk vatandaşlarının çifte vatandaşlık statüsüne geçmelerinin sağlanmasıysa da, kuşkusuz ki bu hükmün uygulama alanı Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarıyla sınırlı değildir. Kişilerin bu hükme dayanarak, Türk vatandaşlığını muhafaza etmek suretiyle K.K.T.C. vatandaşlığını da kazanabilmeleri mümkündür. Bu yolla K.K.T.C. vatandaşlığını kazanan kişiler, T.C. vatandaşlığını da kaybetmeden çifte vatandaşlığa sahip olacaklar ve TVK. md.25/a’da yer alan kaybettirme yaptırımıyla da karşılaşmayacaklardır.

Çifte vatandaşlığa açık bir şekilde yer veren bu özel hükümden sonra TVK’nun diğer düzenlemelerine dönecek olursak, TVK’nun, vatandaşlığın hem aslen, hem de mükteseben kazanılmasını sağlayan düzenlemeleri arasında çifte vatandaşlığa yol açan hükümlere yer verdiği görülür²². Bir kere daha altını çizecek olursak, bunlar, açık bir biçimde çifte vatandaşlığa yer veren hükümler değildir. Ancak bu hükümler, diğer devletin kanununda yer alan hükümlerle, yani K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında yer alan hükümlerle beraber işlediğinde zorunlu olarak çifte vatandaşlığa yol açmaktadırlar.

Bilindiği gibi vatandaşlığın doğum nedeniyle çocukla anne ve/veya baba arasında kurulan nesep bağına dayanarak kazanılmasına vatandaşlığın aslen kazanılması adı verilmektedir. Aslen kazanma kan esası veya toprak esası olarak adlandırılan yollarla olmaktadır. İşte çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasında belki de en önemli rolü “doğum” esası oynamaktadır. TVK. md.1’de yer alan bu esasa göre, “Türkiye içinde veya dışında Türk babadan olan ya da Türk anadan doğan çocuklar doğumlarından başlayarak Türk vatandaşlarıdır”. Bu durumda, babası veya anası Türk vatandaşı olan çocuğun, diğer devletin vatandaşlık yasasının da aynı esası benimsemiş olması halinde, hem Türk hem de diğer devletin vatandaşlığına aynı anda sahip olacağı açıktır.

TVK açısından, asli vatandaşlığın kazanılması sırasında çifte vatandaşlığa yol açabilecek olan diğer bir düzenleme de “hal değişikliği” başlığı altında 2. maddede yer alan hükümdür. Buna göre, “yabancı anadan evlilik dışında doğan çocuk, nesebin tashihi, babalığın hükümlerle tahakkuk etmesi ve tanıma yollarından biriyle bir Türk vatandaşı nesep bağı ile bağlanırsa, doğumdan başlayarak Türk vatandaşı olur”. Bu hüküm karşısında da, evlilik dışında Türk babadan, yabancı anadan doğan ve babasının vatandaşlığını alamadığı halde annesinin vatandaşlığını alan bir çocuk da babasıyla arasında nesep bağının kurulması halinde Türk vatandaşlığını da alarak çifte vatandaşlık olacaktır.

Uygulamada pek sık görülmemekle birlikte çifte vatandaşlığa yol açabilecek diğer bir hüküm de “evlat edinme”yi düzenleyen 3. maddede yer almaktadır. Buna göre, “evlat edinme evlatlığın vatandaşlığına tesir etmez . Ancak küçük olan evlatlık vatansız olur veya anası babası bulunmaz veyahut nerde olduğu bilinmezse evlatlığa alınmakla Türk vatandaşı olur”. O halde, anası babası bulunmayan veya nerde olduğu bilinmeyen ve bir Türk tarafından evlat edinilmekle Türk vatandaşlığını kazanan küçük çocuk, ana babasının ortaya

çıkması veya bulunması halinde, onlardan da birinin vatandaşlığını alarak çifte tabiiyetli olabilecektir.

Vatandaşlık Hukukunda, vatandaşlığın doğumdan sonra ve doğum dışı bir nedene dayanılarak kazanılmasına ise “mükteseben (sonradan)” kazanılması adı verilmektedir. Belirtmek gerekir ki, vatandaşlığın sonradan kazanılmasını düzenleyen hükümler, çifte vatandaşlığın ortaya çıkması açısından, vatandaşlığın aslen kazanılmasını düzenleyen hükümlerden çok daha elverişlidir. Nitekim, evlenme ve yetkili makam kararı yoluyla vatandaşlığın kazanılması, uygulamada, çifte vatandaşlığa en çok yol açan müesseseler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evlenme yoluyla Türk vatandaşlığının kazanılması, TVK. md.5’de düzenlemiştir. 2003 yılında değiştirilmiş bulunan bu düzenlemenin yeni haline göre, “... Türk vatandaşıyla evlenme nedeniyle Türk vatandaşlığını kazanmak isteyen yabancılar, en az üç yıldan beri evli olmaları, fiilen birlikte yaşamaları ve evliliğin devamı kaydıyla...” yetkili makamlara başvurmak suretiyle, “bu şartları taşıdıklarının tesbitine ilişkin karar tarihinden itibaren Türk vatandaşlığını kazanırlar”. Görüldüğü gibi kanunkoyucu evlenme yoluyla vatandaşlığın kazanılabilmesi için madde metninde üç ayrı şart öngörmüştür. Ancak bu şartların arasında, Türk vatandaşlığını kazanacak olan kişilerden “kendi sahip olduğu vatandaşlıktan, diğer bir ifadeyle öz vatandaşlıktan” ayrılma (çıkma) şartı öngörülmemiştir. Durum böyle olduğunda bir Türk vatandaşı erkek veya kadınlı evlenen yabancı, eğer yukarıda sıralanan üç şart gerçekleşmişse, kendi vatandaşlığından ayrılmadan Türk vatandaşlığını da kazanacak ve böylelikle çifte vatandaşlığa sahip olacaktır²³.

TVK’da yer alan ve vatandaşlığın “mükteseben (sonradan)” kazanılmasını sağlayan diğer bir önemli müessese de “yetkili makam kararıyla” vatandaşlığın kazanılmasıdır. Bu müessesenin temel özelliği kişinin iradesi ve Bakanlar Kurulu’nun kararı üzerine çalışmasıdır. TVK, “yetkili makam kararıyla” vatandaşlığın kazanılması adı altında, “genel olarak vatandaşlığa alınma (md.6)”; “istisnai olarak vatandaşlığa alınma (md.7)” ve “yeniden vatandaşlığa alınma (md.8)” olmak üzere üç ayrı yolu düzenlemiştir. Her üç yolun da tâbi olduğu şartlar TVK’da açıkça belirtilmiştir²⁴. Önemle vurgulamak gerekir ki, aynen evlenme yolunda olduğu gibi, Türk vatandaşlığının mükteseben kazanılmasını sağlayan bu yollarda da, başvuruda bulunmuş olan kişinin, sahip olduğu kendi vatandaşlığından ayrılması öngörülmemiştir. Bu nedenle, hangi yoldan yararlanmış olursa olsun, bu üç yoldan biriyle Türk vatandaşlığını kazanmış olan kişinin, kendi vatandaşlığını da muhafaza etmek suretiyle çifte vatandaşlığa sahip hale geleceği açıktır²⁵.

Nihayet, Türk Vatandaşlık Hukukunda çifte vatandaşlığa yol açan ve konumuzla doğrudan doğruya ilgili olan diğer bir düzenlemenin de 24 Mayıs 2004 tarihli “Türk Vatandaşları ile Evlenme Nedeniyle Türk Vatandaşlığının Kazanılmasına ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlarının Türk

Vatandaşlığını Kazanmalarına İlişkin Yönetmelik” te yer almaktadır. Bu yönetmeliğin 6. maddesine göre, Türk vatandaşlığına geçmek isteyen K.K.T.C. vatandaşları, müracaat makamlarına başvurmak suretiyle, sadece bu isteklerini beyan etmek suretiyle Türk vatandaşlığını kendiliğinden kazanmaktadırlar. Yönetmelik bu kişilerden, K.K.T.C. vatandaşlığından ayrılmalarını istememektedir. Dolayısıyla, bu yolla Türk vatandaşlığını kazanmış olan kişilerin de çifte vatandaşlığa sahip olacakları açıktır.

B. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Vatandaşlık Hukukunda

Öncelikle şu noktayı belirtmek gerekir ki, TVK'nun aksine, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında çifte vatandaşlığı açıkça teşvik eden bir düzenleme yoktur. Ancak yasa, herhangi bir düzenlemesi ile, çifte vatandaşlığı yasaklamış da bulunmamaktadır. Tam tersine, yasanın K.K.T.C. vatandaşlığının asli ve müktesep yolla kazanılmasını düzenleyen hükümlerine bakıldığında, yasanın, çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasına elverişli olan birçok düzenlemeyi içerdiği görülür²⁶.

Birçok hukuk sisteminde olduğu gibi, K.K.T.C. hukukunda da, çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasına yol açan en önemli nedenin, vatandaşlığın doğum yoluyla aslen kazanılmasını sağlayan düzenleme olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğum yoluyla K.K.T.C. vatandaşlığının kazanılması, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası'nın 4. maddesinde düzenlenmiştir. TVK. md.1 ile aynıyet gösteren bu düzenlemeye göre, “K.K.T.C. sınırları içinde veya dışında Kıbrıslı Türk babadan olan veya Kıbrıslı Türk anadan doğan çocuklar, doğumlarından başlayarak K.K.T.C. yurttaşdırlar”. Bu hükmün açık ifadesinden de anlaşılacağı gibi annesi K.K.T.C. vatandaşı, babası T.C. vatandaşı olan bir çocukla, babası K.K.T.C. vatandaşı annesi T.C. vatandaşı olan bir çocuk, doğum olayı nerede gerçekleşmiş olursa olsun TVK. madde 1 gereğince T.C. ve K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası md. 4 gereğince de K.K.T.C. vatandaşlığına aynı anda sahip olacaktır.

K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında yer alan ve çifte vatandaşlığa yol açabilecek nitelikte olan diğer bir hüküm de “evlat edinme” yoluyla K.K.T.C. vatandaşlığının kazanılmasını düzenleyen 5. madde hükmüdür. Yine TVK madde 3 hükmüyle aynıyet gösteren bu hükme göre, evlat edinme, evlatlığın vatandaşlığına tesir etmeyecektir. Ancak küçük olan evlatlık, anası ve babası yoksa veya ana ve babasının nerde olduğu bilinmezse bir K.K.T.C. yurttaş tarafından evlatlığa alınmakla K.K.T.C. yurttaşlığını kazanacaktır. O halde, K.K.T.C. vatandaşı olan bir kişinin veya bir çiftin, örneğin Türkiye’de bulunan bir çocuk yurdundan evlat edineceği ana ve babası bulunmayan veya nerede olduğu bilinmeyen bir küçük çocuğun hem K.K.T.C. ve hem de T.C. vatandaşlığına sahip olacağı açıktır.

Aslında, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası'nın çifte vatandaşlığa yol açabilecek en tehlikeli hükmü, “doğum yeri (toprak esası)” dolayısıyla vatandaşlığın kazanılmasını sağlayan 6 (1) maddesi hükmüdür. Zira bu hükme göre, “yabancı

uyruklu bir ana veya babadan olan ve K.K.T.C.'de doğan çocuklar” mütakabiliyet esası dahilinde K.K.T.C. vatandaşlığını kazanabilecektir. Ancak K.K.T.C., Türkiye dışında herhangi bir devlet tarafından henüz tanınmış olmadığı için bu mütakabiliyet şartı işlemeyecek ve bu maddeye dayanan bir çifte vatandaşlık hali ortaya çıkmayacaktır. TVK. madde 6’da yer alan “doğum yeri esası” ile, yapısı itibariyle, böyle bir mütakabiliyetin işlemesine zaten engeldir.

Kuşkusuz ki, tüm diğer ülkeler gibi, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasının da, çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasına en elverişli hükümleri, mükteseben kazanmayı düzenleyen “evlenme” ve “Bakanlar Kurulu” kararı yollarıyla K.K.T.C. vatandaşlığının kazainmasına yol açan hükümlerdir.

Bunlardan “evlenme ile yurttaşlığın kazanılması” ayrıntılı olarak Yurttaşlık Yasası’nın 7. maddesinde düzenlenmiştir. 7. maddenin 1 (A) bendine göre, “K.K.T.C. yurttaşı bir erkekle evlenen yabancı kadın” başka bir şarta gerek olmadan, kanun yoluyla K.K.T.C. vatandaşlığını kazanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası, bu halde, bir K.K.T.C. vatandaşı erkekle evlenen yabancı kadından, sahip olduğu vatandaşlıktan ayrılmasını şart koşmamıştır. Durum böyle olduğunda K.K.T.C. yurttaşı bir erkekle evlenen T.C. vatandaşı kadının her iki devletin vatandaşlığına da sahip olanağı açıktır.

Yurttaşlık Yasasının 7. maddesinin 2 fıkrası ise, K.K.T.C. yurttaşı olan bir kadınla evlenmiş olan yabancı erkeğin vatandaşlık durumunu düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre de, “K.K.T.C. yurttaşı olan bir kadınla evlenen yabancı erkek, evliliğin en az bir yıl sürmesi ve talep anında o kadınla birlikte yaşıyor olmak” koşullarıyla K.K.T.C. vatandaşlığını kanun yoluyla kazanmaktadır. Görüldüğü gibi, bu halde de, K.K.T.C. yurttaşı kadınla evlenen yabancı erkekten, sahip olduğu vatandaşlıktan ayrılması şart koşulmamıştır. Bu nedenle, K.K.T.C. yurttaşı bir kadınla evlenmek suretiyle K.K.T.C. yurttaşlığını kazanan T.C. vatandaşı erkek de, doğal olarak çifte vatandaşlığa sahip olacaktır.

K.K.T.C. Yurttaşlık Yasasında yer alan ve çifte vatandaşlığın ortaya çıkmasına yol açabileceği açık olan bir düzenleme grubu da yasanın “Bakanlar Kurulu Kararı ile Yurttaşlığın Kazanılması”na imkan veren 8. ve 9. maddelerinde yer alan düzenlemelerdir. “Genel olarak yurttaşlığa alınma (md.8)” ve “istisnai olarak yurttaşlığa alınma (md.9)”nın düzenlendiği bu iki hükümde, her iki yolun şartları da gayet açık olarak sıralanmıştır. Sıralanan bu şartlar arasında aynen TVK’da olduğu gibi, vatandaşlığa alınacak olan kişinin sahip olduğu vatandaşlıktan ayrılması şartı aranmamıştır. Durum böyle olduğunda, hangi yolla olursa olsun, K.K.T.C. vatandaşlığına alınmış olan bir Türk vatandaşının, Türk vatandaşlığını da muhafaza etmek suretiyle çifte vatandaşlığa sahip olacağı açıktır.

III. Çifte Vatandaşlığın Askerlik Yükümlülüğü Açısından Ortaya Çıkardığı Sorunlar

1. Genel Olarak

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, çifte vatandaşlık statüsü, özellikle beraberinde getirdiği sorunlar da dikkate alındığında pek kolay bir statü değildir. Çifte vatandaşlık statüsünün, kişiye ve onun içinde yaşadığı topluma bazı faydalar sağladığı ileri sürülebilir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu statü, başta askerlik hizmetinin yerine getirilmesi olmak üzere, vergilendirme, sınırdışı edilme, diplomatik himaye ve suçluların iadesi gibi konularda bir çok sorunu beraberinde getirmektedir²⁷. Yine yukarıda açıkladığımız gibi, askerlik yükümlülüğünün yerine getirilmesinin vatandaşlığın kaybına yol açtığı düşünüldüğünde, bu sorunlar arasında, askerlik hizmetine ilişkin sorunların en önemli yeri tuttuğunu söylemek abartılı olmayacaktır.

Aslında, çifte vatandaşlık statüsünün askerlik hizmeti açısından ortaya çıkardığı bütün sorunları tek bir nedene bağlamak mümkündür. Bu neden de, vatandaşlığına sahip olunan her bir devletin, askerlik hizmetinin kendi kanunlarına uygun olarak kendi ülkesinde yapılmasını, çifte vatandaşlığa sahip olan kişiden isteme hak ve yetkisine sahip olmasıdır. Gerçekten, yine yukarıda ifade ettiğimiz gibi, askerlik hizmetine ilişkin bütün kurallar kamu hukuku karakterli kurallardır. Bu anlamda her devlet, askerlik hizmetinin yerine getirilmesine ilişkin kuralları, kendi egemenliğinden aldığı yetkiye dayanarak yine kendisi belirler. Dolayısıyla her bir devletin, vatandaşlığına sahip olan kişiden, askerlik hizmetini kendi mevzuatına uygun olarak kendi ülkesinde yapılmasını isteme yetkisine sahiptir²⁸. Durum böyle olduğunda, T.C. ve K.K.T.C vatandaşlığına aynı anda sahip olan bir kişiden, hem T.C'nin, hem de K.K.T.C'nin, askerlik hizmetinin kendi mevzuatına uygun olarak kendi ülkelerinde yapılmasını isteyebileceği açıktır. Bu hizmetin yerine getirilmemesi halinde ise, yukarıda da açıkladığımız gibi, her bir devletin, şartlar oluşturduğunda, “vatandaşlığın kaybettirilmesi” ne karar verilebilmesi mümkündür.

Yapılan bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı gibi, çifte vatandaşlık statüsünün, vatandaşlığa sahip olunan devletlerin askerlik kanunları arasında “olumlu yetki ihtilafı” na yol açtığını söylemek mümkündür²⁹. Her iki devletin de, askerlik hizmetinin, kendi ülkesinde, kendi mevzuatına göre yapılmasını istemesi bu ihtilafı ortaya çıkartmaktadır. İşte devletler, askerlik mevzuatları arasında ortaya çıkan bu ihtilafı, kamu hukuku karakterli olması nedeniyle, doğal olarak öncelikle kendi millî hukuk düzenleri içinde çözmeye gayret etmişlerdir. Nitekim bu nedenle, hem T.C ve hem de K.K.T.C askerlik yasalarında, çifte vatandaşlığa sahip olan kişilerin askerlik yükümlülükleriyle ilgili düzenlemeler bulunmaktadır. Bundan sonraki açıklamalarımız, konumuz açısından çok önemli olan bu düzenlemeleri incelemeye yönelik olacaktır.

2. Türk Askerlik Hukukunda

A. Genel Olarak

Türk hukukunda, ikili ve çok taraflı antlaşmaları bir tarafa bırakacak olursak³⁰, çifte vatandaşlığa sahip olan kişilerin askerlik yükümlüğüne ilişkin düzenlemelerin iki ayrı kaynakta yer aldığı görülür. Bunlardan birincisi ve genel karakterli olanı 1111 Sayılı Askerlik Kanunu, ikincisi ve özel karakterli olanı ise bu kanuna dayanılarak çıkartılmış olan 4613 Sayılı Bakanlar Kurulu kararıdır.

Her iki düzenleme birlikte dikkate alındığında ise karşımıza çıkan tablo şudur: 3802 Sayılı Kanunun 1. maddesi ile, Askerlik Kanunu'nun değişik 2. maddesine bir fıkra eklenerek, çifte vatandaşlığa sahip olan Türk vatandaşlarının askerlik yükümlülükleri hakkında genel bir ilke getirilmiş ve bu ilkenin işleyişinin tabi olacağı esasların Bakanlar Kurulunca belirleneceği hükme bağlanmıştır. İşte bu hükmün bir gereği olarak 1993 yılında 4613 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı çıkartılmış ve bu yolla, Türk Hukuku, çifte vatandaşlığa sahip kişilerin askerlik yükümlülükleri hakkında ayrıntılı bir düzenlemeye kavuşmuştur.

Çifte vatandaşlığa sahip olan Türk vatandaşlarının askerlik yükümlülükleri hakkında oldukça ayrıntılı düzenlemeler getirmiş bulunan bu karara daha yakından bakıldığında, kararın ilk önce Askerlik Kanununun 2. maddesinde yer alan genel ilkeyi tekrarladığı; daha sonra da çifte vatandaşlığa sahip olanların askerlik süreci içinde önem kazanmış olan beş ayrı konuyu düzenleme yoluna gittiği görülür.

B. Çifte Vatandaşlığa Sahip Olan Türk Vatandaşlarının Askerlik Yükümlülükleri Hakkında Uygulanacak Genel İlke

Askerlik Kanunu'nun değişik 2. maddesine ilave edilen fıkra ve Bakanlar Kurulu kararı madde 3'e göre, çifte vatandaşlığa sahip olanların askerlik yükümlülükleri hakkında uygulanacak genel ilke şudur: Çifte vatandaşlığa sahip olan Türk vatandaşları, talep etmeleri halinde, Askerlik Kanunu'nda öngörülen askerlik statülerinden birisi içerisinde 38 yaşını tamamladıkları yılın sonuna kadar bu yükümlülüklerini yerine getirebilirler veya vatandaşlığını taşıdıkları diğer ülkede yapmış oldukları askerlik hizmetini, belgelemek kaydıyla, bu mükellefiyetlerinin yerine getirilmiş sayılmasını talep edebilirler.

Görüldüğü gibi bu genel ilke, çifte vatandaşlığa sahip olan kişilere iki ayrı imkan sunmaktadır. Bunlardan birincisi, bu gibi kişilerin, 38 yaşını tamamladıkları yılın sonuna kadar, Askerlik Kanunu'nda durumlarına uygun düşen statülerden biri içinde askerlik yükümlülüklerini yerine getirmeleridir. Askerlik Kanunu ve Bakanlar Kurulu Kararının bu gibi kişilere sağladıkları ikinci imkan ise, bu kişilerin, vatandaşlığına sahip olduğu diğer ülkede yapmış oldukları askerlik hizmetini belgeleyerek, "askerlik yükümlülüğün yerine getirilmiş sayılması" sağlamalarıdır³¹. O halde şimdilik varacağımız sonuç şudur ki, hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olan bir Türk vatandaşı,

askerlik yükümlülüğünü ya Türkiye’de yerine getirecek; ya da şartlar mevcutsa, K.K.T.C.’de askerlik yaptığını belgeleyerek bu yükümlülüğün “yerine getirilmiş sayılmasını” talep edebilecektir.

C. Askerlik Yükümlülüğünün Fiilen Yerine Getirilmesi

Askerlik Kanunu madde 2 ve Bakanlar Kurulu Kararı madde 3’ün çifte vatandaşlığa sahip Türk vatandaşlarına tanıdığı ilk imkan gayet açıktır. Buna göre, yurt dışında doğmak ve ikamet etmek veya kanuni rüşt yaşına kadar yabancı ülkeye gitmiş olmak şartıyla bulunduğu ülkenin vatandaşlığını kazanmış olanlar, 38 yaşını tamamladıkları yıla kadar, Askerlik Kanunu’nda mevcut statülerden birisi içinde Türkiye’de askerlik yükümlülüklerini yerine getirebilirler. Bu anlamda K.K.T.C.’de doğmuş olan ve halen bu ülkede ikamet eden K.K.T.C vatandaşlığını da kazanmış Türk vatandaşlarıyla; K.K.T.C’ye 18 yaşından önce gelmiş ve bu devletin vatandaşlığını kazanmış olan Türk vatandaşları, istedikleri takdirde, 38 yaşını tamamlayana kadar, askerlik hizmetlerini Askerlik Kanunu Hükümleri çerçevesinde Türkiye’de ifa edebileceklerdir.

Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Türk Hukuku, hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olan kişilerin, askerlik yükümlülüklerini Türkiye’de yerine getirebilmelerine imkân vermektedir. Ancak aşağıda da görüleceği gibi, bu imkân, 59/2000 sayılı K.K.T.C. Askerlik Yasası tarafından benimsenmiş değildir. Zira K.K.T.C. Askerlik Yasası’nın 5.maddesine göre, “K.K.T.C. yurttaşlığına geçenlerden eski yurttaşlıklarında askerlik hizmetini yerine getirdiklerini veya muaf olduklarını belgeleyenler” dışında kalan bütün K.K.T.C. vatandaşları, yine aynı yasanın 4. maddesine göre K.K.T.C.’de askerlik hizmetlerini yapmakla yükümlüdürler³².

D. Askerlik Yükümlülüğünün Yerine Getirilmiş Sayılmasının Talep Edilmesi

Askerlik Kanunu ile, 4613 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararının çifte vatandaşlığa sahip Türk vatandaşlarına tanıdığı ikinci imkan ise, bu şahısların, buldukları ülkede yapmış oldukları askerlik hizmetini belgelemek suretiyle, askerlik yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılmalarını talep etmeleridir. Bu imkan sayesinde, Türkiye dışında ikamet eden ve ikamet ettikleri ülkenin vatandaşlığını kazanmış olan Türk vatandaşları, fiilen Türkiye’de askerlik yapmadan, askerlik yükümlülüklerini yerine getirmiş sayılmaktadırlar. Bu yolun şartlarını, usulünü ve sonuçlarını ayrıca ele almak doğru olacaktır.

a) Şartları

Çifte vatandaşlığa sahip Türk vatandaşlarının askerlik yükümlülüklerinin yerine getirilmiş sayılabilmesinin şartları, Bakanlar Kurulu Kararının 5, 6 ve 7. maddelerinde düzenlenmiştir. Bütün bu düzenlemeler birlikte dikkate alındığında

askerlik yükümlülüğünün yerine getirilmiş sayılmasının şartlarını aşağıdaki başlıklar altında sırlamak mümkündür:

aa) Kişi, ya yurt dışında doğmuş ve ikamet ediyor olmalı, ya da kanuni rüşt yaşından önce yurt dışına gitmiş olmalıdır. (Md. 5/f.1)

Bakanlar Kurulu Kararı, kişi bakımından kapsamını gayet açık olarak belirlemiştir. Buna göre, yurt dışında doğan ve ikamet eden kişilerle, kanuni rüşt yaşından önce yurt dışına gitmiş olan ve çifte vatandaşlığı olan kişiler bu kararın kapsamına dahildirler. O halde, yurt içinde doğduktan sonra ülke dışına çıkan ve orada ikamet eden kişilerle yurt dışında doğmuş olsa bile orada ikamet etmeyen Türk vatandaşları bu kararın kapsamı dışındadırlar. Aynı şekilde vatandaşlığını kazandığı ülkeye kanuni rüşt yaşından sonra gitmiş ve o ülkede askerlik hizmetini ifa etmiş olan kişilerin yapmış oldukları bu hizmet de Türkiye’de yapılmış sayılmayacaktır³³.

bb) Kişi, doğduğu ve ikamet ettiği veya rüşt yaşından önce gitmiş olduğu ülkenin vatandaşlığını kazanmış olmalıdır. (Md. 5.f.1)

Bakanlar Kurulu Kararı, bu kişinin hangi yolla yabancı devlet vatandaşı olması gerektiğini belirtmemiştir. Bu anlamda kişi, yabancı devlet vatandaşlığını kan esası veya toprak esası yoluyla aslen veya vatandaşlığa alınma ve evlenme gibi yollarla mükteseben kazanmış olabilir.

cc) Kişi, vatandaşlığını kazandığı bu ülkede askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş olmalı ve bunu belgelemelidir. (Md. 5, f.2)

Bu şart dahilinde söz konusu olan, çifte vatandaşlığa sahip olan Türk vatandaşının, vatandaşlığına sahip olduğu diğer devletin mevzuatına uygun olarak askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş olmasıdır. Bu nedenle, söz konusu kişilerin sadece fiili askerlik hizmetleri değil, ihtiyaç fazlası oldukları veya inançları nedeniyle fiili askerlik hizmeti yapmaktan kaçınanların sivil kurum veya kuruluşlardaki hizmetleri de Türkiye’de askerlik hizmetinden sayılabilecektir³⁴.

dd) Kişinin askerlik hizmetini yaptığı devlet, yapılan askerlik hizmetinin Milli Savunma Bakanlığı tarafından kabul edildiği devletlerden olmalıdır. (Md.6)

Birden fazla vatandaşlığa sahip yükümlülerin hangi ülkelerde yaptığı askerlik hizmetinin Türkiye’de muvazaf askerlik hizmetinden sayılacağı Milli Savunma Bakanlığı tarafından belirlenmektedir. Bu anlamda, çifte vatandaşlığa sahip bir Türk vatandaşının herhangi bir devlette ifa ettiği askerlik hizmetinin, Türkiye’de

otomatikman muvazzaf askerlik hizmetinden sayılması söz konusu değildir. Milli Savunma Bakanlığı'nın, yapılan askerlik hizmetini kabul ederek Türkiye'de muvazzaf askerlik hizmetinden saydığı devletler, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıklarının da görüşü alınarak, yine Milli Savunma Bakanlığı tarafından belirlenmiştir. Bu devletler, Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Norveç ve Tunus'tur³⁵.

Yapılan bu açıklamadan da anlaşılacağı gibi, K.K.T.C., yapılan askerlik hizmetinin Türkiye'de muvazzaf askerlik hizmetinden sayılacağı ülkeler arasında yoktur. Bu nedenle, çifte vatandaşlığa sahip olan Türk vatandaşlarının K.K.T.C. de yaptıkları askerlik hizmetinin Türkiye'de muvazzaf askerlik hizmetinden sayılması mümkün değildir. Birisi K.K.T.C. vatandaşlığı olmak üzere çifte vatandaşlığa sahip olanların ellerindeki tek imkan, askerlik hizmetlerini fiilen Türkiye'de veya K.K.T.C.'de ifa etmeleridir. K.K.T.C.'de fiilen yerine getirilen askerlik hizmetini kabul eden Türk Hukuku (Askerlik Kanunu md.2), çifte vatandaşlığa sahip Türk vatandaşlarının, K.K.T.C.'de yaptıkları askerlik hizmetinin Türkiye'de muvazzaf askerlik hizmetinden "yapılmış sayılması"na izin vermemiştir.

ee) Kişinin yaptığı askerlik hizmeti, yükümlülükten sayılmayan hallerden olmamalıdır.

Bakanlar Kurulu Kararının 5. maddesinin 3. fıkrası aşağıda sayılan hallerde, yapılan askerlik hizmetinin yükümlülükten sayılmayacağını hükme bağlamıştır. Buna göre, birden fazla vatandaşlığa sahip yükümlülerin yabancı ülkelerde yaptıkları askerlik hizmeti aşağıdaki hallerde yükümlülüklerinden sayılmaz:

- 1) Vatandaşlığını kazandığı ülkeye kanuni rüşt yaşından sonra gitmiş olanların bu ülke silahı kuvvetlerinde yaptıkları askerlik hizmeti,
- 2) Yurt içinde askerlik hizmetine başladıktan sonra herhangi bir nedenle yurt dışına çıkıp da tâbiyetinde bulunduğu yabancı ülkede askerlik hizmetini yapanların hizmeti,
- 3) Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin veya bu devlet ile aralarında savaş için ittifak veya iştirak olan bir devletin silahlı kuvvetlerinde hizmet kabul edenlerden, askerlik görevini yapmak için yetkili kılınmış makamlar tarafından usulen yapılacak çağrıya mazaretsiz olarak bir ay içinde icabet etmeyenlerin askerlik hizmeti,
- 4) Yabancı ülkede askerlik hizmetlerini yaptıkları sırada Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği ile kanunun suç saydığı şekilde iktisadi ve/veya mali güvenliği aleyhine faaliyette bulunanların askerlik hizmeti,

- 5) Askerlik mükellefiyeti bulunmayan ülkelerde yapılan askerlik hizmeti,
- 6) Tâbiyetinde bulunduğu ülkede, fiili askerlik hizmetinden muaf olanlar ile askerlik hizmeti yerine sivil kurum ve kuruluşlarda da hizmet yapmadan doğrudan ihtiyata alınanlar.

b) Usulü

Askerlik yükümlülüğünün yerine getirilmiş sayılmasının usulü Bakanlar Kurulu Kararının 7. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre, yabancı ülkede askerlik yapan çifte vatandaşlığa sahip Türk vatandaşı, kayıtlı bulunduğu askerlik şubesine dilekçe ile başvurarak Türkiye’de askerlik yapmaktan muaf tutulmasını talep eder. Dilekçeye, yabancı ülke vatandaşlığına sahip olduğunu ve bu ülkede askerlik hizmetini yaptığını veya askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş sayıldığını gösteren belgelerin aslı veya onaylı suretleri ile bu belgelerin elçilik veya konsolosluklarca onaylanmış tercümelerinin eklenmesi gerekir.

c) Sonucu

Bakanlar Kurulu Kararının 11. maddesine göre, birden fazla vatandaşlığa sahip olup da haklarında askerlik hizmetini yapmış sayılma kararı alınanlar, yedek kaynağa alınır. Ancak bunlara, barışta sefer görev emri verilemez.

E. Askerliğe Elverişli Olmayanların Durumu

Bakanlar Kurulu kararında, vatandaşı oldukları yabancı ülkede askerlik hizmetini yapma durumunda olup da askerlik hizmetine başlamadan önce veya başladıktan sonra askerliğe elverişli olmadıkları anlaşılan kişilerin Türkiye’deki askerlik yükümlülükleri de düzenlemiştir. Bu kişilerin durumlarını gösteren resmi hastanelerden alınan raporlar ile elçilik veya konsolosluklarca onaylı tercümesi Milli Savunma Bakanlığına gönderilir. Bunların askerlik işlemleri raporları üzerinden Milli Savunma Bakanlığınca sonuçlandırılır (md.8)³⁶.

F. Erteleme

Birden Fazla Tâbiyetli Vatandaşların Askerlik Yükümlülüklerini Yerine Getirmiş Sayılmalarına Dair Esasların 4. maddesinde muvazzaf askerlik hizmetinin, çifte vatandaşlığa sahip yükümlülerin başvuruları halinde ve belirli şartlar altında 38 yaşını tamamladıkları yılın sonuna kadar ertelenmiş sayılabileceği ifade edilmiştir. Erteleme talebinde bulunacak Türk vatandaşları ve erteleme şartları şunlardır:

1. Yurt dışında doğmak ve ikamet etmek veya kanuni rüşet yaşından önce ikamet amacıyla yabancı bir ülkeye gitmek suretiyle bulunduğu ülke vatandaşlığını kazanmış olmak,

2. Erteleme süresi içinde yabancı ülke vatandaşlığı statüsünü muhafaza etmek ve yabancı ülkede ikamete devam etmek.

Erteleme talebi doğrudan ilgilinin kayıtlı bulunduğu askerlik şubesine yapılabilir. Talebin mutlaka doğrudan yapılması zorunlu değildir. İlgili isterse elçilik veya konsolosluklar aracılığıyla erteleme talebinde bulunabilir. Erteleme talebi dilekçe ile olur ve dilekçeye yabancı ülke vatandaşlığını gösteren belgenin onaylı suretlerinin de eklenmesi gerekir³⁷.

3. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Askerlik Hukukunda

A) Genel Olarak

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Askerlik Hukukunun temel kaynağını 59/2000 Sayılı “Askerlik Yasası” oluşturmaktadır. 43/2002, 59/2003 ve 4/2004 sayılı yasalarla, son üç yılda üç defa değiştirilmiş bulunan bu yasada çifte vatandaşlığa sahip olan K.K.T.C. vatandaşlarının askerlik yükümlülükleri hakkında özel ve ayrıntılı düzenlemeler bulunmaktadır.

Yasanın getirmiş olduğu bu düzenlemelere genel olarak bakıldığında, yasanın ilk önce, “K.K.T.C. vatandaşlığına geçenlerin askerlik yükümlülükleri” konusuna önem vererek bu konuya düzenlediği görülür. Yasa bu düzenlemeden sonra, ikinci olarak “özel statüde askerlik yapma (bedelli askerlik)” konusuna önem vermiş ve çifte vatandaşlığa sahip K.K.T.C. vatandaşlarının bu imkândan nasıl yararlanacaklarını ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Yasanın bu iki genel düzenlemeden sonra, “geçici maddeler” altında düzenlediği özel konuların ise, “K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olan bir kişinin” askerlik hizmetini zorunlu olarak bir başka ülkede yapması (md.4/1); Türkiye’de yapması (md. 4/2) ve bir başka ülkede subay veya astsubay olarak yapması (md. 4/3) olduğu görülmektedir. Bütün bu halleri tek tek incelemede yarar vardır.

B. Çifte Vatandaşlığa Sahip Olan K.K.T.C. Vatandaşlarının Askerlik Yükümlülükleri Hakkında Uygulanacak Genel İlke

Hemen belirtmek gerekir ki, K.K.T.C. Askerlik Yasası, Türk Askerlik Yasası’nın aksine, çifte vatandaşlığa sahip K.K.T.C. vatandaşlarının askerlik yükümlülüklerine ilişkin genel bir ilkeye açıkça yer vermemiştir. Ancak kanunun bu suskunluğu, K.K.T.C. askerlik hukukunda, çifte tâbiyetlilerin askerlik yükümlülüklerine uygulanacak bir genel ilkenin yokluğu şeklinde algılanmamalıdır. Tam tersine, üstü kapalı bir biçimde de olsa, K.K.T.C. hukuku da çifte vatandaşlığa sahip olanların askerlik yükümlülüklerine uygulanacak bir genel ilkeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu ilkenin hukuki niteliğini ise, yukarıdaki düzenlemeleri dikkate alarak ortaya koymak mümkündür.

Şöyle ki, K.K.T.C. Askerlik Yasasının “K.K.T.C. Yurttaşlığına Geçenler” başlığını taşıyan 5. maddesi, bu gibi kişilerin eski yurttaşlıkları sırasında askerlik hizmetini yerine getirdiklerini belgelemeleri halinde tekrar askere alınmayacaklarını hükme bağlamıştır. Diğer bir ifadeyle, Yasanın 5. maddesi, K.K.T.C. vatandaşlığına “geçme” suretiyle çifte vatandaşlığa sahip hale gelen K.K.T.C. vatandaşlarının, vatandaşlığına sahip olduğu diğer bir ülkede yaptıkları askerlik hizmetini aynen K.K.T.C.’de aynen geçerli saymaktadır. Öte yandan, yasanın “geçici maddeleri” başlığı altında getirdiği düzenlemelere bakıldığında (md.4, 5 ve 6), aynı anlayışın, “K.K.T.C. vatandaşlığına sahip bir kişinin”, bu vatandaşlığı “devam ederken”, “zorunlu olarak bir başka ülkede” ve “Türkiye Cumhuriyetinde” yapmış olduğu askerlik hizmetini de K.K.T.C.’de geçerli olduğu ortaya koymaktadır. Bütün bu düzenlemelerden ortaya çıkan sonuç şudur ki, bir çok çağdaş hukuk sistemi gibi, K.K.T.C. hukuku da, çifte vatandaşlığa sahip K.K.T.C. vatandaşlarının, vatandaşlığına sahip olduğu diğer devletin ülkesinde yapmış olduğu askerlik hizmetini kabul etmektedir. O halde, K.K.T.C. hukukunun da kabul ettiği temel ilke, çifte vatandaşlığa sahip bir K.K.T.C. vatandaşının vatandaşlığına sahip olduğu, devletlerden birinde yaptığı askerlik hizmetinin K.K.T.C.’de de aynen kabul edilmesidir.

C. K.K.T.C. Vatandaşlığına Geçenlerin Askerlik Hizmeti Yükümlülüğü

Bütün bu düzenlemelerden ortaya çıkan sonuç şudur ki, bir çok çağdaş hukuk sistemi gibi, K.K.T.C. hukuku da, çifte vatandaşlığa sahip K.K.T.C. vatandaşlarının, vatandaşlığına sahip olduğu diğer devletin ülkesinde yapmış olduğu askerlik hizmetini ilke olarak kabul etmektedir. “İlke olarak” diyoruz, zira aşağıda da görüleceği gibi, bu kabul, K.K.T.C. Askerlik Yasası md.5 gereği sadece ve sadece “vatandaşlığa geçenler” için geçerli olup, “vatandaşlığa geçiş” yolu dışındaki yollarla K.K.T.C. vatandaşlığını kazananlar için geçerli değildir.

K.K.T.C. Askerlik Yasası madde 5’e göre, “K.K.T.C. yurttaşlığına geçenlerden eski yurttaşlıklarında askerlik hizmetini yerine getirdiklerini veya muaf olduklarını belgelendirenler bu yasa uyarınca askere alınmazlar” demektedir. Aynı yasanın 4. maddesi ise, “K.K.T.C. yurttaşı olan her kişinin, bu yasa gereğince askerlik ödevini yapmakla yükümlü olduğunu” hükme bağlamıştır. O halde, her iki hüküm birlikte dikkate alındığında, kanunun ifadesiyle K.K.T.C. vatandaşlığını “vatandaşlığa geçme” yolu dışındaki yollarla kazanan çifte tâbiyetli K.K.T.C. vatandaşları, askerlik hizmetlerini zorunlu olarak K.K.T.C. de yapacaklardır. Bu anlamda, T.C. vatandaşlığına sahip iken, K.K.T.C. vatandaşlığını da “vatandaşlığa geçme” yolu dışındaki yollarla kazanmış olan bir kişinin, askerlik hizmetini Türkiye’de yerine getirmesi mümkün değildir. Böyle bir kişinin askerlik hizmetini Türkiye’de yerine getirmiş olması halinde bu hizmet K.K.T.C. de kabul edilmeyecek ve kişi K.K.T.C. de yeniden askerlik hizmetini yapmak zorunda kalacaktır.

K.K.T.C. Askerlik Yasası madde 5, cümle 1 hükmü üzerinde biraz daha durmakta yarar vardır. Şöyle ki, öncelikle bu hükmün dayandığı “K.K.T.C. yurttaşlığına geçenler” ifadesi vatandaşlık hukuku terminolojisine uygun bir ifade değildir. Nitekim K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası da böyle bir ifade kullanmamıştır. “Vatandaşlığa geçme” den kasıt eğer Bakanlar Kurulu yolu ile vatandaşlığın kazanılması ise, “genel olarak vatandaşlığa alınma (md. 8)” ve “istisnai olarak vatandaşlığa alınma (md. 9)” yollarından oluşan bu kazanım türünün vatandaşlık hukuku terminolojisindeki genel adı “vatandaşlığa alınma”dır³⁸. Öte yandan, “vatandaşlığa geçme” ibaresi, insanda, vatandaşlığın kazanılmasına yol açan diğer yolları da kapsayan bir üst kavram olma izlenimi de yaratmaktadır. Gerçekten de, T.C. vatandaşlığına da sahip olan bir kişi, ister doğum, ister evlenme ve isterse evlât edinme yoluyla K.K.T.C. vatandaşlığını kazanmış olsun, sonuçta, T.C. vatandaşlığı yanında, tabiri caiz ise, K.K.T.C. vatandaşlığına da “geçmiş” olmaktadır. Nihayet son olarak şu hususu da belirtmek gerekir ki, hükümde geçen “eski yurttaşlık” ifadesi de pek doğru değildir. Zira daha önce de ifade ettiğimiz gibi, K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası, ister kanun yoluyla, ister yetkili makam kararı yoluyla olsun, K.K.T.C. vatandaşlığını kazanan kişiden kendi öz vatandaşlığından ayrılması şartını aramamaktadır. Dolayısıyla, örneğin T.C. vatandaşı olan bir kişi bu vatandaşlığı, kanunun ifadesiyle “eskimeden” K.K.T.C. vatandaşı da olabilecektir. Dolayısıyla “eski vatandaşlık” döneminde ifa edilen bir askerlik hizmetinden söz etmek yersizdir. Açıktır ki, K.K.T.C. kanunkoyucusunun bu ifadeyle murad ettiği, ilgilinin, K.K.T.C. vatandaşlığını kazanmadan önce vatandaşlığına sahip olduğu devlet ülkesinde yaptığı askerlik hizmetidir.

Yapılan bütün bu açıklamalardan çıkan sonuç şudur ki, K.K.T.C. vatandaşlığını “vatandaşlığa geçme”, yani “vatandaşlığa alınma” yolu dışındaki yollarla kazanmış olan T.C. vatandaşlığına da sahip bütün K.K.T.C. vatandaşları, askerlik hizmetlerini, zorunlu olarak K.K.T.C.’de yapmak zorundadırlar. Bu anlamda, mevcut T.C. vatandaşlığı yanında, K.K.T.C. vatandaşlığını da doğum, evlenme veya evlât edinme yollarıyla kazanmış olan K.K.T.C. vatandaşlarının, askerlik hizmetlerini T.C. de yaparak bu hizmetlerinin K.K.T.C. de kabul edilmesini isteyebilmeleri mümkün değildir. Nitekim uygulamada pek fazla sayıda olmasa da, K.K.T.C vatandaşlığını vatandaşlığa alınma dışındaki yollarla kazanmış olan T.C. vatandaşlığına da sahip K.K.T.C. vatandaşlarının, Türkiye’de yapmış oldukları askerlik hizmetinin K.K.T.C’de sayılmadığı ve bu kişilerin K.K.T.C de ikinci defa askerlik yaptığı hallere rastlanmaktadır³⁹. K.K.T.C. kanunkoyucusunun yapmış olduğu bu tercihin nedenini ise K.K.T.C. silahlı kuvvetlerini kaynak sağlama kaygısında aramak her halde doğru olacaktır.

D. Çifte Vatandaşlığa Sahip Olan K.K.T.C. Vatandaşlarının “Özel Statü” de Askerlik Yapma Hakları

K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası'nın “Özel statüler” başlığını taşıyan 14. maddesi çifte vatandaşlığa sahip olan K.K.T.C. vatandaşlarının “özel statü” de, diğer bir ifadeyle “bedelli askerlik” yapma haklarını iki ayrı ihtimal dahilinde düzenlemiştir.

14. maddenin düzenlediği ilk ihtimal, K.K.T.C. vatandaşı anne veya babadan yabancı bir ülkede doğan ve bu ülkede askerlik çağına kadar ikamet eden çifte vatandaşlığı haiz K.K.T.C. vatandaşlarının bedelli askerlik yapma haklarının olduğudur. Ancak bu hak, çalışma konumuzu oluşturan kişi grubuna, yani hem T.C. ve hem de K.K.T.C. vatandaşlarına, eğer Türkiye’de yerleşiklerse tanınmamıştır.

14. maddenin düzenlediği diğer ihtimal ise, 12 yaşından önce anne veya babasıyla Kıbrıs’tan ayrılan ve gittiği yabancı ülkeye yerleşerek askerlik çağına kadar yurt dışında ikamet eden çifte vatandaşlığa sahip K.K.T.C. vatandaşlarının, askerlik hizmetlerini yine bedelli olarak yapabilmeleridir. Ancak bu hak da, aynen yukarıdaki ihtimalde olduğu gibi, Türkiye’de yerleşik olan T.C. ve K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olan kişilere tanınmamıştır.

E. Çifte Vatandaşlığa Sahip Olan K.K.T.C. Vatandaşlarının Başka Bir Ülkede “Zorunlu Olarak” Yaptıkları Askerlik Hizmeti

K.K.T.C. Askerlik Yasası'nın geçici 4.maddesinin (1). fıkrasına göre, bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce K.K.T.C. vatandaşı iken bir başka ülkede zorunlu olarak askerlik hizmetini yaparak terhis olanların bu hizmeti K.K.T.C.’de de kabul edilecektir. Ancak askerlik hizmetinin yapıldığı ülkedeki hizmet süresiyle, K.K.T.C.’deki hizmet süresinin farklı olması halinde, eksik olan bu hizmetin ilgili tarafından tamamlanması istenmektedir.

F. Çifte Vatandaşlığa Sahip Olan K.K.T.C. Vatandaşlarının Bir Başka Ülkede Yaptıkları Muvazzaf Subaylık ve Astsubaylık Hizmeti

Geçici 4. maddenin (3). fıkrası ise, çifte vatandaşlığa sahip olan K.K.T.C. vatandaşlarının bir başka ülkede yapmış oldukları muvazzaf subaylık ve astsubaylık hizmetinin askerlik hizmetine etkisini düzenlemiştir. Buna göre, K.K.T.C. vatandaşı olup da bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihte bir başka ülkede muvazzaf subaylık veya astsubaylık hizmeti yapanlar, K.K.T.C.’de yeniden askere alınmayacaklardır.

Sonuç

Bu çalışmada, K.K.T.C. ve T.C. vatandaşlığına aynı zaman dilimi içinde sahip olan kişilerin askerlik yükümlülüğü açısından ortaya çıkan hukuki sorunlar ele alınarak irdelenmeye çalışılmıştır.

Varılan ilk sonuç odur ki, T.C. ve K.K.T.C. askerlik mevzuatı, çifte vatandaşlığa sahip kişilerin askerlik yükümlülüğü açısından uyumludur. Son zamanlarda yapılan değişikliklerle her iki ülkedeki askerlik sürelerinin eşitlenmesi bu uyumu daha da arttırmıştır. Her iki ülke de, bir diğerinde yapılan askerlik hizmetini kabul etmektedir. Bu kabul T.C. açısından daha da mutlaktır. Diğer bir ifadeyle, T.C. ve K.K.T.C. vatandaşlığına sahip olan kişilerin K.K.T.C. de yapmış oldukları askerlik hizmeti, T.C. de tartışmasız olarak kabul edilmektedir.

Ancak bu kabulün, K.K.T.C. açısından da mutlak bir anlam taşıdığını söyleyebilmek mümkün değildir. Zira K.K.T.C. Askerlik Yasası madde 5 uyarınca, kendi ülkelerinde askerlik hizmetini yaptıktan veya muaf tutulduktan sonra K.K.T.C. vatandaşlığına alınan kişiler dışında kalan tüm K.K.T.C. vatandaşları, askerlik hizmetlerini bu ülkede yapmak zorundadırlar.

Bu anlamda K.K.T.C. Askerlik Yasası, K.K.T.C. vatandaşlığını doğum veya evlenme suretiyle kazanan çifte vatandaşlık kişilere T.C. de askerlik hizmetlerini yapma imkânı tanımamaktadır. Bu nedenle, uygulamada çok az sayıda olsa da, T.C. vatandaşlığı yanında K.K.T.C. vatandaşlığını da doğum yoluyla kazanmış olan kişilerin, Türkiye’de askerlik yaptıktan sonra K.K.T.C.’de de asker oldukları görülmektedir. Askerlik hizmetinin iki defa yapılmasına yol açan bu durumun engellenmesinin tek yolu ise, açıktır ki, mükelleflerin daha fazla bilgilendirilmesinden geçmektedir. Bunun yanında, K.K.T.C. Askerlik Yasası md. 5 de kullanılan “K.K.T.C. vatandaşlığına geçenler” ibaresinin de “K.K.T.C. vatandaşlığına alınanlar” şeklinde açıklığa kavuşturulması herhalde yararlı olacaktır.

Notlar

¹ Nomer, 2002: 3

² Doğan, 2004: 22

³ Çelikel/ Gelgel, 2004: 234

⁴ Nomer, 2002: 3; Çelikel/ Gelgel, 2004: 234

⁵ Göğer, 1995: 129

⁶ Nomer, 2002: 29-30; Doğan, 2004: 107. Örneğin, Türk Vatandaşlık Hukukunda 80’li yıllara kadar istenmeyen bir durumun ifadesi olan çifte vatandaşlık statüsü, özellikle Almanya’da bulunan işçi vatandaşlarımızdan gelen baskı nedeniyle, devletin nüfus ve vatandaşlık politikasının bir sonucu olarak benimsenmiş ve kanunî düzenlemeye kavuşturulmuştur. Bkz. Aybay, 2003: 56; Doğan, 2004: 107. Ayrıca bkz. Ekşi, 2005: 44

⁷ Ekşi, 2005: 5

⁸ Ekşi, 2005: 14

⁹ Tarihi gelişim süreci için bkz. Ekşi, 2005: 5 vd.

¹⁰ Kaybettirmenin şartları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Doğan, 2004: 132; Nomer, 2002, sh. 115

¹¹ Kaybettirmenin usulü ve özellikle sonuçları için bkz. Doğan, 2004: 136-139.; Nomer, 2002: 120-121

¹² KKTC Vatandaşlık Hukukunun temel özellikleri için bkz. Turhan, 2002: 5-15.

¹³ Turhan, 2002: 113-115

¹⁴ Turhan, 2002: 114-115

¹⁵ Turhan, 2002: 108

¹⁶ Çifte vatandaşlığın türleri hakkında bkz. Göger, 1995: 133-138.

¹⁷ Göger, 1995: 129

¹⁸ Göger, 1995: 145

¹⁹ Nomer, 2002: 30-31

²⁰ Doğan, 2004: 107

²¹ Daha geniş bilgi için bkz. Doğan, 2004: 107-109

²² Göger, 1995: 149-151

²³ Göger, 1995: 150; Aybay, 2003: 42

²⁴ Yetkili makam kararıyla vatandaşlığın kazanılması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Doğan, 2004, 72 vd.

²⁵ Göger, 1995: 150

²⁶ KKTC vatandaşlığının asli ve müktesep yolla kazanılmasını sağlayan bu düzenlemeler hakkında genel bilgi için bkz. Turhan, 2002, sh.17 vd; sh.45 vd.

²⁷ Ekşi, 2005 :48

²⁸ Göger, 1995: 129; Ekşi, 2005: 2, 48.; Nomer, 2002:29

²⁹ Nomer, 2002: 29

³⁰ Bu antlaşmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Ekşi, 2005:59.

³¹ Ekşi, 2005:51

³² Bkz. aşağıda sh.24

³³ Ekşi, 2005:51-53

³⁴ Ekşi, 2005:52

³⁵ Ekşi, 2005:52-53

³⁶ Ekşi, 2005:55

³⁷ Ekşi, 2005:55-56

³⁸ Bkz. Nomer, 2002:71 vd.

³⁹ Nitekim 1977 yılında Türkiye'den K.K.T.C.'ye göç eden S.B. isimli şahıs, "K.K.T.C. Yurttaşlık Yasası gereğince, her Kuzey Kıbrıs vatandaşı gencin askerlik görevini ülkede yapması gerekir..... Başka bir ülkede askerlik yapmış olması, yeniden askerlik yapmasının önüne geçemez..... Anne veya babasının herhangi birinin K.K.T.C. vatandaşı olmasıyla, vatandaşlık doğrudan çocuğa geçer..... Sonradan vatandaş olması hiç bir şeyi değiştirmez..... Askerliğini K.K.T.C.'de yapması gerekirken başka bir ülkede yapmıştır" demek suretiyle, Şırnak'ta yapmış olduğu 18 aylık askerlik hizmeti üzerine, K.K.T.C.'de ikinci defa askere alınmıştır. Bkz. "Garip Bir Uygulama", 8 Eylül 2004 tarihli Kıbrıs Gazetesi, 13.

Kaynakça

Aybay, R. (2003). *Vatandaşlık Hukuku*, 5.Bs., İstanbul.

Çelikel, A.; Gelgel, G.Ö.(2004). *Yabancılar Hukuku*, 11. Bs., İstanbul.

Doğan, V. (2004). *Türk Vatandaşlık Hukuku*, 4. Bs., Ankara.

Ekşi, N. (2005). *Askerliğin Vatandaşlık Üzerindeki Etkisi ve Özellikle Çifte Vatandaşlığa Sahip Kişilerin Askerlik Yükümlülüğü*, 2. Bs., İstanbul.

Göğer, E. (1995). Çifte Vatandaşlık, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 1-4, 127-181.

Nomer, E. (2002). *Vatandaşlık Hukuku*, 13. Bs., İstanbul.

Turhan, T. (2002). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Yurttaşlık Hukuku*, Ankara.

Saadet Partisi (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP)'nin Kıbrıs Konusundaki Dış Politika Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi

Ayşegül KOMSUOĞLU*

Türkiye’de “İslami hareket”, kendisini “Milli Görüş”le tanımlayarak MNP (Milli Nizam Partisi) / MSP (Milli Selamet Partisi) / RP (Refah Partisi) / FP (Fazilet Partisi) isimleri altında Türk siyasal yaşamında yer almıştır. Türk siyasal yaşamında önemli yerleri olan ve Necmettin Erbakan liderliğinde kurulan bu partiler, birkaç farklı grubun merkez sağ partilere verdiği desteği göz ardı edersek, Türkiye’deki İslami hareketi parti düzeyinde bütünüyle temsil etmiştir. Ancak FP’nin kapatılmasından sonra kurulan SP (Saadet Partisi), 1960’larda MNP’nin kuruluşuyla başlayan bütünlüğü korumayı başaramamış ve İslami kesimden “yenilikçiler” olarak bilinen bir kesim kopmuştur. Sözü edilen kopuşun hemen ertesinde genişleyen bu kesim, bugün hükümette bulunan AKP’nin (Adalet ve Kalkınma Partisi) çatısı altında bir araya gelmiştir.

Bu tebliğin ana konusu İslami harekette yaşanan bu bölünmenin sonucunda ortaya çıkan iki partinin – SP ve AKP’nin dış politika yaklaşımlarının karşılaştırmalı olarak analiziyle ilgilidir. Bu karşılaştırma SP’nin MNP / MSP / RP / FP’nin dış politikadaki muhafazakar çizgisini daha da radikalleştirerek devam ettirdiği, AKP’ninse Erbakan liderliğindeki Milli Görüş hareketinden ayrılırken ortaya koyduğu yenilikçi çizgiye uygun olarak farklı bir dış politika anlayışına yöneldiği bir düzlemde yapılmıştır. Dış politikadaki bu yaklaşım farkının en belirgin olarak gözlemlenebildiği ve kamuoyunda yankı bulduğu konu da Kıbrıs sorunu konusundaki tutumlar olmuştur.

Bu tebliğin ana amacı ise SP ile AKP’nin Erbakan liderliğindeki “Milli Görüş”ün tarihsel çizgisini takip ederek her iki partinin Kıbrıs politikalarını karşılaştırırken; siyasal parti düzeyindeki İslami hareketin, MNP’den başlayarak FP deneyimine dek Erbakan liderliğinde sürdürmeyi başardığı birlikteliğin ardından “geleneğeçiler” ile “yenilikçiler” olarak kendilerini karşı kutuplarda bulan iki farklı çizgisinin, aralarındaki rekabet nedeniyle dış politikada da aralarındaki karşıtlıkları belirginleştirdiğini vurgulamaktır. Bu bağlamda AKP’nin dış politikadaki revizyonist tutumuna karşı Erbakan çizgisinin son temsilcisi olan Saadet Partisinin, kendisinin öncülü olan Fazilet Partisine oranla çok daha radikal ve muhafazakar bir politika izlediği iddia edilecektir.

* Dr., İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul-Türkiye

Türk Siyasal Yaşamında Erbakan Liderliğindeki “Milli Görüş” Hareketi

1960'lı yıllarda 27 Mayıs darbesi ertesinde kabul edilen yeni anayasanın da etkisi ile Türk siyasal yaşamında hissedilen özgürlükçü ortam diğer birçok ideoloji gibi İslami kesime de hem kendi siyasal partisine sahip olma, hem de diğer siyasal partiler içinde daha etkin bir biçimde yer alma imkanını sağlamıştır(Komsuoğlu, 2000:83). 1967 yılında AP (Adalet Partisi) içinde birkaç ismin İslami özellikleri ön planda olacak bir parti arayışına girmeleri, 1968 yılında Odalar Birliği içinde büyük sanayi ve ticaret çevrelerine karşı küçük ve orta ölçekli iş sahiplerinin birleşmesi ve Necmettin Erbakan'ın Oda Başkanlığına seçilmesi ile hızlanan bir İslami eğilimli parti kurma süreci, 26 Ocak 1970'de MNP'nin kuruluşu ile sonuçlanmıştır. MNP, 12 Mart müdahalesinin ardından 20 Mayıs 1971'de kapatılmış fakat kısa bir sürede hareketin temel dinamikleri tekrar bir araya gelerek MSP'yi kurmuştur. 1973 seçimlerinin sonuçları bir hükümet oluşturulması sürecinde MSP'yi kilit parti haline getirmiş ve bu sürecin sonucunda kurulan koalisyonunda MSP, CHP'nin iktidar ortağı olarak hükümette yer almıştır. 6 Şubat 1974'te MSP'nin 7 bakanla temsil edildiği ve Necmettin Erbakan'ın başbakan yardımcılığını üstlendiği CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in başbakanlığında CHP-MSP koalisyonu kuruldu. MSP'nin bu iktidar dönemi Türk siyasetinde İslami kadroların bürokrasi ile bağlarını sağlamlaştırdıkları dönem olarak görülmelidir. Bu dönemde devletin birçok kadrosunda yer alan İslami hareketin çeşitli isimleri uzun yıllar boyunca Türk siyasetinde var olmayı sürdüreceklendir.

Bu koalisyon döneminde Erbakan'ın iç siyasette reel düzlemde karşılıksız olan vaatleri, dış politika alanında da reel politik açılarından değerlendirildiğinde uygulanması zor iddaları içeren bir söylemde, yansımaları bulmuştur. İslam ülkeleri ile kurulacağını söylediği iyi ilişkiler, ABD ve İsrail aleyhine sözleri gibi Türkiye'nin o dönemki dış politika koşulları düşünüldüğünde çok büyük ölçekli olan vaatleri bu tutuma örnek verilebilir. MNP/MSP çizgisinin Kıbrıs sorunu ile ilgili ilk doğrudan ilişkisi de bu iktidar döneminde gerçekleşmiştir. MSP'nin Kıbrıs politikası bu dönemde partinin abartılı dış politika yaklaşımına uygun bir içeriktedir. Erbakan'ın popülist yaklaşımı dış politikaya dair söylemlerinin iç politikada oy toplamaya yönelik olması nedeniyle gerçekçi bir zeminde olmaktan uzaktır. Necmettin Erbakan ve Bülent Ecevit'in Kıbrıs konusunda uyumlu bir politika içinde olduklarını söylemek zordur. MSP bu dönemde adanın taksimi tezini savunmakta ve adada iki ayrı devletin kurulmasını desteklemektedir (Erbakan, [t.y]:22-23). Oysa CHP'nin bu dönemki hedefi hükümet politikası olarak kabul ettirmeyi başardığı biçimde federatif bir devlet anlayışına daha yakındır(Tekin, 1975:228).

1974'de adaya yapılacak müdahale öncesinde hükümetin MSP kanadı için Kıbrıs'a müdahalenin “fetihçi” duygulara seslenen bir yönünün de olduğu söylenebilir (Gönlübol, 1996:575). Müdahalenin ardından iki lider arasındaki

ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Bu dönemde Ecevit, “Kıbrıs Fatih” unvanıyla seçime hazırlanmaktadır. Erbakan’sa yılda 100 bin tank yapmak, bir hamlede ağır sanayi kurmak gibi daha önce vurguladığımız çizgide gerçekçilikten uzak bir abartı içerdiği söylenebilecek yaklaşımları dillendirmektedir (Bila,1979:600). Bu abartılı yaklaşımın dış politika alanındaki yansıması Kıbrıs’ta da kendini göstermiş; Erbakan, "Biz Kıbrıs'ın tamamını alacaktık. Ama koalisyon ortağımız bunu engelledi" biçimindeki o dönemde oldukça popüler olan çıkışı yapmıştır.¹

Kıbrıs başarısını değerlendirmek için erken seçime gitmek isteyen Ecevit’in 18 Eylül 1974’de hükümete istifasını sunması CHP-MSP koalisyon hükümetinin sonu olmuştur. MSP’nin ikinci iktidar deneyimi CHP-MSP koalisyonun sona erişinden sonra AP-MSP-MHP ve CGP’nin (Cumhuriyetçi Güven Partisi) bir “Milli Cephe” (MC) hükümeti kurma konusunda anlaşması ile gerçekleşti. Fakat MSP ile AP ve MHP arasındaki anlaşmazlıklar kısa zamanda MC hükümetlerinin dağılmasını getirdi. 31 Mart 1975’te kurulan I. MC 1977’de dağıldı, hemen ardından kurulan II. MC hükümetiyse, 31 Aralık 1977’de CHP’nin verdiği gensorunun onaylanması sonucunda TBMM’den güvenoyu alamayıp düştü. MSP, MC hükümetlerinin ardından 1979 yılında Demirel’in kurduğu hükümeti dışarıdan destekledi. Bu dönemde Erbakan özellikle Kıbrıs ile ilgili kendisine ve partisine pay çıkartan söylemine devam etti.

12 Eylül darbesinin ardından MSP kapatıldı. Milli Görüşçüler kısa bir süre sonra RP’yi kurdular ve 1987’deki referandumun ardından Erbakan, partisinin başına geçti. RP 1987, 1989 ve 1991 seçimlerinde giderek oy oranını yükseltti. Bu dönemde partinin söylemini daha çok iç politikaya dayandırdığını ve dış politika söyleminin çok da kuvvetli olmadığını söylemek olanaklıdır. Bu dönemde MSP dönemine benzer biçimde, dış politika ile ilgili özellikle İslam ülkeleri ile kurulacak yakın ilişkiler söylemine dayanan ve milli-İslami duygulara populist bir yaklaşımı olan parti söylemi iç politikada oy toplama amacına yönelik devam etti. Partinin 1991 seçimleri öncesinde Alparslan Türkeş liderliğindeki MÇP (Milliyetçi Çalışma Partisi) ve Aykut Edibali yönetimindeki IDP’yle (İslahatçı Demokrasi Partisi) yaptığı seçim işbirliği, doğal olarak ortak söylemde, kısa dönemli, aşırı milliyetçi bir dış politika yaklaşımını getirmiştir.

1994 yılı RP’nin ilk büyük başarısını getirdi; RP bu yıl yapılan yerel seçimlerde belediyelerin neredeyse yüzde 70’ini kazandı. Partinin bu dönemde, İslami çizgisinin getirdiği görünüşte anti-Amerikancı çizgisinin yansıması olarak dönemin hükümetine Kıbrıs konusu ile ilgili sert eleştiriler getirdiği görülmektedir. Dönemin parti yöneticilerinden Abdullah Gül 1994 Nisan’ında Çiller’i;

“Kıbrıs üzerinde oynanan büyük bir ihanet derecesindeki skandalla karşı karşıyayız. Yıllarca Türkiye’nin telefonlarla yönetildiğini ve şahsiyetsiz, Türk devletinin onurunu kıran dış politikalar izlendiğini söylemekte ne kadar haklı olduğumuz maalesef bir kere daha ortaya çıkmıştır. Başbakan, devlet geleneklerine aykırı olarak yaptığı gizli görüşmelerin, pazarlıkların ve

milletin hilafına verdiği tavizlerin bedelini şimdi ödemek zorundadır. Kıbrıs'ta kazanılmış hakların, pazarlıklarla ve Denktaş'a baskı yaparak verilebileceğini düşünüyorsa büyük yanlış içerisindedir. TBMM'nin ve Türk milletinin iradesi dışında Amerika'dan veya Avrupa'dan alınacak desteklerle kimse Kıbrıs konusunda ve ülkeyi ilgilendiren diğer milli meselelerde kendi başına taviz veremez, karar alamaz. Kıbrıs'la ilgili gelişmeleri büyük bir dikkatle izliyoruz. Şayet bu hükümet şehit kanları ile alınan toprakları masa başında Clinton'un veya başkalarının hatırı için geri vermeye kalkışırsa bunun maliyetini ödemek zorunda kalacağını unutmamalıdır.”²

sözleri ile eleştirmektedir.

Partinin o yıllardaki Kıbrıs politikasının, partinin en yetkili ağzından ifadesi ise 10 Nisan 1993'de TBMM'de gerçekleşen Kıbrıs oturumunda Necmettin Erbakan'ın;

“...Kıbrıs'ın bizim ekonomimizde bir büyük yük olduğu (!) –şu söze bakın- ve Kıbrıs'ın bizim için bir handicap olduğu (!) şeklinde sözler söylemişlerdir. Bu sözler nasıl söylenir?.. Kıbrıs bizim için büyük bir şereftir (RP sıralarından alkışlar). Orada bir kardeş ülkemiz var. “Efendim, yılda 200 milyon dolara mal oluyor.” deniyor; 2 milyar dolara mal olsa ne olur?.. Kıbrıs bize 1570 yılında 40 bin şehide mal olmuştur, 40 bin şehit!.. (RP sıralarından alkışlar). Unutmayalım ki, o milyarlarca, ancak o şehitlerin yüzü suyu hürmetine sahip olabiliyoruz.” (TBMM Tutanak Dergisi, 1993:309)

sözlerinde yer almaktadır.

Erbakan aynı oturumda Milli Görüş'ün hükümetin Kıbrıs ve AB konusundaki politikasına olan tepkisini, İV.Demirel hükümetinin son günlerinde, “Takip edilmek istenen politika “Kıbrıs'ı ver, AT'ye gir” politikasıdır. Ne arıyorsunuz şu AT içinde?! Allah'a şükür ki, almıyorlar sizi; çok şükür....” sözleri ile ortaya koymaktadır. (TBMM Tutanak Dergisi, 1993:309)

1995 seçimleri de RP için büyük bir başarı oldu. Partinin %21'e ulaşan oy oranı ve DYP ve ANAP ortaklığının yürümemesi, Erbakan ve ekibine uzun yıllar sonra tekrar iktidar yolunu açtı. Erbakan'ın RP'si DYP ile bir koalisyon hükümeti kurdu. Bu koalisyon hükümetinin hükümet programında Kıbrıs politikası şu biçimde belirlenmişti;

“Kıbrıs sorunu Ada'daki iki toplum arasında doğrudan görüşmeler yoluyla çözümlenmelidir. Türkiye soruna kalıcı ve her iki tarafın serbest iradeleriyle kabul edecekleri bir çözüm bulununcaya kadar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni her alanda güçlendirmeye çalışacak ve soydaşlarımızın haklı davasının yanında olmaya devam edecektir”³

Refah Partisinin bu dönem dış politika anlayışı çok genel bir ifade ile İslam ülkeleri ile kurmaya çalıştığı ilişki ve tercihler bağlamında, Erbakan'ın Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisinden sapmaya çalışması (Uzgel, 2003:90) olarak nitelendirilebilecek bir eksende şekillendi.⁴ Fakat partinin seçimlerde aldığı oylarda gözlemlenen yükseliş grafiği, parti çizgisinin ülkenin

seküler niteliğini dikkate almayan bir noktaya doğru ilerleyişinin ve radikalleşmesinin etkisi ile ordu tarafından kesildi. Dış politika alanında özellikle İran, Libya, Nijerya, Mısır seyahatleri ile çekilen dikkat, parti yöneticilerinin konuşmaları, tarikat şeyhlerine verilen iftar yemeği, Sincan'da düzenlenen Kudüs Gecesi türünden olaylarla ortamın iyice gerginleşmesini sağlayan olaylar, 28 Şubat kararları olarak bilinen müdahaleye yol açtı ve müdahalenin ardından Refah yol hükümeti son buldu.

Partinin kapatılma ihtimali, Erbakan'ı hareketin sürekliliğini aksatmamak amacı ile 1997'de Fazilet Partisi'ni kurmaya yöneltti. RP, 10 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı ve Erbakan'a beş yıl siyaset yasağı getirildi. Fazilet Partisi birçok açıdan bugün AKP'de merkez sağa kayma ile şekillenen toplumsal mutabakat konusunda daha hassas olmanın sinyallerini veren bir partidir. Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisi'nin Refah Partisi'nin devamı olduğu idiası ile dava açmış ve bu dönemde parti ile bir süredir sorun yaşayan, partiden daha önce ayrılmış veya ayrılmamış isimlerin katılımı ile partileşme kararı alan grup, o güne kadar uzun vadede ciddi bir sarsıntı yaratacak büyük bir kopuş ile karşı karşıya kalmayan İslami hareketin ikiye bölünmesine yol açmıştır. Erbakan'ın Milli Görüş çizgisini savunan "gelenekçiler" Saadet Partisi'nde ve "Müslüman demokrat" çizginin savunucusu olan "yenilikçiler" ise artık AKP'de temsil edileceklerdir.

İslami Hareketin Bölünmesi, Değişen Kanat: Yenilikçiler ve İki Farklı Dış Politika Anlayışının Kıbrıs Konusuna Yansımaları

3 Kasım 2002 seçimlerinde AKP'nin %34 ile tek başına iktidara gelmesine karşın, Saadet Partisi'nin %2'nin biraz üzerindeki bir oy oranıyla yetinmek zorunda kalması, uzun yıllardır Türk siyasetinde önemli bir yeri olan Erbakan çizgisinin güç kaybının göstergesi olmuştur.

Gerek seçim sürecinde gerekse seçim sonrasında AKP'nin iktidar olmasından sonra bu iki parti arasındaki dış politika farklılığı partilerin söylemlerinde belirgin bir biçimde görülmektedir. Buradaki en temel iddia AKP'nin dış politikadaki revizyonist tutumunun, Milli Görüş'ün bir önceki partisi olan FP'ye oranla, SP'nin dış politika yaklaşımını daha da muhafazakarlaştırdığıdır. Erbakan liderliğindeki İslami hareketin FP döneminde Güneydoğu Sorunu, İnsan Hakları gibi konulardaki yaklaşımları ve FP'nin o dönem bugünkü SP'ye oranla çok daha geniş tabanlı bir oluşum olarak bugün AKP'yi de şekillendiren isimlerin etkisi altında olduğu dikkate alındığında; FP'nin kapatılması ile yaşanan sürecin daha farklı geliştiği ve partinin daha uzun ömürlü olduğu bir durumda; Erbakan çizgisinde bir partinin Kıbrıs politikasının da bugünkü SP ile karşılaştırılmayacak oranda değişimi destekler olabileceği düşünülebilir. Fakat İslami harekette yaşanan bölünme ve "yenilikçilerin" kazandığı başarı Erbakan

ile birlikte kalan ve bugünkü SP’de biraraya gelen grubun diğer gruba karşıt bir politika izlemesinin en önemli nedeni olacaktır.

Saadet Partisi’nin dış politikadaki genel iddiası “Milli Görüş”ün uzun yıllardır üzerinde durduğu İslam ülkeleri ile iyi ilişkiler kurmak gibi Batı merkezli olmaktan uzak iddiaları olan bir politika olarak tarif edilebilir. Oysa AKP, “Milli Görüş”çü gelenekten gelen birçok ismi bünyesinde barındırır da, partinin muhafazakar demokrat bir kimlikte yapılanarak ortaya koyduğu değişimi destekler biçimde, farklı dengeleri aynı anda gözetken bir dış politika anlayışını sürdürmektedir. ABD ve AB arasında dengelenmeye çalışılan, çoğu zamanda bu denge çabası yüzünden zorluklarla karşılaşan dış politika anlayışı aynı zamanda Uzakdoğu ve İslam ülkeleri gibi farklı odaklarla da ilişkiyi kuvvetlendirme çabasını unutmamaktadır. Bu anlamda Başbakan Erdoğan’ın Yunanistan’la ilişkileri geliştirme çabasına da dikkat çekmek yerinde olacaktır. Parti programında *“komşumuz Yunanistan ile karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanan ilişkileri artırarak sürdürecektir ve ilişkilerin oluşturacağı güven ortamı sayesinde daha karmaşık olan siyasi sorunların çözümü için zemin hazırlayacaktır”* (Adalet ve Kalkınma Partisi Kalkınma ve Demokratikleşme Programı, 2003:109–110) biçiminde yer alan ifade ve *“Komşumuz Yunanistan’la yeni bir sayfa açıyoruz”* (Türkiye Bülteni, Haziran 2004:19) sloganıyla kamuoyuna sunulan Erdoğan’ın Yunanistan gezisi bu çerçevede anlamlı gözükmektedir.

Saadet Partisi ile temsil edilen Milli Görüş çizgisi ise en azından söylem düzeyinde – bunu vurgulamakta yarar var çünkü Erdoğan’ın DYP-RP koalisyonunda İsrail ile imzaladığı askeri anlaşmalar gibi gelişmeler dikkate alınırca bugün iktidar olsalardı ne gibi bir politika izleyeceklerini bilemiyoruz - AKP’nin dış politika yaklaşımını ülke çıkarları açısından tehlikeli bulmaktadır.

İranlı bir akademisyen olan Dr. Etheri’nin *“Erdoğan, Türkiye’nin AB üyeliğine karşıydı. Erdoğan böyle bir şey tamamen sıcak bakıyor. Erdoğan’ın yerel ve bölgesel görüşleri vardı. Halbuki Erdoğan bölgenin ötesinde düşünüyor, Batı’ya bağlanma peşinde. Diğer bir deyişle Erdoğan gelenekçilik, Erdoğan da modernizm peşindedir. Ancak bununla birlikte bu iki hükümetin de Siyonist rejim ile ilişkisinde bir fark görülüyor”* sözleri ile yaptığı değerlendirme iki partinin yaklaşımlarının çok net bir ifadesidir.⁵

SP, AKP’nin AB’ye katılım sürecinde Kıbrıs konusunu bir taviz noktası olarak kullandığını iddia eden yaklaşımları benimsemiştir. Bunun en açık ifadelerinden biri, 3 Kasım 2002 tarihli seçim beyannamesine *“Türkiye’nin AB adaylık sürecini başlatan Helsinki Zirvesi’nde, Kıbrıs sorununun Türkiye – AB sürecine endeksenmesi büyük bir yanlışlıktır. Saadet Partisi, Kıbrıs Sorununun, AB sürecinden ayrı bir zeminde sürdürülen ikili görüşmelerle halledilmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu nedenle Kıbrıs konusu, Türkiye – AB sürecinin dışında ele alınmalıdır.”* (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, 2002:53) cümleleriyle yansımıştır.

AKP'ninse buna neredeyse tam anlamıyla zıt bir anlayışı olduğu ortadadır: *"...Kıbrıs meselesi, izlenen yapıcı ve kararlı politikalar sonucu, Aralık 2004 tarihine giden süreçte AB tarafından aleyhimize kullanılacak bir husus olmaktan çıkmış ve altı ay kadar kısa bir dönemin sonunda KKTC'nin uluslararası tecridine ve uygulanan ambargolara son verilmesi yönündeki girişimimiz netice vermeye başlamıştır"* (TBMM Ak Parti Grup Başkanlığı, 2003 – 2004 Hükümet İcraatları, 2004:125) sözleri bunun somut göstergelerinden biridir. AKP iktidarının Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül'ün – Annan Planı'na ilişkin referandumlar sonrasında – Kıbrıs sorununun bugün Türkiye'nin yolunda bir engel değil, artı haline geldiğini açıklaması ve Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili yapıcı yaklaşımının Türkiye'ye prestij kazandırdığını söylemesi de bir başka boyuttan aynı algılamayı göstermektedir (Türkiye Bülteni, Haziran 2004:29).

Saadet Partisi'nin Kıbrıs yaklaşımına bir başka örnek olarak, Saadet Partisi Genel Başkan Yardımcısı Temel Karamollaoğlu'nun AKP'nin dış politikası konusunda yaptığı açıklamalar verilebilir. Karamollaoğlu, AKP hükümetinin öncelikleri arasında Kıbrıs'ın bulunmadığını belirtmekte ve *"AKP hükümeti ne pahasına olursa olsun ABD ile iyi dost olmayı ve Avrupa Birliği'ne girmeyi ya da tarih almayı istiyor. AKP'nin tek kırmızı çizgisi budur. Bugüne kadar hiç bir hükümetin vermediği tavizler veriliyor. Kıbrıs zincirinin sadece ikinci halkası. Birincisi Irak'tı. Sonra Ege gelecek, ardından Ermeni soykırımı tazminat ve toprak talebi gündeme getirecek. Sonra Güneydoğu sorunu ortaya konulacak. Rum Pontus meselesi ile birlikte Fener Patrikhanesinin durumu da gündeme gelecek. Bütün bunlar Türkiye'nin geleceği, birlik ve bütünlüğü açısından önemlidir. Bu 2. Sevr'dir"* (Milli Gazete, 14 Şubat 2004) demektedir. Karamollaoğlu ayrıca AKP'nin Denктаş'ı çözüm için zorladığını da söyleyerek Denктаş'ın yine de görüşmelerde basiret göstererek Türkiye'yi ve KKTC'yi zora sokacak, taviz verecek bir tavıra girmediğinin altını çizmektedir (Milli Gazete, 14 Şubat 2004).

Bu durum daha önceleri SP tarafından "rant ekonomisi"yle de ilişkilendirilmiş ve 3 Kasım 2002 tarihli seçim beyannamesinde şu görüşlere yer verilmiştir: *"[IMF] ... sadece borç para vermiyor; verdiği borç paraya karşılık [borç verdiği] ülke ekonomilerini çökertecek dayatmalarda bulunuyor. Bu dayatmaların bir kısmı milli kuruluşların ve piyasaların çokuluslu şirketlere bırakılması gibi ekonomik; bir kısmı da, Türkiye'ye yapıldığı gibi, Afganistan'a asker gönderme, Irak müdahalesine yeşil ışık yakma, Kıbrıs'ta tavizler verme şeklinde askeri ve siyasi talepler olabilmektedir. Yani rant ekonomisi sadece insanımızı yoksullaştırmıyor, aynı zamanda ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını çok ciddi bir şekilde tehlikeye atıyor"* (Saadet Partisi Seçim Beyannamesi, 2002:29).

AKP'nin SP'nin birbirinden farklı bu iki dış politika anlayışının Kıbrıs olayına yansımaları yazılı basında da karşılaştırmalara neden olmaktadır. Örneğin, AB için

izlenen politikayı olumlayan gazetelerden biri olan Radikal’de Kıbrıs Harekatının 30.yıl kutlamaları ile ilgili yapılan bir yorumda şöyle denmektedir:

“Törende Denктаş’ın yanında 1974’ün MSP lideri ve Başbakan Yardımcısı Necmettin Erbakan da vardı. Erbakan, 1974’teki Avrupa karşıtı, Batı karşıtı, uzlaşmazlığı temel alan politikalarını bugün de sürdürüyor. Bir zamanlar yanında yetişen, bir öğrenci lideri olarak izinden gelen, Kıbrıs mitingleri düzenleyen AKP’nin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, dün Lefkoşa’daki kürsüden Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin ortak Avrupa hedefinden söz ederken, Erbakan’dan, ayrı dünyalar kadar uzaktı. Yasal durumu da, aslında yaş durumu da, Erbakan’a siyaset sayfasını kapatmış bulunuyor..... 1974’te, 20 yaşında Erbakan’ın izinde bir iktisat öğrencisi olan Recep Tayyip Erdoğan, Kıbrıs’ta kurtuluş törenleri yapıldığı sırada binlerce kilometre ötede, Fransa’nın başkenti Paris’teydi. Fransız Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile Türkiye’nin AB yolculuğunda kritik öneme sahip görüşmeler yapıyordu. Erdoğan’ın bu görüşmelerde elindeki bir koz, Türkiye’nin kendi idaresi altında hızlandırdığı reform adımları ise, diğeri de büyük ölçüde kendisinin ve Gül’ün gayretleriyle akış değiştiren Kıbrıs politikasıydı. Elbette yalnız Fransa’nın, Almanya’nın onayıyla açılmayacak AB kapısı, ancak onlar iki kurucu güç. Erdoğan’ın Fransa temaslarının sonucu mutlaka Aralık zirvesi üzerinde belirleyici nitelikte olacak” (Yetkin, 2004).

AKP’nin Kıbrıs ile ilgili dış politikası AB sürecinde yaşanan ilerlemeler ile gündemde giderek daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Aralık 2005’de AKP’nin Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlaması için tarih almayı başarmış olması bu müzakere sürecinde Kıbrıs’ın konumunu gündeme getirmiştir. Kıbrıs Rum Kesiminin tanınması ve Kıbrıs sorunun çözümü çerçevesinde yaşanan tartışmalar Türkiye’nin AB üyeliği için Avrupa’nın Kıbrıs konusundaki isteklerini kabul edeceği değerlendirmelerine yol açmıştır. AKP hükümetinin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 16-17 Aralık zirvesini değerlendirirken, bu yorumları, *“Zirvenin başarısını gölgelemek isteyen çevrelerin elde edilen kazanımları sanki Kıbrıs’a karşılıkmış gibi”* (Türkiye Bülteni, Ocak 2005: 26) göstermek istediklerini vurgulayarak eleştirmektedir. Bu konudaki şiddetli eleştiriler Erdoğan’ın konu üzerinde bir “tanıma” durumu olmadığına dair cümleleri sıkça tekrarına yol açmıştır. Erdoğan’ın Aralık ayındaki zirvenin ardından yaptığı açıklama da Erdoğan’ın bu konudaki hassasiyetini vurgulamak açısından örnek olarak verilebilir: Açıklama şöyleydi:

“...Ankara Anlaşması’nın AB’nin 25 üyeli yapısı dikkate alınarak Kıbrıs’a teşmili teknik bir prosedürdür dedik ve bu prosedür gereği uyum protokolünün varılacak mutabakat sonucunda imzalanması kesinlikle bir tanıma keyfiyeti değildir, bunu konseyin zirve toplantısında yapmış olduğum son konuşmamda da kayıtlara geçirdim. Bu husus ayrıca gerek dönem başkanı, gerek üye ülkelerin hükümet başkanları, devlet başkanları tarafından da öyle zannediyorum ki basın toplantılarında dile getirilerek tespit edildi. Ayrıca burada Sayın Balkenende

(Hollanda Başbakanı) çok açık, net, dönem başkanı olarak bunun bir tanıma olmadığını ifade etti” (Türkiye Bülteni, Ocak 2005: 15-16)

Sonuç

Bugün SP ile temsil edilen geleneksel “Milli Görüş”çü çizgi Türk dış politikasında, lideri Erbakan’ın gerçekçi yaklaşımlar yerine, imkansız vaatlerden ve dış politika üzerinde olumsuz etki yapan önerilerinden oluşan bir politikada varlığını göstermiştir. Partinin İslami motiflerine uygun biçimde İslam ülkeleri ile sıcak ilişkiler hedefleyen yaklaşımları yineleyen bu çizgi, uluslararası konjonktürün ve Türkiye’nin geleneksel dış politikasının bu yaklaşımla uyumsuzluğu nedeniyle, başarılı olarak nitelendirilmekten çok uzaktır. Kıbrıs konusuna MNP/MSP/RP/FP ve son olarak da SP’de biçimlenen Milli Görüşçü partilerin yaklaşımı genel dış politika çizgileri ile örtüşür biçimde gerçekçi yaklaşımlardan uzak, Kıbrıs Türklerinin Müslüman kimliklerine atıf yaparak ortak bir zemin arayışında olan gerçekçi bir çerçeveye sahip olmayan bir politikadır. Bu İslami çizginin bölünmesi öncesi içerisindeki farklı oluşumların birbirini dengeleme politikaları, özellikle FP zamanında, bugünkü SP çizgisinden çok daha yumuşak bir söylemin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oysa partinin “yenilikçiler” olarak bilinen grubunun ayrılarak partileşmesi sonucunda geride kalan oluşumun yeni partileşen oluşuma karşı bir politika izleme çabası SP’nin son dönem Milli görüş çizgisine göre daha da radikalleşmesini getirmiştir. AKP ise ülke dış politikasında farklı motifleri aynı anda işleme gayreti içinde özellikle Kıbrıs konusunda çözüme yönelik bir politika gayreti içinde olduğunu vurgulamakta ve SP ve Kıbrıs konusunda aynı görüşü paylaşan bir çok oluşumun aksine bir çizgide farklı bir politika izlemektedir. Tayyip Erdoğan’ın Ekim 2003’de partinin I. Olağan Kongresi’nde yaptığı konuşmada Kıbrıs konusunda söylediği “Hükümetimiz Kuzey Kıbrıs’taki Türk halkına tarihi, kültürel ve ahdi yükümlülüklerinin gereğini yerine getirmekten asla kaçınmayacaktır. Ancak Kıbrıs sorununun Türkiye’nin AB ile ilişkilerini engelleyici yönde istismarına da müsaade etmeyecektir” (Erdoğan, 2003:76) sözleri AKP’nin Kıbrıs politikasının en açık ifadesi olarak nitelendirilebilir.

Notlar

¹ Erbakan'ın bu sözlerine yazılı örnek için bakınız: Necmettin Erbakan (t.y), *Kenan Evren'in anılarındaki yanılıgilar*. Ankara: Rehber Yayıncılık, 23.

² 24.04.1994 tarihli basın toplantısında dönemin Başbakanı Tansu Çiller'e yönelik eleştirilerinden alınmıştır.

³ Erbakan Hükümeti Programı için bkz:

<http://www.tbmm.gov.tr/ambar/hp54.htm>.

⁴ Ek bilgi için Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu (2003). Arap Devletleri İle İlişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt II:1980-2001 içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 560-563.

⁵ Bu yorum İran Öğrenciler Haber Ajansı'nın (İSNA) internet sayfasında (23/05/2003) "'Bölgenin Yeni Konumunda Türkiye' Konulu Yuvarlak Masa Toplantısı" başlığı altında yer alan bir haberde, Orta Doğu Araştırmalar Merkezi Uzmanı Dr. Asadullah Etheri ve Yas-e no gazetesi Editöryal Konseyi Üyesi Murad Veysi'nin katılımıyla Bilimsel Stratejik Araştırmalar Merkezi'nde "Bölgenin Yeni Konumunda Türkiye" konulu yuvarlak masa toplantısı yapıldığı bilgisi altında yer almaktadır. Türkçe çeviri için bkz: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü web sitesi: <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/avrupabirligi/2003/05/26x05x03.html>

Kaynakça

Adalet ve Kalkınma Partisi Kalkınma ve Demokratikleşme Programı (2003). Basım yeri yok.

Bila, H. (1979). *CHP Tarihi*. Ankara: Özel Yayınları.

Erbakan, N. (t.y). *Erbakan Açıkıyor, Kenan Evren'in Anılarındaki Yanılıgilar*. Ankara: Rehber Yayınları.

Genel Başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın Konuşması (2003). Adalet ve Kalkınma Partisi 1. Olağan Büyük Kongresi 12 Ekim 2003. Ankara: Varan Matbaacılık.

Gönlübol, M. (1996) *Olaylarla Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Komsuoğlu, A. (2000) Türkiye'de Siyasal İslamın Yükselişi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Yıllığı Özel Sayı: Prof. Dr. Esat Çam'a Armağan, 83-108.

Milli Gazete (14 Şubat 2004)

Saadet Partisi Seçim Beyannameesi, Acil Onarım ve Atılım Programı (2002), Basım yeri yok.

TBMM Ak Parti Grup Başkanlığı, 2003 – 2004 Hükümet İcraatları (2004). Semih Ofset.

TBMM Tutanak Dergisi (1993). Dönem 19, Cilt 36, Yasama Yılı 2, 111 inci Birleşim,10.06.1993 Perşembe.

Tekin, U. (1975). *Ecevit'in Günah Galerisi*. İstanbul:Umur Kitapçılık.

Türkiye Bülteni, Ak Parti Aylık Yayın Organı (Haziran 2004), 2/13.

Türkiye Bülteni, Ak Parti Aylık Yayın Organı, (Ocak 2005), 2/20

Uzgel, I. (2003). TDP'nın Oluşturulması. in B. Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*, Cilt I:1919-1980 (73-93). İstanbul: İletişim Yayınları

Yetkin, M. (2004, 21 Temmuz). “Kıbrıs'ta değişim, Türkiye'de değişim, Avrupa'da değişim”, Radikal.

Ekonomi **B**ildirileri

Papers on **E**conomy

Customer Perceptions of Bank Service Quality in a Developing Country: Some Evidence from the TRNC

Hüseyin ARASLI*

Salih Turan KATIRCIOGLU**

Salime Mehtap SMADI***

1. Introduction

Services are an important element in the economy of many countries and gaining in prominence, especially in the developing world. Such a focus on services has also increased the need for service quality. Service quality is increasingly recognized as being of key strategic value to organizations in both the manufacturing and service sectors (Lewis, 1991). It is widely accepted that quality products and services produce benefits not only by lowering costs through reduced waste and decreased deficiencies, but also by increasing competitiveness through the establishment of a good reputation and the attraction and retention of customers (Wang et al., 2003). The aim of this study is to measure service quality as perceived by bank customers in North Cyprus and to look at their satisfaction levels. In order to measure service quality and customer satisfaction in the banking sector, the original instrument developed by Parasuraman, Zeithaml and Berry (1988) is employed in this study.

Service Quality & Customer Satisfaction

The determinants of service quality focus on the interactions between a service organization and its customers according to three dimensions. The technical dimension is the outcome of the service process based on systems and technology. The functional dimension which includes inter-personal interactions refers to the way in which the service is delivered. The corporate image dimension is the result of how customers perceive a company (Lewis, 1991). Service quality allows the company to differentiate itself from its competitors by increasing sales and market shares, providing opportunities for cross-selling, improving customer relations and thus, enhancing the corporate image. It results in the satisfaction and retention of customers and employees, thus reducing turnover rates. Furthermore, new customers are attracted through positive word of mouth (Newman 2001; Caruana, 2002).

* Lecturer in Management (Ph.D), School of Tourism and Hospitality Management, Eastern Mediterranean University, Famagusta-TRNC.

** Lecturer in Economics (Ph.D), Department of Banking and Finance, Eastern Mediterranean University, Famagusta-TRNC.

*** Lecturer in Organisational Behaviour (Ph.D), Department of Business Administration, Eastern Mediterranean University, Famagusta-TRNC.

Banking and financial services are a demand driven industry which constitute an important part of the services industry (Mishkin, 2001). Many regulatory, structural and technological changes have taken place within the world banking industry, in line with the trend towards a more integrated global banking environment (Angur et al., 1999). Banks are expanding across borders, offering a diverse portfolio of competitive services and restructuring their services in order to make use of rapid technology and to meet the changing needs of customers. The banking sector in many developing countries is undergoing change in order to keep up with world trends (Yavas et al., 1997). The rapidly changing and highly competitive environment, in which banks are forced to operate, are pushing them to rethink their attitude towards customer satisfaction and optimization of service quality.

Customer satisfaction is another important aspect for service organizations and is highly related with service quality. As service quality improves, the probability of customer satisfaction increases. Increased customer satisfaction leads to customer retention, causes profits to improve, creates positive word-of-mouth about the organization, and lowers marketing expenditures (Reichheld, 1996; Heskett et al., 1997; Goode and Moutinho, 1995). Additionally, customer loyalty is a major determinant of long term financial performance, especially for service firms (Jones and Sasser, 1995).

Service quality has been linked with customer satisfaction within the banking industry (Avkiran, 1994; Le Blanc & Nguyen, 1988; Blanchard & Galloway, 1994). Banks now know that delivering quality service to customers is essential for success and survival in today's global and competitive banking environment (Bisignano, 1992; Lewis and Pescetto, 1996; Wang et al., 2003).

The Banking Industry in North Cyprus

A Coup d'Etat against the Republic of Cyprus, led to the intervention of Turkish troops in 1974 and a division of the island of Cyprus into two geographical parts: the North inhabited by Turkish Cypriots and the South inhabited by Greek Cypriots. A UN controlled buffer zone referred to as the 'Green Line' forms a border between the two areas of Cyprus.

The Turkish Republic of North Cyprus (TRNC), which was unilaterally declared in 1983, is only recognized by Turkey as a separate independent state and thus, struggling under UN imposed embargoes. The economy is plagued by over employment in the public sector and economic focus is on agriculture, tourism and the education sector (Lockhart, 1994). Currently there are efforts to shift the economic base from agriculture and small manufacturing firms to the service sector.

The New Turkish Lira (YTL) of Turkey is also the official currency of the TRNC. Therefore, monetary policy is managed by mainland Turkey. Although

controlling the money supply is the responsibility of central banks in every country, the money supply of the TRNC is mainly controlled by the trade relationships and capital movements between Turkey and the TRNC. Therefore, interest rates and exchange rates can be taken as external or exogenous factors of the system that are affected by the developments in Turkey.

There are thirty-two banks operating in the TRNC of which two are public banks, seventeen are private commercial banks, five are branch banks from Turkey, one development bank and seven private commercial banks that have already been transferred to the savings deposit insurance fund. There are also seven banks that have been liquidated as a result of the banking crises in the TRNC. The banking crises was mainly fueled by bad management policies in the banks, loopholes in the TRNC banking legislation and unstable developments in Turkey's economy. Customers of liquidized banks have had to wait long periods of time until the government could design a payback system for their deposits. This has created tension between the customers, management of the liquidized banks and the government. As a result of the crises, customers have switched to those banks with a long history and sound reputation. This has caused excess demand for bank services and long queues in these banks. The quality of one to one contact with the customer has decreased due to service time pressures. Currently banks are focusing their efforts on attracting new customers and stimulating economic spending by the introduction of credit cards, which allow customers to make a wide range of purchases on an installment basis. Offshore banking also has an important place in the banking and finance sector of the TRNC. The total number of offshore banks in the TRNC is thirty-two¹.

Total deposits generated by the banking sector in the TRNC were around 81.5% of Gross National Product (GNP) in 2002. Of the domestic credit provided by the banking sector in 2002, 64.2% was loaned to public institutions, 17.1% to the domestic and foreign trade sector, and 12.7% to personal and enterprise loans (SPO, 2002).

TRNC banks are in favor of low risk borrowers and require a good family name, good credit history and a high degree of collateral for loans. For this reason, demand for personal loans has almost overtaken business loans in the TRNC.

2. Literature Review

The works of Parasuraman et al. (1985, 1988, 1991a and 1994) have brought a new dimension to service quality measurement with the development of the SERVQUAL instrument. SERVQUAL was developed based on data collected from customers in the five service industries of appliance repair and maintenance, retail banking, long distance telephone services, securities brokerages and credit card companies. SERVQUAL is based on the notion of a

gap between what customers expect in terms of service quality from the providers of the service and their assessment of the actual performance of that particular service provider. The original SERVQUAL instrument identified ten components of service quality. In a further study conducted in 1988 by Parasuraman et al., these ten components were collapsed into five dimensions: reliability (the ability to perform the service in an accurate and dependable manner), tangibles (the appearance of physical factors such as equipment, facilities and personnel), empathy (providing individual attention and care to customers), responsiveness (willingness to provide help and prompt service to customers) and assurance (knowledge and courtesy of employees and their ability to convey trust and confidence). The scale is made up of a total of 22 items. Four or five items are used to measure each dimension and the instrument is administered twice in different forms, so that both customer expectations and perceptions can be measured separately. Reliability analysis for the instrument showed an alpha coefficient scale ranging from .87 to .90 across the different service sectors that were analyzed. By rewording the items measuring expectations, the instrument was further refined by Parasuraman et al., in 1991.

SERVQUAL Applications and Criticisms

SERVQUAL has been applied to a wide range of sectors in different countries such as higher education, tourism and airport services, accounting firms, and medical services (Buttle, 1996; Coyle & Dale, 1993; Fick & Ritchie, 1991; Lam, Wong & Yeung, 1997, Lim & Tang, 2000; Oldfield & Baron, 2000).

In studies within the banking industry, Avkiran (1994) measured customer service quality in branches of an Australian commercial bank with emphasis on retailing operations. Newman and Cowling (1996) studied service quality in the retail banking sector of the UK by comparing two British clearing banks. They concluded that banks have a greater strategic interest in service quality, partly because of the link between quality, productivity and profitability and partly due to a drive to reduce costs within the sector. Caruana (2002) evaluated service loyalty over 1000 retail banking customers in Malta. Results showed that customer satisfaction played a mediating role in the effect of service quality on service loyalty. Zhu, Wymer and Chen (2002) explored the impact of information technology (IT) on service quality in a large consumer bank. Their results showed that IT based services have a direct impact on the SERVQUAL dimensions and an indirect impact on customer perceived service quality and customer satisfaction. Lewis (1991) evaluated student's assessment of banks and building societies with respect to overall satisfaction. Goode and Moutinho (1995) analyzed the effects of free banking (ATM services) on overall satisfaction of students and normal bank customers. Wang, Lo and Hui (2003) evaluated the antecedents of service quality and their influence on bank

reputation in the banking industry of China by using a structural equations model. They concluded that service quality had a significant influence on bank reputation.

Although there have been many studies using the SERVQUAL model as a framework in measuring service quality, there have also been theoretical and operational criticisms directed towards this model in the service marketing literature. These criticisms have mainly revolved around the interpretation and implementation of the instrument (Buttle, 1996; Babakus & Boller, 1992; Lam, Wong & Yeung, 1997; Smith, 1995; Newman 2001). Nevertheless, despite the criticism, SERVQUAL has been widely used in various contexts throughout many studies because it “provides a basic skeleton.....which can be adapted or supplemented to fit the characteristics or specific research needs of a particular organization” (Parasuraman et al., 1988). It has also been argued that the use of gap scores to measure service quality is more appropriate due to the fact that service quality is a multidimensional concept. The SERVQUAL scale can also give an indication of the relative importance of the service quality dimensions which influence customers’ overall quality perceptions, thus, bringing priority areas to the attention of management (Yavas et al., 1997; Angur et al., 1999).

The banking industry contributes significantly to the economy of the TRNC. The aim of this study is to expand the growing research in the field of service quality and its behavioral outcomes to a new country setting; that of Cyprus, which has reached a deadlock in peace negotiations and where the Greek half (South) of the island has joined the EU. It is interesting to note that while the South of the island has been forced to restructure its already stable banking industry in line with EU regulations, no such actions have been taken in the TRNC and this will be a potential barrier to future EU membership. Thus, the objectives of this study are:

- To measure service quality of bank customers in TRNC, using the SERVQUAL gap model.
- To replicate the standardized SERVQUAL instrument and examine the fit of the five-factor model to the data of this study.
- To examine the relationship between the dimensions of the SERVQUAL instrument and customer satisfaction.
- To examine the impact of customer satisfaction on customer recommendation of the bank to others (positive word of mouth).
- To provide recommendations for improving service quality within the banking industry of the TRNC based on the findings of the study and in light of a possible solution to the Cyprus problem.

3. Methodology

Sample

The aim of this research was to examine Turkish Cypriot bank customers' service quality and satisfaction. The SERVQUAL instrument as proposed by Parasuman et al. (1988) was examined by two experts from the banking industry and these experts agreed that the scale was suitable for collecting data from the targeted respondents. The instrument was translated into Turkish by back translation into English as suggested by Mc-Gorry (2000). One experienced English language instructor participated in the preparation stage of the questionnaire. The instructor was fluent in both written and spoken English and Turkish. Later, a pilot test was conducted to assess the face validity of the survey and to ensure that the phrasing and wording of the questionnaire was correct. Five bank customers examined the questionnaire and expressed positive opinions regarding content, format and adequacy for further distribution.

The three authors of this study collected the required information on a one-to-one basis from 'willing respondents' during the second and third weeks of April 2004. Non probability convenience sampling was conducted in the main street of Lefkosa (the capital city of the TRNC) and where most banks are situated. A 'willing respondent' in this research was defined as a bank customer living in the TRNC, who had made use of commercial bank services at least once in the past six months. Out of a targeted 300 respondents, 276 accepted to participate in the research.

The questionnaire used in this study was comprised of three parts: Part A contained questions about the personal profiles of the respondents including gender, educational level, age, and occupation. Part B included expectations (E) and perceptions (P) of respondents according to five dimensions. These dimensions were tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy. A seven-point Likert's Scale ranging from "Strongly Disagree = 1" to "Strongly Agree = 7" was used to measure the 22 items. P (perceptions) - E (expectations) was used to find gap scores. Service quality depends on a products perceived performance in delivery value, relative to a buyers' expectations. Thus, based on the expectancy-disconfirmation paradigm, if $E > P$; the customer is dissatisfied and if $E < P$ the customer is satisfied (Kotler & Armstrong, 1999; Parasuraman, 1998; 1991a). Part C contained two items that measure the dependent variables of the study as proposed by Lam, Wong and Yeung (1997); namely "Degree of Overall Satisfaction with the Bank" and "Degree of Recommendation of the Bank to Others". Each of these variables was measured by a single item because of their ready interpretability and clear definition. A seven-point Likert scale ranging from "1 = very bad" to "7 = very good" was used to measure the two variables.

Psychometric Properties and Dimensions of the Revised SERVQUAL Scale

The suitability of the entire sample for factor analysis was computed as recommended by Comrey (1978). The Kaiser-Meyer-Olkin measure of sampling adequacy was 0.88 and the Bartlett tests of Sphericity was significant at $p < 0.01$, thus, indicating that the sample was suitable for factor analytic procedures. On the basis of Cattell (1966) and Hair et al.'s (1998) criterion, factors with eigenvalues greater than 1.0 and factor loadings that are equal to or greater than 0.50 were retained. Results of the varimax rotation showed that five factors with 20 items were extracted for interpretation of the scale. These items explained 73 percent of the overall variance. Two items, 7 and 8 from the reliability dimension did not load cleanly onto the five factors. Thus, principle component analysis indicated that a five-factor solution would be appropriate for the sample under consideration for this study.

Items for each subscale were subjected to reliability analysis. The alpha coefficient for the total scale was 0.89 and 0.89, 0.85, 0.82, 0.87, 0.88 respectively for the dimensions of tangibles, reliability, responsiveness, assurance and empathy. Usually a reliability coefficient above 0.70 is considered sufficient for exploratory studies (Nunnally, 1967). Based on the factors derived from the analysis, a multiple regression analysis was used to determine the relative importance of service quality characteristics in predicting the overall satisfaction and also the impacts of this satisfaction on the recommendation of the bank to other customers (positive word of mouth).

Table I. Results of factor analysis on 19 attributes and its five dimensions

Variables and Items	Eigen value	Factor Loadings	% Variance	Cum. %	Cronbach Alpha
Tangibles	9.322		42.374	42.374	0.89
1. XYZ banks have modern looking equipment.		0.792			
2. XYZ Bank's physical facilities are visually appealing.		0.828			
3. XYZ Bank's reception desk employees are neat appearing.		0.509			
4. Materials associated with the service are visually appealing at XYZ bank.		0.703			
Reliability	2.335		10.613	52.987	0.89
5. When XYZ bank promises to do something by a certain time, it does so.		0.756			
6. When you have a problem, XYZ bank shows a sincere interest in solving it.		0.751			
9. XYZ bank insists on error free records.		0.696			

Responsiveness	1.613		7.333	60.320	0.85
10. Employees in XYZ bank tell you exactly when the services will be performed.	0.750				
11. Employees in XYZ bank give you prompt service.	0.824				
12. Employees in XYZ bank are always willing to help you	0.690				
13. Employees in XYZ bank are never too busy to respond to your request.	0.514				
Assurance	1.339		6.086	66.406	0.82
14. The behavior of employees in XYZ bank instills confidence in you.	0.797				
15. You feel safe in your transactions with XYZ bank.	0.688				
16. Employees in XYZ bank are consistently courteous with you.	0.723				
17. Employees in XYZ bank have the knowledge to answer your questions.	0.690				
Empathy	1.017		4.622	71.028	0.87
18. XYZ bank gives you individual attention.	0.682				
20. XYZ bank has employees who give you personal attention.	0.734				
21. XYZ bank has your best interest at heart.	0.689				
22. The employees of XYZ bank understand your specific needs.	0.572				

Notes: KMO (Kaiser-Meyer-Olkin Test of Sampling Adequacy) → 0.875
 Bartlett's Test of Sphericity → 3255.551 (p<0.0001), Overall alpha coefficient = 0.93

Research Hypotheses

The hypotheses to be tested in this study are as below:

H₁: There are no significant differences between expectations and perceptions of bank customers regarding the Tangibles, Reliability, Responsiveness, Assurance and Empathy dimensions of service quality.

H₂: There is a positive significant impact of service quality dimensions on Turkish Cypriot bank customers' satisfaction.

H₃: There is a positive significant impact of bank customer satisfaction on customers' positive word of mouth about the banks.

4. Findings and Discussion

Of the 300 questionnaires initially targeted, only 276 usable questionnaires were collected. This represents a response rate of 92 percent and was deemed adequate for the purpose of this study. Table II shows that the sample of bank customers used in this study included more females (61.6 percent) than males (38.4 percent) and more university graduates (41.3 percent) than other categories.

Table II. Demographic breakdown of the Turkish Cypriot Bank customers

	Frequency	%
Age		
Less than 20	4	1.4
21-30	90	32.6
31-40	74	26.8
41-50	52	18.8
50 and above	56	20.3
Total	276	100.0
Gender		
Female	170	61.6
Male	106	38.4
Total	276	100.0
Education		
Primary School	10	3.6
High School	60	21.7
University Graduate	114	41.3
Post Graduate	64	23.2
PhD	28	10.1
Total	276	100.0
Occupation		
Executive/Manager	44	15.9
Professional	60	21.7
Trade/Proprietor	44	15.9
Student	38	13.8
Retired	38	13.8
Housewife	16	5.8
Other	36	13.0
Total	276	100.0

As for age group classification, the majority of the bank customers (32.6 percent) were between the ages 21-30. In regards to the occupational status of customers, about 21.7 percent were professionals, 15.9 percent were executives and 15.9 percent was involved in trade/proprietorship.

Expectations and Perceptions of Service Quality and Gap Values

Table III gives the mean scores and t coefficients for the tests of significance between expectations and perceptions of respondents based on the SERVQUAL instrument.

By looking at the table, we can see that in general, expectations were higher than perceptions of the respondents in terms of service quality.

The highest expectation scores of the respondents were for item 5 “providing service at the time promised to do so”; item 6 “When a customer has a problem, excellent banks will show a sincere interest in solving it”; and item 12 “Employees always willing to help you”, item 16 “Employees of excellent banks will be consistently courteous with customers” (means ≥ 6.75). Conversely, the lowest expectancy score was for item 22 “employees understand your specific needs” (mean = 5.50).

The highest perception scores of the respondents were for item 16 “Employees in XYZ bank area consistently courteous with you”; item 15 “feeling safe in transactions with the bank”; item 5 “providing service at the time promised to do so” and item 9 “error free records” (means ≥ 5.25). The lowest perception scores were for empathy items 20, 21 and 22 (means ≤ 3.83).

Gap scores for the respondents were calculated by subtracting expectation scores from perception scores. The highest gap scores of the respondents were for item 20 “personal attention from employees”; item 21 “customers’ best interests at heart” and item 11 “prompt service” (means ≥ 1.85). The lowest gap scores were for items 16, 3 and 15 (means ≤ 1.25).

T-statistics also were calculated to test for the significant difference between expectations and perceptions. All of the 20 items showed a statistically significant difference.

The Five SERVQUAL Dimensions - A Comparison of Bank Customers’ Expectations, Perceptions and Grand Mean Scores

Table IV shows the grand mean scores and t-tests for the five SERVQUAL dimensions found in the study. Grand mean scores have been given on the basis of expectations, perceptions and gap scores. The results have underlined that significant differences between expectations and perceptions of these five dimensions occurred as indicated by t-tests.

Table III. Distribution of mean scores and t-test results for Turkish Cypriot customers based on the SERVQUAL instrument.

QUESTIONS	E	P	G	t-statistic
Tangibles				
1.	6.06	4.70	-1.36	13.24*
2.	6.05	4.61	-1.44	14.34*
3.	6.41	5.23	-1.18	13.34*
4.	5.94	4.35	-1.59	14.13*
Reliability				
5.	6.82	5.34	-1.48	20.14*
6.	6.75	5.24	-1.51	16.74*
9.	6.76	5.25	-1.51	19.96*
Responsiveness				
10.	6.12	4.48	-1.64	15.43*
11.	6.12	4.27	-1.85	18.97*
12.	6.75	5.06	-1.69	21.18*
13.	5.99	4.66	-1.33	12.94*
Assurance				
14.	6.43	5.09	-1.34	16.10*
15.	6.68	5.43	-1.25	15.32*
16.	6.75	5.59	-1.16	14.49*
17.	6.71	5.11	-1.60	20.09*
Empathy				
18.	6.30	4.71	-1.59	17.27*
19.	5.87	4.35	-1.52	13.82*
20.	5.89	3.79	-2.10	19.20*
21.	5.71	3.70	-2.01	17.78*
22.	5.50	3.83	-1.67	13.59*

*denotes the rejection of the null hypothesis at 1%.

Table IV. Grand mean scores and t-test results of SERVQUAL items for Turkish Cypriot customers

SERVQUAL Dimensions				t-statistic
	E	P	G	
Tangibles	6.11	4.72	-1.39	17.19*
Reliability	6.78	5.28	-1.50	22.06*
Responsiveness	6.25	4.62	-1.63	21.61*
Assurance	6.64	5.30	-1.34	19.85*
Empathy	5.85	4.07	-1.78	21.84*

* denotes the rejection of the null hypothesis at 1%.

E, P and G denote expectations, perceptions and gap scores respectively.

Thus, H_1 : There are no significant differences between expectations and perceptions of bank customers regarding the Tangibles, Reliability, Responsiveness, Assurance and Empathy dimensions of service quality, was rejected.

The highest gap score between expectations and perceptions was obtained in the empathy dimension, whereas, the lowest score was obtained in the assurance dimension.

The Relative Importance of the Five Dimensions of SERVQUAL in the Prediction of Overall Customer Satisfaction

Finally, the possible impact of the dimensions of service quality on overall bank customers' satisfaction and the strength of this satisfaction on positive word of mouth was illustrated in Figure 1. The relationship hypothesized in Figure 1 was tested by using multiple regression analysis.

As assumed from Figure 1, the five SERVQUAL dimensions are believed to have a positive effect on overall customer satisfaction. A customer who is satisfied, will display his/her satisfaction by engaging in positive word of mouth about the bank (Zeithaml et al., 1996).

Figure 1. Impact of SERVQUAL dimensions on overall customer satisfaction and recommendation of Bank to others.

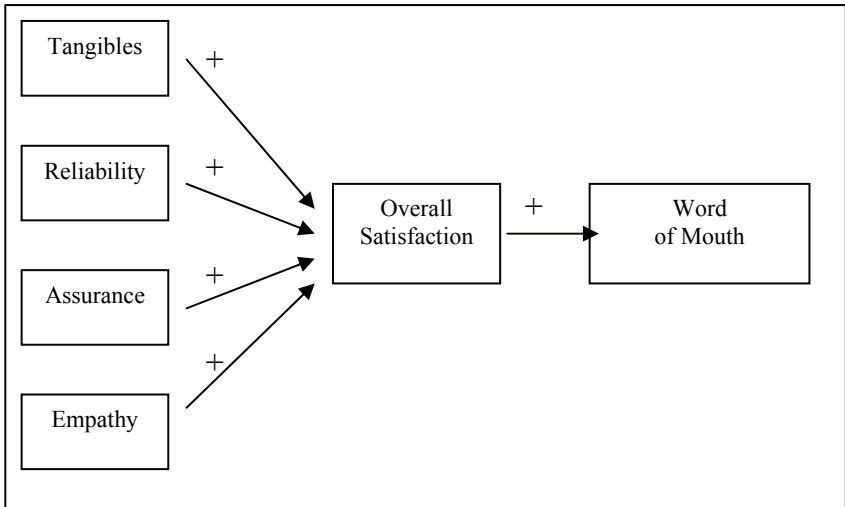


Table V gives regression results for models 1 and 2. Model 1 is a multiple regression model estimating the effects of SERVQUAL items on overall satisfaction level of bank customers.

Model 1 in Table V shows that all of the service quality items are statistically significant and have a positive effect on overall satisfaction of TRNC bank customers. Assurance items seem to have the highest effect on overall satisfaction. 46 percent of the variation in overall satisfaction is explained by this model for the customers.

Table V. Regression models for Turkish Cypriot customers’ overall satisfaction and positive word of mouth.

Variables		
Model 1. $S = b_0 + b_1(T) + b_2(R) + b_3(RS) + b_4(A) + b_5(E) e_t$	Coefficient	t statistic
b_0	0.78	2.63*
b_1	0.15	2.62*
b_2	0.16	2.30**
b_3	0.19	2.67*
b_4	0.25	3.22*
b_5	0.12	2.07**
R^2	0.46	
F statistic	45.68*	

Model 2. PWM = b₀ + b₁(S) + e_t		
b ₀	1.456	5.423*
b ₁	0.768	14.638*
R ²	0.439	
F statistic	214.271*	

* denotes significance level at 1%.

S, T, R, RS, A, E and PWM denote overall satisfaction level, tangibles, reliability, responsiveness, assurance, empathy and positive word of mouth respectively.

Model 2 in Table V shows the effect of overall satisfaction of bank customers on their positive word of mouth (which measures the degree of recommendation of the bank to others). The overall satisfaction of TRNC bank customers seems to have a statistically significant and positive effect on their word of mouth as well.

Thus, *H₂: There is a positive significant impact of service quality dimensions on Turkish Cypriot bank customers' satisfaction* and *H₃: There is a positive significant impact of bank customer satisfaction on customers' positive word of mouth about the bank*, have been supported.

Collinearity diagnostics were run to test for possible multicollinearity among the explanatory variables in model 1. Table VI shows multicollinearity test results:

Table VI. Collinearity diagnostics for Model 1

Dimension	Eigen value	Condition Index	Variance Proportions					
			(Constant)	Tangibles	Reliability	Responsiveness	Assurance	Empathy
1	5.845	1.000	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2	0.070	9.168	0.07	0.07	0.01	0.04	0.00	0.42
3	0.030	13.925	0.28	0.82	0.01	0.03	0.02	0.04
4	0.023	15.845	0.45	0.00	0.04	0.40	0.05	0.46
5	0.019	17.637	0.17	0.11	0.53	0.41	0.05	0.07
6	0.013	21.180	0.02	0.00	0.42	0.13	0.88	0.01

As it can be seen from Table VI, there is no evidence of a multicollinearity problem since the condition index for each service quality dimension is lower

than 30 and at least two variance proportions are lower than 0.50 (Tabashnick and Fidell, 1996).

5. Conclusion and Managerial Implications

Due to banks that have gone bankrupt, customers in the TRNC do not have much of a choice in the banks they will do business with. Safety of deposits becomes their first priority in terms of choosing a bank and an excess demand for 'safe' bank services has arisen. TRNC bank customers have switched to Turkish mainland banks or Turkish Cypriot banks with a long history and sound reputation. High interest rates offered by lesser known banks are no longer 'attractive'. This bank switching has caused long queues in banks despite automated queuing machines. The quality of one-to-one contact with the customer has decreased due to service time pressures.

In general, the expectations of TRNC bank customers on service quality items as suggested by Parasuraman et al. (1988) were higher than their perceptions. Interactions between the customer and the service organization lie at the heart of service delivery. People who deliver the service are of key importance to both the customer they serve and the employer they represent. The largest discrepancy between expectations and perceptions of TRNC bank customers was in terms of the 'empathy' dimension. To the customer, the employee exemplifies the service. Turkish Cypriot bank customers clearly expect prompt service and will not tolerate delays in response times. They also want a high degree of interaction with bank staff that are sensitive to their needs and can provide personalized service.

Factor analysis revealed that all five factors were explanatory variables in predicting customer satisfaction for TRNC bank customers. The assurance dimension of the scale had the highest impact on overall customer satisfaction for TRNC bank customers, followed by the responsiveness dimension. This finding is not surprising, after the wide scale panic amongst TRNC bank customers after multiple bankruptcies in the banking sector. That is, if the bank can instill feelings of confidence in its customers regarding the way they handle customers' affairs, safety of transactions and if employees deal with customers in a professional and competent way, customers will be satisfied with their bank and take this a step further by recommending the bank to others.

Zeithaml et al. (1993) suggest that poor performance by service firms is primarily due to not knowing what their customers expect from them. Banks in the TRNC are not customer focused and their products are not tailored to meet client demand. They need to reassess what customers expect from them in terms of products and services and thus provide client specific services. The banking sector needs to invest in employee training programs that will provide employees with an understanding of service culture and service excellence. Employee

training programs, especially amongst front line bank personnel, should pay particular attention to ‘interpersonal communication’ and ‘customer care’ factors, in order to be able to meet the customers’ need for “personalized service”. Due to the highly interactive nature of the employee-customer relationship in the banking sector, including input from employees on what constitutes ‘service excellence’ will be beneficial for banks.

Employees using a professional approach to interactions with customers will be able to provide the service in an emphatic manner, promptly recover service failures and ensure that the service delivered is consistent with the service promised. This will result in high customer satisfaction and retention, extend the zone of customer tolerance for service failures, increase recommendations about the bank to others and increase customer loyalty (Parasuraman et al., 1991b; Caruana, 2002; Reichheld, 1996) within the TRNC banking industry.

Additionally, the banking sector in the TRNC needs to undergo serious restructuring. As a proactive policy, the sector needs to bring its banking procedures in accordance with EU policy and standards - just as its neighbours in the South have done so. The domestic market in the TRNC is small and the economy is dominated by SMEs. With a solution to the Cyprus problem and accession to the EU both banks and financial institutions in TRNC will be faced with harsh competition not only from banks in the South but also from foreign banks and financial institutions as a result of open competition resulting from EU membership (Bisignano, 1992).

There were some limitations faced in this study. The most important one is the difficulty in conducting interviews with the respondents. Some ‘suspicious’ respondents were quick to defend that they didn’t have money in the bank, when asked to fill out the questionnaire. This may have restricted our potential sample size.

Future research efforts should be directed at front-line employees and how they can enhance service delivery. This type of study could be implemented in other service areas in the island, such as higher education and medical services. A solution to the Cyprus problem and accession of the North half (TRNC) into the EU will bring considerable changes, especially to the financial and banking sectors in the island. A follow up study may be conducted to see what happens to customer perceptions of quality and satisfaction if the island as a whole becomes a member of the EU.

Notes

¹ See <http://www.kktcmb.trnc.net>

References

- Angur, M.G., Natarajan, R and Jaheera Jr., J.S. (1999), "Service quality in the banking industry: an assessment in a developing economy", *International Journal of Bank Marketing*, Vol 13, No.3, pp.116-123
- Avkiran, N. K. (1994), "Developing an instrument to measure customer service quality in branch banking", *International Journal of Bank Marketing*, Vol 12, No 6, pp.10-18.
- Babakus, E. and Boller, G. W. (1992). "An empirical assessment of the SERVQUAL scale", *Journal of Business Research*, Vol 24, pp. 253-268.
- Bisignano, J. (1992), Banking in the European Economic Community: Structure, Competition and Public Policy, in Kaufman, G.G. (Ed.), *Banking Structures in Major Countries*, Kluwer Academic Publishers, Boston, MA.
- Blanchard, R. and Galloway, R. (1994), "Quality in Retail Banking", *International Journal of Service Industry Management*, Vol 5, No 4, pp. 5-23.
- Buttle, F. (1996), "SERVQUAL: Review, critique, research agenda", *European Journal of Marketing*, Vol 30, No 1, pp. 8-32
- Carman, J. M. (1990), "Consumer perceptions of service quality: an assessment of the SERVQUAL dimensions", *Journal of Retailing*, Vol 66, No 1, pp. 33-55.
- Caruana, A. (2002), "Service loyalty: the effects of service quality and the mediating role of customer satisfaction", *European Journal of Marketing*, Vol 36, No 7/8, pp. 811-828.
- Cattell, R. B. (1966), "The scree test for the number of factors", *Multivariate Behavioral Research*, pp. 245-276.
- Comrey, A. (1978), "Common methodological problems in factor analyst studies", *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, Vol 46, No 1, pp. 648-659.
- Coyle, M. P. and Dale, B. G. (1993), "Quality in the hospitality industry: a study", *International Journal Hospitality Management*, Vol 12, No 2, pp. 141-153.
- Cronin, J. J and Taylor, S. A (1992), "SERVPERF versus SERVQUAL: reconciling performance-based and perceptions-minus-expectations measurements of service quality", *Journal of Marketing*, Vol 58, pp. 125-131.

Fick, G. R. and Ritchie, J. R. B. (1991), “Measuring service quality in the travel and tourism industry”, *Journal of Travel Research*, Vol 30, No 2, Autumn, pp. 2-9.

Goode, M. & Moutinho L. (1995) “The effects of free banking on overall satisfaction: the use of automated teller machines”, *International Journal of Bank Marketing*, Vol 13, No 4, pp 33-40.

Hair, J. F. Jr., Anderson, R. E., Tatham, R. L and Black, W. C. (1998), *Multivariate Data Analysis*, 5th Edition, Prentice – Hall, Englewood Cliffs, NJ.

Heskett, J. L., Sasser Jr, W. E. and Schlesinger, L. A. (1997), *The Service Profit Chain*, Free Press, New York, NY.

<http://www.kktcmb.trnc.net>

Jones, T.O and Sasser, W.E. Jr (1995), Why Satisfied Customers Defect, *Harvard Business Review*, November-December, pp. 88-99.

Kotler, P and Armstrong, G (1999), *Principles of Marketing*, 8th Edition, Prentice Hall, Inc, USA

Lam, T., Wong, A. And Yeung, S. (1997), “Measuring service quality in Clubs: an application of the SERVQUAL instrument”, *Journal of Hospitality Marketing*, Vol 4, No 1, pp. 7-14.

Le Blanc, G. and Nguyen, N. (1988), “Customers’ perceptions of service quality in Financial Institutions”, *International Journal of Bank Marketing*, Vol 6, No 4, pp. 7-18.

Lewis, A and Pescetto, G. (1996), *EU and US Banking in the 1990s*, Academic Press, London.

Lewis, B.R. (1991), “Customer care in service organizations”, *Management Decision*, Vol 29, No 1, pp. 31-34.

Lim, P. C. and Tang, N. K. H. (2000), “A study of patients’ expectations and satisfaction in Singapore hospitals”, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, Vol 13, No 7, pp. 290-299.

Lockhart, D.(1994), Tourism in Northern Cyprus: Patterns, policies and prospects. *Tourism Management*, Vol 15, No 5, pp. 370-378.

McGorry, S. Y. (2000), “Measurement in a cross-cultural environment: survey translation issues”, *Qualitative Market Research: An International Journal*, Vol 3, No 2, pp. 74-81.

Mishkin, F.S. (2001), *The Economics of Money, Banking and Financial Markets*, 6th Edition, Addison-Wesley Inc., USA.

- Newman, K. (2001), "Interrogating SERVQUAL: a critical assessment of service quality measurement in a high street retail bank", *International Journal of Bank Marketing*, Vol 19, No 3, pp. 126-139.
- Newman, K. and Cowling, A. (1996), "Service quality in retail banking: the experience of two British clearing banks", *International Journal of Bank Marketing*, Vol 14, No 6, pp. 3-11.
- Nunnally, J. C. (1967), *Psychometric Theory*, McGraw-Hill Inc., New York, NY.
- Oldfield, B. M. and Baron, S. (2000), "Student perceptions of service quality in a U.K. university, Business and Management Faculty", *Quality Assurance in Education*, Vol 8, No 2, pp. 85-95.
- Parasuraman, A. (1998), "Customer service in business-to-business markets: an agenda for research", *Journal of Business & Industrial Marketing*, Vol 13, No 4/5, pp. 309-321.
- Parasuraman, A., Berry, L. L. and Zeithaml, V. A. (1991a), "Refinement and reassessment of the SERVQUAL scale", *Journal of Retailing*, Vol 67, No 4, pp. 420-450.
- Parasuraman, A., Berry, L. L. and Zeithaml, V. A. (1991b), "Understanding customer expectations of service", *Sloan Management Review*, Vol 32, pp. 39-48.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1985), A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research, *Journal of Marketing*, Vol. 49 (Fall), pp. 41-50.
- Parasuraman, A., Zeithaml, V. A. and Berry, L. L. (1988), "SERVQUAL: a multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality", *Journal of Retailing*, Vol 64, No 1, pp. 12-40.
- Reichheld, F. F. (1996), "Learning from customer defections", *Harvard Business Review*, March-April, pp. 56-69.
- Schlesinger, L. A., & Heskett, J. L. (1991), "Breaking the cycle of failure in services", *Sloan Management Review*, Vol 32, pp. 17-28.
- Smith, A. (1995), "Measuring service quality: is SERVQUAL now redundant?", *Journal of Marketing Management*, Vol 11, pp. 257-276.
- SPO (State Planning Organization) (2002), Economic and Social Indicators, Prime Ministry, North Cyprus.
- Tabashnick, B. G. and Fidell, L. S. (1996), *Using Multivariate Statistics*, 3rd Edition, Harper Collins Publishers, New York, NY.

Wang, Y., Lo, H. and Hui, Y. V. (2003), “The antecedents of service quality and product quality and their influences on bank reputation: Evidence from banking industry in China”, *Managing Service Quality*, Vol 13, No 1, pp. 72-83.

Yavas,U., Bilgin., Z and Shemwell., D.J. (1997). “Service quality in the banking sector in an emerging economy: a consumer survey”, *International Journal of Bank Marketing*, Vol 5, No 6, pp.217-223.

Zeithaml, V. A., Berry, L. L. and Parasuraman, A. (1996), “The behavioral consequences of service quality”, *Journal of Marketing*, Vol 52, July, pp.2-22.

Zeithaml, V. A., Berry, L. L. and Parasuraman, A. (1993), “The nature and determinants of customer expectation of service”, *Journal of Academy of Marketing Science*, Vol 21, No 1, pp.1-12.

Zhu, F. X., Wymer Jr, W. and Chen, I. (2002), “IT-based services and service quality in consumer banking”, *International Journal of Service Industry Management*, Vol 13, No 1, pp. 69-90.

Kıbrıs Sorununun Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

L. Hilal AKGÜL*

Giriş

Kıbrıs, kimi zaman “Akdeniz’in kalbi” diye anılır; kimi zamansa Kıbrıs’tan “batmayan uçak gemisi” diye söz edilir. Bu nitelermeler, kuşkusuz, Kıbrıs’ın Doğu Akdeniz’de taşıdığı öneme dayanarak yapılan nitelermelerdir. Dünya tarihine ilişkin gelişmeler göz önünde bulundurulduğu zaman, bu nitelermelerin doğruluk payının yüksek olduğu kolaylıkla saptanabilir: Gerçekten de, Kıbrıs adasını elinde bulunduran, Doğu Akdeniz’de ve Ortadoğu’da üstünlüğü elinde bulundurmıştır. Bu bakımdan, Kıbrıs’ın çok yüksek bir jeo-politik öneme sahip olduğunu öne sürmek zor değildir.

Kıbrıs, 1571 yılında Osmanlılar tarafından fethedilmiş (Uzunçarşılı, 1995: 10 – 15) ve yaklaşık 3 yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında kalmıştır. 93 Harbi olarak bilinen, 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşı sırasında Kıbrıs, mülkiyeti Osmanlı Devleti’nde olmakla birlikte, askeri ve stratejik alanlardaki kullanımı bağlamında Britanya İmparatorluğu’na bırakılmıştır (Karal, 1995: 71 – 73). 1923 yılında da yeni Türk devleti, Lozan Barış Anlaşması’yla adaya ilişkin tüm haklarından vazgeçmiş (Oran, 2001: 225); Anlaşma’nın 20. maddesiyle, “Türkiye[’nin], İngiliz hükümetince 5 Kasım 1914 tarihinde ilan edilen, Kıbrıs’ın [İngiltere’ye] katılımı tanıdığı” hükmüne bağlanmıştır (Meray, 1993: 7).

Lozan Barış Anlaşması’nın imzalanmasından 1950’li yıllara kadar olan dönemde Türkiye açısından bir “Kıbrıs sorunu”ndan söz etmek zor gözükmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı’nın ardından Kıbrıs Rumlarının önemli bir bölümü “bağımsız bir Kıbrıs”, bir başka bölümü de “Kıbrıs’ı Yunanistan’a katma” düşüncesiyle harekete geçince Türkiye açısından “Kıbrıs sorunu”nun ilk sayfaları açılmıştır. Bu yıllarda hükümetlerin soruna genel yaklaşımıysa, “bizim Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur” tezi çerçevesinde biçimlenmektedir. Örneğin 23 Ocak 1950 tarihinde CHP Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, TBMM kürsüsünden şunları söylemiştir:

“Beyler, Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur. Basın muhabirlerinin sorularına karşılık olarak bunu birkaç zaman önce söylemiştim. Kıbrıs sorunu diye bir şey yoktur; çünkü bu ada Büyük Britanya’nın hükümranlığı altında ve yönetimindedir. İngiltere’nin ada üzerindeki bu haklarını başka bir güce devretmek için herhangi bir niyetinin olmadığını ve böyle bir temayülü de hiçbir zaman göstermediğini biliyoruz” (Bağcı, 1190: 101).

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Bilgi Üniversitesi, Türk Devrim Tarihi Araştırma Merkezi, İstanbul-Türkiye

İktidarda yaşanan değişiklik, yukarıda Necmettin Sadak'ın konuşmasıyla örneklendirdiğimiz algılamayı değiştirmez. 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelen DP (Demokrat Parti) Hükümeti, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü aracılığıyla “bizim Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur” yaklaşımını dillendirir (Bağcı, 1190: 101); ancak bir süre sonra “Resmi beyanlarımızda ‘Türkiye için Kıbrıs diye bir dava yoktur’ diyeceğiz. Fakat ister istemez bu sabrın da bir sonu olacaktır” diye eklemekten de geri kalmaz (Bağcı, 1190: 104). Dışişleri bakanlığı koltuğuna Fuat Köprülü'nün yerine Fatin Rüştü Zorlu'nun oturmasıyla yaşanan değişiklikse bir anlamda DP'nin Kıbrıs'a yaklaşımındaki farklılığın ve Kıbrıs'ın bir sorun olarak gündeme alınmasının simgesi olur: 1955 yılını izleyen dönemde Kıbrıs, bir sorun olarak ve açıkça Türkiye'nin gündemindedir. Bu bakımdan da söz konusu sorunun Türkiye gündeminde kesintisiz yarım yüzyıllık bir geçmişi bulunmaktadır.

Bu tebliğin ana konusu, yukarıda ana hatlarıyla ve çok kısaca açıklanan bu sorunun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri olarak belirlenmiştir. Bu etkiler tebliğde iki ana başlık altında sınıflandırılmıştır. Birinci etki “maliyetler” bağlamındaki etkilerdir ve bunlar “doğrudan maliyetler”, “yarı-doğrudan maliyetler”, “dolaylı maliyetler” ve “hipotetik maliyetler” olarak dörde ayrılmıştır. İkinci etkiyse “dönüştürücü etki” olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Ancak altını çizerek belirtmek gerekir ki tebliğ, Türkiye'nin bu etkilere karşın, Kuzey Kıbrıs sorununu neden yüklediği sorusunun yanıtını bulmaya çalışmamaktadır.

Türkiye Ekonomisinin Genel Sorunları

Türkiye, IMF'nin Dünya Ekonomik Görünüm raporuna göre, 2002 yılında 184.8 milyar dolar GSYİH'yle (Gayri Safi Yurtiçi Hasıla) 25. sırada yer alıyordu. 2003 yılında GSYİH'sini bir önceki yıla göre dolar bazında yüzde 29,8 artırıp 239.8 milyar dolara çıkaran Türkiye, 22'nci sıraya yerleşti ve GSYİH büyüklüğü bakımından Norveç, Danimarka, Yunanistan, Finlandiya, Portekiz, İrlanda, Polonya, Macaristan gibi AB (Avrupa Birliği) ülkelerini geride bıraktı. 2004 yılı sonu tahmini verilerine göreyse Türkiye GSYİH bakımından dünyanın en büyük 20. ekonomisi oldu. Türkiye'nin 2004 yılı sonunda da GSYİH'sini bir önceki yıla göre yüzde 30.4 artışla 312.6 milyar dolara çıkardığı tahmin ediliyor. Aynı tahminlere göre Türkiye, GSYİH bakımından Avusturya, Danimarka, Polonya, Yunanistan, Finlandiya, Portekiz, Macaristan gibi AB ülkelerini geride bırakmakta (<http://www.haberx.com/n/154116/turkiye-en-buyuk-20-ekonomi.htm>).

Ancak Türkiye, kişi başına düşen milli gelirden, GSYİH sıralamasında bulunduğu basamakların epey gerisinde bulunuyor. Türkiye, IMF'nin Dünya Ekonomik Görünüm raporuna göre, 2002 yılında kişi başına 2 bin 774 dolarla 72'nci sırada yer almış; 2003 yılında da 3 bin 452 dolarla 68'inci olmuştu. 2004

yılı sonu tahmini verilerine göre Türkiye'nin yılda kişi başına 4 bin 428 dolarlık gelire 62'nci olması bekleniyor. Bu verilere göre Türkiye'nin 2004 yılı sonunda kişi başına gelirini bir önceki yıla oranla yüzde 28,3 oranında artırdığı anlaşılıyor. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına milli gelirde Türkiye 2002 yılında 6 bin 486 dolarla 79; 2003'te 6 bin 646 dolarla 79. basamakta bulunuyordu. Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan kişi başına milli gelirden Türkiye'nin 2004 yılı sonunda 6 bin 949 dolarla 78. basamakta yer alacağı tahmin ediliyor (<http://www.haberx.com/n/154116/turkiye-en-buyuk-20-ekonomi.htm>). Bu veriler, Türkiye'nin AB ülkelerinin çok gerisinde kaldığını ortaya koyduğu gibi, Türkiye ekonomisinin en ciddi sorununa da ışık tutuyor.

Konumuz bağlamında Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu temel sorunlardan biri, kişi başına düşen milli gelirin düşüklüğü olmakla birlikte, kuşkusuz tek sorun bu değildir. Örneğin Türkiye'de işsizlik oranı 2002 yılı sonu itibarıyla yüzde 10,3; 2003 yılı sonu itibarıyla da yüzde 9,5 olarak saptanmıştı (<http://www.die.gov.tr/ieyd/sgucu/page3.html>). 2004 yılının birinci çeyreğinde işsizlik oranı yüzde 12,4; ikinci çeyreğinde 9,3 ve üçüncü çeyreğinde de yüzde 9,5 olarak ölçüldü (<http://www.die.gov.tr/ieyd/sgucu/page10.html>). Bu veriler Türkiye ekonomisinin içinde bulunduğu bir başka sorunu somutlaştırmaktadır. Bu verilerin üzerine DİE verilerine göre nüfusun yüzde 30 gibi bir bölümünün yoksulluk sınırı altında yaşadığını da eklemek yerinde olacaktır. Kuşkusuz, Türkiye ekonomisinin sorunları bunlarla sınırlı değildir. Hazine'nin verilerine göre Türkiye, 282,9 katrilyon liralık toplam iç ve dış borç stokuyla başladığı 2004 yılını, 316,2 katrilyon liralık toplam iç ve dış borç stokuyla tamamlamış bulunuyor ki, bu da Türkiye ekonomisiyle ilgili bir diğer önemli soruna işaret etmektedir (<http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>).

Yukarıda sıralanan ve aslında daha da genişletilebilecek bu örnekler, Türkiye'nin çok ciddi ölçüde "sorunlu" bir ekonomisi olduğunu gösteriyor. Bunlar aynı zamanda, Türkiye'nin bir başka devletin ekonomisine "yardım" etmekten aciz olduğunu da göstermekte; çünkü bir anlamda Türkiye ekonomisi yardıma muhtaç ve Türkiye bir ölçüde başta IMF (*International Monetary Fund* – Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası'ndan gelenler olmak üzere kredilerle yaşamını sürdürüyor. Ancak Türkiye, bu tebliğin konusu dışında bırakılan kimi nedenlerle, KKTC ekonomisine çeşitli başlıklar altında yardım ediyor. Ancak kendi ekonomisi de çok iyi işlemediğinden ve bir anlamda bir başka devletin ekonomisine "yardım" etmekten aciz olduğundan, konu kimi zaman "Kıbrıs'ın Türkiye ekonomisine maliyeti" bağlamında da, olumsuz içerikle, gündeme geliyor.

Kıbrıs'ın Türkiye Ekonomisine Etkileri: Maliyetler

Kıbrıs sorununun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini ölçebilmek için öncelikle, maliyetler bağlamındaki somut kimi verilerden yararlanmak mümkündür. Türkiye, Kuzey Kıbrıs'a çeşitli başlıklar altında ve çeşitli miktarlarda kaynak aktarmaktadır. Türkiye'nin 2002 yılında OECD Kalkınma Yardımı Komitesi (DAC) kapsamında yapmış olduğu resmi bağışların toplam değeri 39,7 milyon dolardır (www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/300404THB.html). Türkiye bu tutarın beşte birini, yani 8,4 milyon dolarını Kuzey Kıbrıs'a ayırmıştır (www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/300404t7a.gif).

2003 yılında Türkiye'nin aynı kapsamda 38,7 milyon dolar civarında resmi bağış yaptığı görülmektedir (<http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/300404THB.html>). 2003 yılında bu kez, bu tutarın 1,9 milyon doları Kuzey Kıbrıs'a ayrılmıştır (www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/UHYAS/300404t7b.gif).

Kuşkusuz, Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs'a aktardığı kaynak, resmi bağışlarla sınırlı değildir. Kuzey Kıbrıs'ın resmi bütçe verileri incelendiği zaman 2002 yılında 225 milyon dolarlık bir borçlanmayla karşılaşılır. Bu borcun yüzde 90'lık bir bölümünü dış borçlar, yani büyük ölçüde Türkiye'den alınan krediler oluşturmaktadır. 2003 yılında borçlanma 179 milyon dolar civarındadır. Bu tutar içinde de dış borçlanma, yani Türkiye'den alınan krediler, büyük bir yer kaplar (<http://www.devplan.org/tur.ind.html>). Ayrıca, bu yardım ve kredilerin üzerine altyapı yatırımlarıyla işbirliği yatırımları kapsamında Türkiye'den Kuzey Kıbrıs'a aktarılan kaynakları da eklemek gerekir.

Birinci olarak, bu kaynakları aktarmanın Türkiye ekonomisi üzerinde, yalnızca aktarımdan doğan bir maliyeti vardır. Türkiye, bu kaynağı ayırıp, Kıbrıs'a aktarmakla o kaynağın miktarıyla eşdeğer bir maliyet yüklenmektedir ki, bunu “doğrudan maliyet” olarak düşünmek olanaklıdır. İkinci olarak Türkiye bu kaynağı aktarmanın ortaya çıkardığı yarı doğrudan maliyetlerle karşılaşmaktadır; örneğin, ayrılan kaynağı Türkiye içinde yatırıma yönlendirememek ya da bu kaynağı ayırabilmek için IMF veya Dünya Bankası'ndan borçlanmak gibi. Bu durum, söz konusu kaynağı ayırıp, Kıbrıs'a aktarmakla doğan doğrudan maliyetin yanı sıra o kaynağın yatırıma yönlendirilememesinden doğan bir gelir eksilmesini ya da o kaynağı aktarabilmek için IMF veya Dünya Bankası'ndan borçlanıldığı için fazladan bir faiz yükünü Türkiye'ye yüklemektedir. Bu türden maliyetler, “yarı-doğrudan” maliyet olarak adlandırılabilir.

Kuzey Kıbrıs'ın Türkiye ekonomisi üzerindeki maliyetlerinin tümünü doğrudan ve yarı doğrudan maliyetler oluşturmamaktadır. Bunların yanı sıra dolaylı kimi maliyetler de bulunmaktadır. Dolaylı maliyetlerin en temel örneklerinden biri, Türkiye'nin 1974 yılındaki Kıbrıs müdahalesi sonrasında yaşanan ambargo kapsamında ele alınabilir. ABD'nin Türkiye'ye silah satışını durdurup, askeri yardımlarını askıya almasıyla Avrupa ülkelerinin ticari alandaki

kısıtlamalarını içeren bu ambargonun, Türkiye ekonomisi üzerinde çok önemli maliyetleri olduğu açıktır. Askeri ambargo nedeniyle Türkiye çok yüksek bedelli askeri harcamalar yapmak zorunda kalmış, askeri kredilerden yoksun bırakılmış, dış ticareti, ticari ambargodan olumsuz yönde etkilenmiş, yaşananlardan olumsuz etkilenen dış ticaretin ekonomiye önemli bir yükü oluşturmuştur (Kepenek ve Yentürk, 2004: 194). Bunu Kıbrıs sorununun Türkiye ekonomisi üzerindeki “dolaylı maliyetleri” olarak düşünmek olanaklıdır.

Bu kapsamda Kıbrıs sorununun Türkiye ekonomisi üzerindeki bir başka etkisine daha değinmek yerinde olacaktır. Türkiye için, AB’ye dahil olmak çok önemli hedeflerden birini oluşturmaktadır. Ancak Türkiye’nin AB’ye dahil olabilmesinin önünde çok ciddi engeller vardır. Bu engellerin önemli bir bölümü, Türkiye’deki demokrasinin düzeyiyle ilgilidir. Türkiye’deki demokrasinin düzeyi, AB kriterlerine uygun bulunmamaktadır. Türkiye’nin AB’ye dahil olabilmesinin önünde duran bir başka engel de ekonomik nitelikli sorunlardan kaynaklanmaktadır. Yukarıda ana hatlarıyla sözünü ettiğimiz kişi başına gelirin düşüklüğü, yüksek işsizlik ve yüksek borçluluk gibi özellikler AB kriterlerine çok da uygun gözükmemektedir. Ayrıca Türkiye’nin 70 milyonluk nüfusu da, Türkiye’nin AB’ye dahil olabilmesinin önündeki bir başka engel olarak anlam kazanıyor. Bu arada Türkiye’nin AB’ye dahil olabilmesinin önündeki en ciddi engellerden birini de Kıbrıs sorunu oluşturuyor.

Türkiye’de ve dünyada geniş bir kesim, Kıbrıs sorununu Türkiye’nin AB’ye üye olabilmesi açısından en ciddi engel olarak görüyor ve bunu böyle sunuyor. Bunun tartışılması bu tebliğin dışında olmakla birlikte, bu düşüncenin Kıbrıs sorunu kapsamında bir başka etkiyi daha karşımıza çıkarttığını belirtmemiz gerekiyor: Türkiye Kıbrıs sorunu nedeniyle AB’ye üye olamadığı ya da bu sorun nedeniyle zaman yitirdiği için, AB’nin sağlayacağı varsayılan nimetlerinden yararlanamıyor ve bununla birlikte Kıbrıs sorununun Türkiye’ye ve Türkiye ekonomisine bir başka maliyeti daha ortaya çıkıyor. Bu maliyet kapsamında, Türkiye’nin AB üyeliği çerçevesinde bir “hipotetik” durum tasarlanmakta, bu durum gerçek durumla karşılaştırılarak bir zarardan söz edilmektedir. Bunu “hipotetik düzlemdeki bir maliyet” olarak görmek mümkündür. Kuşkusuz bu türden maliyetler artırılabilir.

Bu durumda, Kıbrıs sorununun Türkiye ekonomisi üzerindeki maliyetlerini dört temel başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi resmi yardım, kredi ve borçlardan doğan doğrudan maliyetler olup, ikincisini resmi yardım, kredi ve borçların ortaya çıkardığı yarı- doğrudan maliyetler oluşturuyor. Ambargo kapsamında örneklendirilen dolaylı maliyetler üçüncü bir başlığı; AB üyeliği kapsamında örneklendirilen hipotetik maliyetse dördüncü bir başlığı oluşturuyor.

Bu maliyetler arasında resmi yardım, kredi ve borçlardan doğan doğrudan maliyetlerin somut olduklarından dolayı ölçülebilirliği söz konusudur. Ancak resmi yardım, kredi ve borçların ortaya çıkardığı yarı-doğrudan maliyetlerle

ambargo kapsamında örneklendirilen dolaylı maliyetlerin ölçülebilirliğinden söz etmek güçtür. AB üyeliği kapsamında örneklendirilen hipotetik maliyetleri de aynı yarı-doğrudan ve dolaylı maliyetler gibi, ölçebilmek çok mümkün gözükmemektedir.

Kıbrıs Sorununun Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Dönüştürücü Etkisi

Bu arada altını çizmek gerekir ki, Kıbrıs sorununun Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerini, yalnızca “maliyetler” bağlamında düşünmek çok doğru olmayacaktır. Yukarıda sıralanan ve dört başlık altında sınıflandırılan maliyetlerin yanı sıra, bir de dönüştürücü etki olarak adlandırma eğiliminde olduğumuz etki de göz ardı edilemeyecek kadar önemli gözükmektedir. Bu etkiyi, bir temel örnek olarak gördüğümüz 24 Ocak Kararları kapsamında ele almak doğru olacaktır.

1980 yılı Türkiye tarihinin önemli dönüşüm noktalarından birine işaret eder ve genelde de “12 Eylül” hareketiyle özdeşleştirilir. Kuşkusuz 12 Eylül’ün Türkiye tarihinde önemli bir yeri vardır ve Türkiye’nin 1980 yılını izleyen dönemini çok büyük ölçüde belirlemiştir. Ancak 12 Eylül’den kopuk düşünülemezle birlikte 24 Ocak da, 1980 yılına temel karakterini veren ve bu yılın Türkiye tarihinin önemli dönüşüm noktalarından biri olarak anılmasına zemin hazırlayan gelişmelerin merkezinde yer almaktadır. Bu biçimiyle 24 Ocak, Türkiye ekonomisi tarihinin önemli kırılma noktalarından birine işaret eder.

Türkiye ekonomisini baştan sona değiştirebilecek unsurları içinde barındıran ve 1980 yılının 24 Ocak’ında açıklanan, “24 Ocak Kararları” liberal ekonomi anlayışını egemen kılmasıyla ve yine liberal bakış açısı içinde Türkiye’yi dış dünyaya entegre etmeye çalışmasıyla dikkat çekmektedir. Kararların içerdiği ekonomik ilkeler izleyen yıllarda uygulamaya konacak ve özellikle kararların mimarı Turgut Özal’ın başbakanlığı döneminde tam anlamıyla egemen olacaktır. Kararların egemen olması, Türkiye ekonomisi tarihi içinde büyük bir önem taşır; çünkü bu kararların uygulanmaya yansımalarıyla birlikte Türkiye ekonomisi, liberal ekonomi anlayışı çerçevesinde dış dünyaya entegre olarak büyük bir dönüşüme uğramıştır. Bu bakımdan söz konusu kararlar Türkiye ekonomisi tarihi içindeki bir kaç dönüm noktasından biri olarak gösterilmektedir (Kazgan, 2001: 74 – 75). 24 Ocak Kararları, yalnızca Türkiye ekonomisini liberal ekonomi anlayışı çerçevesinde dış dünyaya entegre ederek dönüştürmesiyle değil, özellikle Türkiye’deki gelir dağılımı bozukluğu kapsamında, Türkiye ekonomisinin yaşamakta olduğu sorunların çıkış noktasını temsil etme boyutuyla da önemli ve belirleyici gözükmektedir.

Kuşkusuz bu kararlar, takvimler 1980 yılının Ocak ayına geldiği için alınmamıştır. Bu kararların alınmasının ardından bir dizi ciddi nesnel neden bulunmaktadır. Bu nedenler arasında en fazla ön plana çıkarılacak ve bir anlamda söz

konusu kararları tetikleyeni de Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda içine düştüğü bunalım olmuştur. Türkiye ekonomisinin 1970'li yılların sonunda içine düştüğü bunalım da birkaç temel kaynaktan beslenmektedir. Türkiye ekonomisini 1970'li yılların ikinci yarısında bunalıma sürükleyen temel nedenlerden biri, tüm dünyada egemen olan petrol krizidir. Türkiye, doğaldır ki, petrol krizinin tüm dünyayı etkileyen olumsuz sonuçlarından payına düşeni alır. Bu anlamdaki ikinci önemli neden, Türkiye'nin ekonomik anlamda ilişki içinde bulunduğu ülkelerin içine düştükleri krizdir. Başta işsizlik ve enflasyon olmak üzere çeşitli olumsuzluklar, Türkiye'nin yoğun ekonomik ilişki içinde bulunduğu bu ülkelerin ekonomisini son derece ciddi biçimlerde etkilemektedir. Bu ülkelerin ekonomileri işsizlik ve enflasyondan olumsuz etkilendiği için de Türkiye de olumsuz kimi ekonomik etkiler yaşar. Türkiye'yi 1970'li yılların ikinci yarısında bunalıma sürükleyen üçüncü bir neden de Kıbrıs sorunu nedeniyle yaşanan müdahale ve ambargoyla ilgilidir (Kepenek ve Yentürk, 2004: 193 – 195). Gerek müdahalenin maliyeti, gerekse müdahalenin ardından ortaya çıkan ambargonun maliyeti, Türkiye ekonomisini zora sokar. Bu çerçevede içinde, Kıbrıs sorunu, Türkiye ekonomisini dönüştürücü bir etkiye de neden olmuş gözükmektedir ki bu etkiyi dönüştürücü etki olarak ele almak hatalı olmayacaktır.

Sonuç

Buraya kadar ele aldıklarımız kapsamında Kıbrıs sorunun Türkiye'ye olan etkisini iki ana başlık altında toplayabiliriz: maliyetlerin yarattığı etki ve (24 Ocak Kararları kapsamında örneklendirilen) dönüştürücü etki.

Bu tebliğde, Kıbrıs sorunun Türkiye'ye olan etkilerinden biri olarak ele alınan maliyetleri de dört ana başlık altında göstermek mümkündür.

- a- (Resmi yardım, kredi ve borçlardan doğan) doğrudan maliyetler
- b- (Resmi yardım, kredi ve borçların ortaya çıkardığı) yarı – doğrudan maliyetler
- c- (Ambargo kapsamında örneklendirilen) dolaylı maliyetler
- d- (AB üyeliği kapsamında örneklendirilen) hipotetik maliyetler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, maliyetler arasında saydığımız resmi yardım, kredi ve borçlardan doğan doğrudan maliyetlerin somut olduklarından dolayı ölçülebilirliğinden söz edebiliriz. Ancak resmi yardım, kredi ve borçların ortaya çıkardığı yarı-doğrudan maliyetlerle ambargo kapsamında örneklendirilen dolaylı maliyetlerin ölçülebilirliğinden söz etmek güç olmaktadır. AB üyeliği kapsamında örneklendirilen hipotetik maliyetler de ölçülememektedir. Benzer bir biçimde 24 Ocak Kararları kapsamında örneklendiğimiz dönüştürücü etkiye ilişkin de somut kimi veriler ortaya koymak mümkün olmamaktadır.

Ancak yapı itibariyle zaten sorunlu olan Türkiye ekonomisinin, ekonomik anlamda da, Kıbrıs sorunu kapsamında ciddi bir maliyet yüklediği açıktır.

Türkiye ekonomisinin, en azından şu anda olduğu biçimiyle, ciddi sorunları bulunmasa, kuşkusuz, Kıbrıs sorunu kapsamında Türkiye açısından Kıbrıs sorununun kimi olumsuz ekonomik etkilerinden söz etmek için çok da ciddi bir nesnel temel olmayacaktı. Ancak Türkiye ekonomisinin sorunları Türkiye'nin bir başka devletin ekonomisine “yardım” etmekten aciz olduğunu gösterip, bir anlamda Türkiye ekonomisinin yardıma muhtaç olduğuna işaret ettiğinden, Kıbrıs sorununun kimi olumsuz ekonomik etkileri de konuya ilişkin tartışmalarda yer almaktadır. Bu tebliğde, bu türden tartışmalara konu olan Kıbrıs sorununun ekonomik etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Bağcı, H. (1990). *Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Karal, E. Z. (1995). *Osmanlı Tarihi*, 8. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kepenek, Y. ve Yentürk, N. (2004). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Meray, S. L. (Çev.) (1993). *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar – Belgeler*, 8. Cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Oran, B. (Ed.) (2003). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1919 – 1980)*. 1. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1995). *Osmanlı Tarihi*, 3/1. Cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Avrupa Birliği (AB) Sürecinde KKTC'deki Serbest Bölge ve İşletmelerinin Temel Sorunları Üzerine Bir Araştırma

Okan Veli ŞAFAKLI*
Erdal GÜRYAY**

Giriş

KKTC, küçük ada ekonomisine sahip olmanın bütün olumsuzlukları yanında uluslararası açıdan tanınmamış devlet statüsü ve bunun yarattığı ekonomik açmazlarla içiçe yaşamaktadır. Uluslararası siyasi tanınmamışlık nedeniyle başta ekonomik olmak üzere birçok alanda dış dünyanın ambargo ve tecritiyle karşı karşıya bulunan KKTC, uluslararası ilişkilerini dolaylı olarak Türkiye Cumhuriyeti (TC) üzerinden gerçekleştirmektedir. Buna ilaveten, ülkede resmi para birimi olarak Türk Lirasının kullanılması KKTC'yi büyük ölçüde TC ekonomisine bağımlı kılmaktadır. Şöyle ki, Türkiye'de gerçekleşen başta enflasyon olmak üzere ekonomik ve finansal krizler gibi olumsuzluklara aynı paralelde KKTC'ye de yansımaktadır. Bu ekonomik açmazlar içinde bulunan KKTC'de, kalkınmaya yönelik çeşitli arayışların önemli bir ayağı olarak Serbest Bölge kurulmasına yönelinmiştir. Bu çalışmanın amacı, KKTC'de kurulan Serbest Bölgenin ekonomik katkısını ve Serbest Bölge işletmelerinin başta finansal olmak üzere temel sorunlarını belirlemek ve bu yönde öneriler yapmaktır.

Çalışmada konu bütünlüğü açısından öncelikle Serbest Bölge kavramı açıklanmıştır. Ekonomik yapı ve yatırım ikliminin Serbest Bölgelerin başarısında büyük payı olması nedeniyle KKTC'deki ekonomik yapı ve yatırım iklimine ikinci kısımda yer verilmiştir. KKTC'de Serbest Bölge uygulamaları ve işletmelere yönelik araştırma ise sırasıyla üçüncü ve dördüncü kısımda yer alırken, son kısım sonuç ve önerilere ayrılmıştır.

1. Serbest Bölge Kavramı

Analitik değerlendirmeye ışık tutması açısından serbest bölge kavramı içerisinde serbest bölge tanımına, temel amaç ve faaliyetlerine, serbest bölgelerde yatırım kararlarını etkileyen unsurlara ve serbest bölgelerin dünyadaki konumuna yer verilmiştir.

Gümrüksüz Bölgeler (Duty-Free Zones), Serbest Ekonomik Bölgeler (Free Economic Zones), Endüstriyel Serbest Bölgeler (Industrial Free Zones), Kıyı Bankacılığı (Off-Shore Banking), Serbest Girişim Bölgeleri (Free Enterprise

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, Lefkoşa-KKTC

** Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, İşletme Bölümü, Lefkoşa-KKTC

Zones) gibi çeşitli türlerin ve yürütülen faaliyetlerin nitelikleri açısından serbest bölgelerin farklılık göstermesi nedeniyle literatürel olarak spesifik bir Serbest Bölge tanımına rastlanmamaktadır (Kibritçiöğlü, 1997:75). Bu çerçevede, “kurulduğu ülkenin sınırları içinde, bu ülkeye ait mevzuatın kısmen veya tamamen uygulanmadığı, konvertibl sayılan döviz cinsinden paralarla ticari ve ekonomik işlemlerin yapıldığı, uluslararası şirketlerin yoğunlaştığı, oluşturulan şartlardan yararlanılarak daha yüksek oranlarda kâr elde edilmesi amaçlanan bölgeler” ifadesi genelde kabul görmüş en geniş kullanımı olan ‘Serbest Ekonomik Bölgeler’ tanımıdır (Civan, 2003:9). Benzer şekilde geliştirilebilecek diğer bir tanıma göre genel olarak, serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla beraber gümrük hattı dışında sayılan, ülkelerde geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı ve fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanabilir (Alacaklıoğlu, 1998:1-3; Bağrıaçık, 1999: 1; Kızılot, 1999:3-4).

Temelde ülke kalkınmasının hedeflendiği serbest bölgelerin kuruluş amaçları: ülkede oluşturulan katma değeri arttırmak, ülkenin dış ticaret hacmini geliştirmek, ithalatı ucuzlatmak ve kolaylaştırmak, ihracatı kolaylaştırmak, döviz gelirlerini arttırmak, yabancı sermaye çekerek ülkede yapılan yatırım miktarını çoğaltmak, istihdam hacmini arttırmak, sanayi canlandırmak, teknoloji transferini ve gelişimini hızlandırmak, ülke ekonomisi ile iç etkileşimi artırarak, çoğaltan etkilerin yüksek olmasını sağlamak, dış finansman ve ticaret olanaklarından daha fazla yararlanmak, bankacılık faaliyetlerinde dış pazarlara açılabilme (Erkan ve Tatlıdil,1990: 3-4), ülkenin dış kararlara duyarlılığını (bağımlılığını) azaltmak ve dış ticaret ve yatırımlar ile ilgili bürokrasiyi azaltmak şeklinde ortaya konabilir (Tekeli & İlkin, 1987:77; Toroslu, 2000:1; Köroğlu, 1999: 66). Serbest bölgelerde gerçekleşen temel faaliyetler ise ithalat, ihracat, depolama, malların çeşitli işlemlere tabi tutulması, bankacılık, sigortacılık faaliyetleri; çeşitli araçların bakım ve onarımı, yükleme, boşaltma gibi hizmetler ve endüstriyel faaliyetlerdir (Erdoğan, 1985: 7).

Serbest bölgelerin başarısı ile serbest bölgelere yatırım kararlarını etkileyen faktörler arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Şöyle ki, bu unsurlar ülkedeki yatırım ikliminin iskeletini oluşturmaktadır. Akademik çevrelerce genel kabul görmüş şekilde (özellikle yabancı yatırımcılar için) ülkenin yatırım iklimini, çekiciliğini dört nitelik belirlemektedir (Kotler ve diğerleri, 1987: 185). Bunlar karşılaştırmalı ve rekabetçi avantajlar (Porter, 1990: 71), ekonomi ve politikada denge ve istikrar, mülkiyet haklarının korunması (Thomas ve diğerleri, 1991:190) ve yabancı ticaret sahaları şeklinde ifade edilebilir. Yatırımcıların serbest bölge seçimlerini etkileyen temel unsurlar ise benzer şekilde sosyal, siyasal ve ekonomik denge ve istikrar, ülkenin dış ekonomik bağlantıları ve olanakları, işçi maliyetleri ve işçi hakları, nakliye ücretleri ile fiziki ve idari alt yapıdır (Alpar, 1985:28).

Günümüzde serbest bölgeler dünyada önemli işleve sahip konuma gelmiştir. ABD, Meksika, Brezilya, Arjantin, Almanya, İngiltere, İspanya, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Hindistan, Çin, Güney Kore, Endonezya, Mısır, İran ve Ürdün'ün de aralarında bulunduğu 105 ülkede 850'den fazla serbest bölge faaliyet göstermektedir (Koçver, 2001:23). Bu bölgelerin ise ekonomide itici güç oldukları rakamlarla ortaya konmuştur. 1980 yılında dünya ticaretinin yaklaşık % 9'unun serbest bölgelerden gerçekleştirildiği ve 6 milyon kişiye istihdam imkanı sağlandığı tahmin edilmiştir (Erdoğan, 1985:1). 1993 –96 yılları arasında düşük orta gelirli ülkelerin serbest bölgeler vasıtasıyla ABD ve Avrupa'ya yaptıkları ihracatları % 72 artarken, serbest bölgeler dışındaki ihracat sadece % 1 artmıştır. Benzer şekilde, aynı dönemde yüksek orta gelirli ülkelerin serbest bölgeler vasıtasıyla ABD ve Avrupa'ya yaptıkları ihracatları % 62 artarken, serbest bölgeler dışındaki ihracatındaki artış % 33'le sınırlı kalmıştır (Haywood, 2004). Aynı koşullar altında, serbest bölgelerin varlığı düşük gelirli ülkelerde pek fark yaratmazken, yüksek gelir grubu ülkelerde serbest bölge dışı ihracattaki artış daha yüksek gerçekleşmiştir (Haywood, 2000). Aynı doğrultuda yapılan diğer bir çalışmada, serbest bölgelere sahip düşük ve orta gelirli ülkelerin pazar payında artış olduğu, dünya çapında serbest bölgelere sahip ülke pazar paylarının % 75'e yükseldiği ve serbest bölgelerin bulunmadığı ülke pazar paylarının % 25'e gerilediği ortaya konmuştur (Bolin, 2004). Bu durum ise KKTC gibi ülkelerde serbest bölgelerin yaratabileceği ekonomik potansiyeli göstermektedir.

2. KKTC'de Ekonomik Yapı ve Yatırım İklimi

KKTC ekonomisi bir ada ekonomisinin özelliklerini taşımaktadır. Şöyle ki, Looney (1989) 'küçük ekonomiler' tanımını nüfusu 5 milyondan az olanlar için kullanırken, FIAS (IMF Foreign Investment Advisory Service) daha dar bir tanımlamaya giderek, nüfusu 1 milyondan az bağımsız ülkeleri 'küçük' olarak nitelendirmektedir. Doğal kaynakların kısıtlı olması, ulaştırma ve enerji problemleri, bir ada ekonomisi olmasından kaynaklanan en tipik sorunlardır. Bunlardan da önemli bir diğer sorun ise KKTC'nin Türkiye (TC) haricinde diğer ülkelere diplomatik olarak tanınmamasından kaynaklanmaktadır. TC ile kurulan sıkı ekonomik ve siyasi ilişkiler, para birimi olarak TL'nin kullanılması, KKTC ekonomisinin gerek yapısal olarak, gerekse konjonktür dalgalanmaları itibarıyla TC ekonomisinden etkilenmesine yol açmaktadır. Refah düzeyinin kısa sürede artırılması için sıkça başvuru alan populist politikalar orta vadede istikrarlı bir büyüme sağlayamamıştır. Söz konusu politikalar zaman içinde sosyal güvenlik sisteminde tıkanma, kamu istihdamında şişme ve işgücü piyasalarının katılaşması gibi yapısal sorunları ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, iç pazarı yetersiz büyüklükte olan KKTC ekonomisinin, KKTC'nin tanınmaması nedeniyle dış ticarete yaşadığı güçlükler ve 1994 yılındaki AT Adalet Divanı kararlarının dış ticaretteki olumsuz etkileri yukarıdaki sorunları daha da ağırlaştırmıştır

(TUSİAD, 1998). Şekil 1’de görüldüğü gibi 1992–2002 arası dönemde KKTC’deki ticaret açığı devamlı olarak 200 milyon ABD doların üzerinde gerçekleşirken, 1996 yılından itibaren artmaya başlayan açık, 1996’da 247.9’dan 2000 yılında 374.5 milyon ABD dolara yükselmiştir. 2001 ve 2002 yılındaki nispi düşüş ise ekonomik ve mali krizlerin neticesinde Gayri Safi Milli Hasıla’daki (GSMH) gerileme ile açıklanabilir. Şöyle ki, 2000 yılında 1039.9 \$ olan GSMH, 2001 ve 2002 yıllarında sırasıyla 908.8 \$ ve 941.4 \$ şeklinde gerçekleşmiştir (DPÖ, 2003: 2-3).

Yukarıda da ifade edildiği gibi KKTC ekonomisi, gerek ekonomik ambargo, gerekse küçük bir ada ekonomisi olmasından kaynaklanan sorunlarından dolayı, 1974 yılından bu yana önemli çapta ve istikrarlı bir büyüme trendi izleyememiştir. Ekonomisinin büyük ölçüde TC ve kamu sektörünün ekonomideki etkinliğine bağlı olması, kırılganlığı artırmış, TC’de yaşanan ekonomik krizlerden dolayı milli gelirden büyük dalgalanmalar yaşamasına sebep olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak ise KKTC ekonomisi yüksek oranda TC ekonomisine bağımlı bir yapı göstermektedir. 1999 yılı verileriyle TC yardımlarının toplam dış yardım ve borçlanmaların %64’ünü, GSMH’nin %12’sini oluşturması, ülke ihracatının %53’ünün TC’ye, ithalatının %62’sinin TC’den yapıyor olması, ülke ekonomisinin TC ekonomisindeki dalgalanmalardan fazlasıyla etkilenmesi sonucunu getirmektedir. Ekonominin küçük ve kırılgan yapısı sonucu dalgalanmalar TC ekonomisinde yaşananları da aşabilmektedir. Para birimi olarak Türk Lirasının kullanılması, KKTC devletinin bağımsız para politikası izlemesini imkansız kılarak, TL’nin değerindeki değişmelerin ve Türkiye’deki enflasyonun ithal edilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, KKTC ve TC’de zaman içerisinde gerçekleşen ekonomik göstergelerde büyük paralellik ortaya çıkmıştır. Bunun en bariz örneği reel büyüme hızı ve enflasyon oranlarında görülmektedir. Şöyle ki, KKTC ekonomisi 1978-1999 yılları arasında yıllık %4,13 oranında büyürken, aynı rakam TC için %3,65 olarak gerçekleşmiştir (Bayar, 2004). Öte yandan, Şekil 2’den de gözlemlenebileceği gibi iki ülke enflasyon oranları paralel bir seyir gösterirken, 1994 yılı gibi kriz yıllarında KKTC enflasyonu kendine özgü özellikle talep koşulları dolayısıyla TC enflasyonunu da büyük oranda aşabilmiştir.

KKTC’nin TC’ye bağımlılığının yıllar itibarıyla düşüş yerine aksine arttığı Şekil 3 ve Şekil 4’de açıkça görülmektedir. Özellikle, 1997 yılından itibaren ABD doları bazında bütçe açıkları ve bütçe açıklarının GSMH’ya oranı devamlı suretle artmıştır.

Yukarıda açıklandığı şekilde artan bir oranla KKTC’nin TC’ye bağımlılığının artması yanında hüküm süren ekonomik ve politik istikrarsızlık, ülkedeki yatırım iklimini olumsuz etkilemektedir. KKTC’nin diplomatik olarak tanınmaması ve bunun sonucu olarak ambargolar ve doğrudan hava ve deniz ulaşımının olmaması, Birleşmiş Milletlerin (BM) adada varlığı ile Rum ve Türk toplumu arasında fiilen ateşkes ortamının devam etmesi, KKTC’deki iskan

uygulamalarının uluslararası hukukla çelişmesi, başta elektrik ve su olmak üzere temel alt yapı ve üst yapı sorunlarının halen çözümlenmemiş olması, ülkesel fiziki plan, sektörel master plan ve imar planlarının halen uygulamaya konmaması ve dinamik olmayan yetersiz iç piyasa, ülkede uygun yatırım ortamının oluşması karşısında engel teşkil etmektedir. KKTC'de yatırım düşüncesi içinde olan gerek iç gerekse yabancı sermaye, bu unsurlardan dolayı düşük getiri olasılığı ve yüksek ülke riski ile karşı karşıya gelmektedir. Uygun yatırım iklimi ise yüksek getiri ve düşük ülke riski koşullarını gerektirmektedir (Şafaklı, 2004).

3. KKTC'de Serbest Bölge Uygulaması

KKTC'de gözlemlenen tek serbest bölge uygulaması Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesidir (MSLB). MSLB tamamen devlet katkısıyla kurulmuş döner sermayeli bir devlet kuruluşudur. 18 Şubat 1977 tarihinde 14/77 sayılı yasa ile kurulan Serbest Liman ve Bölge'nin temel amaçlarını devletin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmak, yabancı yatırımların KKTC'ye gelmesini sağlamak, döviz girdilerini artırmak, KKTC'nin tanınmasına yardımcı olmak ve istihdam sağlama oluşturmaktır. Zaman içerisinde yetersiz kaldığı saptanan 14/77 sayılı yasa değiştirilerek Serbest Liman ve Bölge'yi uluslararası alanda tercih edilir hale getirmek, yabancı sermayenin KKTC'ye gelmesini sağlamak, kambiyo ve dövizle ilgili işlemleri daha belirli esaslara bağlamak amacıyla 5 Nisan 1983 tarihinde 26/83 sayılı yasa yürürlüğe konmuştur. Halen Serbest Liman ve Bölge faaliyetlerini bu yasa ile yürütmekte olup 14 Ekim 1988 tarihinde yapılan tadilatla yatırımcılara süresiz vergi muafiyeti, kambiyo, ihracat uygulamalarında özendirici tedbirler getirilmiştir. Bu çerçevede, MSLB'de sağlanan belli başlı teşvikler kurumlar ve gelir vergisi istisnası, kazanç ve sermayenin herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan serbestçe ihracı, gümrük vergisi ve diğer dolaylı vergilerden istisna, yabancı uzman, mühendis ve teknik personel çalıştırma imkanı ve her türlü deniz teknesi bakım ve onarım, her türlü imalat ve üretim, bankacılık ve sigortacılık hizmetlerini yürütme, eşya depolanması, bunların işlem görecik veya aynen başka ülkelere ihraç edilmesi imkanıdır (DPÖ, 2002: 19-20). Serbest Liman ve Bölge 89,000 metrekare liman alanı ve 387,000 metrekare serbest bölge alanı olmak üzere toplam 477,000 metrekare alanı kapsamaktadır. 24 adet 50 metrekare ofis ve işyeri bulunmaktadır. Liman uzunluğu 450 metre, liman genişliği 250 metre, rıhtım uzunluğu 415 metredir. Rıhtımın deniz suyundan yüksekliği 1.8 metre, rıhtım boyu su derinliği ise 9.15 metredir.

Serbest Liman ve Bölgede, 26(8) ve 41/1988 sayılı yasa çerçevesinde sürdürülen faaliyetler devlet sınırları içinden veya yurt dışından ithal edilecek malların depolanması ve bu malların aynen veya işlem görecik kısmen veya tamamen yurt içine veya yurt dışına ihraç edilmesi ve her türlü ithalat-ihracat

(transit ticaret) eşya getirilmesi; araba ve benzeri araçların onarım, montaj ve demontaj işlemlerini yapma; her türlü üretim yapabilme; ve her türlü deniz taşıt araçları yapımı, onarımı, montajı ve demontajıdır. Ortaya konan bu serbest bölge faaliyetleri kapsamında Serbest Liman ve Bölge’de verilen hizmetler ise liman hizmetleri, işçilik hizmetleri, vinç ve forklift hizmetleri, depolama hizmetleri, şirket tescil hizmetleri ve arazi ve ofis kiralama hizmetleridir (Sancarlı, 1997: 27-29).

MSLB’de halen 40 civarında yerli ve yabancı şirket tarafından kiralanmış olan ofis veya parsellerde genel ithalat-ihracat depolama, konfeksiyon imalatı, deri işleme, araba vb. araç-gereç montaj, demontaj, su şişeleme, çimonto paketleme işlemleri yapılmaktadır. Ancak, ülkede yaşanan olumsuz ekonomik şartlar nedeniyle Temmuz-Ağustos 2004 itibarıyla fiilen faaliyetlerini sürdüren şirket sayısı 12 ile sınırlı kalmıştır. Şöyle ki, son yıllarda Serbest Liman ve Bölge’nin sadece liman bölümü çalışmakta ve işletmeler faaliyetlerini hemen hemen durdurmuş durumdadırlar. 1978 yılından beri faaliyette bulunan Serbest Liman ve Bölge, kuruluşundan sonra kendi gelirleri ile tüm cari giderlerini karşılayıp, gelişimini sürdürmüş ve 1988 yılından itibaren 24 saat hizmet veren bir düzeye gelmiştir. Ancak son dönemlerde yaşanan ekonomik sorunlar Serbest Liman ve Bölge’yi de olumsuz yönde etkilemiş ve gelirlerinde Şekil 5’de görüldüğü gibi beklenmedik düşüşler olmuştur. Şöyle ki, 1991-1994 arası yüksek seyreden MSLB kanalıyla elde edilen gelirlerde özellikle 1994 yılında Avrupa Topluluğu Adalet Divanı’nın KKTC ürünlerine karşı aldığı ambargo kararıyla 1995 yılında büyük düşüş gerçekleşmiştir. 2002 yılından itibaren gelirlerde nisbi artış gözlemlenmesine rağmen 2003 yılındaki gelirler 1991 yılındaki gelirlerin gerisindedir.

Serbest bölge gelirlerindeki düşüşe paralel olarak gelen ve giden yük dengesi ve gemi trafiğinde de olumsuz olarak değerlendirilebilecek istikrarsızlık yaşanmıştır. Şekil 6’da görüldüğü gibi MSLB’ye gelen ve giden yük belirli dönemlerde artmış, belirli dönemlerde ise düşmüştür. Son yıllarda, özellikle 2000 yılı sonrası geçmişe göre gelen ve giden yükte artış gözlemlenmesine rağmen, yük dengesi bu yıllarda daha fazla bir açıkla sonuçlanmıştır.

MSLB kanalıyla elde edilen gelirler ve yük dengesindeki istikrarsızlığa benzer bir yapının gemi trafiğinde de gerçekleştiği, Şekil 7’deki verilerden anlaşılmaktadır. Şöyle ki, 1980–1983 yılları arası gerçekleşen gemi trafiği rakamlarına 2001 yılına kadar erişilememiş, aksine, göreceli olarak son derece düşük seyretmiş, bu yıldan sonra ise oldukça olumlu karşılanacak şekilde geçmişe oranla büyük artış ortaya çıkmıştır.

MSLB’deki ekonomik aktivite açısından Gazimağusa Serbest Limanı’ndan 2002 yılında 350,000 dolar ithalat, 880,000 dolar civarında da ihracat gerçekleştirilmiştir. 1996-2002 yılları arasında MSLB’nin yıllık ihracatı toplam KKTC ihracatının ortalama yüzde %1’ini oluştururken, MSLB’nin yıllık ithalatı toplam ithalatın ortalama %0,1’ini oluşturmaktadır (DPÖ, 2003: 2-3).

4. Araştırmada Yöntem ve Temel Bulgular

Bu çalışmanın hazırlanmasında hem birincil hem de ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. İkincil kaynak olarak başta akademik olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşların yayınları kullanılmıştır. Birincil kaynak olarak ise üst düzey yöneticiler ile yapılan mülakatlardan ve faaliyette bulunan serbest bölge işletmelerine yönelik gerçekleştirilen anket sonuçlarından yararlanılmıştır. Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından denek sayısı oldukça yüksek tutulmuştur. Şöyle ki, serbest bölgede Temmuz - Ağustos 2004 dönemi faaliyet gösteren işletmelerin % 50'sine tekabül edecek şekilde tesadüfi olarak seçilmiş sahibi ve/veya yöneticileriyle yüz yüze anket yöntemiyle görüşme yapılmıştır. Kullanılan ankette idari yapı, finansal yapı ve AB perspektifi konularında sorular yöneltilmiştir. Araştırmada elde edilen temel bulgular finansal yapı, idari yapı, serbest bölgelerin temel sorunları ve AB perspektifi başlıkları altında aşağıda özetlenmektedir.

Finansal Yapı

- İşletmelerin temel finansman kaynağını özkaynak oluşturmaktadır. Dolayısıyla, işletmeler özkaynak miktarını yeterli görerek finansman sorunu yaşamadıklarını ve genelde kredi kullanmadıklarını belirtmektedirler. Ticari bankalar ise işletmelere göre gerektiğinde başvurdukları tek dış finansman kaynağıdır.
- İşletmelerin %100'ünde işletme sahibi finansman kararlarında etkili olurken, %66'sında idari işler, %33'ünde ise muhasebe bölümü finansman kararlarında yetkili bulunmaktadır.
- İşletme kârı serbest bölge işletmelerinin %100'ünde yeni yatırımlara girme işlevi görürken, aynı zamanda %66'sında sermaye artırımında da rol oynamaktadır.

İdari Yapı

- İşletmelerin %50'si baba, %33'ü büyükbaba, %16'sı ise şu anki sahibi tarafından kurulmuştur.
- İşletme yönetimine yönelik olarak serbest bölge işletmelerinin %50'sinde aile üyeleri, %33'ünde profesyonel yöneticiler ve %33'ünde hem aile üyeleri hem de profesyonel yöneticiler etkili olmaktadır.
- İşletmelerin %100'ünde üniversite mezunu üst düzey yöneticileri bulunurken, %66'sında lise mezunu üst düzey yöneticileri de etkili olmaktadır.
- İşletmelerin %66'sı 21 ile 50, %16'sı 1 ile 20, geriye kalan %16'sı ise 51-100 arası işçi çalıştırmaktadır.
- İşletmelerin %16'sı üniversitelerle hiçbir işbirliği ve danışmada bulunmazken, sadece %33,33'ü bu yönde yeterince işbirliği sağlamaktadır (Şekil 8).

Serbest Bölgenin Temel Sorunları

Serbest bölge işletmeleri açısından Gazimağusa Serbest Liman ve Bölgesi'nin önem sırasına göre temel sorunları Şekil 9'da görülmektedir. Buna göre, serbest liman ve bölgesinin en önemli sorunu teknolojik donanımdır. Temel girdi maliyetlerinin ve harçların yüksekliği teknolojik donanımdan sonra gelen, üzerinde durulması gereken sorunlardır. Bunlara ilaveten, yabancı sermayenin özendirilmesi ve serbest liman ve bölgeler hakkında halkın bilinçlendirilmesi konularına da dikkat çekilmelidir.

AB Perspektifi

Serbest bölge işletmelerinin büyük bir çoğunluğu AB serbest bölge uygulamalarını tam olarak bilmektedir (Şekil 10).

İşletmelerin büyük bir çoğunluğu KKTC'nin AB üyeliğini kendileri açısından olumsuz değerlendirmektedir. İşletmelerin yaklaşık %67'si, AB üyeliğinin yabancıları KKTC ekonomisinde etkin hale getireceğini ve işletmelerinin rekabet edemez duruma geleceğini savunmaktadır (Şekil 11).

Serbest bölge işletmelerinin tamamı, yukarıdaki sonuçlara paralel olarak AB'ye üye olunması gerektiğini, ancak kendileri için engel olduğu görüşünü ısrarla savunmaktadırlar (Şekil 12).

5. Genel Değerlendirme ve Sonuç

Kıbrıs'ın coğrafik konumu itibariyle KKTC'de kurulan MSLB özellikle İslami ülkeler olmak üzere Asya, Afrika ve Avrupa ülkeleri için potansiyel olarak ekonomik ve ticari merkez olma niteliği taşımaktadır. KKTC'nin tanınmamış bir ülke olmasına rağmen MSLB'nin uluslararası örgüt W.E.P.Z.A'ya (World Export Processing Zone Association) üye olması, gelişimi ve başarısı açısından olumlu bir yönü temsil etmektedir (Sancarlı, 1997: 12-13). Ayrıca, MSLB'nin sahip olduğu büyüklük diğer bir olumlu unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki, MSLB alan büyüklüğü itibariyle Trabzon Serbest Bölgesi'nin yaklaşık 10 katı, Antalya Serbest Bölgesi ve Mersin Serbest Liman ve Bölgesi'nin sırasıyla yaklaşık %89 ve %63'ü kadardır (Sancarlı, 1997:34). Ancak, KKTC ve MSLB'ye özgü sorunlar nedeniyle MSLB ülkenin ekonomik kalkınmasına, istihdama, yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye, döviz girdilerini artırmaya, üniversite ve endüstri arasında teknolojik bilgi alış verişini ve araştırmaları geliştirmeye öngörüldüğü gibi katkı koyamamıştır. MSLB'yi olumsuz etkileyen sorunları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Küçük ada ekonomisine sahip olan KKTC'de dinamik olmayan iç piyasa koşulları,
- Uluslararası siyasi tanınmamışlıktan dolayı KKTC'ye doğrudan hava ve deniz ulaşımının olmaması,

- MSLB'ye yönelik düzenli gemi trafiği olmamasının ulaşım maliyetini artırması ve rekabet avantajını olumsuz etkilemesi,
- Mevcut mevzuatın MSLB gereksinimlerini karşılayamayacak duruma gelmesi ve özellikle yabancı yatırımcıların cesaretini kırıcı nitelik taşıması,
- MSLB'de istihdam edilebilecek düzeyde yeterli vasıflı işgücü bulunmaması ve güçlü sendikal yapının işveren aleyhine gelişmesi,
- Uluslararası tanınmamış statüsünden dolayı ekonomik ve politik organizasyonlara üye olamamanın KKTC'den ihracatı güçleştirmesi,
- MSLB karar ve planlarının Maliye Bakanlığı kanalıyla politik iradeye bağlı olması,
- Fiziksel altyapı eksikliği ve teknik teçhizatın günün gerektirdiği teknolojik yapıda olmaması,
- MSLB'nin yetersiz sermaye ve kapasiteye sahip olması,
- Yabancı sermayeyi çekmeye yönelik yetersiz teşvik politikası,
- Serbest bölgelere yönelik halkın bilinçlendirilmemesi,
- Alt ve üst yapı problemlerinin çözümü için MSLB'nin herhangi bir fonu bulunmaması,
- Yabancı sermayeyi MSLB'ye çekmek için gerekli unsurları teşkil eden sosyal, siyasi ve ekonomik denge, dış ekonomik bağlantılar ve imkanlar, işçi maliyetleri ve işçi hakları, nakliye ücretleri ile fiziki ve idari alt yapının olumsuz olması.

Yukarıda belirtilen temel sorunlar nedeniyle MSLB'de faaliyet gösteren işletmeler AB'ye üye olmanın gerekliliğini savunurken kendileri açısından olumsuz etkiler yapacağına inanmaktadırlar. Şöyle ki, KKTC'nin AB üyeliği durumunda yabancı şirketlerin ülkede etkin hale geleceği ve işletmelerinin bu şirketler ile rekabet edemeyeceklerinin üzerinde durulmaktadır.

MSLB'nin etkinliğini artırmaya yönelik olarak kısaca alt ve üst yapı eksikliklerinin süratle giderilerek çağdaş teknolojiyle donatılması, sermaye ve kapasitesinin artırılması, yabancı sermayeyi teşvik edecek şekilde mevzuatın değiştirilmesi, MSLB'nin özerk veya özel hale getirilmesi, finansal problemlerin çözümüne yönelik fon oluşturulması ve/veya leasing (finansal kiralama) alternatifi ve yap-işlet, yap-işlet-devret modellerinin gündeme getirilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Alacaklıoğlu, A. S. (1998), *Sorularla Serbest Bölgeler, İşletmeler ve Mevzuat*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayını.

Alpar, C. (1985), *Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Bölgeler*. Ankara: Dost Yayınları.

Bağrıaçık, A. (1999), *Türkiye’de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları*. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi.

Bayar, G. (2004), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisinin Durumu ve Kalkınma Önerileri*. T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/OCAK2003/kktc.htm>, Erişim Tarihi: 3.12.2004.

Bolin, R. L. (2004), “Why Export Processing Zones Are Necessary”, *World Economic Processing Zones Association*. <http://www.wepza.org/> Erişim Tarihi: 23.11.2004.

Civan, N. (2003), *Ekonomik Kalkınma Modeli Olarak Serbest Bölge Olgusu*. Ocak 2003, İstanbul.

DPÖ (2002), *Yatırımcılar İçin Yatırım ve Teşvik Rehberi*. Lefkoşa: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İzleme ve Koordinasyon Dairesi.

DPÖ (2003), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 2002*. Lefkoşa: KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İzleme ve Koordinasyon Dairesi.

Erdoğan, E. (1985), *Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Erkan, H. & Tatlıdil, R. (1990), *Serbest Bölgelerde Uygulanacak Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*. Ankara: TOBB Yayınları.

Financial Investment Advisory Service, "Providing Advice on FDI in Small Island Economies: The Need for a Differentiated Approach?" *FIAS/PREM Seminars*.

Haywood, R. C. (2004), “Economic Realities and Free Trade Zones”, *World Economic Processing Zones Association*. <http://www.wepza.org/> Erişim Tarihi: 23.11.2004.

Haywood, R. C. (2000), “Free Zones in the Modern World”. *World Economic Processing Zones Association CFATF Meeting*, Aruba, October 18, <http://www.wepza.org/> Erişim Tarihi: 23.11.2004.

Kızılot, Ş. (1999), “Türkiye’de Serbest Bölgeler”, *Para Dergisi Eki*, 1999/6.

Kibritçioğlu, A. (1997), “Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Bazı Düşündürdükleri”, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar, Sayı 6.

Koçver, İ. (2001), *Serbest Bölgeler*. Ankara: SMMMO Bülteni, Sayı 129-130.

Kotler, P., Jatusripitak, S. & Maesincee, S. (1997). *Ulusların Pazarlanması* (Çev. Ahmet Buğdaycı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Köroğlu, Ö. (1999), "Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Etkileri", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl:7, Sayı:75, Mart-1999.

Looney, R. (1989), "Macroeconomic Consequences of the Size of Third World Nations: With Special Reference to the Caribbean", *World Development*, 17 (1), p.69

OECD (2002), *Economic Outlook*, No. 72, December.

Porter, M. E. (1990), *The Competitive Advantage of Nations*. NewYork: The Free Press.

Sancarlı, Y. (1997), *Famagusta Free Port and Zone: Its Potential Contribution to the Economy of T.R.N.C.* Unpublished Master Thesis, Eastern Mediterranean University, Institute of Research and Graduate Studies, Department of Economics, Famagusta.

Şafaklı, O. (2004) ,"The Impact of Country Risk on Foreign Direct Investments in the Tourism Sector of the TRNC", *AMFORHT World Tourism Forum 2004 on Risk and Crisis Management in Tourism*, 1-5 May, AMFOHT – Akdeniz University School of Tourism & Hotel Management, Antalya – Turkey, 2004.

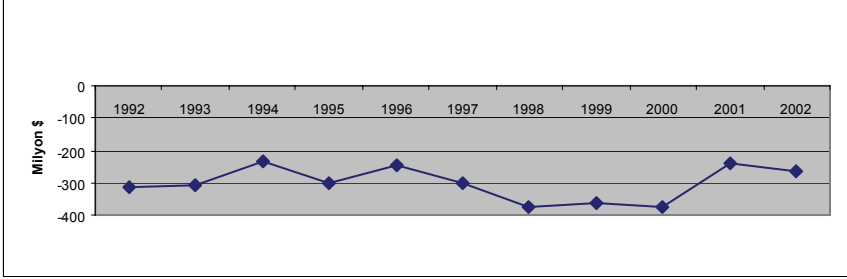
Tekeli, İ. & İlkin, S. (1987), *Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü*. Ankara: Yurt Yayınları.

Thomas, V., Nash, J. & Yardımcıları (1991), *Best Practices in Trade Policy Reform, A World Bank Publication*. New York: Oxford University Press.

Toroslu, V. (2000), *Serbest Bölgeler*. İstanbul: Beta Yayınları.

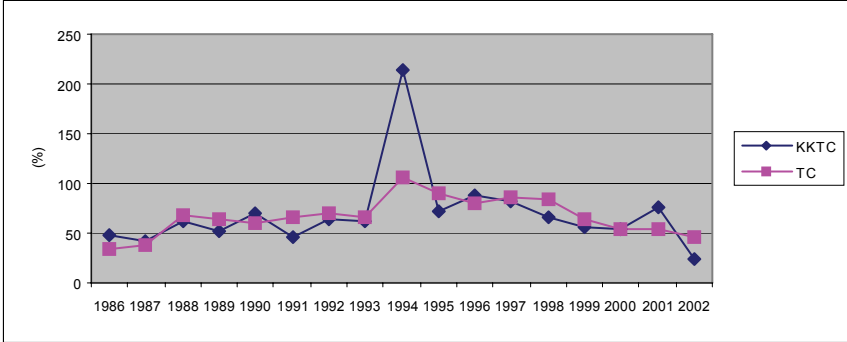
TÜSİAD (1998), *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Ekonomisi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: TÜSİAD-T/98.

TABLULAR



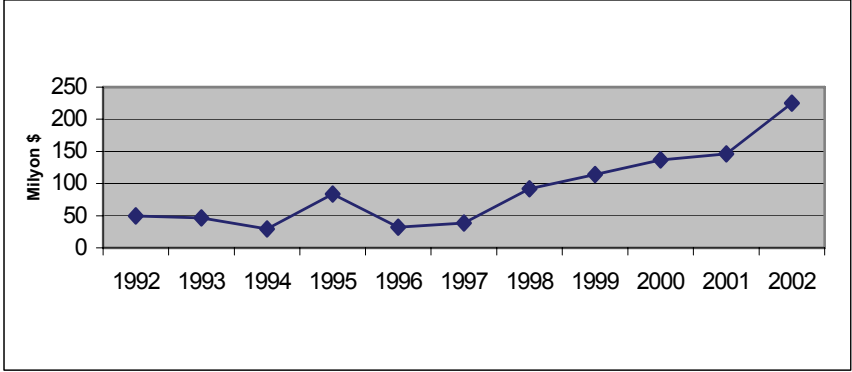
Şekil 1. KKTC’de Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$) (1992-2002)

Kaynak: DPÖ, 2003: 2-3



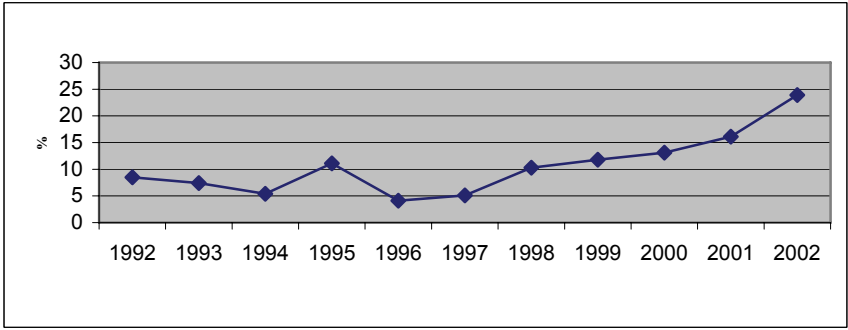
Şekil 2. TC ve KKTC Enflasyon Oranları (1986 - 2002)

Kaynak: OECD (2002), *Economic Outlook*, No. 72, December. - DPÖ, 2003: 2-3



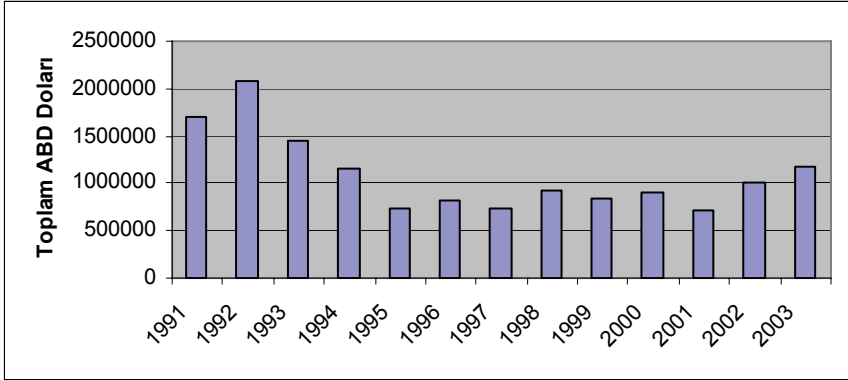
Şekil 3. KKTC'de Bütçe Açığı (1992-2002)

Kaynak: DPÖ, 2003: 2-3

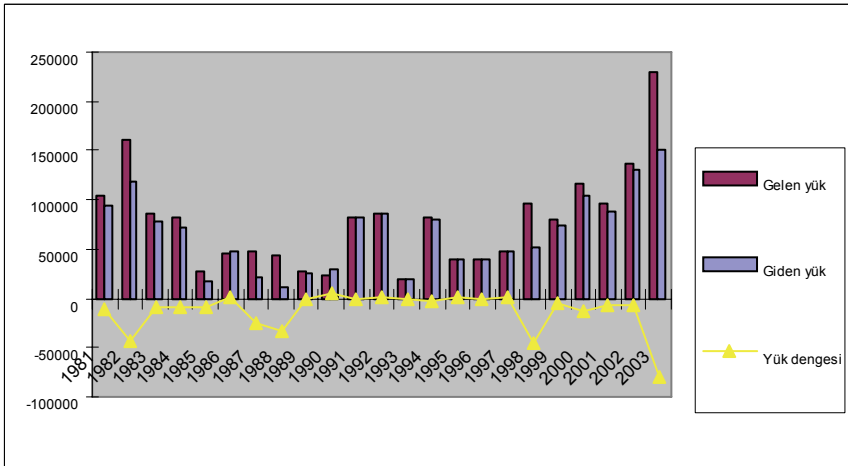


Şekil 4. KKTC'de Bütçe Açığı/GSMH Oranı (1992-2002)

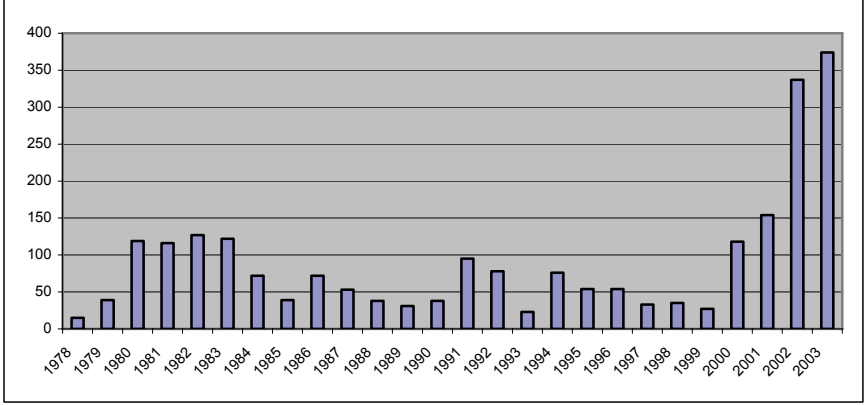
Kaynak: DPÖ, 2003:41; DPÖ, 2003:2-3



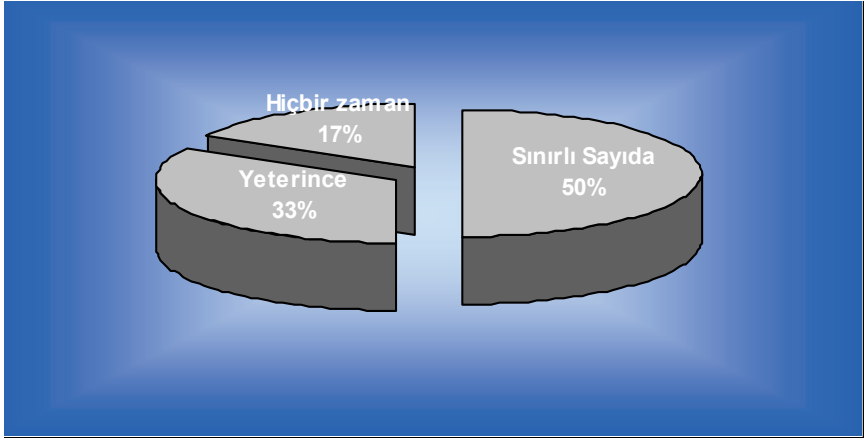
Şekil 5. MSLB Kanalıyla KKTC'ye Sağlanan Toplam Net Döviz Gelirleri
Kaynak: MSLB Müdürlüğü



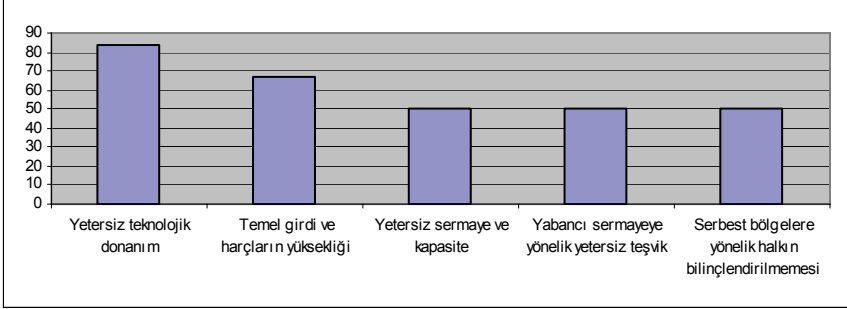
Şekil 6. MSLB'de Gelen ve Giden Yük Dengesi (ton)
Kaynak: MSLB Müdürlüğü



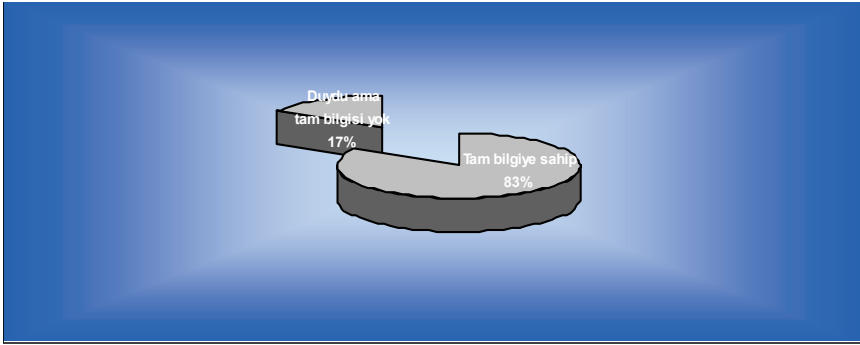
Şekil 7. MSLB'de Gemi Trafığı



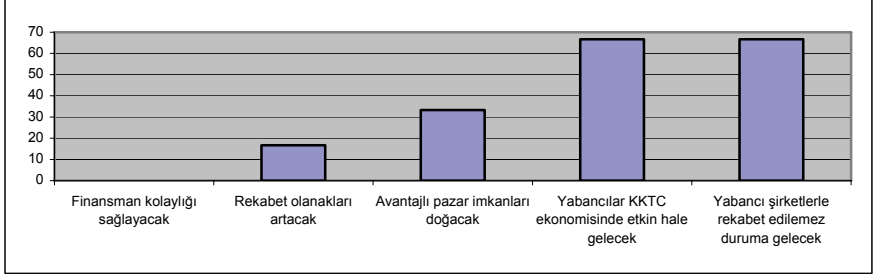
Şekil 8. Serbest Bölge İşletmelerinin Üniversitelerden Danışmanlık Hizmeti Alma Durumu



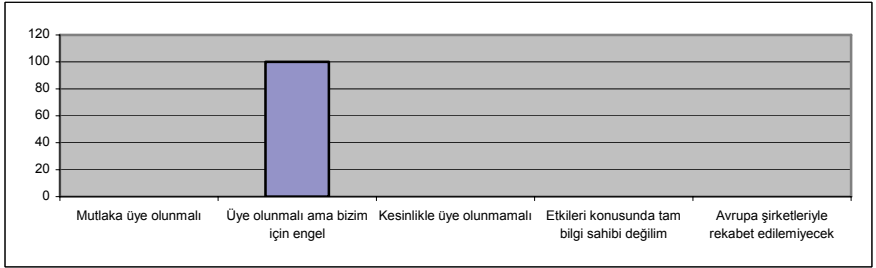
Şekil 9. Serbest Bölge İşletmelerine Göre Gazimağusa Serbest Bölge ve Limanı'nın Temel Sorunları (Göreceli Önem)



Şekil 10. Serbest Bölge İşletmelerinin AB Serbest Bölge Uygulamaları Hakkındaki Bilgilenme



Şekil 11. Serbest Bölge İşletmelerine Göre AB Üyeliğinin Kendilerine Etkileri (Göreceli Önem)



Şekil 12. Serbest Bölge İşletmelerine Göre AB'ye Üyelik Düşüncesi

Tarih Bildirileri

Papers on History

1955 – 1963 Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve *Nacak* Gazetesi

Ulvi KESER*

Giriş

Özellikle 1950'li yıllardan itibaren Yunanistan'ın Kıbrıs adasını uluslararası platforma taşımaya başlaması ve başta Birleşmiş Milletler olmak üzere diplomatik alanda istediği sonuçlara ulaşamaması üzerine adada EOKA kanalıyla başlatılan tedhiş ve kaos dönemi ön plana çıkar. Öncelikle İngilizlere yönelen bu tedhiş hareketleri daha sonra Türklere ve Rumlara da yönelecektir. Bu bağlamda kendilerini savunmaya yönelik bir takım girişimlere başlayan Kıbrıslı Türkler başlangıçta savunma amaçlı olarak tamamen amatör ve mahalli organizasyonlarla kendilerini savunmaya çalışırlar. Özellikle 1958 yılından itibaren ise devreye Türkiye'nin de girmesiyle tamamen profesyonel kadrolar tarafından yönetilen TMT devreye girer. TMT faaliyetlerini sadece askeri alanda ortaya koymakla yetinmez ve gerek Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu ve gerekse teşkilatın yayın organı *Nacak* gazetesi kanalıyla siyasi, kültürel, ekonomik, moral motivasyon faaliyetlerinin de içerisine girerek ulusal bilinci ve coşkuyu canlı tutmaya gayret eder.

Yunanistan parlamentosunun 1947 yılında aldığı bir kararla “Yunanistan'ın Kıbrıs'la Birleşmesi” gerektiği kabul edilir (Stephens, 1966:105). 21 Kasım 1949 tarihinde Birleşmiş Milletlere müracaat eden Yunanlılar “Anavatan Yunanistan'la birleşmek için self-determinasyon hakkını halkımıza tanınmasını istiyoruz” derler (Gazioğlu, 1997:117). Kıbrıs Ortodoks Kilisesi ve Makarios II tarafından 15 Ocak 1950 günü yapılan (Bilge, 1961:319) ve “Kıbrıs halkının Enosis için varolan değişmez azmini dünyaya ilan etmek için” (Egeli, 1989:29) seçime katılan toplam 224.700 seçmenden 215.108'inin (Emilyanides, 1963:109) lehinde olduğu oylarla Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı sonucu çıkar. Yunanistan Hükümeti 16 Ağustos 1954'de “halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkesinin Birleşmiş Milletlerin himayesi altında Kıbrıs halkına uygulanması” isteğiyle (Bayülken, 1983:3) Birleşmiş Milletlere müracaat eder ancak bu istek reddedilir (Torun, 1956:137). Bu tarihten itibaren de adada tedhiş hareketleri hızlı bir ivme kazanır. Kıbrıs'ı böylece Yunanistan'a bağlayamayan Rumlar işi silah yolu ile halledebileceği (Stephens, 1966:140) düşüncesine kapılır ve yeraltı örgütü EOKA böylece ortaya çıkar. Bu arada özellikle Makarios'un adadaki rahatsızlıkları hızlanarak devam etmektedir ve bu durum ada sathında büyük kışkırtıcılara yol açmaktadır (Denktaş, 2000:109).

Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlerde diplomatik yoldan bir sonuca varamaması şiddet ve terör yoluyla emellerine ulaşma gayretine dönüşür (Stephens,

* Dr., Maltepe Askeri Lisesi, İzmir-Türkiye

1966:140). Öte yandan Başpiskopos Makarios ve George Grivas Kıbrıs milliyetçisi değil Yunan milliyetçisi olduklarından, gayeleri iki toplumlu bağımsız bir devlet kurmak değil, Kıbrıs Türklerine hiç yer vermeyen Enosis (Yunanistan'la birleşme) ve adanın Yunanlaştırılmasıdır (Oberling, 1990:4). Yunanistan'ın büyük desteğiyle 1955 yılı ortalarında kuruluşunu tamamlayan EOKA (Foley, 1964:109) tedhiş örgütünün siyasi lideri Makarios, askeri lideri ise Yunanistan iç savaşı sırasında "X" (Stephens, 1966:139) adıyla bir yeraltı örgütü kuran ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra örgütü aşırı uçta partileştiren George Grivas'dır. "Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütü" olarak adlandırılan bu örgütün ulusal kavramıyla kastettiği Elen düşüncesi ve Enosis fikrinden başka bir şey değildir (Denktash, 1982:22). EOKA'nın kurulmasıyla ilgili olarak Makarios ile Grivas arasındaki ilk buluşma 2 Temmuz 1952 tarihinde Atina'da gerçekleşir (Foley, 1964:17-18). Bu görüşmeden sonra Grivas 5 Temmuz 1951'de Kıbrıs'a gider. Kıbrıs'ta arazi yapısını inceleyen ve özellikle dağlık bölgelerde (August, 1986:92-102) keşif çalışmaları yapan Grivas, EOKA tedhişinin başlangıcını da böylece yapar. Adaya gelir gelmez Makarios'la görüşen Grivas ikinci görüşmeyi de 3 Ağustos 1951 tarihinde yapar ve Makarios'a adada gerilla savaşını başlatma zamanının geldiğini belirterek mücadelelerinin dar kapsamlı olarak küçük gruplarla dağlarda, geniş kapsamlı olarak da sabotajcılar vasıtasıyla pek çok askeri hedefin olduğu şehirlerde başlatılacağını belirtir (Foley, 1964:17). Silahlı grupların silahsız sempatanlarca desteklenmesi halinde faaliyetlerini çok daha başarılı bir şekilde ve rahatça yapacağına inanan Grivas, şehir ve kasabalarda da öğrencilerden istifade etme yoluna gider (August, 1986:87). Enosis'e içten bağlı olmayan Kıbrıs Rumlarını şiddet yoluyla susturmak, Kıbrıs'taki iki toplumun arasını açmak için İngiliz Hükümeti'nin baskıcı usullere başvurmasını sağlamak ve Kıbrıs'ı dünya gündeminde tutarak İngilizleri dünya kamuoyu önünde zor duruma düşürmek ve Kıbrıs'taki idare ile İngiltere'nin prestijini sarsmak için kurulan EOKA (Halkın Sesi, 24 Haziran 1997) zaman içinde genç, yaşlı, asker, polis, sivil demeden bütün ada için bir kabus olacaktır. Grivas, Rodos adasından (Jones, 1964:47-49) 10 Kasım 1954 tarihinde "Dighenis Burada/Akritas Burada" parolasıyla adaya çıkar ve amaçlarının Enosis olduğunu, İngilizlerle Türkleri düşman kabul ettiklerini ve düşmanlarının her ne pahasına olursa olsun bertaraf edileceğini açıklar (Tolgay, 1993:3). Khlorkas köyü yakınlarında adaya çıkan Grivas'dan hemen önce adaya çıkartılan ilk silahlar ise 34 tabanca, 8.650 mermi, 4 Steiger silah, 350 kilo dinamit, 300 libre Nobel 808 cinsi patlayıcı, 100 mayın, 300 el bombası, 700 ateşleyici, 100 sis bombası, 1.100 metre saniyeli fitil, kameralar ve dürbünlerden oluşmaktadır. Bundan 3 ay önce de İngilizler aynı yerde (Foley, 1964:18) Yunanistan'ın Hellenic Detonator Explosives silah şirketinden Makarios'un 65 bin Drahmi ücretini ödediği (Jones, 1964:51) 10.000 dinamit, 2.200 patlayıcı, 2.200 metre fünye, sandıklar dolusu tabanca, ve cephane yüklü Ayios Georghios isimli bir gemi yakalamıştır ve tarih 25 Ocak

1955'tir (Jones, 1964:64). Atina Radyosu bu durumu “Bir Yunan teknesinin Kıbrıs'a ne getireceğini umuyordunuz ki? Noel Baba'dan hediyeler mi?” diyerek açıklar (Jones, 1964:67). EOKA ilk defa yüzünü 1 Nisan 1955 akşamı gösterir ve Kıbrıs'ta yer yerinden oynar. Gece 03.00'de önce elektrikler kesilir, daha sonra da bombalar patlar, Lefkoşa, Limasol, Mağusa'da (Durrell, 1992:202) makineli tüfekler rasgele ölüm saçar, işyerleri, İngiliz bankaları havaya uçurulur (Emilianides, 1963:113). Grivas ise bütün bu olup biteni Lefkoşa'da gizlendiği evde koruması Gregoris Louka ile zevkle takip eder (Foley, 1964:33). Ayrıca adanın her bölgesinde EOKA bildirileri dağıtılır ve EOKA'nın amaçları açıklanır (Halkın Sesi, 2 Nisan 1955);

“Hürriyetimizi kendi elimizle ve kanımız pahasına da olsa kazanmaya hazır olduğumuzu bütün dünyaya göstermemiz zamanı gelmiştir...”

Grivas ortaya çıkan bu durumu “Düzensiz savaş stratejisi özelliği olan bir savaş stratejisi değildir. Uygula*Nacak* pek çok strateji vardır.” (August, 1986:69) diyerek açıklar. Temmuz 1955 tarihinde gazetecilere bir açıklama yapan İngiliz Polis Müdürü EOKA ile ilgili bilgi sahibi olmadıklarını açıklarken Grivas bunun temelinde gizlilik prensibinin bulunduğunu belirtir (Foley, 1964:7). Ancak bir iddiaya göre EOKA'nın kurulduğu daha önceden en azından Rum işçi sendikası AKEL tarafından tespit edilmiş ve bir takım tedbirler de alınmaya başlanmıştı (Erdoğan Tilki ile 10 Temmuz 2003'de Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...AKEL'e üye olduğumuzda orada bize 'Kıbrıs'ta Türkçülük, Rumculuk olmaması için, Kıbrıs İşçiler Birliği'nin hakkını korumak için yemin ederim.' diye yemin ettirdiler. Bizi daha sonra haftada iki defa kursa çağırdılar... Bir gün oradaki AKEL'ci Rumlardan birisi 10 kişiyi özel olarak toplantıya çağırdı. O güne kadar yüzünü örtmeyen kişi o gün maske yaptı ve yüzünü örttü ve 'Arkadaşlar size önemli bir haberim var. EOKA diye bir örgüt kuruluyor. Bu örgüt zenginlerin parasıyla fakirleri susturmak için kuruluyor ve zannedersen bunların hedefi biz olacağız' dedi. Bizden kastettiği ise sendika ve işçiler. 'Bunlar şu anda silahlanmaktadırlar. Korkunç silah getirdiler. Biz de kendimize göre silah getirmeliyiz' dedi ve 8-10 kişinin ellerine isim ve adres verdiler ve 'o yerlere gidin' dediler. Ben de 2 arkadaşla beraber 28 yere gittim Bunların hepsi Rum'du. 14 bin Kıbrıs Lirası topladım. Bu para toplandı ve merkeze iade edildi...”

EOKA'nın adada silahlanma ve Türkleri top yekûn imha etme faaliyetlerine girişebilmek için faaliyetlerini hızlandırması üzerine Türk tarafında da kendilerini bu saldırılara karşı nasıl koruyacakları konusunda arayışlar başlar (Milliyet, 10 Haziran 1995);

“Önce, kendi düşüncesinde olmayan Rumları hunharca öldürdü EOKA. Sonra sıra Türk polisler geldi. Tehlike aşıkardı, İngilizler sindirildikten sonra EOKA top yekûn Türklerin üzerine gelecekti. Hepimiz ruhen direnişe hazırдық, ama harekete geçmemiz imkansızdı. Ne silahımız, ne cephanemiz, ne de paramız vardı. Bir gün bile barışçıl umutlarımızı yitirmemiş, savaşa yatırım yapmamıştık.

EOKA gibi organize, teçhizatlı, Grivas liderliğindeki bir gerilla teşkilatına borudan yapılmış silahlarla nasıl direnirdik?”

İlk Örgütlenme Faaliyetleri

EOKA'nın önce İngilizlere, sonra da Türklere ve neredeyse kendilerine yardım etmeyen ve Rumlar da dahil herkese karşı giriştiği tedhiş hareketleri karşısında Kıbrıslı Türkler de önce çok küçük çaplı ve bölgesel örgütlenmelerin içerisine girmeye çalışırlar (Mustafa Tunçalp ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme) ;

“Bizim zamanımızda da Kıbrıs Türk Fedailer Birliği vardı. Volkan yeni yeni ortaya çıkmıştı. Duvarlara ‘Kıbrıs Türk’tür Türk Kalacaktır’ yazıyorduk. Daha küçükken Rum okulunu basıyorduk mahalledeki. Mahallede arkadaşlarla kurmuştuk Kıbrıs Türk Fedailer Birliği’ni. Kıbrıs Türk Fedailer Birliği diye mahallenin duvarlarına yazılar yazıyorduk. İmza yerine de ‘Başkan Türk’ diye imza atıyorduk. Hatta ‘Kim bu Başkan Türk’ diye Dr. Küçük kızdıydı bize o zaman...”

Bu teşkilatların dışında Kıbrıs Türk halkı da münferit teşkilatlanmaların içerisine girer ve Türk tarafında bu faaliyetlerle ilgili ufak tefek kıpırdanmalar başlar (TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme);

“1 Nisan 1955 öncesi Rumların böyle bir hazırlık içerisinde olduklarını sezinliyorduk, hissediyorduk. Rum gazetelerinin yazıları, Rum ileri gelenlerinin beyanatları böyle bir mücadeleye girişecekleri izlenimini veriyordu. 1 Nisan 1955 akşamı - ben Lefkoşahıym ve Lefkoşa’da kalıyorum - o gece yarısı muazzam bir gürültüyle uyandık. İngilizlerin kışlası olan Woosley Barracks var orada ve ona bomba koydular. Bir çok yerler ve elektrik şebekelerine bomba koydular ve ertesi gün halk ne var, ne oluyor diye merak içinde sokaklara döküldü ve işin mahiyeti öğrenildi. EOKA kuruldu ve Rumlar Enosis için İngilizlere karşı faaliyete geçti. O zaman Türklerin bir kuruluşları yok. Bir başıbozukluk devam ediyor. Bazı vatanını seven milliyetperver gençler kendi aralarında toplanarak küçük küçük dernekler kurarak mücadeleye katılma kararı aldılar. Bunların başında da Karaçete, 9 Eylül Cephesi ve bilahare Volkan isimli teşkilatlar kısa aralarla ortaya atıldı. Burada tabii kendilerini koruyan bir hamî, bir devletleri yoktu o zaman...”

Bu dönemde meydana gelen en ilgi çekici gelişmelerden birisi de EOKA tedhişine tepki göstermek üzere Türkiye’de Türk Kıbrıs Müdafaa-i Hukuk Cephesi isimli bir organizasyon yapıldığı iddialarıdır. Dönemin Başbakanına 25 Ağustos 1955 tarihinde gönderilen Celalettin Sorgunç imzalı bir mektupta böyle bir oluşuma gidildiği ileri sürülür (Başbakanlık Arşivi. 030. 01. 36. 218. 2);

“Bugüne kadar bizim de soğukkanlılıkla takip ettiğimiz Kıbrıs olayları gösteriyor ki gerek dahilden ve gerek hariçten bir yabancı devlet olan Yunanlılar

tarafından desteklenen istilacı bir teşkilat kurulmuş olup bu teşkilatın İngilizlerin gözü önünde bugün adada mevcut olduğu da bir hakikattir. İngiliz idaresi meşhur soğukkanlılığıyla durumun inkişafına intizar vaziyetinde dura dursun günün birinde belki öyle bir hal olur ki canı, namusu ve malı ile ada içindeki Türk halkı kendilerine emanet edilen bu İngiliz idaresi artık vaziyete müdahale edemez duruma düşebilir ve belki adadaki üslerinin, silah ve mühimmatının da bu teşkilat tarafından ele geçirilmesine seyirci olmak vaziyetinde kalabilir. Hükümetimizin bigane kalamayacağı böyle feci bir duruma müdahalesi de belki gecikebilir. Onun için milletçe özel tedbirler almaya ve meşru müdafaa için mukabil bir teşkilat kurmaya lüzum hasıl olmuştur. Bu teşkilatımız ne EOKA, ne de benzerleri gibi bir teşkilat değildir. Sırf adadaki masum halk tecavüze maruz kaldığı takdirde müdafaa-i nefis ve müdafaa-i hukuk için kurulmuştur. Bir intikam ve kin hissi gütmeyen ve bilakis bu caniyane hareketlere katılmayan adalı diğer hemşehrilerini de bütün hürriyetleriyle korumayı hedef tutan bir teşkilattır. Ben şahsen memleketime olan hizmetimi tamamlamış olmakla beraber ölünceye kadar milletimin malı olduğumdan Kıbrıs davasındaki bu gönüllü teşkilatı için kendimi bir numaralı kumandan ilan ediyor ve bu suretle muhtelif yerlerdeki gönüllüleri teşkilatlandırmak ve onlarla birlikte hizmete koşmak vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Bu vesile ile Kıbrıslı Türk kardeşlerime büyük atamızın millete ve gençliğe hitabelerini bir kere de burada hatırlatırım. Kıbrıs Türk halkının katliam korkusuyla köylere akın ettiklerini gazetelerde okuyoruz. Bunlara tavsiyelerimiz, mecbur olmadıkça kıllarını bile kıpırdatmadan yerlerinde topluluklar halinde kalmalarını ve fakat müdafaa i nefis için de hazırlıklı bulunmaları ve ada İngiliz idaresi izharı aczettiği anda yine büyük atamızın bir Türkün on düşmana bedel olduğunu ispat etmeleri ve tarihimizin şeamet dolu örneklerine bir çoklarını daha katmalarındır. Aynı zamanda adadaki Türk dostu halka da bu olaylara katılmayarak ve karışmayarak yerli yerlerinde oturmalarını ve iş güçleriyle meşgul olmalarını tavsiye ederiz. İstiklal Harbi'nde de kendilerini yakinen tanıdıklarımıza bu defa sıkı durmalarını arzuladığımızı bildiririz.”

Aynı günlerde kendi aralarında örgütlenmeye çalışan ve bir şeyler yapmanın gerekliliğine inanan Kıbrıslı gençler, Türkiye'de de böyle organizasyonların içine girerler ancak bunlar son derece etkisiz ve duygusal çabalardan öteye gitmez (Ortam, 7 Şubat 1996);

“Biz, Dr. Burhan Nalbantoğlu, Ben (Dr. Kaya Bekiroğlu) ve bir de Türkiyeli İsmet Balay - ki mühür hala ondadır - İstanbul'da “Mağusa” adlı gizli bir teşkilat kurduyduk 1950'lerde ama öyle kaldı. Türkiye'nin Kıbrıs Türkleriyle ilgili tutumu karşısında depresyona girdiydik. Burhan, Atatürk'ün teşkilat kurmuş adamlarından Hüsamettin Togaç Paşa'ya (o zaman çok yaşlı ve emekliydi) gidip danışmıştı böyle bir teşkilat için. O da ‘Kurun. Vatanınız için her şeyi yapın. Türkiye, mürkiye dinlemeyin’ demişti.”

Kıbrıs'ta kendi aralarında toplanan bu küçük grupların faaliyetleri öncelikle bildiriler dağıtmak ve duvarlara sloganlar yazmakla sınırlıdır (TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme);

“...Bunlar tabii çok küçük gruplardır. Kendi imkanlarıyla elde ettikleri silahlarla, tabancalar veya el yapımı bombalarla müdafaaaya yönelik bir takım hareketler yapıyorlar ve bu Kıbrıs Türk halkına moral veriyor...”

Mahalli teşkilatlanma bağlamında Kıbrıslı Türkler neredeyse köylerde bile münferit teşkilatlanmaların içerisine girer (Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme);

“55 olaylarına gelmeden önce biraz daha geriye baktığımızda Kıbrıs Türkü'nün mayasında, ruhunda bir mücadele ruhunun yattığını görmek mümkündür. Neden? 1878'de Atatürk Meydanı'nda Türk bayrağı gönderden indirilirken ve İngiliz bayrağı göndere çekilirken o günü yaşayan dedelerimizin ağzından duyduk bunu. Gayet üzgün, başları öne eğik ama böyle birbirlerine 'Evet Osmanlı gitti ama yine gelecek' derler. Düşünün ki bu 1878 ve 1960'ta Cumhuriyet ilan edilir edilmez Türk Alayı sancağıyla beraber Mağusa'ya ayak bastı ve büyük bir mutluluk duydu Kıbrıs Türkü bu kadar yıllık hasretten sonra. 1878'i müteakip tabi Rumlar devamlı olarak adanın Yunanistan'a ilhakını talep etmeye başladılar pervasızca. Kıbrıs hiçbir zaman ne Rum'un, ne Yunan'ın yönetimine girmiş bir adadır. Bir kere Kıbrıs'ın Akdeniz'e kıyısı olan bir çok ülkenin istilasına uğradığı bir gerçektir ama Yunanistan buralara asla gelmemiştir, gelememiştir...”

Köylerdeki teşkilatlanmalara en güzel örnek Komikkebir köyünde yaşananlardır. Kendi aralarında “Üç Ok” adıyla teşkilatlanan insanlar iptidai usullerle çoğalttıkları bildirilerle seslerini yükseltmeye çalışırlar (Halkın Sesi, 19 Haziran 1997);

“Biz Türkler, binlerce çeşit ümmete, binlerce yıl efendilik yapmış, içi dışı gibi doğru, gözü pek bir milletiz. Bizler hiçbir zaman karşımızdakini efendi olarak görmemiş ve görmek istememiştir. İnönüler, Sakaryalar, Dumlupınarlar her zaman bunların canlı misalidir... O halde, yapılacak tek çare var: Birlik kurmak. Aslanların hala ölmediğini karga sürülerine göstermek. Biz ne şeytan külahlı bir papaza, ne baldırı çıplak bir efzona benzeriz. Yedimizden yetmişimize kadar ölümün peşinden koşan insanlarız. İcap ettiğinde ne tatlı yuvamızı ne de canımızı düşünürüz. Tek düşüncemiz vatanımızdır...”

Bu dönemde ortaya çıkan “Kara Çete” isimli teşkilatta yapılanlar sokak kabadayılığından başka bir şey değildir ve Türk bölgelerinde yaşayan tek tük Rum aileleri taciz etmek ve bunları Rum bölgesine göndermekten ileriye geçmeyen başıbozuk, disiplinden uzak hareketlerdir. Bir iddiaya göre ise Karaçete'nin ilk icraatı 1956 yılı içerisinde Lefkoşa'nın Türk kesiminde bulunan Ermeni ve Rumlara ait dükkanların soyulması ve ardından da yakılmasıdır (Ortam, 10 Mayıs 1996). Karaçete'yi oluşturanlar ise daha çok kasaplardır (Erdoğan Tilki ile 10 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme) ;

“...O devirde polis, asker yoktu da bir şey olduğunda kasaplar devreye girerdi. Rum tarafına yürüyüş yapılacaksa Türk kasaplar kanlı elbiseleriyle ve bellerinde bıçaklar en önde Lefkoşa'da kasaplar, Larnaka'da balıkçılar devreye girerdi. Larnaka'da balıkçılar babaydı. İskele'de, Mağusa'da da bölgeye göre kimseler vardı. Herkes o tarihte Rumlara karşı içinden geldiği gibi savaş yapardı. O tarihte Volkan diye, Karaçete diye ortaya çıktılar. Kırıcı, dökücü patronsuz kişiler bunlar. Yani başlarında bir şey olmadan ferdi yani. Böyle mahalli şeylerde 15 tane genç galeyana gelirdi, kendisine bir isim verirdi. Patronsuz, koordinatsız ama milliyetçiydi bu adamlar. Ancak o tarihte Türk idaresi yoktu, Türk polisi yoktu. Derdini anlatacağın bir idare yoktu. Köylerde bir hacı, bir hoca var. Onlar da maaşları artsın diye İngiliz'in ağzına bakar. Cesaret edip onlarla konuşamazsın çünkü maaşlarını İngiliz ödüyor. Onun için 10-15 tane milliyetçi genç, bir araya gelirdi. Kendi çaplarında yakma, kırma buna benzer şeyler. İşte böyle Volkan dediler, Karaçete dediler ve sağdan soldan biraz silah buldular. Kimisi silahları sattı ve parasını yedi. Yürütemediler yani. Açık verdiler ve daha sonra TMT başlar...”

İlk dönemde sokak çatışmaları olarak başlayan ve sokak kabadayları gibi davranan kasapların ve kasap çıraklarının hareketleri daha sonra Türklere yönelik şiddet hareketlerinin sistemli hale getirilmesiyle yeni bir boyut kaza*Nacaktır*. Karaçete'nin bu ismi almasında etken ise o dönem özellikle yazlık sinemalarda oynayan aksiyon filmleridir (TMT mensubu Erdoğan Tilki ile 10 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...Bunlar Rum tarafında sinemaya giderlerdi ve Superman gibi filmler seyredilerdi. Filmden sonra Türk tarafına geçince de filmde gördüklerini yapmaya çalışıldılar. Karaçete ismini o filmlerden aldılar. ‘Black Bandit’ diye bir filmden aldılar. Milliyetçi bir gençlikti hep bunlar...”

Volkan'ın Faaliyetleri

EOKA'nın tedhiş, terör, baskı ve yıldırma hareketlerine karşı daha sonra Şakir Özel'le beraber Dr. Fazıl Küçük'ün gayretleriyle 1955 Nisan'ında Volkan'ın nüvesi oluşturulur. Kıbrıs Türk'tür Partisi Genel Başkanı olduğundan faaliyetleri perde arkasından “hayatının en verimli yıllarını tek başına, cemaatin en yıpratıcı mücadelelerine hasretmiş olan” (*Nacak* gazetesi, 27 Kasım 1959) Dr. Küçük idare ederken, mobilyacı Şakir Özel yöneticilik ve başkanlık yapmaktadır (Kemal Mişon ile 11 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme).

Teşkilatta Asker Selçuk adıyla anılan öğretmen H. Selçuk Osman da eğitimci olmanın avantajlarıyla insanları bilinçlendirir, bildiriler hazırlayarak EOKA'nın gerçek yüzünü göstermeye çalışır. Teşkilatın askeri kanadını yöneten ise Kemal Mişon'dur. Aynı örgütlenme faaliyeti Mağusa'da da devam eder ancak Volkan teşkilatının üye sayısı 60-70 civarında kalacaktır ve faaliyetleri de son derece kısıtlıdır ve dağıttığı bildirilerle varlığını gerek Rumlara ve gerekse Kıbrıslı

Türklere duyurmaya çalışır. Ancak gerek Volkan ve gerekse daha sonra TMT'ye kadar kurulacak olanlar küçük gruplar etkisiz örgütlerdir (Kıbrıs Postası, 15 Kasım 1986);

“...Bunlar daha ziyade kişisel gayretlerle kurulup kendi bölgelerinde eylemler ortaya koyan örgütlerdi. Her birinin içindeki 5-10 kişi kendilerine göre faaliyetler yapıyorlardı ama dolaylı olarak partinin (Kıbrıs Türk'tür Partisi) koordinesi altında görünüyorlardı. Örneğin zaman zaman bana veya Dr. Küçük'e bilgi vererek 'Şunu keselim, bunu yapalım, şurayı yakıp yıkalım, vs.' diye bilgi veriyorlardı. Ancak henüz daha ne yapılacağı tam olarak organize edilmiş değildi...

“Her Türk Bir Volkandır” parolasıyla Volkan'ın kurulduğunu Kıbrıslı Türklere duyurup moral vermek ve “Kıbrıs'ta Taksim” tezini savunabilmek amacıyla Eylül 1955'ten itibaren ilk bildirimler Lefkoşa'da gizlice dağıtılır (Kıbrıs Postası, 15 Kasım 1986). Volkan bildirimlerinde öldürülen her Türk'e karşılık 5 Rum öldürüleceği söylene de Volkan'ın elinde bunu gerçekleştirecek silah gücü yoktur (Ortam, 22 Nisan 1992);

“Volkan'ın hiç silahı olmadı. İki temel faaliyeti vardı: Bildiri dağıtma ve bomba. Rumların bir tahrik ya da bir Türkü öldürmelerinden sonra hemen 'Kanı yerde kalmayacak' diye beyannameler dağıtırlardı. Ama bir, iki, bekleriz ve bir şey olmaz. Üç, beş bekleriz ve bir şey olmaz. Belli ki ortaya atılırken pek hesabını yapmamışlar olayların.. Sadece beyanname dağıtacak güçleri vardı. Selçuk Osman oturur daktilo ile bildiri yazıyor, gazeteler de buna yer verirdi. 'Bir Türk'e 5 Rum' diye ateşli, öfkeli çıkışlar yapar, sonra da tıs yok. 'Dişe diş, kana kan' diye hesap soracaklarını ilan ederler. Bekleriz arkasından bir şey olmazdı. Sonra yavaş yavaş meydana çıkacaktı ki, bunları yapacak ne elemanları ve ne de güçleri vardı...”

Rum Ethnos gazetesi ise Volkan mensuplarının bir hareket esnasında birbirlerini tanıyabilmek için kendilerine özel kimlik kartları taşıdıklarını yazar (*Nacak*, 13 Ekim 1961). Oysa Kıbrıslı Türkler henüz teşkilatlanma aşamasındadırlar (Gülten Tilki ile 18 Mayıs 2003 tarihinde Anamur'daki evinde yapılan görüşme);

“Olayların patlak verdiği o dönemde Ortaköy'de oturduğumuz mahalleye geldiler. “Cesur, gözü pek adam lazım bize” dediler. Toplantılarımızı hep hiç kimsenin ilgisini çekmeyecek yerlerde yapardık. Yaptığımız mitinglerde “Ya Volkan Ya Ölüm”. “Ya Taksim Ya Ölüm” diye bağırır, “En Büyük Desteğimiz Anavatan, Onlara Güvenimiz Tamdır. Hürriyet İmtiyaz Değil Haktır. Hakkımız Çiğnenirse Tarih Üçüncü Bir 9 Eylül Görmeye Hazırlansın. Esaretten Bıttık Usandık. Türk Öldürülür Fakat Mağlup Edilemez. Yaşasın Volkan, Kahrolsun EOKA “ şeklinde pankartlar taşırdık.

Kıbrıslı Türk Komandolar

25 Haziran 1955 tarihinde Kıbrıs Radyosu'nda yayımlanan bir haberle kamuoyuna duyurulan bir kararla adadaki tedhiş olaylarıyla mücadele etmek üzere Kıbrıs'ta yeni bir polis ihtiyat birliğinin kurulmasına karar verilir. Bu özel birlik Lefkoşa yakınlarında konuşlandırılacak, özel teçhizatla donatılacak ve birliğin komutanlığına İngiliz sömürgelerinde bu konuda tecrübe kazanmış bir İngiliz subayı getirilecektir. EOKA'nın özellikle kırsal bölgelerde ve dağlarda son derece etkili olması üzerine Eylül 1956 tarihinden itibaren Mağusa'daki Polis Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışması planlanan yeni bir teşkilatlanmaya gidilir ve komando teşkilatı ortaya çıkar (Foley, 1964:50-105).

Daha aktif, dinamik ve mobil bir polis teşkilatı kurmayı planlayan İngiliz idaresinin asıl niyeti Türk gençlerinden oluşan bir vurucu tim kurmaktır ve en önemli gayesi EOKA mensuplarını avlamaktır (Foley, 1964:50). Grivas'ın ifadesiyle “doğru zamanda inisiyatifi ele almakta kolaylık sağlamak üzere kurulan” (Demirağ, 2000:50) bu birlikle ilgili olarak durum böyle olunca müracaat eden Rum gençlerinin isteklerine ret cevabı verilir. Ayrıca EOKA da yayınladığı bildirimlerle bu teşkilata Rumların girmesine izin vermediğini açıklayınca istekli Rumlar da geri adım atmak zorunda kalırlar (Demirağ, 2000:171).

2 Eylül 1955 tarihinden itibaren Komandolar adını alan bu motorize birliğin kadrosu daha sonra Türklerden seçilen 5 subay, 1 başçavuş, 2 çavuş ve 3 onbaşından oluşur ve kadroda böylece toplam 600 Türk genci görev yapmaya başlar (Sayıl, 1985:176). Bu polis teşkilatına girenlerden birisi de TMT için Anamur-Ozanköy (Kazafana) arasında silah naklini gerçekleştirenlerden Kemal Sahilboylu'dur (TMT mensubu Kemal Sahilboylu ile 15 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme);

“...1955 yılında bu yardımcı polislik işi çıkınca da polisliğe yazıldım. Böyle 10 Ekim 1955 tarihinde Auxiliary Police olarak yazıldım. Burada 7 ay kadar falan görev yaptım. Kenya'dan gelen bir İngiliz yüzbaşı vardı. Özellikle EOKA'cıların yakalanmasına yardım edecek, onların izlerini takip edebilecek kişilerin yetiştirilmesi için kursa yolladılar bizleri. Bizlerin arasından bir seçim yaptılar ve ben de seçilenler arasındaydım. Girne'de yazıldım ve daha sonra bizi Kenya'ya götürdüler... Dağlarda eğitim yaptık. Daha sonra safaride eğitim yaptık... Buradaki kursta Mehmet Emin, Trabezalı kasap Ahmet Beyaz, Teknecik'ten Ziya, Hüseyin Sadrazam ve Silikulu İbrahim diye toplam 6 kişiydik... O zamanki Kıbrıs Genel valisi bile bize emir veremezdi o zaman bize. O zamanlar bir çok operasyonlar yaptık...”

İyi karakterli, yüz kızartıcı suçlardan mahkum olmamış, 18-30 yaşları arasındaki Türk gençleri bu yeni teşkilatlanma için kaydedilir ve personel göreve başlar (Ortam gazetesi, 22 Nisan 1992). İyi derecede İngilizce ve Rumca konuşan ve İngiliz üniforması giyen bu birlik o günün şartlarında oluşturulan ve TMT'nin nüvesini teşkil eden Volkan'ın direktif ve yönlendirmeleriyle

EOKA'nın korkulu rüyası olur (Kemal Sahilboylu ile 15 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme).

Türklerin ikna edilerek, rüşvet verilerek veya zorla İngilizlere yardım ettiğini düşünen Grivas, İngilizlerin de Türklerin faaliyetlerine göz yumduğu düşüncesindedir. Doğal olarak Kıbrıslı Rumlar da İngilizlerin polis teşkilatı içerisinde Kıbrıslı Türklerle anlaşma yaptıkları ve kendilerine karşı oldukları düşüncesindedirler. Öte yandan EOKA da İngiliz idaresiyle Kıbrıslı Türklerin işbirliği ve ittifak içerisinde oldukları iddiasıyla 15 Temmuz 1958 günü "Anglo-Türk İşbirliği" başlığıyla özellikle bu teşkilat içerisinde görev yapan Türk polisleri hedef alan sert bir bildiri yayınladı (FO371/136280.208512).

Başarılarla dolu bir safahat geçiren bu polis teşkilatının arkasında ise artık TMT vardır (Erdoğan Balcılar ile 10 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

"1956'da Special Constable olarak görev yaparken Sorgulama Kısmı'nda görevliydim ve çatışmalarda getirilenler arasında Türkler de vardı. Ben onların üzerlerini arar, taş, bıçak, vs. varsa gizlice alır ve kendi cebime koyarak ortadan kaldırırdım. O dönemde herkes kendi başına hareket ediyor, ancak bir noktada birleşiyordu; Rum'a karşı koymak."

Ancak yeni bir teşkilatlanmaya gidilmesi ve sadece Kıbrıslı Türklerin bu polis teşkilatına alınmasında İngiltere'nin kendi üzerinde oluşan EOKA baskısını azaltma gayretleri de bulunmaktadır (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

"...O kadar hesaplı hareket edildiğini ben bilemem ama biz böyle bir kapı açılır açılmaz Dr. Küçük ve ben teşvik ettik. 'Yazılın' dedik. Niçin? Çünkü yegane silah kaçırabileceğimiz ve silahımızla geri cepheye çekilebileceğimiz bir kuruluştu ve silahımız yoktu. İngiliz bunu neden yaptı? İngiliz korunmaya muhtaçtı. Rum'a artık güveni kalmamıştı. Türklerden polis yapmak suretiyle bu korumayı elde etti. EOKA terörünün bize de sıçraması zaten beklenirdi ve işin ilginç tarafı EOKA'nın Türklere saldırısı bu özel polislerle başlamadı. Dağdaki, bağdaki çobanı öldürmekle başladı. Sivil halka saldırmakla başladı ve birkaç polise de sıçradı. Dolayısıyla İngiliz 2 halkı ayırmak için bunu yaptı meselesi doğru değildir Türklerin İngilizlere yardım ettiği meselesi de doğru değildir. Müşterek bir düşman vardı. Enosis yapmak istiyorlardı. İngiliz istemiyordu, biz istemiyorduk. Dolayısıyla o günlerde İngiliz'le işbirliği değil, İngiliz'in yanında görünmek, Rum'un yanında görülmemek doğal bir şeydi. Rum'un yanında görülemezdik çünkü Enosis istemeyen herkes bizim milli düşmanımızdır ve ihanetle suçla*Nacaktır* diye saldırdılar. Bizim Enosis'e evet demeyeceğimizi zaten biliyorlardı. Dolayısıyla biz doğal düşman olarak ilan edildik. Rum komünistler Enosis istemiyorlardı o günlerde. Onlar doğal düşman ilan edildi ve komünistleri epeyi öldürdüler. Dolayısıyla bir güvenlik meselesiyle karşı karşıyaydık. İngiliz bizden yana görülmekle ve bizim polislerimizi, bizim insanımızı polis yapmakla o güveni, o güvenceyi temin ediyordu. Bizim

İngiliz'in savaştığı Enosis'e karşı tedbirli olmamız gerekirdi. Biz de kabul etmiyorduk. Dolayısıyla bizim de bunun yanında olmamız doğaldı çünkü bizi davet bile etmemişti. Yani bağımsızlık mücadelesi verilmiş de Türkler İngilizlerden yana bağımsızlığa karşı çıkmıştır diye işi yozlaştıranlar vardır. Halbuki Rumlar bağımsızlık mücadelesi vermedi, Enosis mücadelesi verdi. Bu mücadeleyi verirken komünistleri düşman bildi. Rum komünistleri ve bizi yanına almadı. Dolayısıyla bunu iyi değerlendirmek lazımdır...”

Bu arada, TMT'nin Kıbrıs'ta kurulmasından takriben 6 ay sonra İngiliz polis teşkilatı bünyesinde oluşturulan TMT istihbarat birimleri, İngiliz polisinin adadaki İngiliz Genel Valisi'ne gönderdiği asayiş raporlarının birer suretini de önce TMT lideri Albay Vuruşkan'a, oradan da Dışişleri Bakanlığı kuryeleri yoluyla Ankara'daki merkeze ulaştırmaktadır (Mücahit dergisi, 1 Ağustos 1988:10). Söz konusu bu polis kuvvetlerine Kıbrıslı Türklerin girmesi konusunda farklı düşünceleri olanlar da bulunmaktadır (TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme);

“Kimilerine göre, deniliyor ki İngilizler, Türkü-Rum'u kapıştırmak için yaptı (bu örgütlenmeyi). Bence o değildir. Öyle bir şey yoktur. Zaten Türk polisinin sayıca artırılmasının sebebi Anayasa gereğidir. Polis kuvvetlerinde %40 Türkler, %60 Rumlar olacaktı. Memurlarda %70 Rum, %30 Türkler olacaktı. Yani polislerde bu %10 daha fazlaydı. Komandolar ek kuvvetlerdir. İngilizler hem komandoları, hem de özel polis kuvvetlerini oluşturdu. Arada Rumlar da vardı ama EOKA onları bertaraf etti. Bu kuvvet tabii Rumlara karşı kurulmuş bir kuvvetti. O aşık bir şeydi ancak özellikle İngiliz'in yapabileceği fazla bir şey yoktu. Türk de buna hazırdı ve Türk de istiyordu Rum'a karşı mücadele vermek için. Dolayısıyla bu saflara Türk koşarak geldi. Yani hem kendisini korusun, hem karşı tarafı, Rum'u kontrol altına alsın, bilgi alsın ve aktarsın. Zaten bu komandolar arasında, polisler arasında epeyi TMT mensupları da vardı.”

Bir başka görüş ise İngilizlerin yeni oluşturduğu bu polis kuvvetine giren Kıbrıslı Türklerin polis teşkilatından ziyade TMT'ye son derece yararlı olduğu şeklindedir (Nevzat Uzunoğlu ile Girne'de 13 Temmuz 2003 tarihinde yapılan görüşme);

“O zaman polis teşkilatı Rum ve Türklerden teşekkül etmiş ve büyük bir ekseriyeti de Rum. Bunlardan bir çoğu EOKA'cı. Şimdi bir çok karakollara, oraya buraya nöbetçi koymak lazım. Rum polis koyamazlar çünkü İngiliz'in itimadı yok. Mecburen Türk polisler, yardımcı polisler aldı İngilizler ve Türk polislerin oraya gelişi EOKA'ya karşı İngilizleri korumak maksatlıdır. Bu polislerin TMT'ye yardımları çok oldu. Mesela her silah çıkarmada etrafı ablukaya alan Mobile Reserve denilen seyyar polis kuvvetleridir. Oradaki karargahı idare eden polis komutanı, kerkenez ışıklarını yakan polis komutanı ve bunlar TMT'ye alınmış Türk polisleridir.”

Ancak Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulma yolunda başlatılan ikili görüşmeler sonrasında bu Komando Birliği 1959 yılı sonunda lağvedilerek

personelin çoğu 400 İngiliz Sterlini ikramiyesi ödenerek emekliye sevk edilir (Ortam gazetesi, 15 Kasım 1991).

9 Eylül'ün Faaliyetleri

Volkan örgütlenmesi sonrasında teşkil edilen örgütlerden birisi de 9 Eylül isimli olanıdır. 9 Eylül teşkilatı ile ilgili olarak ortaya çıkan isimler ise Ulus Ülfet, İsmet Beyoğlu, Kubilay Altaylı ve Mustafa Ertan Celal'dır ki bu 4 kişiyi trajik bir son beklemektedir. Bir evde bomba yapmak üzere toplanan ve tek düşünceleri EOKA'cılara gereken dersi vermek, Türklere yönelik saldırılara karşı öfkelerini azaltabilmek olan söz konusu 4 kişi beklenmedik bir infilak sonrasında hayatlarını kaybederler (Halkın Sesi gazetesi, 10 Eylül 1957). Öte yandan, bildiriler dağıtarak Türklerin moralini yüksek tutan bu küçük grupların halk arasında sadece "Teşkilat" ismi vardır. 9 Eylül Cephesi'nin 29 Eylül 1957 tarihli bildirisinde de bunu görmek mümkündür (KTMA, TMT Bildirileri);

"Her şeyden önce bilinmesi lazım gelen bir şey varsa, o da teşkilatımızın tecavüzkar bir mahiyet taşımadığıdır. Bu teşkilat Kıbrıs'ın Türk halkına yapılması muhtemel herhangi bir tecavüzü veya haksızlığı herhangi bir kaynaktan gelirse gelsin, icabında zor kullanarak akım kılmak için kurulmuş ve en başta gelen gayesi adadaki Türk varlığını korumak olan ve Kıbrıs Türk'ünün kendi bağından kopmuş yüce bir kuvvettir..."

Ancak Kıbrıslı Türkler arasında ortaya çıkan bu örgütlenme de profesyonel EOKA karşısında çok fazla bir şey yapamaz (Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de gerçekleştirilen görüşme);

"(O dönemde) Türkler doğal olarak İngiliz'i tuttular. Bu sefer EOKA Türklere de yöneldi. Her öldürülen Türk büyük bir hadise oldu ama bunun karşılığı mutlaka verildi. Ancak henüz bir ünite yok, bir teşkilat yok. İnsanların içinden geldikçe bunları yapıyorlar. Kimsenin askeri bilgisi yok. Silahtan, bombadan anlayan yok. Milliyetçi gençler böyle silah yapmaya çalıştılar ama ilkel silahlar tabii bunlar. Bir araya gelmeye çalıştılar. Yıl 1955 ve örgüt yok. Karaçete var, Volkan var. Hatta bunların içerisinde benim 2 arkadaşım da infilak etti ve şehit oldular. Feci şekilde yandılar ve öldüler... Bunlar aslında örgüt değildi. Birkaç kişi işte içlerinden gelmiş. Mesela Limasol'daki örgütün adı yok."

Karaçete mensuplarıyla mukayese edildiklerinde 9 Eylül mensuplarının daha eğitilmiş ve bilgili gençler oldukları, ancak profesyonel olmadıkları anlaşılmaktadır (Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme);

"...Volkan aynı, 9 Eylül aynıdır. Yani bu kendi aralarında bir prensip işidir. Yani inandığınız bir şeyi ifa ederken, o planınızı gerçekleştirmeye çalışırken size uyum sağlamayan arkadaşlarınız olursa ne yapacaksınız? Kavga etmezsiniz de tamam siz yolunuza, biz yolumuza. Öyle bir ayrılık var. Hedef aynı. Hiç ayrılık, gayrılık, birbiriyle çatışma yok..."

TMT'nin Kıbrıs'ta Kurulma Aşaması

Diğer organizasyonlardan farklı olarak Türk Mukavemet Teşkilatı'nın tesis edilmesi ve Kıbrıs Türkü'nün malını, canını koruyabilmek için mücadeleye başlaması Türkiye ve Kıbrıs'ta yapılan çalışmaların bir sonucudur (Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“Halk İngiliz'e ve Rum'a karşı isyan halindeydi. EOKA gibi organize bir örgütleri olsun istiyorlardı. Ancak doğru dürüst örgütlenme TMT ile başladı. Yahut ta onların (Kıbrıslı Türklerin) hareketleri liderliği harekete geçirdi ve TMT doğdu.”

Öte yandan gerek Kıbrıs'ta Kıbrıs Türk toplumunun dağılık, askeri faaliyetleri doğal olarak bilemeyen, teçhizattan yoksun olarak mukavemet hareketine başlamaları ve örgütlenmeleri, gerekse bu konuyla ilgili olarak Ankara'da yapılan askeri hazırlıklar Kıbrıs üzerinde birleşir ve TMT ortaya çıkar (Ortam gazetesi, 10 Haziran 1997);

“Ne yapılabilir diye düşünülürdü herhalde. Tabii ilk akla gelen şey oradaki Türk toplumunu Rum saldırılarına karşı kendini koruyabilecek şekilde teçhiz etmek, donatmaktı. Ve kendini savunabilmek için onu eğitmek gerekiyordu. Bundan başka bir saldırı halinde de bu saldırganların karşısına çıkacak bir vurucu güce ihtiyaç vardı. O zaman Kıbrıs tabii İngiliz hükümrânlığı altında bulunduğu için bu iş ancak bir yeraltı teşkilatı ile başarılabilirdi...”

Türk Mukavemet Teşkilatı'nın kurulma kararı ilk defa 27 Temmuz 1957'de Rauf Denktaş, Doktor Burhan Nalbantoğlu ve TC Lefkoşa Büyükelçiliği görevlisi Kemal Tanrısevdi arasında alınır (Kasımoğlu, 1977:77). Amaç öncelikle mahalli faaliyetleri bir araya getirmek, koordinasyonu sağlamak ve bütünlük içerisinde harekete geçmektir (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...Türk Mukavemet Teşkilatı'ndan önceki kuruluşlar, Volkan, ondan sonra Karaçete diye hakikaten adlarının anılmaması gereken teşkilatlar da var. Çete, Karaçete sırf halktan korkutarak para almak için 2-3 kişinin silahlı eylemi, ama isimleri kalmıştır. Tarih kitaplarında Volkan, Karaçete diye isimleri devam ediyor. Volkan tamamen gönüllülerden oluşan bir şeydi. Volkan'la TMT arasındaki fark nedir? Biz Volkan'ı siyasi görüşe paralel, o görüşü destekleyen etkin ve koordineli çalışabilecek disiplinli bir kuruluş olarak görmediğimiz için bunun içinden seçilen insanlardan 1957 Kasım ayında meydana getirdiğimiz TMT'yi süratle Türkiye'ye mal ettik, Türkiye'ye bağladık ve etkin, disiplinli, Türk komutanların sevk ve idaresinde bir kuruluş haline geldi. Onun için TMT bu mücadelede nazım bir rol oynadı diyebiliriz, ama Volkan ne yaptı? O zaman silahsız bir halkın içinde Rum'un vurup öldürdüğü Türklerin intikamını alacak eylemler yaptı. Bazen taşkınlık derecesine varan eylemler yaptı. Bir Türk öldürüldü, 2 Rum dükkanı yakıldı mesela. Halkın direnme niyetinde olduğunu, boyun eğmeyeceğini gösteren bir canlılık meydana getirdi. Yani Volkan'ı bir

yere itemezsiniz, itemeyiz. Yani ondan gelen ve artık Türkiye'ye bağlı, disiplinli bir faaliyet TMT'ne geçiş...”

Hemen akabinde Türkiye'de bu konuda ilk toplantı Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Dr. Küçük ve Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Rauf Raif Denктаş arasında Ocak 1958'de yapılır (Tolgay, 1996:30);

“Biz TMT örgütünün kuruluş çalışmalarını Kıbrıs'ta başlatmıştık. Çekirdek toprağa atılmıştı. Ama profesyonel uzman askerlerin yönetimine ve yönlendirmesine kesinlikle ihtiyaç vardı. Anavatan Türkiye'nin desteği olmadan bir yere varılmazdı. Yunanistan, EOKA'nın bilfiil arkasındaydı. Zorlu'ya bunları anlattım, subay ve silah yardımı istedim.”

Türkiye'de bu gelişmeler olurken Kıbrıs'ta Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı ilk bildirisini 15 Kasım 1957 tarihinde dağıtır (KTMA, TMT Bildirileri);

“Volkan, 9 Eylül Cephesi ve buna benzer teşkilatlar lağvedilmiştir. Bunun yerine, Kıbrıs Türkü'nün bağrından çıkmış, gerek emperyalist sömürge idaresine, gerekse Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak yolunda Enosis'i temine çalışan Rum sürülerine karşı Kıbrıs Türklerini savunma görevini üstlenmek üzere yeni bir teşkilat kurulmuştur. Bu bir saldırı değil, bir savunma teşkilatıdır. Bütün Kıbrıs Türklerini bu teşkilata destek olmaya ve bu teşkilat içinde yer almaya çağırıyoruz.”

Kıbrıs'ta Rauf Denктаş ve arkadaşları tarafından TMT ile ilgili hazırlıklar yapılırken Türkiye'de de faaliyetlere girişilir ve Milli Seferberlik ve Tetkik Kurulu Başkanı Tümgeneral Daniş Karabelen Genelkurmay'a çağrılır ve Genelkurmay 2.Başkanı Orgeneral Salih Coşkun kendisine bu konuyla ilgili olarak şunları söyler (Emekli Albay İsmail Tansu 23 Kasım 2002 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme) ;

“Hükümetten bir soru geldi. Kıbrıs'ta EOKA karşısında silahlı bir örgüt kurabilir miyiz diye soruyorlar. Siz de yarına kadar bu konuyu bir inceleyin ve ne yapabileceğinizi bana bildirin.”

Hemen akabinde Tümgeneral Daniş Karabelen, Kore'den tanıdığı Binbaşı İsmail Tansu'ya Kıbrıs'ta bir teşkilatlanma konusunda fikrini sorar. Hazırlıkların tamamlanmasıyla beraber Kıbrıs'ta TMT'yi organize edecek ve profesyonel bir çalışmanın içine girecek ekip Kıbrıs'a gitmeye hazırdır (İsmail Tansu ile 15 Mart 2003 tarihinde yapılan görüşme) ;

“Örgütün Ankara Merkez Karargahı teşekkül ettirildi. Personel, hareket, eğitim ve ikmal ekiplerinde görev alacak subaylar belirlendi. Kıbrıs'ta teşkilata alındıktan sonra Ankara'ya turist gibi gönderilecek personelin eğitimini yaptırmak için gizli özel kamplar tesisi çalışmalarımız sürüyor. Örgüt bütün kuralları ile tam bir gizli yeraltı teşkilatı olarak kurulacak ve hazırlık ve faaliyetlerini de bu suretle yürütecektir. Örgüt merkezden verilecek emre (X gününe) kadar varlığını belli etmeyecek, adından söz edilmeyecek, hiç bir bildiri yayınlamayacak ve eylemde bulunmayacaktır...”

TMT Mensuplarının Tutuklanması

1955 yılından itibaren Türk mukavemet hareketlerinde görev yapan Türkleri tespit etmeye çalışan İngiliz polisi Volkan mensubu olan ve daha sonra da TMT ile ilgileri olduğunu tahmin ettiği ve isimlerini tespit ettiği 60 civarında Kıbrıslı Türkü de çıkartılan bu “Fevkalade Ahval” yasasıyla tutuklar (Halkın Sesi gazetesi, 21 Ağustos 1958). Esasında bu Türklerle ilgili hazırlıklar çok daha önceden başlamıştır. Türklerin yakın bir zamanda geniş ölçüde silahlı bir mücadeleye başlayacakları endişesi içindeki İngilizler Kıbrıslı Türkleri kapatmak üzere bir tevkif kampı hazırlamaya başlamışlardır (Cumhuriyet gazetesi, 29 Mayıs 1958). Ancak özellikle İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği bu konuda Türkiye ile İngiltere arasında bu konudan kaynaklanan yeni problemlerin çıkmasından endişelenmektedir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçiliği de 31 Mayıs 1958 tarihinde bakanlığına gönderdiği 796 sayılı telgrafla bu kaygılarını dile getirir (FO 371/136280). Bu arada bir karara varmaya çalışan Vali Sir Hugh Foot ise İngiltere ile yazışmaları sıklaştırır ve 3 Temmuz 1958 tarihli ve 187/1/014 numaralı telgrafla bir sonuca varmaya çalışır. Ancak bu hiç de kolay olmayacaktır (FO 371/136280). Dr. Fazıl Küçük'ün Ankara'da Dışişleri Bakanlığı yetkilileriyle görüşmeler yaptığı dönemde Kıbrıs Valisi Foot bir açıklama yaparak daha önce yumuşatma politikasının bir gereği olarak serbest bırakılan 1200 EOKA mensubunun tekrar tutuklandığını açıklar (Dünya gazetesi, 24 Temmuz 1958). Ancak Vali Foot'a 3 bin imzalı bir protesto mektubu gönderen Rumlar “Emniyet kuvvetlerini bizi tevkif etmek zahmetinden kurtarmak için biz kendi arzumuz ile tecrit kamplarına gitmeye hazırız. Gelip bize yol gösteriniz” derler (Cumhuriyet gazetesi, 11 Ağustos 1958). Ayrıca aynı gün bizzat Vali Foot tarafından yapılan açıklamayla TMT kanun dışı ilan edilir. Öte yandan Kıbrıs Genel Valisi Sir Hugh Foot'un özellikle TMT mensuplarını tutuklama yönündeki talebi kendi Dışişleri Bakanlığı tarafından da pek rağbet görmeyecek ve hep çekincelerle karşılaşacaktır. Gerek Dışişleri Bakanlığı, gerekse Sömürgeler Bakanlığı 15 Temmuz 1958 tarihli telgrafla durumdan Atina ve Ankara'daki elçiliklerini haberdar ederler (FO 371/136280. 208512).

Vali Foot ayrıca durumun bir iç harp halini almaması için 40 ila 50 arasında Türkün de bu tutuklamalar sırasında göz altına alındığını ve tahsis edilen kamplara götürüldüklerini belirtir (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme) ;

“...EOKA zaten daha evvelden tutuklanmaktaydı ama TMT artık TMT olarak bildirileriyle, eylemleriyle ortaya çıkınca Rumlar İngiliz'i tahrik etmeye başladılar ‘Sen taraf tutuyorsun. Sen kanun hükümeti değilsin’ diye. İngiltere’de bunların taraftarları parlamentoda aynı baskıyı yapınca bir gecede 40-50 kişiyi yakalayıp kampa götürdüler. İşte ben onları kurtarmak için Fatih Rüşti Bey ile konuşayım diye Türkiye’ye gittim. O sırada benim 7 yaşında olan oğlum ameliyat masasında kaldı. Neticede bir süre sonra bıraktılar bunların tümünü ama EOKA’cılarla birlikte anlaşma olunca. O oluncaya kadar da epeyi eziyet, ezgi

çektiler. Bunların içerisinde işbirlikçiler vardı. Ben de biliyorum. Basbayağı biliyoruz...”

Kıbrıslı Türklerin tutuklanmaları sadece Kıbrıs'ta değil Türkiye'de de geniş yankı bulur ve Türk basını bu olaya geniş yer verir ancak bazı gazeteler tutuklananları Volkan üyeleri olarak bildirirken, bir kısmı da TMT mensupları olarak halka duyurur (*Nacak* gazetesi, 24 Temmuz 1958).

Kıbrıs'ta İlk Adım

TMT lideri Yarbay Rıza Vuruşkan da hazırlıkların tamamlanması sonrasında Ali Conan ismiyle ve İş Bankası müfettişi olarak Kıbrıs'a gider (Denktaş, 1996:37). Türkiye'den Kıbrıs'a görevli giden her subayın bir maske vazifesi ve bir kod adı vardır. TMT liderinin yardımcısı Yüzbaşı Mehmet Özden de İş Bankası müfettiş yardımcısı olarak ve “Necdet Bayazıt” (Halkın Sesi gazetesi, 9 Haziran 1997) ismiyle görev yapar ve o da maaşını Türkiye İş Bankasından alır. TMT'nin kurulmasıyla beraber teşkilata ilk katılanlar Posta Müdürü Kemal Şemiler, Dr. Fazıl Küçük, Rauf R. Denktaş, Dr. Burhan Nalbantoğlu, Avukat Osman Örek, Dr. Şemsi Kazım, Dr. Necdet Ünel, Dr. Niyazi Manyera, Dr. Orhan Müderrisoğlu, Nevzat Uzunoğlu, Baf Belediye Başkanı Halit Kazım, Öğretmen Necdet Hüseyin ve İsmail Sadıkoğlu olur (Halkın Sesi gazetesi, 9 Ağustos 1958). Dr. Fazıl Küçük “Ağrı”, Rauf Raif Denktaş ise “Toros” kod isimlerini alırlar (Kasımoğlu, 1987:87). Teşkilattaki mücahitlere genel olarak “Kurt” denilirken, görev alanlarına göre eğitimcilere “Temizlik Kurdu”, silah ikmalinde çalışanlara “Bereket Kurdu”, istihbarat işlerinde çalışanlara da “Fal Kurdu” isimleri verilir. Bu yeni teşkilat daha sonra sadece bölgesel faaliyetlerin içine girmeyecek ve bütün ada sathına yayılarak bütün Kıbrıslı Türkler için mücadele edecektir (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...TMT gerçek bir halk mukavemetidir. Kolonize edilme tehdidi altında bırakılan bir halkın boyun eğmeyeceği iddiasıyla direnmesidir. Adanın bir Türk adası olduğuna gönülden inanmış bir halkın bunu Yunan adası yapmak isteyenler karşısında direnişlidir. Doğrudan bir halk hareketidir. Bir iman hareketidir. Ben öyle görürüm. Başka türlü dayanılmaz. Başka türlü bu kadar güçlü kuvvet karşısında 10 yıl Türkiye gelinceye kadar beklenemezdi. Teslim olurduk çünkü baskı çok büyüktü. Bunu hareketin (1964) başlamasından üç beş ay sonra Kıbrıs'tan Ankara'ya, İnönü'ye gelen bir heyet ‘Artık dayanamayız. Biz bir iki ay dayanabilecek şekilde kendimizi tanzim etmiştik. Geleceksiniz diye bekledik. Gelmediniz. Bir ay daha ancak dayanırız. Daha fazla dayanamayız.’ diyor. İnönü de (cevaben) der ki ‘Siz vatan müdafaasındasınız. Biz de size elimizden gelen yardımı yapıyoruz. Vatan müdafaasında Türkün sabrı tükendiği yerde yeniden başlar. Türk iseniz daya*Nacaksınız*. Karşınızdakiler Yunan ise birbirlerine düşecekler... İsmet İnönü bize anlatmak istedi ki elden gelen yapılmaktadır.

Elden gelenden fazlasını beklemeyin. Kendinize kalmış bir direniş meselesidir. O direnişi Kıbrıs Türkü gösterdi...”

“Kıbrıs Türk Toplumunun can ve mal güvenliğini, insani ve milli haysiyet ve varlığını koruyup geliştirmek ve Türkiye'mizin güvenliğini tehdit eder durumdaki Yunan adaları zincirine yeni bir halka daha eklenmesini önlemek” (Denktaş, 1997:210) olarak özetlenebilecek Kıbrıs politikası içerisinde TMT'nin kuruluş amaçları şu şekilde sıralanabilir (Mücahit dergisi, 1 Ağustos 1998:16);

1. Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak.
2. Enosis'e ve bu uğurda yapılan girişimlerle estirilen teröre karşı durmak.
3. Türklere yapılacak saldırıları geri püskürtmek, birlik ve beraberliği sağlamak.
5. Rumlara ve İngilizlere karşı Kıbrıs Türklerinin haklarını savunmak.
6. Türkiye ile sıcak ilişkiler ve Türk toplumunun anavatana bağlılığını sürdürmek.

“İlk kuruluş amacı silahlı değil psikolojik, Gandhi'ninki gibi pasif mukavemeti benimseyip sürdüren bir teşkilat olan ve o yüzden ismi saldıran değil Türk Mukavemet Teşkilatı olan TMT'nin” (Ortam gazetesi, 28 Mayıs 1997) kuruluş gayesini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş da şöyle açıklar (Tolgay, 1996:62);

1. EOKA'nın terör ve Enosis kampanyası karşısında Kıbrıs Türk savunmasındaki boşluğu doldurmak ve Kıbrıs Türk yeraltı güçlerinin tümünü birleştirip bilimsel yer altı örgütlenmesini gerçekleştirmek;
2. Ulusal davanın Türkiye'deki sempatanlarıyla ilişkiler kurmak ve Kıbrıs Türk halkına, ulusal varoluş mücadelesinde güven ve moral vermek.

TMT'nin örgütlenme planında öngörülen ve adanın 6 bölgesinde ilk 3 yılda oluşturulan sancaklardaki toplam mücahit sayısı hepsi de silahlı olmak üzere 5000'e kadar çıkar (Halkın Sesi gazetesi, 28 Ağustos 1997). Kıbrıs'ta kullanılacak her tür silah Anamur ve Mersin'de oluşturulan depolarda her an gönderilmeye ve kullanılmaya hazır vaziyette ambalajlanmış olarak saklanmaktadır.

1960 yılından itibaren Mağusa, Lefke, Larnaka, Baf, Lefkoşa, Limasol sancaklarında 3-4 taburdan oluşan bir askeri güç oluşturulur. Her taburda 50'şer kişilik teşkilatlanmış ve eğitilmiş bir kuvvet bulunmaktadır. Her birliğin başında da “Serdar” adı verilen komutanlar görev yapmaktadır. “Serdar” olarak bilinen komutanların yırtıcı kuş isimlerinden “Şahin, Atmaca” gibi kod adları bulunmaktadır (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...Zaten Türk subayları gelmeseydi mukavemet teşkilatı, mukavemet teşkilatı olmazdı. Volkan gibi profesyonel olmayan bir kuruluş halinde kalırdı. Onların gelişi kurulmuş olan bir çatının içini doldurdu. Bilinçli bir şekilde, disiplinli bir şekilde insanlar yetiştirildi ve mukavemet teşkilatı hakikaten mukavemet teşkilatı haline geldi. Yoksa bir isim olarak, bir kuruluş olarak, işte Volkan'ın

yaptıklarını yapan bir kuruluş olarak kalacaktı. Onun için Türk subaylarının gelmesi TMT’ni ayağa kaldırdı ve onu diriltti. Onu unutmamak lazım...”

Eğitim Faaliyetleri

Tehlike ve güçlüklerle dolu eğitimlerin 25-30 kişilik gruplar halinde ve 1 aylık süreyle Türkiye’de yapılan kısmına “Hasrete Gitmek” denilir. Bu kamplardaki eğitimlere katılanlara da “Turist” denilmektedir (Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme);

“Silah eğitimine gideceklerin listesi bölge komutanları vasıtasıyla Lefkoşa’da güvenlik süzgecinden geçirilir, gidecek olanlara Ankara’daki hareket tarzları da anlatılırdı.”

Ada içerisindeki kamplarda yapılan eğitimler için “izci kampı” maskesi altında açılan Küçüksu, Yağmuralan, Esentepe ve Kümürlü’deki izci kamplarında silahlı atış hariç eğitim verilir. TMT’de görev yapan personel öncelikle “Personel, Gizli Harekat Tekniği, Pusu, Baskın, Sabotaj ve Silahlar, Atış, Yanaşık Düzen, Kamufraj, Hedeflere Yaklaşma ve Hedeflerden Uzaklaşma” konusunda eğitime tabii tutulur (Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme) ;

“Eğitici personel Kıbrıs’a gelir ve halk eğitimcisi olur, halk eğitim kurslarında çalışır. Din görevlisi olur. Tütün fabrikasında müdürlük yapar. Fabrikada danışman olarak çalışır. Yani Kıbrıs Türkleri bu personeli sezinlemedi bile. Ancak tabii TMT’nin üst kademesinde bulunan arkadaşlar bunları biliyordu. Örneğin biz 1959 yılında, şimdi Rum tarafında kalmış olan Yağmuralan köyünde -ki bu köy Yeşilirmak’a giderkendir- izci kampımız vardı. Burada Naci Atalar diye bir halk eğitimcisi öğretmenimiz vardı ki Allah rahmet eylesin bize epeyi hizmeti geçmiştir...”

TMT için seçilen kişilerin öncelikle güvenilir olması şartı aranır ve daha sonra bu kişilerin soğuk yaklaşımla duygu ve düşünceleri belirlenir, uygun bulunması halinde sıcak yaklaşımla doğrudan doğruya TMT saflarına girmeye davet edilirler ve görev yapmaya gönüllü olanlar yemin ederek teşkilata alınırlar. Teşkilata alınanların kabul ettikleri en önemli ve hayati özellik “Bilgi bizimle kalacak, sakla*Nacak* ve ölünce bizimle beraber öbür dünyaya gidecek. Kısaca teşkilatla ilgili bilgiler teneseire kadar içimizde sakla*Nacaktır*” şeklindedir. Çünkü bir TMT üyesi için “tek şeref arkada mezar taşı bile bırakmamaktır” (Tolgay, 1996:34). Çünkü “Bu tür teşkilatlara çok güvenilir, gözü pek, teşkilatın kuruluş amacına yüreктen inanmış ve kendisine verilen görevi en iyi şekilde yapabilecek kişiler alınırlar” (Evcil, 1999:118).

TMT için Erenköy bölgesine silah ve mühimmat sevkiyatı derme çatma sandallarla 16 Ağustos 1958 tarihinde başlatılır. Silah sevkiyatının Türkiye’deki ikmal merkezi Türkiye’nin en güney noktası olan Anamur’dur. Bu işi ilk başlatanlar ise “Bereketçiler” adı verilen Erenköylü balıkçılardır. Bu dönemde

teşkilatın elinde antika denebilecek son derece eski, derme çatma silahlar bulunmaktadır. Su borularından direksiyon millerinden piyade tüfekleri yapılır. Karyola demirlerinden zor şartlarda silahlar üretilir. Değişik yollardan elde edilen silahlar bölgelerde bulunan Sancakların kayıtlarına alınır ve daha sonra Kovanlara teslim edilir. Temizlenen ve gerektiği şekilde ambalajlanan silahlar senet mukabilinde iki kişinin sorumluluğuna verilerek gizli yerlerde saklanır. Çanaklama ismi verilen bu işlem iki ayrı şekilde yapılır. “Sır Çanak” denilen sistemde eğitim de dahil hemen kullanılabilen silahların kolay erişilebilecek şekilde saklanması söz konusudur. “Dip Çanak” denilen sistem ise belli miktarda silah ve cephanenin greslenip, zifli ve katranlı veya balmumlu bezlere sarılarak demir veya tahta sandıklar içinde iki kişinin sorumluluğunda gizli bir yere gömülmesi işlemidir. Bu şekilde sandıklara yerleştirilen silahlar sandıklara konulduktan sonra sandık aralıkları da aynı şekilde balmumu ve gresli bezlerle kapatılır ve silahlar yeraltına gömülür. Böylece uzun süre yeraltında kalacak olan silahların hava ve su ile irtibatı kesileceğinden nemlenme, rutubetlenme ve paslanma riskinin de önüne geçilmiş olur. Bu silah ve cephanelerin teslim ve depolamasında “Dağarcıklama Beyanı ve Andı” denilen kodlu senetler kullanılır.

Kıbrıs gibi küçük bir adada ve üstelik iki ayrı toplumun yaşadığı bir adada yürütülen faaliyetlerin başarıya ulaşması ve istenilen sonucun elde edilebilmesi için gerekli olan en önemli şart muhaberenin gizlilik prensibi dahilinde yapılmasından geçmektedir. Özellikle EOKA'nın tedhiş faaliyetlerine karşı koyabilmek için gizlilik vazgeçilmez ön şarttır. Bunun bir sonucu olarak teşkilat içerisinde bu prensibe azami özen ve dikkat gösterilir. Faaliyetlerini çok büyük bir gizlilik içerisinde yürüten teşkilatın doktrini de bu yöndedir (Tamçelik, 1997: 127);

“Hem görürüm, hem görmem uykudaki göz gibi. Hem dururum, hem yürürüm üzenideki ayak gibi. Hem varım, hem yokum gül suyundaki koku gibi. Hem susarım, hem konuşurum kitaptaki yazı gibi.”

TMT'de muhabere için genellikle pek çok kişiyle muhatap olan ve bu açıdan dikkat çekmeyen gazete dağıtıcısı, postacı, köy muhtarları, makinistler, ayakkabı boyacıları kullanılır. Ayrıca daha önceden tespit edilen ve güvenlik durumuna göre farklılıklar gösteren ağaç kovuğu, mezarlık, posta kutusu, yıkık bir duvar gibi çok farklı yerlere de mesajlar bırakılabilir. Bu şekilde haber iletimi sayesinde mesajı alanla mesajı oraya koyan kişi birbirlerini görüp tanımaz ve herhangi bir tehlike de söz konusu olmaz.

Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak, Enosis hedefi doğrultusunda yapılan tedhiş ve teröre karşı direnebilmek düşüncesiyle kurulan TMT hiçbir siyasi faaliyetin içerisinde de bulunmaz (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“...TMT'nin siyasi baskısı ve yönlendirmesiyle ilgili olarak bu da söylenir ancak doğru değildir. Bunun en büyük acısını ben çektim. 1960 anlaşması yapıldı ve seçime gideceğiz. Bütün TMT mensuplarına serbestsiniz, sakın

seçimlerde taraf tutmayın diye tamim yapıldı ve bu bizim muhaliflerimiz tarafından ‘İşte görüyorsunuz ya, TMT bile Denктаş’ı istemiyor’ diye aleyhimizde kullandı. Netice bizim lehimize oldu ama TMT’nin siyasete karşı, siyasette rol oyna, hele hele silah kuvvetini kullan ve tehdit et şeklinde bir hava yaratılmak isteniyor şimdi. Tamamen yanlışdır, tamamen gerçek dışıdır....”

TMT faaliyetleri incelendiğinde dikkat çeken en önemli hususlardan birisi Kıbrıslı Türklerin her zaman ve her fırsatta Türkiye’ye olan güvenleri ve inançlarıdır (TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme);

“Biz bu mücadeleyi devam ettirirken anavatanımıza bir zarar gelmesini katiyen kabul etmeyiz. Neden? Çünkü tek dayanağımız orası. Tek mentalite budur. Anavatanımıza bir zarar gelecekse biz yok olalım. Biz buna razıyız...”

Nacak Gazetesi’nin Kuruluşu

Bu dönemde Kıbrıs’ta en önemli faaliyetlerden birisi ise, *Nacak* gazetesinin yayın hayatına başlamasıdır. Gazete ilk sayısından son sayısına kadar Kıbrıslı Türklerin Rumlara karşı verdikleri mücadeleye tam destek olur. Gazetenin sahibi kâğıt üzerinde Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu, imtiyaz sahibi ise Rauf R. Denктаş olarak görülmektedir (Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme);

“TMT bir gazete çıkarmaya karar verdi. Rıza Vuruşkan gazetenin adını eski bir Türk silahı olduğu için *Nacak* koydu. Aslında tırpanla *Nacak* arasında bir süre tereddüt ettik. Dış görünüş olarak Denктаş sahibi, ben de Yazı İşleri Müdürü olarak görülecektik. Gazetenin ilk sayısını 29 Mayıs 1959 tarihinde çıkarttık. Tabii biz TMT’den emir alıyorduk ama TMT bütün yetkileri Denктаş’a vermişti. Nadiren komutandan talimat alırdık, çok nadir.”

Gazetenin asıl amacı ulusal bilinç etrafında Kıbrıslı Türklerin toplanmalarını sağlamak ve Enosis’se karşı çıkmaktır (*Nacak* gazetesi, 18 Mart 1960). Gazetede ayrıca Necati Taşkın, İlder Veziroğlu, Erol Erduran, Orbay Deliceirmak, Cavit Ramadan, Mutallip Vudalı, M. Şükrü de yazılar yazmaktadır. Gazete yayın hayatına başladığı 29 Mayıs 1959 tarihinden itibaren 22 Aralık 1963 tarihinde yayın hayatı kapanıncaya kadar geçen süreçte, Kıbrıs Türk toplumunu “Türk’ten Türk’e Kampanyası, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Yerli Malı Kullan Kampanyası” gibi kampanyalarla bilinçlendirmeye çalışırken ayrıca tarımdan ziraata, sanayiden kültüre, tarihten ekonomiye kadar pek çok alanda da yetiştirmeye çalışır (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa’da yapılan görüşme);

“*Nacak* gazetesinin görevi morali yüksek tutmaktı. Yani bugün (onun yerine) Volkan gazetesi var. İçimizdeki kötü niyetlileri teşhir etmek, onların kötü propagandasına gerçekleri üretmek, vs. *Nacak* gazetesi benim adıma çıktı ama yazarları, siyaseti tamamen TMT liderliği karar verirdi ‘Yarın şöyle olsun, öbür

gün buna cevap verin' diye ama o da hep benden bilinirdi... Gazetenin fonksiyonu oydu ama reklam günlerinde 'Çıktı çıkacak. Her Türk evine *Nacak* almalıdır' diye radyoda açıklamalar yapardı. Herkes 'Yahu herhalde bir şeyler olacak' diye evine *Nacak* almaya başladı. O da işin espi tarafı..."

Kıbrıslı Türkleri "fert olarak değil de cemaat olarak bir vahdet yaratması için" Enosis'e karşı tek yumruk olmaya çağırın gazete halka ayrılık ve bencillik değil, birlik ve beraberlik aşılmasını hedefler (*Nacak* gazetesi, 5 Haziran 1959). Öte yandan TMT mensuplarının irtibat noktası, ilk Bayraktar Rıza Vuruşkan'ın karargahı olarak kullanılan Hazım Remzi Ticaretevi ile (Halkın Sesi gazetesi, 14 Ocak 1958) *Nacak* gazetesinin de merkezini bulduğu Ankara Sokak'tır (Ahmet Göksan ile 24 Kasım 2002 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme). Daha sonra bütün ada sathına yayılacak olan "Türk'ten Türk'e Kampanyası" da bu dönemde hayata geçirilir (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

"Bir kere bir yeraltı teşkilatının varlığı hissediliyordu. Türk'ten Türk'e Kampanyası Volkan zamanında başladı ve sonra TMT'ye geçti ama bizim Ruma verdiğimiz para mermi oluyor, askeri vergi alınıyor Rumdan bilinen şekilde. Bunları yaydık ve neticesini elde ettik. Türk acentelikleri doğdu. Türk tacirler, tüccarlar meydana çıkmaya başladı küçük küçük de olsa. Bunları da tabii suistimal edenler oldu. Bir çarşı murakebe komisyon heyeti kurduk. Başına kelli felli adamlar koyduk. Onları dinlemeyenler, yahut baskı yapıyordu efendim. Adama diyoruz ki 'İşte bak burada Türk malı var. Bunu al.' Gider Rumdan alırdı daha ucuz diye. Yakalanınca ve kendisine bir ceza verilince kıyametleri koparırdı. Neticede bir Türk çarşısının ve bir Türk ekonomisinin doğmasına sebep oldu o kampanya..."

Genel olarak bakıldığında gazetenin politikası Kıbrıslı Türkleri ulusal bilinç etrafında derleyip toparlamak ve bu ulusal bilinç çerçevesinde Rumların, Megali İdea çerçevesinde Kıbrıs adasını Yunanistan'a ilhak amacını güden Enosis arzularına karşı koymaktır. *Nacak* gazetesi bu faaliyetleriyle Kıbrıslı Türkleri uyandırmak ve millî hislerine de tercüman olmak düşüncesindedir (*Nacak* gazetesi, 24 Temmuz 1959);

"...Yıllarca cefa çekmiş, hakarete uğramış, baskı altında tutulmuş, hakları elinden alınarak sömürülmüş olan Türk toplumu bugün geçmişin ıstırap ve acılarına, yıkıntı ve karanlıklara veda ederek yeni çağın aydınlık ufuklarına bir ülkü meşalesiyle koşmaktadır.... Kıbrıs Türk gençliğinin yolu, Büyük Atatürk'ün Türk toplumuna çizdiği yoldur. Bu yolda ilerledikçe bütün engeller yıkılacak, bütün güçlükler yenilecek ve çağdaş uygarlıkların üstünde yepyeni bir Türk toplumu yaratılacaktır."

Cumhuriyet Bayramları da Kıbrıslı Türkler tarafından coşkuyla kutlanmaktadır. *Nacak* gazetesi millî günlerle ilgili olarak da bilinçlendirme gayretlerine devam etmektedir (*Nacak* gazetesi, 30 Ekim 1959);

“Dün Cumhuriyetin otuz altıncı kuruluş yıldönümünü kutladık. Bayram yaptık, güldük, eğlendik, sevindik ve düşündük... Cumhuriyetten önce neyimiz vardı diye düşündük. Sömürgecilerin iştahını kabartan hasta bir imparatorluk vardı. Ya cumhuriyetten sonra? Sonrası malûm; Hızla kalkınan bir Türkiye. Çehresi her gün biraz daha değişen bir Türkiye. Hür bir Türkiye, demokrat bir Türkiye...”

Öte yandan *Nacak* gazetesinin 8 Temmuz 1960 tarihli sayısı neredeyse tamamıyla Kıbrıs Türk köylüsüne ayrılır ve Atatürk’ün tarım, köy ve köylüyle ilgili düşüncelerine yer verilir (*Nacak* gazetesi, 8 Temmuz 1960);

“Memleketin hakiki efendisi köylüdür. Dünyada sevgisi benim için tek cömert olan şey Mehmed’in, Türk köylüsünün asaletinden gelen şeydir. Onun sevgisine inanmış ve kanmış olanlar insanların en bahtiyarlarıdır. Eğer milletimizin büyük çoğunluğu çiftçi olmasaydı biz bugün dünya yüzünde bulunmayacaktık...”

Nacak gazetesi tarafından yürütülen kampanyalardan bir tanesi de yerli malı kullanma ve ulusal ekonomiyi canlandırma girişimleriyle ilgilidir (*Nacak* gazetesi, 10 Temmuz 1959);

“...Belki bugün yeni kurulan ticarî müesseselerin başlangıç masraflarını karşılamak için birkaç kuruluş daha fazla ödemeye mecbur kalıyoruz; fakat, ilerisi için kendi kendimize bir yatırım yapmış oluyoruz... İktisaden en büyük garantimiz çarşımızın sönmemesine dikkat etmektir. Bu adada hür bir cemaat olarak yaşamak için iktisaden mümkün merteye müstakil olmamız şarttır. İktisaden çürümüş bir varlık kölelik etmeye mahkûmdur. Bunu takdir edebilmemiz istikbâle emniyetle bakmamızın en parlak delilidir.”

Gazetenin devamlı olarak takip ettiği kampanyalarından Türk’ten Türk’e kampanyasıyla Kıbrıslı Türkler arasında ulusal dayanışmayı güçleştirmeyi temin etme gayreti içerisindeydi (*Nacak* gazetesi, 10 Temmuz 1959);

“...Bu güzel adada şerefli bir Türk varlığı halinde gelişmek kararındayız. Bunun için en kısa zamanda kalkınmak lâzım. Kalkınma paraya dayanır. Paranızı elden kaçırmamak, yabancıya vermemek lazım. Türk’ten Türk’e kampanyamızı bir niyetle başlattık ve yürütüyoruz. Cemaat olarak kalkınabilmemiz için Türk’ten Türk’e kampanyamızın yüzde yüz muvaffak olması lâzım. Türk’ten Türk’e açık bir parola. Her Türk, bütün ihtiyacını Türk’ten temin edecek, yabancıya para vermeyecek... Bütün ihtiyacımıza cevap verecek bir Türk çarşısı ve pazarı yaratmak mecburiyetindeyiz. Bu alanda epey ilerleme kaydetmiş bulunuyoruz. Ancak bütün ihtiyaçlarımızı kendimizin karşılayamadığı da meydanda. Yiyecek davamızı ele alalım. Bu çok önemli ve acele halledilmesi gereken bir dava. Çünkü yemeden yaşanmaz...”

Böylece Türk’ten Türk’e Kampanyası çerçevesinde adadaki bütün Kıbrıslı Türkler Türk malı kullanmaya davet edilirler (*Nacak* gazetesi, 17 Temmuz 1959);

“...Eğer bu adada Türk toplumu olarak insan gibi yaşamamızı istiyorsanız gelişigüzel alışveriş yapmayın. Cebinizdeki sigara, ayağınızdaki ayakkabı,

bakkalınızdan aldığınız peynir, evinizdeki ayakkabı boyası, buzdolabınızdaki ağır ve hafif içkiler Türk malı mıdır? Türk kardeşlerimiz ellerinizi vicdanlarınıza koyunuz. Varolmanız için bu küçük kuralları tatbik ediniz.

Türk gençleri; bu hafta bankanıza ne kadar para yatırdınız? Kooperatiflerinize ne kadar para teslim ettiniz? İstikbâlin neler getireceği meçhuldür. Bankanızda daima bir miktar para bulundurunuz. Hem kendi kendinizi, hem cemaatinizi iktisaden kalkındırmış olursunuz. Birer birer kalkınırsak cemaatçe kalkınmış oluruz...”

Nacak gazetesi tarafından Kıbrıslı Türkleri eğitime ve ulusal bilinç kazandırma yönündeki gayretler bunlarla da sınırlı kalmayacaktır. Tarımla uğraşan çiftçilere her konuda destek olmak, onların tarımsal faaliyetlerden azamî verim sağlamalarını temin etmek üzere de girişimler yapılmaktadır (*Nacak* gazetesi, 10 Temmuz 1959);

“Birçok köylerimizde çiftçilerimizin gelecek ekim mevsimi için ellerinde tohumluk buğday ve arpa bulunmadığı anlaşılıyor. Geçmiş yıllarda olduğu gibi bu yıl da hükûmet sertifikaya edilmiş tohumluk buğday ve arpayı köy şirketleri vasıtasıyla çiftçiye temin ve tevzi edecektir. Çiftçilerimizin vakit kaybetmeden buldukları köyün Türk veya Rum şirketine tohum ihtiyaçlarını kaydettirmeleri, yani yazılmaları lüzumu bildirilir.”

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber Türk'ten Türk'e kampanyası da yavaş yavaş etkisini kaybetmeye başlar ve kendiliğinden ortadan kalkar (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

“Türk'ten Türk'e kampanyasını ne zaman bozduk? Büyükelçi Emin Dırvana geldi ve ikinci, üçüncü gece Dr. Küçük bir yemek verdi. Dr. Küçük de bu şikayetleri işittikçe bunalıyordu. O gece Dr. Küçük'te kiraz gördük ilk defa olarak. Kiraz Rum tarafından gelir. Ben şaka olsun diye 'Neredendir bunlar?' diyince iş meydana çıktı. Dırvana çullandı bize 'Bu iş olmaz, yürümez' diye orada bu iş durdu. Belki de daha fazla devam etmesi de doğru olmayabilirdi. Ben onu da bilmiyorum. Artık barış, görüş olmuş, Cumhuriyet ordusu falan. Kendiliğinden söndü gitti o da.”

Bu dönemde hayata geçirilen “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasıyla hedeflenen ise karma köylerde veya Kıbrıslı Türklerin azınlıkta kaldıkları bölgelerde Türkçenin ve Türk kültürünün tekrar ayağa kaldırılmasıdır (Denктаş,2000:128-130);

“...KTKF'nun esas görevlerinden bir tanesi de Türk kültürünü güçlendirmektir. Halk oyunları ile, hikayeleri, masalları, müziği, nameleri ile Anadolu'dan gelmiş olan Kıbrıs Türkleri uzun bir zaman dilimi içinde, benliklerine ve kimliklerine hakim olmak için, büyük bir Rum Ortodoks baskısı altında devamlı surette mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Bu mücadelede ilgisizlikten, okulsuzluktan, yoksulluktan yenik düşen bir kısım insanımız zaman içinde dilinden, daha sonra da dininden olmuştur. Dillirga yöresinde 33 köyümüz Rum

papazların okul, iş teklifleri neticesinde (yıllarca Rumca konuşur hale getirildikten sonra) din değiştirmişlerdir. Yolda başka köyler de vardı. Akıncılar da bunlardan bir tanesiydi. Erenköy ve etrafındaki 5-6 Türk köyünde de Rumca geçerli ana lisan olmuştu. ‘Bayrağım’ diye her milli heyecanı bizlerle paylaşan bu insanlar ana dilleri olan Türkçeyi ikinci bir lisan olarak öğrenmek zorunda bırakılmışlardı. Bunun suçu bunca yılın ihmalindeydi...”

Öte yandan Kıbrıs Türk Gençlik Teşkilatı’nın süratle ada sathında teşkilatlanması ve dertlere derman olmaya başlamasıyla Kıbrıslı Türklerin moralleri yükselir ve *Nacak* gazetesi de bu faaliyetlere destek olmaya devam eder (*Nacak* gazetesi, 24 Temmuz 1959);

“Yatağından taşan bir sel nasıl her türlü zaman ve mekan ölçüsünün dışında bir enerji ile dolu olursa Kıbrıs Türk Gençlik Teşkilatı da bu dinamik hava içinde bir çığ gibi büyümektedir. Bu, normalin üstünde öyle bir şahlanıştır ki bunu benzeri olaylarla bile mukayese etmek mümkün değildir. Celal Hordan’ı en az Kıbrıslı genç kardeşlerimiz kadar içten gelen bir takdir ve muhabbetle tebrik etmeyi vazife addediyoruz. Kısa zamanda 323 köyü adım adım, karış karış dolaşarak 53.000 üye kaydetmek ve 25.000 lira teberru temin etmek şüphesiz ki kıymetli liderlerin ilgisiyle beraber Celal Hordan’ın gayret ve organize gücünün eseridir...”

TMT'nin Yeryüzüne Çıkışı

TMT Bayraktarlığı, (X) gününün geldiği fikrinden hareketle 22 Aralık 1963 Pazar günü bütün sancaklara harekete geçmeleri için emir verir. TMT'nin bütün personeli göreve hazırdır, ancak o güne kadar çok iyi silahlanmış Rumlara karşı ellerinde etkili, vurucu gücü yüksek silahların olmaması önce sıkıntı yaratır. TMT mensupları bu silahların deneme atışları sırasında yeni bir sürprizle karşılaşır. Silahlar paslı, mermiler nemlidir ve silahların çoğu da ateş etmemektedir (TMT Limasol kadrosundan Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme);

“Yani neler çekildi o zamanlar. Silahları çanaklardan çıkardık ve temizliyoruz. Lefkoşa muharebesi olduğu zaman Limasol daha muharebeye girmemişti. Bir tüfeğin içerisinden, dipçikten eski Türkçe bir yazı çıktı. Merak ettik nedir bu, ne yazar? Eski Türkçe bilen birisine bunu biz tercüme ettirdik. Ne yazar biliyor musunuz? ‘La ilahe illallah. Hak Muhammeden Resülullah 1915. Çanakkale.’ Demek ki bu silah Çanakkale’de kullanıldı Birinci Dünya Harbi’nde ve biz çok duygulandık.”

Ancak bütün olumsuzluklara rağmen Kıbrıslı Türkler ender rastlanan bir mukavemet gösterirler. (TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne’de yapılan görüşme);

“Zaman zaman bunun bir muhasebesini yaparız biz. Şöyleki 63’te olaylar patlak verdiğinde silahımız yoktu ama biz eğer yürüseydik zaman çok müsaitti.

Rumlar durmayacaktı ama bize dendi ki 'Bu nefis müdafaasıdır. Bunun ötesine geçmeyin. Türkiye gelecek, müdahale edecek ve ne gerekliyse o yapılacak'. TMT son derece inançlı Türkiye'ye, bağlılık, sadakat, büyük bir sadakatla bağlılık var. O zaman bir disiplinsizlik yapmayalım, karşı taraftan, anavatanından yanlış değerlendirilmeyelim diye çekiniyorsunuz..."

Yunan Alayı'na ait silahlarla desteklenen Rumlar adanın dört bir yanında Türkleri yok etmeye yönelik saldırılarına 24 Aralık Salı günü de devam ederler. Sivil olarak evine elbise değiştirmeye giden bir Türk yüzbaşının otomobiline 10 el ateş açan Rumlar bunda başarılı olamazlar (Fehim, 1964:118) ancak aynı gün Kumsal bölgesinde bir vahşet yaşanır. Kumsal bölgesinin ölü bölge olarak düşünülerek savunmasız bırakılması üzerine, uzun zamandır bu bölgede Türklerle yaşayan ve Türkleştiği zannedilen Avrağami isimli Ermeni asıllı bir Rum'un bu bölgede Türk direnişi olmadığını Rumlara haber vermesiyle Rum katliamları burada da derhal başlar. Terezepulos kod isimli bir Yunan subayının komutasındaki 150'den fazla Rum bu bölgede bulunan Severis Un Fabrikası'ndaki Rumların ateş desteğiyle Kumsal bölgesine gelirler ve Kıbrıs Türk Alay Komutanlığı doktoru Tabip Binbaşı Nihat İlhan'ın 37 yaşındaki eşi Mürüvvet İlhan, çocukları 6 yaşındaki Murat, 4 yaşındaki Kutsi ve henüz altı aylık bir bebek olan İlhan saklandıkları küvetin içinde Rumlar tarafından katledilirler (Daily Mail, 28 Aralık 1963). Öte yandan yıllar sonra bu katliamı Türk askerlerinin yaptığı ve Rumlara karşı bir tahrik unsuru olarak kullanılmak istendiği şeklinde bazı suçlamalar ve ithamlar ortaya atılır (KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme);

"...Bunu söyleyen, yani Rum söylese neler yaptığını, Rum söyler bunu Türkle mal etmek için, ama bunu Rumdan alıp da içimize yaymak isteyen birkaç kişi var. Tabii tutarsız bir şeydir. Kumsal bir bölge içerisinde bir ev değil bir yöredir. Kumsal bölgesi içerisinde gelip de katliamı yapanların kimler olduğunu bilen ve hatta bunlara karşı av tüfeğiyle savaşan insanlar vardır. Onun için bu iddia tutar bir şey değildir. Mesela mahkeme mukayyeti Hasan Bey vardı. Hasan Bey gelenlerin sakallı, sakalları uzamış Rumlar olduğunu, komando kılığında Yunanlılar olduğunu, bunların etrafında Rumlar olduğunu gören ve bunlara karşı savaşan bir insandır. Dolayısıyla bu tutmayan bir yalandır..."

Sonuç

Rum EOKA tedhiş örgütünün önce İngilizlere, daha sonra da Türklere yönelmesi sonrasında oluşturulan TMT gizliliğini tarihe "Kanlı Noel" olarak geçen 21 Aralık 1963 günü bozar ve Rumların Akritas planı çerçevesinde adadaki Türkleri topyekün imhaya yönelik girişimlerine karşı koyar. 20 Temmuz 1974 sonrasında önce Kıbrıs Türk Federe Devleti, daha sonra da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla lağvedilen TMT'nin yerini Kıbrıs'taki Güvenlik

Kuvvetleri Komutanlığı alır. Öte yandan TMT'nin özellikle 1958 sonrasında verdiği mücadelede kamuoyu oluşturmak, ulusal bilinci uyandırmak, sosyal, kültürel, ekonomik alanlarda sıkıntı içerisinde olan Kıbrıslı Türklere destek vermek bağlamında en büyük gücü *Nacak* gazetesi olur. Haftalık olarak yayımlanan gazete 29 Aralık 1963 tarihinde de basılmasına rağmen dağıtılmaz ve Kıbrıs Türk siyasal hayatında çok etkin bir rol oynamış ve misyonunu tamamlamış olarak yayım hayatından çekilir.

Kaynakça

August, F., (1986), *Modern Irregular Warfare*. New York, New Benjamin Franklin House.

Bayülken, H., (1983), *Cyprus Question And The United Nations*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Bilge, S.(1961), *Le Conflit De Chypre Et Les Cypriotes Turcs*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

Cumalioglu, Y., (1998), "TMT", *Mücahit dergisi* , Sayı 1, s. 16-18.

Demirağ, H., (2000), *Kıbrıs; Onlar ve Biz 2*, Lefkoşa, Ateş Matbaacılık ve Yayınevi.

Denktaş, R., (2000), *Hatıralar-Toplayış 10. Cilt*, İstanbul, Boğaziçi yayınları.

Denktash, R., (1982), *The Cyprus Triangle*, Lefkoşa, (Basımevi belli değil).

Denktaş, R., (1996), *Denktaş'ın Anıları*, İstanbul, Boğaziçi yayınları.

Denktaş, R., (1997), *Denktaş'ın Hatıraları 5*, İstanbul, Boğaziçi yayınları.

Denktaş, R., (2000), *Hatıralar-Toplayış 10. Cilt*, İstanbul, Boğaziçi yayınları.

Durrell, L., (1992), *Acı Limonlar; Kıbrıs 1956*, İstanbul.

Egeli, S.(1988), *20 Temmuz Barış Harekatı'nın Nedenleri Gelişimi Sonuçları*, İstanbul, Kastaş Yayımevi.

Emalianýdes, A., (1963), *Histoire De Chypre*, Paris, (Basımevi belli değil).

Evcil, C., (1999), *Yavru Vatan Kıbrıs'ta Zaferin Hikayesi*, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı.

Fehim, T., (1964), *Kıbrıs'ı Tanyalım*, Ankara, (Basımevi belli değil).

Foley, C. (1964), *Guerrilla Warfare and EOKA Struggle; General Grivas*, Londra, Cambridge.

Gazioğlu, A., (1997), *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878 - 1960)*, Lefkoşa, Cyrep yayınları.

Jones, B., (1964), *Grivas And The Story Of EOKA*, Londra.

Kasımoğlu, E., (1997), *Eski Günler Eski Defterler*, Lefkoşa, (Basımevi belli değil).

Oberling, P., (1990), *Kıbrıs Faciası*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sayıl, A., (1985), *Kıbrıs Polis Tarihi*, Lefkoşa, (Basımevi belli değil).

Stephens R. (1966), *Cyprus-A Place Of Arms*, Londra, Oxford.

Tamçelik, S., (1997), “Türk Mukavemet Teşkilatı'nda Muhabere Sistemlerinin Özellikleri”, *Journal For Cypriot Studies*, Cilt 3, Sayı 2, s. 127-135.

Tansu İ., (1998), “TMT Özel sayısı”, *Mücahit dergisi*, Sayı 1, s. 10-14.

Tansu, İ., (1996), “Kıbrıs'ın Özgürlük Mücadelesinde TMT”, *Kıbrıs Mektubu*, Cilt 9, No.7, s.8-9.

Tolgay, A., (1993), “1958 Evrimi”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Sayı 49, Özel Ek, s. 6.

Torun, Ş., (1956), *Kıbrıs'ın Politik Durumu*, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi Doktora Tezi, İstanbul.

Arşiv Kaynakları

TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

İngiltere Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) Arşivi

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

Sözlü Tarih Kaynakları

- 1- KKTC Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş ile 8 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme
- 2- Kıbrıs Türk Kültür Derneği Başkanı Ahmet Göksan ile 24 Kasım 2002 tarihinde Ankara'da yapılan görüşme
- 3- Kıbrıs Türk Kültür Derneği İzmir Şube Başkanı Mustafa Tunçalp ile 18 Ekim 2002 tarihinde İzmir'de yapılan görüşme
- 4- TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme
- 5- TMT mensubu Erdoğan Tilki ile 10 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme
- 6- TMT mensubu ve TMT Derneği üyesi Erdoğan Balcılar ile 10 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoşa'da yapılan görüşme

7- TMT mensubu Avukat Fuat Veziroğlu ile 16 Kasım 2003 tarihinde Lefkoğa'da yapılan görüşme.

8- TMT mensubu Kemal Sahilboyly ile 15 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme

9- TMT Lefkoğa Sancağı Kovanbeyi Nevzat Uzunoğlu ile Girne'de 13 Temmuz 2003 tarihinde yapılan görüşme

10- TMT Limasol Sancağı yöneticisi Macit Aydınova ile 13 Temmuz 2003 tarihinde Girne'de yapılan görüşme

11- Volkan kurucularından Kemal Mişon ile 11 Temmuz 2003 tarihinde Lefkoğa'da yapılan görüşme

12- Volkan mensubu Gülten Tilki ile 18 Mayıs 2003 tarihinde Anamur'daki evinde yapılan görüşme

Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet gazetesi

Halkın Sesi gazetesi-Lefkoğa

Ortam gazetesi-Lefkoğa

Mücahit dergisi-Lefkoğa

Dünya gazetesi

Nacak gazetesi-Lefkoğa

Milliyet gazetesi

Daily Mail

Dünya gazetesi

XVIII. Yüzyılın İkinci Çeyreğinde Kıbrıs'ta Kahve

Ali Efdal ÖZKUL*

Latince adı *coffea arabica* olan kahve, yedi-sekiz metre boyundaki bir bitkinin ve onun tohumlarının adıdır (Hattox, 1988:14; Bostan, 2001: 202). Kahve kelimesinin Arapça'da ne zamandan itibaren kullanıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte ilk anlamının şarap olduğu ve iştahı kestiği için söz konusu adı aldığı söylenmektedir (Bostan, 2001: 202).

Kahve, önceleri Habeşistan'da yiyecek olarak tüketilmekteydi. XV. yüzyılın başlarında Yemen'de tanınarak söz konusu dönemin sonlarından itibaren içecek halinde yayıldı. XVI. yüzyılın ilk yıllarında Mekke ve ardından Kahire'ye ulaşmıştır. XVII. yüzyılın ortalarında artık önemli Avrupa merkezlerinin büyük çoğunluğunda kahve tüketilmekteydi (Bostan, 2001:203). Bazı araştırmacılar kahvenin İstanbul'a XVI. yüzyılın başlarında (Jennings, 1993:331), bazıları ise aynı yüzyılın ortalarında Mısır ya da Suriye'den getirildiğini belirtmektedir (Yediyıldız, 1994: 494). Kıbrıs adasının kahve ile tanışmasının ve kahvenin adada yoğun olarak kullanılmaya başlamasının tam olarak hangi dönemde olduğu bugün ne yazık ki bilinmiyor (Hikmetağalar, 1996:194; Erdoğan, 2002: 640).

Buna karşın Kıbrıs'ta, sicillerde rastlanan en eski kahvehane kaydının yılı 1594'dür (KŞS, I, 298.; Erdoğan, 2002: 640). İlk kahvehanenin İstanbul'da hangi yılda açıldığı konusunda elimizde birbirine çok yakın üç farklı yıl bulunmaktadır. Bunlar 1554 (Yediyıldız, 1994: 494); 1553 (H. 960) (Bostan, 2001: 203) ve 1555 (H. 962) (Peçevi, 1968-1969: 258; Bostan, 2001: 203; Saraçgil, 1999: 33) yıllarıdır. Söz konusu yıllardan birinde açılan kahvehane kısa zamanda ülkenin hemen hemen her yerine de yayılmıştır. Kahve içilmesi veya ticareti, III. Murad döneminde yasaklanmasına rağmen, kahvenin halk arasında yayılmasına engel olunamamıştır (Yediyıldız, 1994: 494). Hatta XVI. yüzyılın sonlarına doğru ve daha fazla olarak da XVII. yüzyılda çoğunlukla büyük kentlerin pazarlarında ödenen vergiler arasında kahve satışından alınan ve *tahmis-i kahve* denilen verginin adı geçmeye başlamıştır (Faroqhi, 2000: 86.). XVIII. yüzyılda Kıbrıs adasında kahveden vergi alındığı kayıtlardan öğrenilmekle birlikte tahmis-i kahve adlı vergiye rastlanmamıştır.

Kahveye narh kayıtlarında rastlanılmaması bu ürünün Osmanlı yöneticileri tarafından halk için aslı bir gıda kabul edilmediğini göstermektedir (Erdoğan, 2002: 642). Buna karşın bir dönemin yasaklı ürünü olan kahveye adadaki resmî görevlilerin devlet tarafından belirlenen tayinat listelerinin bazılarında rastlanılmaktadır. Örneğin 1159 (1746) yılında Lefkoşa naibine verilen tayinatta,

* Yrd. Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Lefkoşa-KKTC

beher yevm otuz adet nân-ı azîz, yedi kıyye lahm-ı ganem (koyun) ve beher mah on kile pîriñç, yirmi beş kıyye revgân-ı sâde ve beş kıyye kahve bulunmaktadır (KŞS, 17/A-7)¹. Oysa 1146 (1734) tarihli belgede, Lefkoşa naibine verilen tayinat listesinde kahveye rastlanmamaktadır. “... *beher yevm kırk adet nân-ı azîz, beş kıyye lahm ve beher mah kırk kıyye pîriñç, yirmi kıyye revgân-ı sâde*” (KŞS, 15/3-1). Diğer bir hükümde ise, muhassıllar tarafından karşılanmak üzere tercüman olan Hristofaci’ye bağlanan tayinat listesi görülmektedir. Bu listeye göre; 1156 senesi Muharreminden (1743) itibaren “*yevmî yirmi tâne nân-ı hâs, üç vakıyye² güşt (et), nısf vakıyye revgân-ı sâde, nısf vakıyye asel (bal), bir vakıyye urz (piriñç), nısf vakıyye şem-i revgân (mum yağı), iki haml hatab (odun) ile şehriye yedi vakıyye kahve*” verilmesi adada muhassıl olanlara bildirilmektedir (KŞS, 15/215-3). Saray tercümanına verilen bu tayinat, incelenen devrede naiplere verilenlerden hem çeşit yönünden hem de kahve miktarı bakımından fazla olmasıyla da dikkat çekmektedir.

Çalışılan devredeki kayıtlardan Lefkoşa’da iki kahvehaneye tesadüf edilmektedir. Bunlardan birisi Balık bazarında (pazarında) el-Hac Mehmed’in kahvesi (KŞS, 17/A-8), diğeri ise Sarayönü Sukunda Karcı Ahmed Ağanın kahvesi (KŞS, 16/174-2) adlı kahvehanelerdir. Karcı Ahmed Ağa adı geçen bir bablık kahvehanesini içindeki eşyalarla birlikte 220 kuruşa Hüseyin Ağa ibn-i el-Hac İsmail Ağaya satmaktaydı. Buna karşın 1594 yılında Lefkoşa’da Yeni Han yakınlarındaki bir bablık bir kahvehane içindeki tüm eşyalarıyla birlikte 3000 akçeye satılabilmektedir (KŞS, 1, 298.; Erdoğan, 2002: 640). Söz konusu devredeki kayıtlarda kahveci Hasan (KŞS, 17/49-3), kahveci Hasan Beşe ibn-i Ahmed (KŞS, 13/120-4) gibi isimlere rastlanması Lefkoşa’daki kahvehanelerin sayısının daha fazla olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanında kahvehaneler genel olarak Müslümanlar tarafından işletilmekte ve işletmeler genellikle zenginler ile asker kökenli Müslümanların elinde bulunmaktaydı (Erdoğan, 2002: 640).

Bazı tereke kayıtlarının içerisinde kahve ibriği ve kahve fincanlarına (KŞS, 17/61-2) rastlanması adalıların evlerinde de kahve tükettiklerini göstermektedir. Hatta bu belgelerden kullanılmış bir kahve ibriğinin fiyatının 100 para olduğu öğrenilmektedir (KŞS, 17/61-2). 1634 yılına ait bir tereke kaydında ise makramalı kahve dülbenti ve kahve makraması isimlerine rastlanılmakta ve kahve makramasının 121 akçe değerinde olduğu belirtilmektedir (KŞS, 4, 231; Erdoğan, 2002: 642).

XVIII. yüzyılda sicillere yansıyan mukataalar arasında *kahve rüsümü* mukataası da göze çarpmaktadır. Söz konusu belgelerden Kıbrıs kahve rüsümü mukataasının İstanbul kahve rüsümü mukataasına bağlı olduğu öğrenilmektedir. 1154 (1741-42) yılında İstanbul, İzmir, Sakız, Kıbrıs ve etraftaki adaların kahve rüsümü mukataasını ortaklaşa olarak malikâne şeklinde ellerinde tutan Halil, Hüseyin, diğeri Halil ve Ali’nin, Kıbrıs muhassılının mukataaya müdahale edip Kıbrıs’a gelen kahvenin her vakıyyesinden aldıkları 5 para *rüsüm-ı mîrîyi*

toplaması için emanet olarak, Kıbrıs kahve rüsumu mukataasına atadıkları Abdurrahman'a engel olduğu şikâyetleri üzerine, İstanbul, muhassılın mukataaya müdahale etmemesini istemiştir (KŞS, 15/143-1).

Kahve rüsumu mukataası ile ilgili karşılaşılan başka bir örnekte ise, 1154 (1741) yılı başından bu yılın sonuna kadar emanet olarak Kıbrıs kahve rüsumu mukataası üzerinde olan el-Hac Abdurrahman, bir senede Tuzla gümrüğüne üç defada gelen, toplam 244 vakıyye kahvenin, gümrük emini Hasan tarafından tahsil edilen 39,5 kuruşu eminden teslim almıştır. Bunun yanında Leymosun iskelesine gelen ve Lefkoşalı Usta Ali'ye Kıbrıs'ta satması için, İstanbul'daki kardeşi tarafından yollanan 500 vakıyye kahvenin vergisini el-Hac Abdurrahman, Ali'den almak isteyince sorun çıkmış ve Lefkoşa naibi el-Hac Yunus durumu merkeze bildirmiştir. İstanbul'dan verilen cevapta ise, Kıbrıs'a gelen kahvenin her şekilde vakıyyesinden 5 para *resm-i mîrî* alınması istenmiştir. Fakat bunun yanında *millet-i nasarâdan* (gayrimüslim) kendi memleketlerine gönderdikleri kahveden *resm-i mîrî* alınmayacağı, ancak bunlar da kahveyi İslâm ülkelerinde satarlarsa *resm-i mîrî* tahsil edileceği belirtilmiştir (KŞS, 15/216-1).

1741 yılında Kıbrıs adasına iki yoldan toplam 744 vakıyye kahve geldiği görülmektedir. Kıbrıs'ta 1645 yılında bir akçeğe 300 dirhem kahve alınıyordu. 1633-34 yıllarında ise bir vakıyye kahvenin gayr-ı resmî fiyatı ise 80 akçe civarındadır (Erdoğan, 2002: 641). Söz konusu dönemde ise, bir tereke kaydında miktarı belirtilmeyen kahvenin değerinin 90 para olduğu bildirilmektedir (KŞS, 16/211-1). Bunun yanında merkezden gönderilen emr-i şerifle saray tercümanı olan Hristofaci'ye verilen tayinat listesinde aylık yedi vakıyye kahveden bahsedilmektedir (KŞS, 15/215-3). Birçok mukataada olduğu gibi, bu mukataayı da ellerinde bulunduranların, buraları başkalarına emanet şekliyle, senelik verdikleri görülmektedir. Kıbrıs kahve rüsumu mukataasının bağlı olduğu İstanbul ve etrafı mukataasının hazine-i âmirede maden mukataası defterlerinde kayıtlı olduğu da yine bu kayıttan anlaşılmaktadır.

1159 (1746) senesi Muharreminden itibaren İstanbul ve civarı kahve gümrüğü mukataatı malikâne olarak ellerinde bulunduran ortaklar, Kıbrıs adasının kahve mukataasını, senenin sonuna kadar, Kıbrıs'a gelen kahvenin her vakıyyesinden 5 para alınması şartıyla, Ömer Ağa'ya emanet olarak vermişlerdir (KŞS, 17/23-1). Ayrıca kahveden alınan verginin ise, Müslümandan vakıyye başına 8 akçe, kefere ve Yahudiden ise, vakıyye başına 10 akçe olacağı bildirilmiştir (KŞS, 16/205-1; Bostan, 2001:205).

Osmanlı Devleti'nin ticareti özendirmek için aldığı önlemlerden birisi de, Akdeniz'deki korsanlarla mücadele etmek, onların batılı devletlerin tüccar gemilerine zarar vermelerine engel olmaktır. Korsanların faaliyetlerini önlemede kararlı olan Osmanlı Devleti, zaman zaman donanmasını Akdeniz'e çıkardığı gibi, İstanbul'a mal getiren gemilere donanma gemileri koruma görevi yapıyordu. Bu kez de donanmadaki kaptan ve leventlerin tüccarlar için gizlice mal taşıdıkları ortaya çıkıyordu. Bu taşınan malların içerisinde kahve önemli bir

yer tutmaktadır. Bu ürünü limana veya iskeleye donanma getirdiğinden, ondan gümrük de alınmazdı. Bu da, Osmanlı Devleti'nin gümrük gelirlerinin azalmasına neden oluyordu. Bu durumu anlatan 1163 (1750) tarihli bir ferman Kandiye ve Hanya muhafızı olan vezirlere, İzmir ile Girit, Rodos, İstanköy, Kıbrıs ve Sakız adalarının kadılarıyla Kıbrıs ve Sakız muhassıllarına yazılmıştır. İskenderiye ile Dimyat taraflarından ve Akdeniz'in (*Bahr-ı Sefid*) başka yönlerinden İstanbul'a ve Osmanlı ülkesindeki diğer iskelelere gelen tüccar gemilerini, korsan keferesinden korumak için, devlet tarafından yenilenen *donanma-yı hümayun* kalyonları Akdeniz'de devriye gezmektedirler. Bu sefer de bu gemiler içinde kahve, pirinç ve çeşitli eşya taşınmaktadır. Bunun yanı sıra son yıllara kadar ticareti yasak mallardan olan kahve ticareti serbest bırakılmasına rağmen, tüccar gemileri tarafından çok geç getirilmekte ve ulaşım esnasındaki olumsuzluklar nedeniyle az miktarda kahve ülkeye ulaşmaktadır. Bu durumda mîrî kalyonlarının kaptanları ve leventlerinin tüccarlara ait eşyaları ve özellikle kahveyi taşımalarına neden olmaktadır.

Donanmada bulunan denizciler, ülkede herhangi bir iskeleye giderek, bahsi geçen ticarî malları gümrük ve vergi ödmeden, batılı tüccarların temsilcilerine teslim etmektedirler. Devlet, bunların önüne geçilmesi ve getirilen kahveden, hatt-ı hümayûn uyarınca belirlenen, 5 para gümrük vergisinin herkesten alınmasını istemektedir. Ayrıca söz konusu vergiyi vermemek için kahve kaçıranlardan ise, verginin ikişer kat olarak tahsil edilmesini emretmektedir (KŞS, 16/185-1).

Daha önce sözü geçen mîrî kalyonlarla kahve taşıma örneğine sicillerde de tesadüf edilmektedir. Kahve rüsumu mukataası kısmında değinilen örnekte, Kıbrıs'ın kahve rüsumu mukataasını emanet olarak alan el-Hac Abdurrahman, adaya gelen kahvenin yıllık tahsilini gümrük emirlerinden yaparken, Limasol limanına gelip Lefkoşalı Usta Ali'ye teslim olunan 500 vakıyye kahvenin vergisini istemektedir. Usta Ali ise bu kahveyi kendisine İstanbullu kalyoncu taifesinden kardeşi Uzun Hasan'ın satması için gönderdiğini ve kendisinin de kahveyi satarak parasını kardeşine yolladığından vergi veremeyeceğini söylemiştir. Ancak Divan-ı Hümayundan gelen cevapla kahveden her koşulda vakıyyesinden 5 para alınacağı bildirilmiştir. Yalnız nasarâdan kendi memleketlerine götürdükleri kahveden vergi alınmayacaktır (KŞS, 15/216-1). Bu örnek, kahve ile ilgili kaçakçılığın daha önceleri de yapıldığını göstermektedir.

İstanbul'un ihtiyacı olan kahve ve pirinç Mısır'dan deniz yoluyla getirilirdi. Yolun uzaklığı ve Osmanlı Devleti'nin gemilerinin yetmemesi durumunda Avrupalı devletlere ait gemilerin söz konusu güzergahta kullanıldığı bilinmektedir. XVIII. yüzyılda Akdeniz'de sefer yapan İngiliz ve Fransız bandıralı gemiler arasındaki rekabet ve korsanlık faaliyetleri adı geçen hattaki ticareti geriletmiş ve İstanbul'da söz konusu malların eksikliği olmuştur (Kütükoğlu, 1994: 569-70; Bostan, 2001: 204). Bazı yıllarda ise Mısır'dan satın alınarak İstanbul'a getirilmesi gereken kahve, şeker, keten, pirinç, mercimek gibi

maddelerin tüccarlar tarafından Akdeniz'deki adalarda satıldığı ve İstanbul'a götürülmediği görülmektedir (KŞS, 17/101-1; Bostan, 2001: 204). Dolayısıyla Mısır'dan İstanbul'a getirilmesi beklenen mallarda çeşitli sebeplerden ötürü bazı dönemlerde azalma olabilmektedir. İstanbul bu sorunu çözebilmek için Halep, Sayda, Beyrut, Yafa, Akka, İskenderun, Kıbrıs, Silifke, Antaliye (Antalya) ve Fetile'deki (Fethiye) resmi görevlilere emirler vererek İstanbul'a söz konusu yüklerle doldurulmuş gemilerin gönderilmesini ve bunun için her türlü önlemin alınmasını emretmektedir (KŞS, 17/101-1).

Osmanlı yöneticilerinin İstanbul'a Mısır'dan yeterli ürün gelmediği yönündeki şikayetlerine karşın söz konusu yıllarda Kahire'den Anadolu, Balkanlar ve Mağrib'e, Avrupa'ya gönderilen ticarî ürünlere nazaran daha fazla ürün yollandığı görülmektedir (Faroqhi, 2004: 635). Ancak İstanbul herhalde bu ürünlerin büyük çoğunluğunu, hatta tamamını, istiyordu ki belgelerde zikredildiği gibi çok sert önlemler almıştır.

Sonuç olarak ticaret yollarının beşiğinde yer alan Kıbrıs adası, kahve tüketiminde olduğu kadar Kahire merkezli kahve ticaretinde de önemli roller üstlenmiştir.

Notlar

¹ Burada ilk önce defter numarası verilmiş, daha sonra sırasıyla sayfa sayısı ve hüküm numarası belirtilmiş ve çalışmanın tamamında, sicillere yapılan atıflarda bu yol izlenmiştir.

² yaklaşık 1,283 kg.

Kaynakça

Bostan, İ. (2001). Kahve. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: XXIV, 202-205.

Erdoğan, M. A. (2002). Osmanlı Kıbrıs'ında Kahve ve Kahvehâneler (1594-1640). *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. X, 640-643.

Faroqhi, S. (2000). *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*. çev. Neyyir Kalaycıoğlu. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Faroqhi, S. (2004). Krizler ve Değişim 1590-1699. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*. İstanbul: Eren Yayıncılık. II, 543-758.

Hattox, R. S. (1998). *Kahve ve Kahvehaneler. Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hikmetağalar, H. (1996). *Eski Lefkoşa'da Semtler ve Anılar*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Jennings, R. C. (1993). *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*. New York and London: New York University Press.

Kıbrıs Lefkoşa Şer'î Sicil Defterleri: 13, 15, 16, 17.

Kütükoğlu, M. (1994). Osmanlı İktisadî Yapısı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. I, 513-650.

Saraçgil, A. (1999). Kahvenin İstanbul'a Girişi. 16. ve 17. Yüzyıllar. *Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s. 27-41.

Yediyıldız, B. (1994). Osmanlı Toplumı. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. I, 441-510.

Osmanlı ve İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs'ta Bir Türk Gazetesi: *Yeni Zaman*

Özcan MERT*

Giriş

Kıbrıs'taki ilk basın çalışmaları, adanın 12 Temmuz 1878 tarihinde Osmanlı Devleti yönetiminden çıkıp geçici olarak İngiltere'nin idaresine girmesinden birkaç ay sonra başladı. Lârnaka'da basılan *The Cyprus* (29 Ağustos 1878 - 7 Ağustos 1899, 273 sayı), adada yayınlanan ilk özel İngilizce gazete oldu¹. Şimdilik tek nüshasına dahi ulaşılamayan *The Cyprus* ile 1878'de yayına giren *The Cyprus Gazette* aynı gazete sanılabilir. Ancak ikinci gazetenin 273. sayısı, ilk gazetenin aynı sayısından 11 yıl önce, 30 Kasım 1888'de yayınlandığı için her birinin farklı basın organı olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

Kıbrıs'ın ilk İngiliz Yüksek Komiseri General Sir Garnet Wolseley döneminde (22 Temmuz 1878 - 22 Haziran 1879), 1 Kasım 1878'den itibaren *The Cyprus Gazette* adlı gazete İngilizce olarak yayınlandı. İngiliz yönetimi tarafından 1960 yılına kadar neşredilen *The Cyprus Gazette*, adadaki ilk resmî İngilizce gazete oldu². Bu gazete, aynı zamanda Türkçe ve Rumca olarak da basıldı³.

Kıbrıs'ta bulunan en büyük iki topluluk, Rumlar ve Türkler idi. Rumlar; Helenizm, megalı idea ve enosis politikalarının bir an önce hedeflerine ulaşmasını sağlayabilmek üzere basın çalışmalarını Türklerden önce başlattılar. Bu alanda onlar, çok sayıda Rumca ve İngilizce gazeteler yayınladılar⁴. Rumların Kıbrıs'ta çıkardıkları ilk gazete, Rumca yayınlanan *Neos Kition* (4 Temmuz 1879 - 19 Temmuz 1884, 220 sayı) idi. Bunu, diğer Rumca gazeteler takip etti.

Kıbrıs Rumları, bilhassa enosis konusunda batılı millet ve devletlerin desteklerini sağlayabilmek için İngilizce ve İngilizce-Rumca gazeteler çıkardılar. Onlar, ilk İngilizce gazete olarak *Hellenic Times* (1 Mart-10 Mayıs 1884, 10 sayı) ile ilk Rumca-İngilizce gazete olarak da Kıbrıs anlamındaki *Kipros* (21 Temmuz 1888-10 Aralık 1890, 114 sayı) adlı gazetelerini yayın hayatına soktular ve aynı özellikte başka gazeteleri de yayınladılar.

Rumlar, enosis konusunda destek edinebilmek üzere, “*enosis amaçlarını dile getiren birer mektup niteliğinde*” görülen basın organlarını İngiltere, Fransa, Rusya, A.B.D., İsviçre ve Yunanistan gibi ülkelere dağıttılar. Onlar, Osmanlı ülkesine de gazetelerini gönderdiler. Amaçları, Osmanlı Rumlarını Helenizm, megalı idea ve enosis konularında etkilemekti.

İngiltere arşivindeki 1880 tarihli belgelere göre Aleksan Sarrafyan adlı bir Ermeni, Lârnaka'da Türkçe *Ümit* gazetesini yayınladı. Bu konuyu araştıran Salahi R. Sonyel, tek nüshasına dahi rastlanılmayan gazetenin 1879 yılı sonlarında çıkmış olabileceğini belirtmektedir⁵. Bir başka araştırmacı Sabahattin

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul-Türkiye

İsmail ise *Ümit*'in 1878'de yayın hayatına girdiğini bildirmektedir⁶. Netice itibarıyla *Ümit*, Kıbrıs'taki ilk özel Türkçe gazetedir. *The Cyprus Gazette*'nin çevirisi olan *Ceride-i Resmiye-i Kıbrıs* ise adadaki ilk resmî Türkçe gazetedir.

Kıbrıs'taki Türk aydınları, adadaki Rum gazetelerinin amaçlarını fark edince, bir tepki olarak basın alanında çalıştılar. Onların yayınladığı ilk özel gazetenin adı *Saded*'dir (11 Temmuz - 14 Kasım 1889, 16 sayı). Aynı zamanda ikinci özel Türkçe gazete olan *Saded*'in herhangi bir nüshası şimdilik bulunamadı. Yayınlanırken sadece 64 abonesi olan gazetenin bu kadar az basılmasının ve kısa sürede kapanmasının en önemli sebebi, ada Türklerinin yeterli eğitim düzeyi ile okuma alışkanlığına ulaşamamalarıdır⁷.

Zaman⁸ ve Yeni Zaman Gazeteleri

Kıbrıs Rumlarının enosisine yönelik çalışmalarını hızlandıran bir kurum Rum Kiraathanesi (Kipriyakos Silligos) idi. İngiliz yönetiminde her geçen yıl itibar ve güçlerini kaybetmeye başlayan Türklerin aydın kesimi, Rum Kiraathanesi'ne tepki olarak 1880'li yılların sonlarında Osmanlı Kiraathanesi'ni kurdular⁹. Bu kurumun amacı, ada Türklerinin ittifakını sağlamak, menfaatlerini korumak ve problemlerini çözmektir. Osmanlı Kiraathanesi, problem çözümünü kolaylaştırmak ve Rum gazetelerinin Türklere yönelik iftira ve iddialarını reddedip zayıflatmak için Lefkoşa'da Lâleli'de kurulan Zaman Matbaası'nda *Zaman*'ı haftalık gazete olarak 25 Aralık 1891'den itibaren cuma günleri yayınladı¹⁰.

Rumların asimilasyon ve enosis politikasına karşı Kıbrıs Türklerini koruma görevi olan *Zaman*, Kıbrıs'ta Türklerin yayınladığı ikinci gazetedir. O, aynı zamanda adada yayınlanan üçüncü özel Türkçe gazete ve dördüncü Türkçe basın organıdır.

Okuması yazması olmadığı bildirilen Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi (sonra Paşa)¹¹ (1843-1910) başlangıçta halkın oyu ile *Zaman*'ın imtiyaz sahipliğine getirilmekle beraber, bu gazete Osmanlı Kiraathanesi'nin yayın organı idi. Gazetenin diğer idarecileri Cemal Efendi ile Faik, Kûfzâde Mustafa Asaf, İrfan ve Asım Beyler idi. Başyazarlığı Muzafferettin Galip tarafından yürütülen gazetenin yazarları arasında Hafız Ziyai, Müftü Ali Rıfki, Hilmi, Bodamyalızâde Şevket, Ahmet Tevfik bulunmaktaydı¹².

Zaman'ın amacı; Türklerin eğitimini geliştirmek, toplum menfaati için çalışmak, milleti olgunlaştırmak ve ilerlemesinde öncülük etmek, zararlı ve kişisel düşmanlığı içeren yazılar yayınlamamak idi. Bunlar gerçekleştirilirken Osmanlı Devleti'ne bağlı kalınarak enosisine karşı mücadele etmek kolaylaşacaktı.

Osmanlı Kiraathanesi üyeleri ile Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi arasında fikir ayrılıkları nedeniyle anlaşmazlık, dağılma ve bölünme olunca *Zaman* gazetesi henüz bir yaşını doldurmamışken 1 Temmuz 1892'de yayını durdurdu. Anlaşmazlığın sebebi kesin ve net olarak bilinmemekle beraber

kuvvetli ihtimali belirlemek mümkündür. Kıraathane üyelerinin yaptığı bir açıklamaya göre Derviş Efendi, gazetecilik yönetimlerinden uzak bir kimse olması ve hayali menfaatlere aşırı derecede tutkunluk göstermesi nedeniyle imtiyaz sahipliğinden alınarak yerine halkın oyları ile Kûfîzâde Mustafa Asaf Bey atandı¹³.

II. Abdülhamit yönetimine karşı olan Genç Türkler yanlısı olan Kûfîzâde Mustafa Asaf Bey, Muzafferettin Galip Bey, Mehmet Faik Bey, Asım Bey, Abdullah Efendi, Mehmet İrfan Efendi ve Bekirzâde Nazım Efendi *Zaman*'dan ayrılarak *Yeni Zaman* (22 Ağustos 1892 - 27 Şubat 1893, 28 sayı) gazetesini yayın hayatına soktular¹⁴. Yeni gazete, Osmanlı Kıraathanesi'nin yayın organıydı.

27 Ocak 1893'te yeniden yayına giren *Zaman* ise imtiyaz sahibi Hacı Derviş Efendi'nin gazetesi oldu. Bunda adı geçen kişinin Kıbrıs'ın önde gelen eşrafından olmasının payı vardır. Ayrıca aynı kişinin adada basını takip eden Bâbiâlî'nin elemanları ile iyi ilişki kurmasının ve padişaha muhalefet eden Genç Türklerle karşı olmasının da bu konuda etkisi bulunmaktadır.

Başlangıçta Tüccarbaşı Hacı Ahmet Derviş Efendi'nin gazetecilik kurallarına uymadığı görülmektedir. *Zaman*'ın ilk sayılarının ve *Yeni Zaman* gazetesinin ise her nüshasının başlıklarının hemen altında “*Siyâsiyât, edebiyât ve fînündan bahseder*” biçiminde bir açıklama vardır¹⁵. Derviş Efendi, bu sahanın bir elemanı olmadığından gazetede bazı haber ve makalelerden rahatsızlık duymuş olabileceği için kıraathane ile anlaşmazlığa düşerek basındaki işbirliğinden ayrılmış olmalıdır. O, imtiyaz sahibi ve müdürü olarak *Zaman*'ı tekeline alınca başlık altındaki söz konusu açıklamayı gazeteden çıkarttı¹⁶. Bu durum anlaşmazlığın en önemli sebebinin gösterir gibidir. Şöyle ki II. Abdülhamit, basına siyaset konusunda yasak uygulamaktaydı. Kıraathane üyeleri, düşünce özgürlüğü ile siyaset konusunu 1890'lı yıllarda daima ele aldılar. Derviş Efendi ise hedeflerine ulaşmak için padişahın basındaki uygulamasına bağlı kalarak *Zaman*'da siyasete yer vermemeyi tercih etti. Bundan dolayı kıraathane üyeleri ile Derviş Efendi arasında anlaşmazlık ortaya çıktı ve aşırı menfaatperest olmakla suçlandı.

Kıbrıs Türk Basınına Destek

Osmanlı yönetimi, geçici olarak İngiltere'nin idaresine bıraktığı Kıbrıs'ta, basının çalışmalarını naip ve müftü vasıtasıyla takip etmekteydi. Bâbiâlî, adadaki naip ve müftü tarafından aldığı raporlar doğrultusunda basın politikasını belirlemekteydi.

II. Abdülhamit ve Osmanlı hükümetlerinin *Zaman* gazetesine olan destekleri 1898'e kadar iyi bir biçimde devam etti. Gazete, bu yardımlar sayesinde 301. sayıya ulaştığını açıklarken önceki yıllarda olduğu gibi sonraki yıllarda da padişaha bağlı kalacağını açıkladı¹⁷.

Zaman gazetesi ve Derviş Paşa dışında da Osmanlı yönetiminden yardım isteğinde bulunan Kıbrıs Türk gazete ve yetkilileri vardı. Bunlardan birisi, *Yeni Zaman*'dan sonra çıkan *Kıbrıs* gazetesinin (6 Mart 1893 - 31 Ekim 1898, 318 sayı) müdürü ve sahibi olan Mustafa Asaf bin Kûfi (Kûfizâde Mustafa Asaf) idi. Bu kimse, 1896'da Bâbiâli'den malî yardım talebinde bulundu ve isteği olumlu karşılandı¹⁸.

Osmanlı yönetimi ile Kıbrıs Türkleri arasındaki yardımlaşma tek taraflı değildir; karşılıklıdır. Osmanlı Hükümeti, yeri geldikçe Kıbrıs Türk basınına destek verirken Kıbrıs Türkleri ve gazeteleri de benzeri davranışlarda bulundular. Meselâ 1906'da Kıbrıs Türklerinin Hicaz demiryolunun yapımına para yardımında buldukları bilinmektedir¹⁹. Ayrıca 1914'te *Kıbrıs* gazetesi ile ada Türklerinin Osmanlı deniz kuvvetlerinin güçlenmesi için başlatılan yardım kampanyasına ettikleri yardımlar da unutulmamalıdır²⁰.

***Yeni Zaman* 'ın Muhtevası**

Yeni Zaman gazetesinde; “İfade-i Mahsusa”, “Ahval-i Âlem”, “Havadis-i Cezire”, “Şüunat-ı Osmaniye”, “Havadis-i Hariciye”, “*Yeni Zaman*'ın Tefrikası”, “Kısm-ı Edebî”, “Kısm-ı Fennî”, “Mütenevvia” ve “İlânat” başlıklı makale ve yazılar vardı.

Yeni Zaman gazetesindeki ilk yazı, genelde “İfade-i Mahsusa”, yani başmakale idi. Fakat gazetenin bazı nüshalarında “İfade-i Mahsusa”dan önce yer alan yazılar da vardı. *Yeni Zaman*'ın ilk iki sayısında Başyazar Muzafferettin Galip Bey'in “Muharririn İfadesi” yazısı ile “*Yeni Zaman*'ın Mesleği” başlıklı makale çıktı. Gazetenin 3. sayısında (5 Eylül 1892, s. 1-2) ise “İfade-i Mahsusa” yok iken, II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 16. yılı münasebetiyle uzun bir yazı vardır ki, başmakale özelliği taşımaktadır. İslâm dininin kutsal geceleri olan Mevlit, Regaip ve Miraç Geceleri ile Tuzla İskelesi'ne ait yazılar yanında, “Tahdis-i Ni'met” başlıklı bir makale de başmakale önünde bulunanlardandır²¹.

“İfade-i Mahsusa”

Muzafferettin Galip ve Kıtazzâde Nazım tarafından yazılan ve başmakale olan “İfade-i Mahsusa”larda; gazetenin esas amacının kişisel çıkar olmadığı, basında tarafsızlığı uyguladıkları, Türklerin eğitimi ile memleketin gelişmesi ve yenileşmesine hizmet ve gayretinde buldukları belirtilmiş ve tarım, ticaret, esnaflık, bayındırlık ve ulaşım konularına girilmiştir. Bu bölümde, başta terakki olmak üzere toplumu aydınlatacak deyimler kullanılmıştır. Terakki deyimini, II. Abdülhamit yönetimine karşı kurulmuş olan bir muhalefet derneği olan İttihat ve Terakki'yi hatırlatmaktaydı ki başmakalelerde halkın hürriyeti ile gençlerin inkılâbı ve kısırtılmasına dahi yer verilmiştir. “İfade-i Mahsusa”larda Kıbrıs Türk halkının şikayetleri ile aydınlanması, kalkınması, sağlığın korunması ve enosis karşı önlemler gibi çok konulara değinilmiştir.

“Ahval-i Âlem”

Dünyanın durumları anlamına gelen bu başlıkta; batılı ülkelerdeki kıyafet, seçim, siyaset ve ittifaklar yanında Amerika'nın keşfi gibi konulara değinilmiştir. Konularda adı geçen devlet, ülke ve yerler ise Afganistan, Almanya, Fransa, Girit, İngiltere, İtalya, Panama, Rusya, Süveyş ve Yunanistan idi.

“Havadis-i Cezire”

Bu başlık ile Kıbrıs adasındaki haberler yayınlandı. Ada haberleri arasında; Lefkoşa Müzesi ve piyasası, Magosa limanında keşfiyat, eski eserler, Girne İtalyan mezarlığı, Baf Camii'nin harap olması, cami ve mescitlerin tamiri, Osmanlı Kiraathanesi, vakıflar, eğitim, hac, Rum gazeteleri, Türk-Rum kavgası, köy papazları, sağlık işleri, çiçek hastalığı, koleraya karşı ilaç, karantina, doktor istihdamı, yangın, çürüyen arabalar, araba kazası, hırsızlık, cinayet, tecavüz, genelev, dava, idam hükmü, panayır, ihracat, tevcihat, II. Abdülhamit'in cülus yıldönümü için adada yapılanlar, Tüccarbaşızâde Hacı Ahmet Derviş Efendi'ye 3. rütbe mecidi nişan verilmesi, gazeteye gelen okuyucu mektupları ve *Kıbrıs Ceride-i Resmîye*'sinden ise ilgili olanlar vardır.

“Şüunat-ı Osmaniye”

Osmanlı Olayları anlamına gelen bu bölümde; başta İstanbul olmak üzere Akka, Beyrut, Filibe, İzmir, Lazkiye, Mısır ve Zor gibi vilayet, şehir ve kasabalarla ilgili genelde Osmanlı Memleketi'ne ait haberler bulunmaktadır. Bu haberlerin konuları içinde borç para alma, batan gemi, tütün kaçağı, yangın, çekirge, koleraya karşı ilaç, hastane, barut imali, tersane, gemi tamiri, rıhtım, eğitim, okullar, yurtdışına öğrenci gönderilmesi, harita tanzimi, sergi, dullar ve yetimler, Darülaceze, Hamidiye Alayları, Ankara-Eskişehir ve Rumeli demiryolları, İstanbul-Bağdat telgraf hattı, kömür madeni ve üzüm gelirlerine rastlanmaktadır. Bunların yanında II. Abdülhamit'in misafir ve iyilikleri ile evliliğinin 25. yılına giren Yunan Kralına çektiği telgraf gibi haberler de görülmektedir. Bu haberlerin kaynakları; *Sabah*, *Servet-i Fünun*, *Hidmet* ve *Resimli Gazete* gibi İstanbul gazeteleri idi.

“Havadis-i Hariciye”

Bu bölümde; Afganistan, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avusturya, Buhara, Bulgaristan, Çin, Fransa, İngiltere, İran, İsviçre, Japonya, Kafkasya, Kanada, Macaristan, Panama, Portekiz, Rusya, Sırbistan ve Yunanistan'a ait bilim, deprem, eğitim, salgın hastalık, siyaset, bankacılık ve ticaret ile iki ikiz kızın yarışması gibi yabancı ülkelere ait ilginç haberler yayınlanmıştır. Bu haberlerin kaynakları; İstanbul, Beyrut, Bursa, Kosova, Avusturya, İngiliz, Fransız, Rus, Amerikan, Yunan ve Kıbrıs'taki Rum gazeteleri idi.

“Yeni Zaman’ın Tefrikası”

Bu gazetenin ilk yazı dizisi, “Bir Bakış” başlığı olup *Zaman*’daki tefrikanın devamı olduğu açıklanmıştır. Kıtazzâde Nazım’ın adı ile 14. sayıda sona eren dizinin ardından aynı yazar tarafından “Yadigâr-ı Muhabbet” dizisi yazıldı. *Yeni Zaman*’ın son (28.) sayısına kadar çıkan ikinci dizinin yayını, *Kıbrıs* gazetesinin ilk (29.) sayısı ile devam etti.

“Kısm-ı Edebî”

Gazetenin bu bölümünde; şairi bilinmeyen şiir yanında Kıtazzâde Nazım, Halil Rüşti, Muhasebeci Sadık, Magosa Adliye Hakimi Ata, İstanbul’dan Melali ve Mecd-i İsmet’e ait gazel, şarkı ve şiirlerden başka Victor Hugo, eğitim vs. konularla ilgili yazılar da vardır.

“Kısm-ı Fennî”

Burada; arabaların elektrik ile ışıklandırılması, kolera hastalığı ve mikropları, altın arayıcı ve Şikago Sergisi’ne ait bilgi ve haberler mevcuttur.

“Mütenevvia”

Bu başlık altında; latife, istatistik, İstanbul’daki bir söylenti, griplerin şikayetleri, Amerika-Fransa, Belçika’da diri olarak gömülen kimse, en derin kuyu ve eski eserler gibi çok türlü ve değişik konulara yer verilmiştir.

“İlânât”

Gazetenin son (4.) sayfalarında; kiralık ve satılık araziler, üretim malları fiyatları, kayıp eşyalar, Osmanlı Kırathanesi’ne üye olan kimseler, müslüman hastalar için hristiyan doktorlar, gazete aboneliği, mahkeme ve posta işleri ile Kıbrıs’ın resmi gazetesi *Ceride-i Resmîye*’ye ait ilânlar mevcuttur.

Yeni Zaman ’ın Enosise Karşı Faaliyeti

Megali idea, büyük fikir demektir. Rumlara göre bu fikir, bağımsızlıklarını kazanıp Bizans İmparatorluğu’nu yeniden kurmaktı. Megali idea haritası 1791’de Kıbrıs’ta Rigas Ferroros tarafından çizildi. Bu fikrin ilkeleri ise 1796’da Viyana’da yayınlandı. Megali ideada öncelikle 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Harbi’ne yol açan Grek Projesi’nin ve sonra da 1789 Fransız Büyük İhtilali’nin etkisi olmalıdır.

Mora’da 1821’de başlayan Rum isyanı sonunda 1830’da Yunanistan Devleti kurulmuştu. Osmanlı Devleti’nden ayrılıp bağımsızlığını kazanan ilk devlet olan Yunanistan, megali idea politikasına yöneldi. Bu devletin içine almak istediği bir yer de Kıbrıs idi. Şöyle ki daha 18 Ekim 1828’de tarihinde Yunanlılar; Fransa, İngiltere ve Rusya’ya verdikleri notada enosis fikrini ortaya atarak Kıbrıs’ın kendilerine verilmesini istemişlerdi²². Onların talepleri reddedilmişti. 1864’te

İngiltere'nin Yedi Ada'yı Yunanistan'a vermesi ile megalı ideacıların cesaretlenerek girişimlerini yoğunlaştırdıkları görüldü²³.

Osmanlı Devleti, 1878'de Kıbrıs'ı geçici olarak İngiltere'ye verince, adadaki Rumlar Yunanistan'a bağlanmak için girişimlerde bulundular. Lârnaka'ya giren İngiliz birliklerini karşılayan Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Sofroniyos, “İngilizlerin adaya gelmesinden dolayı Rum halkının sevinçlerini ve Adanın hakiki sahibi Yunanistan(a) verileceğinden emin” oldukları yönünde bir konuşma yaparak enosis imada bulundu²⁴. 22 Temmuz 1878'de Lârnaka'ya gelen Yüksek Komiser Sir Garnet Wolseley'i karşılayan Kitium Piskoposu Kiprianos'un yaptığı konuşmasındaki “İyonya adalarının Yunanistan'a ilhakında olduğu gibi, Kıbrıs'ın da anavatan Yunanistan'la birleşmesine Büyük Britanya'nın, aynı ölçüde yardımcı olacağı ümidi ile hükümet değişikliğini kabul ediyoruz” cümlesi, o kişinin açıkça enosisi dile getirdiğini göstermektedir²⁵. Bu konuşması ile o, enosis kampanyasını duyurdu²⁶. Kiprianos, 1883'te Lârnaka ve Mağusa mebusu seçilince de enosis için olan isteklerini ortaya koydu²⁷.

İngiltere, Rumlara kiliseler vasıtasıyla yardımlarda bulununca bundan Eteryacıların istifade etmesi ile Kıbrıs'ta Osmanlı Devleti aleyhine olan girişimler arttı²⁸. 25 Ekim 1878'de Halepa Andlaşması'nın imzalanması ile Girit Rumlarına bazı hakların verilmesi de Kıbrıs'taki megalı ideacıların gösteri ve yayın faaliyetlerine önem ve ağırlık vermesinde etkili oldu²⁹. Gerçekten de İngiliz yönetimi kurulunca Rumca ve İngilizce gazeteler yayınlayan Rumlar, 1882'de “kışkırtıcı, ırkçı ve isyankâr” yazıları ile ırkdaşları üzerinde tesirli oldular³⁰. Rumların tefeci tüccarları da enosis konusunda katkılarda bulundular³¹. Rumların bu faaliyetlerinden bazen İngilizlerin de zarar gördüğü ortaya çıktı. Mesela 1887'de İngiliz Kraliçesi Victoria'nın tahta çıkışının 50. yılı törenleri düzenlendi. Kıbrıs'taki 600 Rum papazı enosis konusunda mitingler düzenleyip konuşmalar yapınca kraliçe ile ilgili törene katılan Rumların sayısı azaldı³².

Kıbrıs, İngiliz yönetimine girer girmez Rum papazları kiliselerde ve öğretmenleri de okullarda kendi ırkdaşlarını enosis ve Türk düşmanlığı yönünde etkileyince 1890'dan itibaren Rum-Türk kavgalarının başladığı görüldü³³. Bunda Kavanin Meclisi üyesi Avukat Yorgi Şakalli* ile Rum Kıraathanesi ve Rum gazetelerinin de rolü ve payı vardı³⁴.

Rum gazetelerinden *Fonitis Gibru*** (*Phoni Tes Kyprou*), adanın Yunanistan'a bağlanması için 10 Ocak 1893'te bir kampanya başlattı. Rumlar, 1878 andlaşmasına göre Osmanlı Devleti'ne çok vergi ödemek zorunda kaldıklarını ve bundan kurtulmanın Yunanistan'a bağlanmak (enosisi gerçekleştirmek) ile mümkün olacağını savundular. Hele Yorgi Şakalli'nin enosis için hazırladığı konferans, Rum Kıraathanesi'nin tüzüğüne aykırı olunca o kurumda okunmadı. Bunun üzerine *Fonitis Gibru* çok kışkırtıcı yayınlarda bulundu³⁵. Basından etkilenen Rumlar, 1893'ün ilk ayında miting ve gösteriler düzenlediler. Rumların bu faaliyetlerini gereksiz bulan *Yeni Zaman*, makaleleri ile Müftü Hacı Ali Rıfkı

ve Osman Mustafa Beyler ise 30 Ocak 1893'te İstanbul'a yazdıkları dilekçeleriyle karşı çıktıklarını gösterdiler³⁶.

Rumların Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhinde tahammül edilemeyecek derecede kabulü imkansız çeşitli faaliyetleri ve adanın Yunanistan'a bırakılması için Kıbrıs'ın içinde ve dışında aldatıcı girişimlerde bulunmaları Kıbrıs'taki Müftü Ali Rıfki ile Naip Maraşlı Mustafa Fevzi İbn-i Osman, 30 Ocak 1893 (12 B 1310) tarihli yazıları ve konu ile ilgili *Yeni Zaman* gazetesinin nüshalarını Padişah II. Abdülhamit ve Sadrazam Cevat Paşa'ya göndererek duyurdular³⁷.

30 Ocak 1893'te Cevat Paşa'ya Kıbrıs'tan bir yazı gönderen kimse de Ahmet Raşit'tir³⁸. O, dilekçesinde şunlara değinmiştir:

“İngiltere Parlamento üyeliği namı ile Sir Charles Dilke ve Mösyö Bulaşez ve İrlanda halkından Mr. Harvey tarafından Lefkoşa'daki Mösyö Yorgi Şakallı'ye gönderilen yazılara dayanarak Rumca çıkan *Fonitis Gibru* gazetesine verdiği makalede Kıbrıs'ı satın alıp Yunanistan'a vermek ve Osmanlı Devleti'ne verilen vergiden kurtulmak için halkın zihinlerini kurcalamaya sebebiyet verir bozguncu kelimeler eklemiştir. İki sınıf halk, birbiri aleyhine gizli düşmanlıklar beslemektedirler. Türklerin huzurunu bozma derecesinde kalp heyecanına düşüldü. Yorgi Şakallı açıkta görünürse de gizli arkadaşları bulunduğu söylenmektedir. Bunlar, ek olarak sunulan *Yeni Zaman* gazetesinde vardır. Acı duyulan ve eseflenen durumların ortaya çıkması bütün Türklerin kalplerinde yaralar açmıştır.”

Yargıtay üyelerinden biri de 8 Şubat 1893 (28 Kanun-ı sani 1308) tarihinde padişaha gönderdiği bir yazısında³⁹, Kıbrıs'taki Rum basınına karşı bir Türk gazetesinin tesirli bir biçimde çalıştığını daha önce duyurduğunu, adanın Yunanistan'a verilmesi için kötü niyetlerde bulunanların fikirlerinin propagandasını yapan Kıbrıs'ın Sesi anlamına gelen *Fonitis Gibru* adlı Rum gazetesinin Londra haberleşmelerine dayanarak yayınladığı makaleleri hıristiyan halkın zihinlerini azdırmayı gerektirmemek ve müslümanların dahi coşkusunu yatıştırmak ve heyecanına yardımcı olmak üzere *Yeni Zaman*'ın 23. ve 24. sayılarındaki yazıları ek olarak sunduğunu bildirdi.

Rum basınının enosise yönelik girişimleri karşısında, 22 Ağustos 1892 - 26 Ocak 1893 tarihlerinde Kıbrıs'taki tek Türk gazetesi olan *Yeni Zaman*, adadaki Türkler ile Rumlara uyarıcı yayınlar yaptı.

Enosisci *Fonitis Gibru*'ya Karşı *Yeni Zaman*⁴⁰

Kıbrıs Müftüsü Hacı Ali Rıfki'nın başkanlığındaki Türk Temsilciler Heyeti, İngiliz Parlamentosu üyeleri tarafından yazılmış ve adadaki bir Rum gazetesinde basılmış yazılar hakkında Londra'ya şikayette bulundular. Bu konudaki yazışma, Sir Charles Dilke ve Kıbrıs Meclis üyesi George Shakallı arasında idi. Mektuplar ise parlamento üyesi Labouchere tarafından İrlandalı Harvey'e yazılmış olanlardı⁴¹.

Sir Charles Dilke, 10 Ekim ve 6 Aralık 1892'de Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasına değinerek bu konuyu savundu. 1 Aralık 1892 tarihli yazısında E. Labouchere, Harvey'e Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesini, bir başka mektubunda ise adanın Yunanistan'a satılmasını önerdi⁴².

İngiliz belgelerinde, *Phoni Tes Kyprou* (*Fonitis Gibru*) gazetesinden alınan 6-18 Ocak 1893 tarihli alıntılar vardır. Bu alıntılarda; İngiliz politikacılarının Kıbrıs ile ilgili görüşleri, vergiyi verme mecburiyetini sona erdirmeye olanaksızlığı ve adanın Yunanistan'a verilmesi gibi konulara değinilmiştir⁴³. Bu gazetede, hukukçu ve meclis üyesi olan W. G. Shakalli'ye İngiltere Parlamentosu üyeleri tarafından gönderilen mektuplar da yayınlandı⁴⁴ ve Sir Charles Dilke'nin İngiltere'ye yararsız olduğunu düşündüğü Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını istediğine de değinildi⁴⁵.

Phoni Tes Kyprou'daki yazının sonu şöyledir⁴⁶:

“Bitirirken, Mr. G. Shakalli'ye olan şükran borcumuzu unutmamalıyız; kendisi önde gelen İngiliz politikacılarıyla yaptığı yazışmalarla bizi yönetenlerin gerçek düşüncelerini ve tutumlarını öğrenmemizi sağlıyor; kendisinin hem bu yazışmalarına devam ederek, hem de sıklıkla yaptığı gibi İngiliz basınında Kıbrıs hakkında önemli makaleler yazarak sürdürdüğü bu asil çabalarına devam etmesini tüm kalbimizle diliyoruz. Aynı vatani paylaştığı insanlar onun bu asil ve vatansever mücadelesini asla unutmayacaktır.

Bu durumda, bugünkü pozisyonumuz göz önünde tutulunca, eğer çalışırsak gelecek günün daha iyi olacağını kesinlikle söyleyebiliriz.”

İngiliz belgelerine göre *Phoni Tes Kyprou*'nun 6-25 Ocak 1893'teki yazıları da önemlidir⁴⁷. Bu yazılarda; İngiltere'deki Kıbrıs dostlarının Mr. Shakalli'ye, halkın çoğunluğunun isteği yönündeki fikirleri bildirirken, Mr. E. H. de Shakalli'ye şunu yazdı:

“Adada bir harekete girişilmediği sürece İngiltere tarafında bir gelişme beklememelisiniz. Ancak eğer harekete geçerseniz durumunuzu iyileştirmiş olacaksınız. Bu durumda Kıbrıs'ta ve başka her yerde sorun ile ilgili yapabileceğiniz ne varsa yapın.”

Bir kişinin yazısındaki *“Sir Charles Dilke'nin bu önerisi (Kıbrıs'ın Yunanistan'a devri) hayata geçirmeye değer bir öneridir”* cümlesi de önemlidir.

Rum gazetesinin Mr. Shakalli'ye verdiği önem ve duyguları şöyledir: *“Çok yakında halkımızın yapacaklarını duyuracağımız o güzel duruma gelme umudumuzu ifade ederken bize bu çok önemli ve baba yurdumuzun problemini ortaya koyan mektupları alıp yayınlamamız için izin veren Mr. Shakalli'ye teşekkür etmeden geçemeyiz.”*

Bu arada *Phoni Tes Kyprou*'nun, *“Eğer son makalemiz ve Sir Charles Dilke ile Labouchere tarafından Mr. G. Shakalli'ye yazılan mektuplar Yeni Zaman tarafından daha iyi anlaşılabilseydi, Yeni Zaman bu kadar öfkeye kapılıp bizim mantıklı argümanlarımızı reddetmek uğruna bu denli uzun ve tutarsız bir makale yazmazdı”* ve *“Yeni Zaman, ... adadaki Hristiyan halkın gerek resmi, gerek ise*

özel olarak on bin kez istediği ve tarihine yeni şanlı sayfalar ekleyecek asil çabalarını sürdürmeye hakkı olmadığını mı düşünüyor?” gibi yazılarıyla Kıbrıs Türklerinin en önemli ve tek gazetesi olan *Yeni Zaman*'a tepkilerde bulunduğu da görüldü.

İngiliz belgelerinde *Phoni Tes Kyprou*'nun tutumuna ve enosisine karşı olan *Yeni Zaman*'ın 23 Ocak 1993 tarihli nüshasından da yapılan bir çeviri vardır⁴⁸. Bu çeviride ilginç görünen yazılar vardır. Çevirinin çevirisi olarak şunlardır:

“Daha önce *Phoni Tes Kyprou*'da yayınlanan makalenin kısa bir çevirisini burada yayınlamıştık; bu yazışmaların uluslararası hukuk ile yakınlığı olanlar için hiç bir önemi olmamasına rağmen, bu tür anlamsız ve uygunsuz yayınların olayların gerçek durumunu bilmeyen bazı ada sakinleri arasında kaygı ve huzursuzluk yaratabileceğini düşünerek konu hakkındaki kendi gözlemlerimizi de ekleyerek Osmanlı vatandaşlarını uyarmayı zorunlu görüyoruz.

Bu yazışmalara kahkahalarla güliyoruz, dahası, bir hayal aleminde yaşayan ve bu safsatalarla bir şeyler elde etmeyi uman Yunanistan'daki çapulculukları ile ünlü partizanların inanç ve düşüncelerine şaşırıyoruz. Yazık! Mr. Shakallı ve onun düşüncelerini paylaşanlar muhtemelen iki büyük güç arasında yapılan anlaşmayı *Atina*'da bir toprak alış-verişine benzetiyorlar ve sonuçta adayı satmak ya da satın almak gibi bir tutkuya kapılıyorlar.

Biz, Sultan'ın topraklarının bir parçasını oluşturan Kıbrıs adasının yönetiminin, olayların getirdiği zorunluluklar nedeniyle yapılan bir anlaşmanın şartları altında geçici olarak İngiliz yönetimine bırakıldığını, dahası ada ile ilgili herhangi bir önemli sorunun çözümü için gerektiğinde her kesimin doğal olarak kendi köküne döneceği belli iken, 322 yıl önce Osmanlı kanı dökülerek fethedilen ve sahip olunan adamızın hükümetini değiştirme ihtiyacı ortaya çıkarsa yönetim şefkatli ve adil kucağında bizi büyüten Osmanlı hükümetinin iradesine devredilmelidir; bu yüce hükümetin iradesine aykırı değişimler ortaya çıktığı takdirde bu aynı irade yeniden Osmanlı kanı akıtacaktır.

Bizi hayrete düşüren asıl nokta uygarlık dışı bu tür eylem önerilerini getiren Sir Charles Dilke, Mr. Labouchere gibi değerli beyinlerinin ve adanmış kalemlerinin bu kez reddetme ve istismara kapılmış olmasıdır.

Nasıl da karanlıkta yürütülen bir çaba! Ne kadar anlamsız bir girişim! Ne kadar garip durumlar!

Bu yayınların amacının İngiliz yönetimini halkın çoğunluğunun arzusunun adanın Yunanistan'a devredilmesi olduğu konusunda ikna etmek olduğu öne sürülüyor.

Bu kişilerin uygar dünyaya ilan ettikleri İngiliz hükümetinin paçavra kağıt parçalarına dayanarak iş yapma alışkanlığında olduğu düşüncesinin dikkate alınması gerektiğini düşünmüyoruz.

Adada tarımın ve ticaretin sifıra indiği ifade ediliyor; bu ifadeyi doğrulamak için şunu söylemeliyiz, bugünlerde hiç kimse bir zamanlar Osmanlı idaresindeki

hükümetin koruyucu ve şefkatli yönetiminde pek çok Hıristiyanın kısa zamanda zenginlik sahibi olmaları gibi bir zenginliğe sahip olamıyor.

İnsanların eğilimlerinin Yunanistan'a doğru olduğu bu dönemde acil adımların atılması yolunda hiç bir fırsatın kaçırılmaması önerisi, olağanüstü ve hiç akla gelmeyen bir öneridir. İngiltere'deki hükümetin başına (Bravo!) demeliyiz, bu hakaretleri ortaya atan ve bu satırları yazan kişiye biraz teselli verebildiği için.

Aslında eylemin çizgisi hayali olarak çizilmiş olduğuna göre ilgilileri daha sonra yollarını kaybetmemeleri bakımından, eylemlerini geometri kurallarına uygun olarak yapmaları konusunda uyarmayı uygun buluyoruz.

Konunun önemi açıklandığı gibi olmasına rağmen -yani sorun ne önemlidir ne de endişe gerektirir, dolayısıyla bizim üstlenmemiz gerekmez- hükümetin bu çeşit yayınlara göz yumması ve böyle bir ortamın doğması bizi hem üzüyor, hem de şaşırtıyor. Sonuç olarak, Osmanlı hukukunun adada hala geçerli olduğunu göz önüne alarak yerel hükümetten özellikle rica ediyor ve umuyoruz ki, bu konuda yasaların getirdiği önlemler alınmalı ve böylece ileride çıkabilecek kötü sonuçlar engellenmelidir.

Ey vatandaşlar! Önünüze Osmanlılık ismini koyuyoruz. Değişik milletlerin uzlaşma ve uyum yönündeki çaba ve girişimlerinin bir örneği; çağdaş uygarlık tarafından desteklenen ilerlemeleri ve insanlık duygusunu göz önünde tutarak refah içinde ve en üst düzeyde rahatlık içeren bir yaşam sürdürüyorlar, bu ülkede yaşayan insanların görüş ve tutumlarını sorguladığımızda hepsinin uyum ve birlik içinde yaşadığını görüyoruz ve bunun sayesinde ki, baktığımız, hayranlık ve övgü ile bahsedildiğini duyduğumuz ülkelerin vatandaşları adım adım başarının zirvesine çıktılar ve çıkıyorlar. Haydi biz de bu yolda hareket edelim, refah ve iyilik sağlayan her şeyde ilerlemek için çaba sarfedelim.

Ve Ey Phoni Tis Kyprou, meslektaşımız, yukarıda açıklanan ve iyi davranışlarla uyumlayan bu tür tavırlardan uzak durmamızın daha doğru ve avantajlı olduğunu, ülkemizde kamusal disiplin, eğitim vb. alanlarda gayret sarfetmemiz ve ılımlılığımız ile görevimizin sınırlarını aşan bu tür abes işlere girişmememiz gerektiğini kamusal eğitime hizmetleriyle ün yapmış basın olarak samimiyetle ifade etmekle yetiniyoruz.”

Yeni Zaman'ın Sonu

Yeni Zaman gazetesinin iki farklı sebepten dolayı kapandığı bilinmektedir. İlk sebep olarak gazetesinin yazarlarından Faik Bey'in Osmanlı Dahiliye Nazırı Mehmet Memduh Paşa aleyhinde yazılar yazmasından ve bir süre sonra İstanbul'a gidip adaya dönmemesinden dolayı Yeni Zaman'ın 27 Şubat 1893'te 28. ve son sayısı çıkıp kapandı olarak bilinmekteydi⁴⁹.

İkinci sebep olarak ise Osmanlı Kırathanesi'ne yakınlığı olan Zaman ve Yeni Zaman'ın isim yakınlığının “garip bir durum” yaratmasıdır⁵⁰.

Bu iki sebepten birincisi doğru görünmemektedir. Çünkü, *Yeni Zaman*'da Mehmet Memduh Paşa aleyhindeki bir yazıya rastlanılmadı. O kişi; bu gazetenin döneminde Sivas'ta vali idi (1889-1893); 1893'te Ankara valiliğine atandıktan bir yıl sonra vezir oldu ve 1895'ten 1908'e kadar Dahiliye Nazırı'ydı⁵¹. Mehmet Memduh Paşa aleyhindeki yazılar, *Yeni Zaman*'ın devam olan *Kıbrıs* gazetesinde çıkmıştı ve *Kıbrıs* gazetesi Mehmet Memduh Paşa'dan gelen istek üzerine Asaf Bey tarafından kapatıldı⁵².

Yeni Zaman'ın adına son verilmesinin önemli sebebi *Zaman* ile olan isim yakınlığı idi. Bunun yanında 27 Ocak – 27 Şubat 1893'te Kıbrıs'taki bu iki Türk gazetesi arasında satış ve fikir rekabeti de *Yeni Zaman*'ın sonunu getiren sebepler olabilir. Ama en önemli sebep, *Kıbrıs* gazetesi adını almasıyla Türk dünyasında daha etkili olmaktı.

Kûffizâde Asaf Bey, *Yeni Zaman*'ın yerine fiyatı 60 para olan dört sayfalık *Kıbrıs* gazetesini pazartesi günleri çıkarttı (6 Mart 1893 – 31 Ekim 1898, 318 sayı). Sayfa sayısı, fiyatı ve basım günü değişmeyen yeni gazetenin 6 Mart 1893'te çıkan ilk sayısının 29. sayı olarak gösterilmesi ve imtiyaz sahibi ile yazarlarının *Yeni Zaman*'daki kişiler olması devamlılık konusunu kanıtlamaktadır. *Kıbrıs*'ın ilk sayısındaki “İfade-i Mahsusa” başlıklı makalede isim değişikliği aynen şöyle açıklanmıştır⁵³:

“Yeni Zaman namının (Kıbrıs) serlevhasına tahvili

Malumdur ki bir cemiyet-i mütemeddinenin nazar-ı dikkatini celbetmek için gazeteyi layıkıyla idare etmek sair pek mühim umur-ı azimeyi idare eylemekden daha müşkildir.

“Yeni Zaman” namı altında neşretmiş olduğumuz gazetenin sergüzeşti karilerimizin hatırlarından çıkmamış olmak gerekdir. İşte olvakt yekdiğerini teakub eden müşkilat ve telaşın seyiyatiyle bir münasib nam tesmiyesi nazar-ı ehemmiyete alınmayarak o sırada hatıra tevelliüd etmiş olan “Yeni Zaman” namı kabul edilerek gazetemizin devam ve neşrinde sebat gösterilmişdi. Tecrübe insana herşeyde meleke hasıl ettiği cihetle bi-lutfihi teala biz de gazetemizi mihver-i layıkında cereyanını temin ve her mevani ve müşkilatı ref ve teskin edib asıl nazar-ı ciddimizi saye-i mekarim sermaye-i cenab-ı hilafetpenahilerinin Memalik-i Mahruse-i Şahanelerinin her cihetinde tab ve neşr olunmakta olan gazetelere atf ettiğimizde bunlar mensub buldukları memleketlerin isimleriyle yad olunduklarını görünce ve “Yeni Zaman” sözünde dahi bir manay-ı müfid olmadığını anlayınca o namın vatan-ı mukaddesimiz olan “Kıbrıs” serlevhasına tahvili ile olvechile tevsimini münasib görerek bu nüshamızdan itibaren vatanımız namına hidmete şüru ediyoruz.”

Sonuç

Yeni Zaman, Kıbrıs'taki Kûfzâde Mustafa Asaf Bey'in başkanlığındaki aydın Türklerin çıkardığı üçüncü özel gazete olup, şu anda 28 sayıdan ibaret olan bütün nüshaları bulunan adadaki ilk ve en eski Türk gazetesidir.

Gazeteyi hazırlayıp çıkaran hür fikirli aydınlar, Kıbrıs, Osmanlı memleketi ve dünya haberleri ile adadaki soydaş ve dindaşlarını aydınlatarak, oranın enosis ve emperyalizme karşı korunması yönünde çok emek verdiler. O kişiler, bilhassa enosis yönünde yayın yapan ve politika izleyen Rum gazetelerine karşı, Türk halkını ve hakkını koruyucu yönde çalıştılar.

Yeni Zaman'ın ismi değişince, gazetenin ömrü görünüşte tam altı ay beş gün oldu; ama *Kıbrıs* adıyla hayatı 31 Ekim 1898'e kadar uzadı.

Notlar

¹ Cobham, 1969, s. 512; Ünlü, (1981), s. 230.

² Dedeçay, 1989, s. 19.

³ *Zaman*, no. 1, 25 Kânûn-ı evvel (Aralık) 1891, s. 4.

⁴ Kıbrıs Rum basını hakkında daha fazla bilgi için bk. Cobham, 1969, s. 512; Ünlü, (1981), s. 228 vd.

⁵ Sonyel, 1985, s. 16-17.

⁶ İsmail, 1986, s. 260.

⁷ Cobham, 1969, s. 512; Altay, 1969, s. 1; Ünlü, (1981), s. 15-16; Dedeçay, 1989, s. 19, 40.

⁸ Bu gazete hakkında belgesel bilgiler için bk. Mert, 2003, s. 61-87.

⁹ İsmail, 1998, s. 15.

¹⁰ Özoran, 1966, s. 471-72; Altay, 1969, s. I-IV, 2-6; Saracoğlu, 1977, s. 60-66; Ünlü, a.g.e., s. 18-22.

¹¹ Tüccarbaşı Hacı Derviş Paşa hakkında daha fazla bilgi için bk. Mert, 2000, s. 355-78.

¹² *Zaman*, no. 1, 25 Kânûn-ı evvel (Aralık) 1891, s. 1; *Yeni Zaman*, no. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1; Altay, 1969, s. 2 vd.; Ünlü, (1981), s. 17 vd.; Altan, 2000, s. 55.

¹³ *Yeni Zaman*, no. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1. Kûfzâde Mustafa Asaf Bey'in hayatı için bk. AN, 2002, s. 157-59.

¹⁴ Cobham, 1969, s. 512; Altay, 1969, s. 6; Ünlü, (1981), s. 23-25.

¹⁵ *Zaman*, no. 1, 25 Kânûn-ı evvel 1891, s. 1; *Yeni Zaman*, no. 1, 22 Ağustos 1892, s. 1.

¹⁶ *Zaman*, no. 123, 16 Teşrin-i sâni (Kasım) 1894, s. 1.

¹⁷ *Zaman*, no. 301, 11 Mart 1898, s. 1.

¹⁸ Boa., A. MTZ. KB., no. 2/26; Beo., N. GGD., no. 1003/63-1, müsvedde no. 401, sıra no. 66.

¹⁹ Boa., A. MTZ. KB., no. 2/101, 3/19, 3/20, 3/22.

²⁰ Boa., MV., D.236, G. 43.

²¹ *Yeni Zaman*, no. 7, 20, 21, 23, 26.

²² Menter, 1979, s. 110; İsmail, 1986, s. 34.

²³ Özoran, 1985 s. 28.

²⁴ Kürşad-Altan-Egeli, 1978, s. 95; Gürel, 1984, s. 41.

²⁵ Gazioğlu, 1996, s. 31.

²⁶ Özorán, 1985, s. 28.

²⁷ Kürşad-Altan-Egeli, 1978, s. s. 95.

²⁸ Kürşad-Altan-Egeli, 1978, s. s. 94.

²⁹ Özorán, 1985, s. 28.

³⁰ Özorán, 1985, s. 30.

³¹ Gürel, 1984, s. 41.

³² Hill, 1952, s. 498.

³³ Gazioğlu, 1996, s. 63.

* Bu kişinin adı, diğer kaynaklarda Şagalli, Chakalli, Shakalli ve Shacally olarak da görülmektedir.

³⁴ Ünlü, (1981), s. 23.

** Haftada bir gün çıkan *Fonitis Gibru* gazetesinin adı; diğer kaynaklarda *Phoni Tes Kyprou*, *Foni tis Kıpru*, *Foni dis Kıbrı*, *Fonitis Kıpru*, *Fonidus Gibru*, *Foni tis Kıbrı* ve *Foni Tis Gibru* olarak geçmektedir.

³⁵ Ünlü, (1981), s. 23.

³⁶ Fevzioğlu, (1998), s. 13, 14.

³⁷ Boa., Y. PRK. AZN., no. 6/54, 2.

³⁸ Boa., Y. PRK. AZN., no. 6/54, 5.

³⁹ Boa., Y. PRK. AZN., no. 6/54, 1.

⁴⁰ Enosis konusunda adı geçen iki gazetenin çatışması hakkında daha fazla bilgi için bk. İsmail, 2000, s. 46-57.

⁴¹ Pro., C.O., no. 67/079, s. 194 AB - 195 AB. *Yeni Zaman* ile ilgili İngiliz belgelerinin fotokopilerini Londra'dan bana getiren saygıdeğer arkadaşım ve muhterem meslekdaşım Yar. Doç. Dr. Gül Tokay'a çok teşekkür ederim.

⁴² Pro., C.O., no. 67/079, s. 201 A - B, 202 B - 203 AB-204 A.

⁴³ Pro., C.O., no. 67/079, s. 205 A.

⁴⁴ Pro., C.O., no. 67/079, s. 205 AB.

⁴⁵ Pro., C.O., no. 67/079, s. 205 B - 206 A.

⁴⁶ Pro., C.O., no. 67/079, s. 208 B - 209 A.

⁴⁷ Pro., C.O., no. 67/079, s. 210 A - 213 B.

⁴⁸ Pro., C.O., no. 67/079, s. 215 A - 219.

⁴⁹ Özorán, 1966, s. 472.

⁵⁰ Ünlü, (1981), s. 23, 25.

⁵¹ Memduh, 1990, s. 4; Memduh, 1995, s. 9; *AnaBritannica*, 1994, s. 201.

⁵² Özorán, 1966, s. 473; Ünlü, (1981), s. 26.

⁵³ *Kıbrıs*, no. 29, 6 Mart 1893, s. 2-3.

Sultan II. Mahmud Kütüphanesi ve İçerisinde Bulunan Kitaplara İlişkin Bazı Tespitler

Mustafa Kemal KASAPOĞLU*

‘Kütüphane’ sözcüğü Arapça ‘*ketb*-كتب¹ kökünden türeyip, isim şeklinde Farsça ‘*hane*-خانه’ ismiyle birleşerek oluşan bir Farsça-Arapça bileşik isimdir. Ferit Devellioğlu’nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatı, K maddesinin 642 sayfasında ‘*kütüphane*’ sözcüğü şöyle açıklanmaktadır: “1. *Kitaplık*, 2. *Kitapsaray*”.

Dil Derneği yayınları arasında basılan Türkçe Sözlük’te kütüphane: ‘1. *Kitaplık*, 2. *(eski) Kitap satılan dükkan, kitap evi*’ olarak ifade edilmektedir².

Türk Dil Kurumu’nun basmış olduğu sözlükte ise, Dil Derneği’nin yayınladığı sözlükteki anlamlarıyla aynı gözükmemektedir³. Bir diğer ansiklopedi de ise: “*araştırma, müracaat ve okumak için kitap ve benzeri materyallerin toplandığı, saklandığı ve okuyucunun istifadesine sunulduğu yer*” olarak açıklanmaktadır⁴.

Daha geniş anlamı verilen ansiklopedilerdeki anlamlarına bakacak olursak, örneğin, Cem Büyük Ansiklopedisi’nde: ‘*Kitapların bulunduğu, korunduğu, bakımının sağlandığı, kamu kullanımına açıldığı salon ya da bina*’⁵ olarak ifade edilirken, Ana Britannica’da: ‘*okur ve araştırmacılar tarafından kullanılmak üzere oluşturulmuş kitap koleksiyonu ve bu tür bir koleksiyonu barındıran mekan ya da yapı*’⁶ şeklinde açıklanmıştır. Bir diğer ansiklopedi olan Hachette’de ise: ‘*belge koleksiyonu, insanlığın bilgi birikiminin korunma simgesi, görsel-işitsel araçlar ve bilgisayar çağında geçerli olan pullar, fotoğraflar, filmler, video kasetler, haritalar, grafikler, işitsel vb. materyallerin saklandığı yerler*’⁷ olarak açıklanmaktadır.

Son olarak Okyanus Türkçe sözlükte de: ‘1. *Devlet tarafından veya özel olarak, kitap veya benzeri gereçlerin toplandığı, saklandığı ve özellikle yararlanmaya sunulduğu veya ödünç verildiği yer* 2. *Kitap satılan dükkan* 3. *Kitap odası* 4. *Kitap dolabı* 5. *Belli bir düzene göre sınıflandırılmış kitaplardan meydana gelen bütün* 6. *Belirli bir çevrenin veya herkesin faydalanması için belli bir amaca göre planlı şekilde kitap, dergi gibi her çeşit basılı malzeme toplayan ve bunları elverişli bir organizasyonla okuyuculara sunan kuruluş*’⁸ olarak daha genişçe anlatılmaktadır.

Görülmektedir ki gerek sözlük ve gerekse de ansiklopedilerde ‘*kütüphane*’ sözcüğü hemen hemen benzer anlamlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla kısaca yukarıda ifade ettiğimiz ‘*kütüphane*’ sözcüğünün biraz farklı kullanım şekillerini yine Türk Dil Kurumu’nun çıkarmış olduğu sözlüğün ‘*kütüphaneci ve kütüphanecilik*’⁹ başlıkları altında verildiğini görürüz. Elbette ki söz konusu

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Gazimağusa-KKTC

kütüphane kavramı, emekleme döneminden günümüze kadarki sürede kendine ait terimlerini de oluşturmak suretiyle geniş bir alana yayılmıştır¹⁰.

Buradan hareketle kütüphanenin tarihçesiyle devam edersek, kütüphanelerin kökeninin kayıt tutma uygulamasına dayandığını görmekteyiz¹¹. Yaklaşık İ.Ö. (M.Ö.) 3. bin yıllarda Babil kenti Nippur'da kil tabletlerindeki kayıtların bir tapınakta saklandığı bilinmektedir¹². Nippur söz konusu tarihlere Ön-Türklerin yurt kurma alanlarından birisi olarak değerlendirilmektedir¹³. Özellikle belirtmek gerekir ki Sümerler'in, Mezopotamya'ya gelişleriyle¹⁴ başlayan süreçte, 'mabet sosyalizm'i denen bir tür ilkel sosyalizm sistemiyle yönettikleri şehirlerinin doğal bir kazanımı sunucunda keşfettikleri çivi yazısı sayesinde, insanlık tarihine önemli bir katkı koymuşlardır¹⁵ ve günümüze kadar tabletlerin gelmesine öncülük etmişlerdir. Yine İ.Ö. (M.Ö.) 7. yüzyılda Asur kralı Asurbanipal'in¹⁶ topladığı koleksiyondan günümüze kadar ulaşan tabletler mevcuttur¹⁷.

Genel anlamda bilinen ilk kütüphaneler, İ.Ö. eski Yunan dönemi tapınaklarında felsefe okullarında oluşturulan kitap depoları sayılabilir¹⁸. İlkçağın bilinen kütüphaneleri arasında Aristoteles Kütüphanesi, İskenderiye Kütüphanesi, Pergamon (Bergama) Kütüphanesi, Roma'daki Bibliotheca Ulpia ve I. (Büyük) Costantinus'un İ.S. İstanbul'da kurduğu İmparatorluk Kütüphanesi sayılabilir. Diğer taraftan Uzakdoğu ülkelerinden özellikle Çin'de kayıt tutma geleneğiyle bütünleşen, derleme belge ve kitapların depolanması köklü bir gelenek olarak bilinmektedir¹⁹.

Öte yandan Türklerde ilk kütüphanenin Uygurlar tarafından kurulduğu tahmin edilmektedir. Yapılan Turfan²⁰ ve KaraHoça²¹ kazılarında 30 bin kadar yazma çıkarılmıştır²². Ligeti'nin "*Bilinmeyen İç Asya*" adlı kitabından söz konusu yazmaların Batı'ya taşındığını öğrenmekteyiz²³. İslamiyetin kabulüyle daha da sistemli bir hale gelen kütüphane fikrinin ilk uygulamasını ilk İslam devletlerinden birisi olan Gaznelilerde²⁴ görmek mümkündür. Gazneli Mahmut'un kurduğu saray kütüphanesi dönemin en bilineniydi²⁵. Elbette ki İslam'ın bilime ve bilimadamlarına önem vermesi sonucu bütün İslam devletlerinde kütüphaneler gelişti ve büyüdü²⁶. Burada özellikle İslam'ın temel yapı taşı olan Kuran-ı Kerim'de geçen Zümer Suresi'nin 9. ayetinde mealen: "*De ki; hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?*" ile Nahl Suresi'nin 43. ayetinde mealen: "*Şayet bilmiyorsanız ilim ehline sorunuz*" gibi ayetlerin olması, bilimin önemini açıkça vurguladığı araştırmacılar tarafından ifade edilmektedir²⁷. Hatta bizzat Hz. Muhammed'in "*ilim ve hikmet, mü'minin kaybettiği malıdır. Nerede bulursa alsın*" ve "*İlmi beşikten mezara kadar tahsil ediniz*" gibi söylediği sözlerin Müslümanlarca emir telakki edildiğini ve ilk medresenin²⁸ Mescid-i Nebi'nin yanındaki "*Suffe*" denilen yerde kurulduğunu görmekteyiz²⁹. Özellikle bu döneme ilişkin Merv'deki kültürel gelişmeleri dikkate almalıyız³⁰.

İslamiyetin en iyi uygulama sahalarından birisi olan Osmanlılarda kütüphane kavramında vakıf olgusunun önemli bir yer tuttuğu görülmektedir³¹. Medreselerin gelişimiyle doğru orantılı olarak kütüphane kavramının kapsamca

genişlediğini söyleyebiliriz³². Önceleri camilerin yanında kurulan medreseler, özellikle Fatih döneminde geniş çaplı eğitim kurumlarına dönüşerek görevlerini sürdürmüştür³³. Aslında İznik'te kurulan ilk medreseyi Bursa'da bulunan medreseler izlemesine rağmen, söz konusu yerlerde kütüphane bulunduğu dair detaylı bilgi bulunmamaktadır³⁴. I. Murad'dan başlayarak kurulan ilk modern kütüphane olan Beyazıt Kütüphanesine kadarki süreçte, kütüphaneler gelişti ve çeşitlendi³⁵. Özellikle XVII. asrın sonlarına doğru mevcut açık medreselere, tekke kütüphanelerine ve türbe kütüphanelerine müstakil kütüphaneler de eklendi (Köprülü Kütüphanesi)³⁶.

Kısa kütüphane tarihesinin ardından, Sultan II. Mahmut'un³⁷ yapmış olduğu idari ıslahatlara³⁸ göz atmamız gerekmektedir. Zira, II. Mahmut döneminde yapılan idari düzenlemeler, konumuzla yakinen ilişkilidir. Özellikle bu dönemde, vakıfla bağlantılı olan kütüphaneleri ilgilendiren meselelerde köklü değişikliklere gidildiği görülmektedir³⁹. Yine bu dönemde kütüphanelerin kontrolü ve sayımı vb. (kitap tamiri, ciltlenmesi, personel vb. gibi) çalışmalar yapılmış ve kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezaretiyle de bu kontrollerin en üst seviyesine ulaşması sağlanmıştır⁴⁰. Bir başka deyişle, kütüphanelerin söz konusu kuruma bağlanmasıyla büyük bir ivme kazandığını, geliştiğini ve yavaş yavaş gerçek hüviyetine dönüştüğünü söyleyebiliriz. Yine bu dönemde İstanbul dışında kütüphanelerin kuruluşunun Tanzimat Fermanı ile mümkün olduğunu görmekteyiz⁴¹. Sultan II. Mahmut Kütüphanesi de, Osmanlı toprakları içerisinde bu çerçevede kurulmuş bir kütüphaneydi. Bizzat Sultan Mahmut tarafından, Kıbrıs Mutasarrıfı (valisi) Ali Ruhi Efendi'ye gönderdiği bir fermanla⁴², orada müstakil bir kütüphanenin kurulmasını emretmiştir. Mutasarrıf Ali Ruhi Efendi de binanın hazırlanmasına, kütüphanenin düzenlenmesine ve halkın hizmetine açılmasını sağlama görevini, Kıbrıs'ın ilk Hafız-ı Kütüb'ü olacak olan Hasan Hilmi Efendi'ye verir⁴³.

İsmet Parmaksızoğlu "*Kıbrıs Sultan İkinci Mahmud Kütüphanesi*"⁴⁴ adlı kitabında, söz konusu kütüphanenin inşasına⁴⁵ ait masrafların, memur maaşlarının ve diğer masrafların Sultan II. Mahmut'un bizzat kendi gelirinden karşılandığını belirtmektedir⁴⁶. Buna ilaveten yine aynı masraflara katkı koymak amacıyla Mutasarrıf Ali Ruhi Efendi, El-Hac Ömer Efendi gibi kişiler ya vakıf yapmak suretiyle vakfın gelirlerini kütüphaneye bağışlamışlar, ya da kitap, rahle vb. bağışlarla kütüphanenin güçlenmesini sağlamaya çalışmışlardır⁴⁷.

Yine Parmaksızoğlu söz konusu kitabında, Sultan II. Mahmut Kütüphanesi'nin Türk kütüphanecilik tarihi açısından önemli bir yer tuttuğuna işaret etmektedir⁴⁸. Bunu doğrular nitelikteki bulgulara, Servet Sami Dedeçay'ın "*Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türklere Ait Kütüphaneler ve Kitabevleri*" adlı kitabında ve 1955-60 yılları arasında Bristish Council Kütüphanesi'nde kütüphaneci olarak görev yapan Edward R. Reid-Smith'in "*Books and Libraries*" adlı kitabında rastlamaktayız.

Reid Smith, Kıbrıslı Türklerin o dönemde açık bulunan sadece iki kütüphanenin (Sultan II. Mahmut Kütüphanesi ile Halk Kütüphanesi) olduğunu

belirtirken, Servet Sami ise “Sultan Mahmut’a kadar, yani 1829 yılına kadarki kütüphanelerin cami, tekke ve medrese içlerinde 100’ü geçmeyen kitaptan oluşan kütüphaneler olduğundan” bahsetmektedir.

Parmaksızoğlu, Kıbrıs fethi sonrasındaki konu ile ilgili gelişmeleri anlatmakta ve kitabında şöyle demektedir: “*Lefkoşa’nın fethinden 150 yıl sonra yapılan bir sayımda bu şehirde 4.000 hane, 16 mahalle, 2 cami-i kebir, 2 cami, 14 mescit, 3, medrese, 4 tekke ve zaviye, 5 hamam, 31 çeşme gibi amme kurumları arasında 6 kütüphanenin de bulunması, Lefkoşa’nın sosyal hayatının övünülecek bir ölçüde geliştiğini göstermektedir*”. Dolayısıyla yazarın kitabından Lefkoşa’da bulunan kütüphanelerin az olduğunu daha sonra ise söz konusu kütüphanelerin H. 1244 (M. 1829)’de yeniden bir revizyona tabi tutulduğundan bahsetmektedir. Yine ilaveten yazar, önceleri kütüphane-i amire adıyla kurulan kütüphanenin daha sonra halk tarafından isminin değiştirildiğini ifade etmektedir⁴⁹.

Servet Sami ise, söz konusu kitabında Kıbrıs’ta kurulan kütüphaneler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Osmanlılar dönemine ilişkin şu bilgileri aktarmaktadır: “*Kıbrıs’ın Osmanlılar tarafından fethine kadarki süre içinde, özel kişilere veya Rum ve Latin manastırlarına ait kütüphaneler mevcut olmuş ise de, bu kütüphaneler fetih sırasında ve fetihten hemen sonra, Kıbrıs’ın Rum Ortodoks halkı tarafından ya yağmalanır, ya buldukları binalarla birlikte tahrip edilirler, ya da yakılıp yıkılırlar. Böylelikle, Osmanlı devrinin Kıbrıs’ta başlamasıyla adada hiçbir Latin veya Frank kütüphanesi kalmaz. Ama Rum Ortodoks manastırlarındaki el yazması belgeler ve kitaplar korunur. Kıbrıs’ın en eski kütüphanesinin XI. asrın sonlarına doğru Cikko Manastırı’nda kurulmuş söyleniyor ise de, 1365, 1542, 1751 ve 1813 yıllarında manastırda çıkan her yangında manastır kütüphanesinin de tamamen yanması önlenemez*.” Servet Sami’nin yapmış olduğu bir diğer tesbite göre ise, adada tek yangın geçirmeyen kütüphane olan Sultan II. Mahmut Kütüphanesi’nin, Feneromeni Kilisesi Kütüphanesi’nin kuruluşuna önderlik ettiğini ifade etmesidir⁵⁰.

Yine Sultan II. Mahmut Kütüphanesi’nin mimari özellikleri ilgili detaylı bilgileri Parmaksızoğlu’nun kitabından ziyade Röleve ve Restorasyon Dergisi’nin II. sayısında bulmak mümkündür⁵¹. Kütüphanenin şimdiki durumuna nasıl geldiği ve diğer konulara (ahşap ve taş kitabe⁵², orada yapılan törenler, bina üzerine yazan ‘Maşallah’ tabiri vb.) ilişkin diğer detaylı bilgileri ise, hazırlanmakta olan bir başka kitapta bulmak mümkündür⁵³.

Kütüphanenin iç mekan özellikleri arasında en ilgi çekici olan, kuşkusuz “*Şairü’ş-Şuara*” ünvanını almasına hak kazandıran 48⁵⁴ beyitlik kasideyi yazan şair Hoca Hilmi Efendi’nin⁵⁵ kasidesidir⁵⁶. Parmaksızoğlu, şair Hilmi Efendi’nin kasidesiyle söz konusu kütüphanenin kuruluş tarihini düşürdüğünü şu beyitlerle tesbit etmiştir:

Simâh-ı cevherînden eyledim tarihini tahrîr
Fünûn ü ‘ilmile şâd oldı bu valâ kütübhâne⁵⁷

Kütüphane İngiliz döneminde de bir takım çalışmalara örnek teşkil etmiş ve öncelikle Vali Konağı'nda kütüphane kurulmasına çalışılmış ardından da Kıbrıs'ta kulüp kütüphaneleri ile özel kişilerin kütüphane kurması İngilizler tarafından teşvik edilmiştir⁵⁸. Konuya Türkler açısından bakarsak, Servet Sami, 1953 yılına kadarki dönemde Sultan II. Mahmut Kütüphanesi dışında ciddi anlamda kurulan bir kütüphanenin yok denecek kadar az olduğundan bahsetmektedir⁵⁹. Bunun da sebeplerini ise Sami şöyle sıralamaktadır:

1. Politik ortamın sürekli istikrarsızlığı,
2. Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin eğitim düzeyinin noksanlığı,
3. Varlıklı Türk sayısının azlığı.

Görülmektedir ki, Sultan II. Mahmut Kütüphanesi dışında ciddi bir kütüphanesi bulunmadığı gibi, ona da sahip çıkamayan Kıbrıslı Türklerin durumu yerel basında da tüm çıplaklığıyla ortaya konulmakta ve soruna çeşitli çareler aranmaktadır. 1920'lerden bu yana konuyla ilgili birçok makaleler yayınlanmış olup, içlerinden en dikkat çekicileri aşağıda ele alınmıştır⁶⁰.

Doğru Yol Gazetesi'nin⁶¹ 12 Nisan 1920 tarihli ve “*Raşit Ahmet*” isimli kişi tarafından “*Kütüphaneler ve Fevaidi [yararları]*” adlı yazılan makalede konu şöyle anlatılmaktadır; “*şimdiye kadar birçok ihtiyacı medeniyetimiz arasında en ziyade ihmal ettiğimiz hayati bir meselede bir kütüphane-i milli tesisine atf-i ehemmiyet etmediğimizdir. Ümit ederiz ki erbab-ı ilm ve servet bu meseleyi layık olduğu ehemmiyetle telakki ederek teşkil ve tesis için sarf-ı gayret edecektir. Bizim kanaatimiz o merkezdedir ki bu maksad-ı mühimm için teşkil edecek bir cemiyet, bir program dairesinde ibraz-ı faaliyyet ederse, az zaman zarfında memleket için vücuda elzem olan böyle bir müessesenin vaz' esasına muvaffakiyyet elverecektir. Bu uğurda ilk hatveyi atacak olanlar bu memleketin münci-i hakikileri olacakları varest-i beyandır.*”

Yine aynı gazetenin⁶² 20 Aralık 1920 tarihli ve “*Mehmet Remzi*” imzalı ve “*Cennet-mekan Sultan Mahmud-ı Ali ve Kütüphanesi*” başlıklı makalesinde şöyle demektedir: “*kütübhane-i Ali'yi ziyaret edenler cidden kalplerinde acı ızdıraplar hissederler. Kütüphanede ne oturmaya layık bir mahal ve ne de intizama delalet edecek bir eser meşhuddur. Kütüphane bucaklarında fersudelenmiş yüzlerce kitaplar bulunduğu gibi teneffüs odasında da bundan daha asar-ı muhalledenin parçalanıp dağıtıldığı kemal-i teessüfle müşahede olunmaktadır. Kütüphane kapısının üst tarafında büyük itina ve ihtimamlarla yerleştirilen mahkuk taşlar yere düşüp parçalanmıştır. Mümkün ise riyasetiniz tahtında bir komisyonun teşkili ile kütüphane-i mezkurun hal-i muhtazam asliyesine vaz'ı hususunda delalet ve himmetinizi taşnekan-ı ilm ve irfan namına rica eyeriz. Taht-ı riyasetinizde teşekkül edecek komisyon elbette buna bir çare-i hal bulur ve bu memlekete unutulmaz bir fiil-i hayr temin etmiş olursunuz.*”

Bir diğer gazete küpürüne Kıbrıs Vakıflar İdaresi arşivinde rastlamaktayız. Doğru Yol gazetesiyle başlayan konuya ilişkin eleştirilerin geçen süre zarfında etkisini geç de olsa gösterdiğini anlamaktayız⁶³.

1927 yılına ait “*Sultan’s Library, Librarians Appointment Of*” adlı dosyada, Birlik Gazetesi’nden alınma bir kúpürde, kütüphane hakkında şunlara yer verilmiştir: “*ahiran şehrimizi teşrif ve vilayet dairesinde misafir bulunan İngiltere Hariciyye Nezareti mensubininden hafız-ı kütüb Mister Gaselee Sultan Mahmut Kütüphanesi’ni ziyaret eylediklerinde gördükleri tertip, temizlik ve intizama hayran oldular ve böyle bir kütüphaneye İslam aleminde ilk defa tesadüf ettiklerini bi’l-beyan Evkaf İdaresi’ni ve hafız-ı kütübü tahriren takdir ve tebrik ettiler.*”

Görölmektedir ki, basında yer alan haklı eleştiriler kütüphaneye ziyaret öncesinde etkili olmuş ve yerel yetkililer tarafından gerekli tüm aksaklıkların giderilmesine çalışılmıştır. Yerel yetkililerin yapmış olduğu söz konusu hazırlıklar arasında, kütüphaneci münhallerinin açılması önemli bir yer tutmakta idi. İlgili dosyada bulunan bir belgede, Evkaf delegesi Münir Bey tarafından Kolonyal Sekreterliği’ne yazılan 8 Aralık 1927 tarihli resmi yazıda, ihtiyaç olan münhallerin doldurulması istenmiş ve 16 Nisan 1927 tarihinden itibaren geçici olarak görev ifa eden M. Ratip Efendi ile 1 Ekim 1927’den itibaren geçici görev ifa eden Ahmet Fehim Ali Efendi’nin atanması önerilmiştir⁶⁴. Aynı dosyanın bir diğer belgesinde ise konuya ilgili yerden [Kolonyal Sekreterliği’nden 997/07 no’lu yazıyla] cevap geldiğini ve söz konusu isteklerin olumlu karşılandığını ve atamaların onaylandığını görmekteyiz⁶⁵.

Kütüphaneyi ziyaret eden Mister Gaselee’nin memnuniyetini de, yazdığı mektupla bizzat bildirmesi, yapılan hazırlıkların ne kadar olumlu olduğunu teyit etmesi açısından önemlidir. Söz konusu Gaselee’nin Evkaf delegesi Münir Bey’e yazdığı mektup aynen şöyledir:

“8 Nisan 1928

Hükümet Binası-Kıbrıs

Azizim Münir Bey,

Cuma günü bize kütüphaneye diğer merak konusu şeyleri gösterdiğiniz için lütfen benim ve eşimin en iyi teşekkürlerini kabul buyurunuz. Kütüphanecinizin yaptığı işten cidden çok etkilendim ve gerçekten Londra’ya geldiğiniz zaman Batılı oryantalistlerin bildiği sonucu nasıl yapabileceğimiz hakkında düşünmeliyiz. Londra’daki adresim kolay ve hatırlanabilir. Nasıl olmasa Dışışleri beni her zaman bulabilir; bana gelişinizi bildireceğinizi umarım. Birlikte yemeğe çıkıp bir Bridge oyunu oynamalıyız ve belki de size başka yönden de faydalı olabilirim. Tekrar, tekrar teşekkür ediyorum, lütfen inanınız. Saygılarımla.

Stephen Gaselee”

İngiliz döneminde kütüphane ile içerisinde bulunan kitapların tamirat geçirdiğini aynı dosyada görmekteyiz⁶⁶. Söz konusu dosyada bulunan belgelerden, kütüphanenin tamirata sırasında matbu ve yazma kitapların zarar

görmemesi maksadıyla taşındığını⁶⁷ ve içlerinde tamire muhtaç olanların Kıbrıs Müzesi'ne taşınması için 350 İngiliz Pound'luk bir meblağa ihtiyaç duyulduğunu anlamaktayız⁶⁸.

Genel olarak bilinen bir gerçekle, sömürge altında bulunan her yerin manen ve madden sömürüldüğü muhakkaktır. Kıbrıs'ın sahip olduğu her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliğinin 19. yy'ın sonlarından başlayarak 20. yy'ın başlarına kadarki sürede yoğunlaşarak sömürüldüğünü söyleyebiliriz.⁶⁹ İlgili dosyada bulunan bir belgede o dönemde dahi yazma ve/veya matbu eserlerin kayıp olduğunu, günümüzde de basında yer alan haberlerden anlamaktayız. İşte bu noktada konumuzla bağlantılı 17 Kasım 1997 tarihli Ortam Gazetesi'nde "*Selimiye Yağmalanıyor*" başlıkla çıkan haber, hem kütüphane hem de içerisinde bulunan kitaplar için bir dönüm noktası olmuştur. Gerçi hala daha kütüphane için gerekli çalışmaların yetersizliği ortadayken, içerisinde bulunan kitapların akıbetinin kütüphanenininki gibi olmadığı görülmektedir. Basına yansıyan haberleri müteakiben birbirini izleyen resmi yazışmaların ardından, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde oluşturulan özel bir odada toplanan bütün matbu ve yazma kitaplar, bugün hala orada varlığını sağlıklı bir şekilde sürdürmekte ve gerekli işlemlerin ardından orijinal yerine dönüş vizesi almayı beklemektedir.

O günkü koşullarda Milli Arşiv'e taşınan kitapların sayısına bakıldığında, karşımıza çelişkili kitap sayıları çıkmaktadır. Parmaksızoğlu, Kütüphaneye kitap bağışlayanların isimleri ve bağışlanan kitap sayılarını şöyle vermektedir:

- Sultan Mahmut 80 cilt (burada özellikle Kıbrıs Şeriye Sicillerinin 33 no'lu defterin 141-144. sayfalarında bizzat Sultan II. Mahmut tarafından gönderilen kitap sayısının 105 adet olduğunu belirtmekte yarar görmekteyim.)
- Berber-zade Hacı Mustafa Hulusi Efendi 80 cilt
- Ali Ruhi Efendi 19 kalem eşya ve Kur'an-ı Kerim
- Kethüda Bey 2 parça eşya ve 1 cilt
- Seyyit Hacı Mehmet Ağa 1 cilt
- Şeyhü's-Seb'a Kütüphanesi 67 cilt
- Hacı Hüseyin Efendi 2 cilt
- Ayasofya Kütüphanesi 14 cilt
- Arap Ahmet Paşa Kütüphanesi 11 cilt
- Meçhul 18 cilt
- Tekeli Garra Efendi 8 cilt
- Bakkal-zade 11 cilt
- Karakaş-zade Hacı Osman Efendi 11 cilt
- Kutup Osman Efendi; Şeyh Hacı Mehmet Efendi 5 cilt
- Tıfli Efendi; Bulgari Efendi 223 cilt
- Kıbrısi Şeyh-zade Hacı Mustafa Efendi 78 cilt
- Kıbrısi Hacı Ömer Efendi 28 cilt

- Kıbrısı Hacı Ömer Efendi adına 3 cilt
- Hacı Mustafa-zade Seyyit Ali Efendi 33 cilt
- Ali Bahri Efendi 13 cilt
- Bakkal-zade 50 cilt
- Karakaş-zade Osman Efendi 98 cilt
- Kıbrıs Müftüsü Hasan Hilmi Efendi 35 cilt
- Kıbrısı Hacı Ömer Efendi adına 186 cilt
- Kıbrısı Hacı Ömer Efendi adına 90 cilt
- Hacı Sadık Efendi 26 cilt

Parmaksızoğlu'na göre, toplam 1173 adet olan kitap sayısı, Servet Sami'ye göre 1182 adettir. Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu'nda bulunan kitap sayısı ise 1800 civarında verilmektedir. Konuya ilişkin tarafımdan yapılan araştırmadaki bulgulara göre, toplam kitap sayısı 1632 adeti kayıtlı ve kayıtsız ilaveli toplam kitap sayısı 158 adetle hepsi 1790 adet kitap olarak gözükmektedir⁷⁰. Yine Servet Sami söz konusu kitabında kütüphanede farklı zamanlarda yapılan kitap sayılarını da şöyle vermektedir:

1958'de, 1500 kadar kitap,
1964'de, 1600 kadar kitap,
1967'de, 1887 kitap (bunların 30 tanesi el yazması),
1968'de, 1877 kitap,
1975'te, 1638 kitap,
1990'da, 1861 kitap.

Görölmektedir ki, farklı zamanlarda yapılan sayımlarda farklı kitap sayılarının ortaya çıkması, kütüphane içerisinde bulunan kitapların kaybolmasıyla ve/veya çalınmasıyla ilişkili olabileceği gibi, ilgili kütüphaneden özel kütüphanelere ve/veya özel kütüphanelerden ilgili kütüphaneye yapılan bağışlarla da olabileceği düşünölmektedir. Ancak burada gerek Parmaksızoğlu ile Servet Sami ve gerekse Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu'nu hazırlayanların⁷¹ yararlandıkları kaynağın kütüphanenin vakıf defteri olduğu, benzer ifadelerle teyit edilmektedir. İşte bu noktada bu benzer ifadelerin çelişkili kitap sayılarını ortaya çıkarması, yazarların acaba farklı vakıf defterlerinden mi yararlandıkları sorusunu akla getirmektedir. Ancak kendi yaptığım tespite göre, orijinal kütüphaneye ait kitap listesini karşılaştırdığım zaman, ne diğerlerinin başlağıçlarıyla, yani ilk bağışlayanın ismiyle, ne de kitap sayılarıyla bile uyuşmadığı görölmektedir. Örneğin tarafımdan tespiti yapılan ve Kıbrıs Şeyh-zade El-Hac Mustafa Efendi ile başlayan orijinal kütüphane kitap listesinin aksine, diğerlerinde Sultan II. Mahmut'un bağışladığı kitap isimleriyle ve sayılarıyla başladığını görmekteyiz. Olayın daha da garip yönü ise, yazarlar tarafından verilen kitap sayılarının aynı isimle olmasına rağmen, farklı sayılarda olmasıdır⁷².

Tespitini yaptığım bir başka orijinal kütüphane listesinde ise, kütüphanede bulunan toplam kitap sayısı 1649 olarak verilmektedir. Söz konusu 1927 ve 1929 yıllarına ait olan kütüphane listesi defterleri 33 cm uzunluğunda ve 21 cm genişliğinde olup, biri 40 diğeri de 45 yapraklıdır. Defterlerin konu başlıklarına göre ve güzel bir rika yazısıyla tutulduğu görülmektedir. Ayrıca söz konusu defterlerde kitapların listesi yanı sıra, kütüphanede bulunan eşyaların da detaylı kaydı verilmektedir.

1927 ile 1929 yıllarına ait kitapların listelerinin tutulduğu defterlerin Hafız-ı Kütüb-ı Evvel sıfatıyla Mehmet Ratib⁷³ tarafından tutulduğu görülmektedir. Mehmet Ratib'in kendi ifadesiyle tuttuğu kayıt ise şöyledir: “*işbu fihristte muharrer bi'l-cümle kütüb ve eşyayı teslim eylediğimizi mübeyyen, işbu mahale şerh ve imza eyleriz. 1 Teşrin-i Evvel 1927*”.

Sonuç olarak, yapılması gereken bir başka çalışmayı açıkça ifade etmeyi kendime vazife olarak görmekteyim. Öncelikle var olan ve yeni ortaya konulan kaynaklardan başlanarak kitapların isim bazında tesbiti ve mevcutlarla karşılaştırılması elzem görülmektedir. Belki bunu da bir başka çalışmayla tamamlamak gerekmektedir. Zira görülmektedir ki, Kıbrıs Türk toplumunun köşe taşı durumundaki Sultan II. Mahmut Kütüphanesi, içerisinde bulunan kitapların hem sayısal değerleri hem de içerikleri, köklü geçmiş tarihimizle bağlantısından dolayı daha da önem kazanmaktadır. O açıdan günümüzde ne sebeple olursa olsun, basına yansıyan bu gibi olaylara karşı daha duyarlı olmalı ve geçmişimize sahip çıkmalıyız.

Notlar

¹ ‘Ketb’ Arapça ‘fa’l’ masdar kalıbından olup, ‘fi’al-فعال’ kalıbıyla ‘Kitāb’ ismine dönüşmüş ve söz konusu ismin çoğulu olan ‘Kütüb-کتاب’ ile birleşmesinden oluşan bir birleşik isimdir. Hane-i kütüb olarak okunan ve ‘kitaplar evi’ olarak çevirebileceğimiz bir isim tamlamıdır. “i” harfinin düşmesiyle ve isimlerin yer değiştirmesi sonucunda oluşmuştur.

² Dil Derneği Yayınları (yayına hazırlayanlar: Sevinç Koçak-Kadriye Alkan), K maddesi, s: 881, 1999-Ankara (Kurtuluş Basımevi).

³ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, K maddesi, c: II, s: 952, 1988-Ankara (Yeni Baskı).

⁴ İslam Tarihi Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi (İhlas Matbaacılık, Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş. adına Enver Ören), K maddesi, c: 7, s: 106, İstanbul.

⁵ Cem Büyük Ansiklopedi, Necil Varuy (Cem Ansiklopedik Yayınlar Sanayi ve Ticaret A.Ş. adına), K maddesi, c: 9, s: 3438, 1984-Basaş Basımevi.

⁶ Ana Britannica (Hürriyet Gazetesi), Nazar Büyüm (Ana Yayıncılık A.Ş. sahiba adına), 6. Baskı, K maddesi, c: 20, s: 138, 1994-İstanbul.

⁷ Axis 2000 Büyük Ansiklopesi (Hachette-Milliyet Gazetesi), Jean-Louis Lisimachio (Yönetim Kurulu Başkanı), K maddesi, c: 8, s: 70, 1999-Doğan Kitapçılık.

⁸ Okyanus (20. Yüzyıl) Türkçe Sözlük, Pars Tuğlacı (hazırlayan), K maddesi, c: II, s: 1756, 1971-İstanbul.

⁹ Bakınız: Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, K maddesi, c: II, s: 952, 1988-Ankara (Yeni Baskı). Ve diğer yukarıda verilen sözlükler.

¹⁰ Meral Alpay, Kùtùphanecilik Terimleri (İ.Ü. Edebiyat Fakùltesi Yayınları: 1868, Kùtùphanecilik Bölümü Yayınları No: 1), 6-30, 1973-İstanbul

¹¹ Ana Britannica (Hürriyet Gazetesi), Nazar Büyüm (Ana Yayıncılık A.Ş. adına), 6. Baskı, K maddesi, c: 20, s: 138, 1994-İstanbul.

¹² A.g.e. Ana Britannica, s: 138.

¹³ Ord. Prof. Dr. Reha Oğuz Türkkan, Türk Tarih Tezleri (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 415, 2002-Ankara. Ayrıca bakınız:

İlk Türklük ve İlk İndo-Germenlik, Prof. Dr. Wilhelm Koppers (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 316-334, 2002-Ankara.

¹⁴ Prof. Dr. Hüseyin Sever, Mezopotamya ve Anadolu Medeniyetleri ile İlişkileri (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 451-456, 2002-Ankara.

¹⁵ Prof. Dr. Ekrem Memiş, Orta Doğu'da Türklerin Varlığı Tartışmaları (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 435-450, 2002-Ankara.

¹⁶ The Encyclopdia Americana International Edition (Complete in Thirty Volumes First Published in 1829), V: II, p: 439, 192-Danburry. Ayrıca bakınız:

The New Universal Library, The Caxton Publishing Company Limited, v: 1 (A-AUG), p: 436, 1967-London.

Encyclopedia Britannica, v: 2 (ANT-BALFE), p: 573-574, 1892-USA.

¹⁷ A.g.e., (Ana Britannica), s: 138.

¹⁸ A.g.e., (Ana Britannica), s: 138.

¹⁹ A.g.e., (Ana Britannica), s: 138.

²⁰ Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu, Uygur Devletleri Tarihi ve Kùltürü (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 207-213, 2002-Ankara. Ayrıca bakınız:

- Dr. Ablet Kamalov, Uygur İmparatorluğu (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 225-237, 2002-Ankara.

- Dr. Varis Abdurrahman, Koçu (İdikut) Uygur Devleti, (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 238-248, 2002-Ankara.

- Prof. Dr. Michael C. Brose, Moğol Hakimiyeti Altında Uygurlar, (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 249-254, 2002-Ankara.

- Prof. Dr. Juten Oda, Hangisi Karahanlıların Kökeni; Uygurlar mı, Yoksa Karluklar mı ?, (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 255-259, 2002-Ankara.

²¹ İsmet Binark, Uygurlarda Matbaa, (Türkler Ansiklopedisi), c: 2, s: 441-448, 2002-Ankara.

²² A.g.e., (Hürriyet), s. 138. Ayrıca bakınız:

- A.g.e., (Cem Büyük Ansiklopedisi), s: 5645-6.

- Prof. Dr. İbrahim Atalay, Türk Dünyası Coğrafyası (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 242-245, 2002-Ankara.

- Prof. Dr. Ramazan Öney, Tarihte Türk Devletleri ve Hakimiyet Alanları (Türkler Ansiklopedisi), c: 1, s: 2267, 2002-Ankara.

²³ L. Liđeti (Çeviren: Sadrettin Karatay), Bilinmeyen İç Asya (Atatürk Kùltür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 527), s: 160-277 (IX.-XVI. Bölüm), 1986-Ankara.

²⁴ Burada ilk İslam Türk devletlerinin sosyo-kùltürel ve sosyo-ekonomik yapıları için bakınız makaleler.

Türkler Ansiklopedisi, c: 5, b: Yirmi Sekizinci (28.), İlk Müslüman Türk Devletlerinde Teşkilat, A: Devlet Anlayışı ve Kurumları B: Devletlere göre teşkilat ve idari yapı, s: 147-320.

Türkler Ansiklopedisi, c: 5, b: Yirmi Dokuzuncu (29.), İlk Müslüman Türk Devletlerinde Toplum ve Ekonomi, A: Toplum, B: Ekonomi, s: 339-446.

Türkler Ansiklopedisi, c: 5, b: Otuzuncu (30.), İlk Müslüman Türk Devletlerinde Düşünce ve Bilim, A: Düşünce B: Bilim, s: 463-748.

Türkler Ansiklopedisi, c: 5, b: Otuz Birinci (31.), İlk Müslüman Türk Devletlerinde Dil ve Edebiyat A. Dil, B. Edebiyat, s: 759-921.

Zaman Gazetesi (Çağ Yayınları / Yayınlayanlar: Kenan Seyithanoğlu, Ahmet Rüştü Çelebi, Ahmet Hurşitoğlu, Vehbi Vakkasoğlu, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız İlmî Müşavir ve Redaktör'), Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c: 6, 1992-İstanbul.

²⁵ Dr. Güller Nuhoğlu, Gazneli Devlet Teşkilatı (Türkler Ansiklopedisi), c: 5, s: 286-308, 2002-Ankara. Ayrıca bakınız:

- A.g.e., (Hürriyet), s: 139.

- A.g.e., İslam Tarihi Ansiklopedisi (Türkiye Gazetesi), s: 107.

²⁶ Burada özellikle İslam dünyasında bir kütüphane çeşidi olarak ortaya çıkan Darü'l-İlim'lerin gelişimine bakınız. Prof. Dr. İsmail E. Erünsal, İslam Dünyasında Bir Kütüphane Türü Olarak Darü'l-İlim'lerin Ortaya Çıkışı (Prof. Dr. Osman Ersoy'a Armağan), s: 68-74, 1990-Ankara.

²⁷ A.g.e., İslam Tarihi Ansiklopedisi (Türkiye Gazetesi), s: 107. Ayrıca bakınız:

- Osmanlı Tarih Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi (İhlas Matbaacılık, Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş adına Enver Ören), K maddesi, c: 7, s: 191, İstanbul.

²⁸ Burada İslami kütüphanelerin oluşumuna dair geniş bilgi için bakınız.

- Mescid, İslam Ansiklopedisi (İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı), c: 8, s: 1-120, 1960-İstanbul.

- Mustafa Kemal Kasapoğlu, İngiliz Dönemine İlişkin Eğitim Politikaları, XI. Eğitim Bilimleri Kongresi (Yakın Doğu Üniversitesi) 23-26 Ekim 2002-Lefkoşa (medreselerin kısa tarihçesi hakkında).

²⁹ A.g.e., İslam Tarihi Ansiklopedisi (Türkiye Gazetesi), s: 107. Ayrıca bakınız:

- Osmanlı Tarih Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi (İhlas Matbaacılık, Gazetecilik ve Sağlık Hizmetleri A.Ş adına Enver Ören), K maddesi, c: 7, s: 191, İstanbul.

³⁰ Dr. Güçmurat Soltanmuradov, Merv'in Ortaçağ Kültür Hayatı (Türkler Ansiklopedisi), c: 8, s: 862-865, 2002-Ankara.

³¹ Özer Soysal, Türk Kütüphaneciliği (Geleneksel Yapı'dan Yeniden Yapılanış'na), C: I, s: 17-30., T.C Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998-Ankara. Ayrıca bakınız:

İsmail E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi II...

İsmail E. Erünsal, Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler c: I.

³² Daha geniş bilgi için bakınız: Prof. Dr. İsmail E. Erünsal, Osmanlı Kütüphanelerinin Tarihsel Gelişimi (Osmanlı Devletinde Bilim Kültür ve Kütüphaneler), s: 235-246, Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları: 33, 1999-Ankara.

³³ Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, s: 94-96, 1998-Isparta.

- Doç. Dr. Ahmet Turan Arslan, XVI. Asır Osmanlı İlim Hayatı (Osmanlı Ansiklopedisi), c: 8, s: 44-46, 1999-Ankara.

³⁴ Prof. Dr. İsmail E. Erünsal, Osmanlılarda Kütüphane ve Kütüphaneci Geleneği (Osmanlılar Ansiklopedisi), c: 11, s: 699, 1999-Ankara.

³⁵ Osmanlı dönemi kütüphanenin gelişimine dair genişçe bilgi için bakınız:

- İsmail E. Erünsal, Türk Kütüphaneleri Tarihi II (Kuruluşundan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri) [Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi yayını: 22],1991-Ankara.

³⁶ A.g.e, Osmanlılarda Kütüphane ..., s: 704-705.

³⁷ İslam Ansiklopedisi (İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugatı), c: 7 (Labbay-Mesanî), s: 165-170, 1957-İstanbul.

³⁸ Bu konudaki değerlendirmeler için aşağıdaki makalelere bakınız.

- Doç. Dr. Davut Dursun, Klasik / Geleneksel Sistemden Modern Sisteme Geçiş Çabaları (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 581-591, 2002-Ankara.

- Dr. Metin Eriş, Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 593-604, 2002-Ankara.

- Yard. Doç. Dr. Celal Pekdoğan, Modernleşmeye Giden Yolda Bazı Fikirler, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 606-610, 2002-Ankara.

- Doç. Dr. H. Tahsin Fendoğlu, Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Dualizmi, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 727-736, 2002-Ankara.

- Doç. Dr. Şükrü Karatepe, Tanzimat Reformları ve Çelişkileri, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 716-725, 2002-Ankara.

- Dr. Çoşkun Çakır, Bir Reform Hareketi Olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlanı, Tepkiler ve Uygulanması, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 698-714, 2002-Ankara.

- Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, Gülhane Hatt-ı Hümayun'nda Batının Etkisi, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 688-697, 2002-Ankara.

- Doç. Dr. Mümtazer Türköne, Tanzimat Ne Zaman Başladı?, (Türkler Ansiklopedisi), c: 14, s: 681-686, 2002-Ankara.

³⁹ A.g.e, Osmanlılarda Kütüphane ..., s: 711.

⁴⁰ A.g.e, Osmanlılarda Kütüphane ..., s: 711-712.

⁴¹ A.g.e, Osmanlılarda Kütüphane ..., s: 713.

⁴² Umure Fehmi, Kıbrıs'ta Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri (lisans tezi), s: 25-27, 1985.

⁴³ Dr. Servet Sami Dedeçay, Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türklerle Ait Kütüphaneler ve Kitabevleri, Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları: 7, s: 23, 1991-Lefkoşa. Ancak aynı yazarın s: 25'te Umure Fehmi'den naklettiği şekilde kütüphanenin inşa fermanında Hilmi Efendi ile Saraç-zade El-Hac Mustafa Efendi'nin de hafız-ı kütüb tayin edildiğinden bahsetmektedir.

⁴⁴ İsmet Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan İkinci Mahmud Kütüphanesi (Türk Kütüphaneciler Derneği Yayınları), 1964-Ankara.

⁴⁵ Kütüphanenin inşası ile ilgili taş yazıt Lapitari Müzesi'nde muhafaza edilmektedir. Bakınız; A.g.,e., Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı..., s: 25, 1. dipnot.

⁴⁶ A.g.e., Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan..., s: 9. Ayrıca bakınız:

- A.g.e, Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 28. Burada araştırmacı-yazar Servet Sami'nin hazırlamış olduğu söz konusu kitabını, hangi kaynaklardan yararlanarak hazırladığına ilişkin detaylı bir döküm yapmış olması takdire şayandır, s: 6.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bakınız: A.g.e., Umure Fehmi, Kıbrıs'ta Osmanlı...

- A.g.e, Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 27, dipnot 6, s: 28, dipnot 9

⁴⁸ A.g.e., Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan..., s: 9.

⁴⁹ A.g.e, Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 28. ayrıca bakınız:

- Altay Sayıl-Mustafa Kemal Kasapoğlu-Ahmet Altıntaş, Kıbrıs'ta Türk Eserleri Vakıf Mimari Eserler 1570-2004 [308 Yıllık Osmanlı Döneminde (1570-1878) ve Sonrasındaki Türk Eserleri] (yayına hazırlanmakta), Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayınları, 2005-Lefkoşa.

⁵⁰ A.g.e, Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 18.

- ⁵¹ Fikret Çuhadaroğlu-Filiz Oğuz, Röleve ve Restorasyon Dergisi II (Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları), s: 5, 1975-Ankara. Ayrıca bakınız:
- A.g.e., Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 25, 2. dipnot.
- ⁵² A.g.e., Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 28, 8. dipnot.
- ⁵³ A.g.e., Altay Sayıl-Mustafa Kemal Kasapoğlu-Ahmet Altıntaş, Kıbrıs'ta Türk Eserleri...
- ⁵⁴ A.g.e., Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan..., s: 9'da sayıyı 47 adet beyit olarak vermektedir.
- ⁵⁵ Detaylı bilgi için bakınız:
- İsmet Konur, Kıbrıs Türkleri, s: 68-70, 1938.
- Harid Fedai, Kıbrıs Müftüsü Hilmi Efendi, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları 9, 1987-Lefkoşa.
- Annual Report of The Curator of Ancient Monumentes: Cyprus Monuments, p: 15, 1929.
- ⁵⁶ A.g.e., Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan..., s: 9. Ayrıca bakınız:
- A.g.e., Altay Sayıl..., Kıbrıs'ta Mimari...
- A.g.e., Harid Fedai, Kıbrıs Müftüsü...
- ⁵⁷ A.g.e., Parmaksızoğlu, Kıbrıs Sultan..., s: 10.
- ⁵⁸ A.g.e., Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 18.
- ⁵⁹ A.g.e., Servet Sami, Kıbrıs'ta Kıbrıslı... s: 19.
- ⁶⁰ Servet Sami söz konusu kitabında birçok makaleyi detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Örneğin; Lütfi Ekenoğlu'nun Yeni Mecmua Dergisi'nde yayınladığı 'Okuma ve Kütüphane' adlı makalesi, İstanbul'da faaliyet gösteren Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin 14.05.1945'te sunduğu rapor [Manizade, Kıbrıs, Dün, Bugün, Yarın 1975.], 12 Ağustos 1959'da T:C. Kütüphaneler Müdürlüğü Aziz Berkel'in sunduğu rapor gibi.
- ⁶¹ Mustafa Kemal Kasapoğlu arşivi.
- ⁶² A.g.e., Kasapoğlu arşivi.
- ⁶³ Burada söz konusu dosyada bulunan Birlik Gazetesi'nden alınma "Mister Gaselee Takdir Ediyor" başlıklı makale bize, diğer gazetelerdeki yayınların, kütüphaneciye olan ihtiyacın ve de kütüphaneye o dönemde yapılacak olan ziyaretin etkili olduğu izlenimini vermektedir.
- ⁶⁴ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1927-180-4061 no'lu dosya.
- ⁶⁵ A.g.e., 4061 no'lu dosya.
- ⁶⁶ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi, 1952-327-6782 no'lu dosya.
- ⁶⁷ A.g.e., 6782 no'lu dosyanın 4 numaralı belgesinde 62 adet kitabın isimleri verilmektedir.
- ⁶⁸ A.g.e., 6782 no'lu dosya.
- ⁶⁹ Örneğin bakınız. Mustafa K. Kasapoğlu, Kıbrıs'ta Bir Amerikan Konsolosu, IV. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 28-29 Kasım 2002-Gazi Mağusa.
- ⁷⁰ Kıbrıs Vakıflar İdaresi Arşivi 1952-327-6782 no'lu dosya.
- ⁷¹ Ramazan Şeşen-Mustafa H. Altan-Cevat İzgi, Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu (İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı), s: XIV-XX, İstanbul-1995.
- ⁷² A.g.e., Kasapoğlu arşivi. Benim orijinal listeden çevirmek suretiyle yaptığım tespit Kıbrıs Şeyh-zade El-Hac Mustafa Efendi'nin 73 adet kitap bağışlamış olmasıdır. 1927 yılındaki sayımda Mehmet Ratib'e Hafız-ı Kütüb-ı Sani sıfatıyla Ahmet Fehim yardım etmiştir.

**Sanat, Edebiyat ve
Eğitim Bildirileri**

**Papers on Art, Literature and
Education**

Aşkın Aporisi ve Çağdaş Görsel Yaratıcılık Stratejileri

Simber Rana ESKİER*

Etik yaşantılar bağlamında ‘Aşkın Aporisi’, estetik yaşantılar bağlamında ‘Kavramsal Sanat’ deneyimi, politik yaşantılar bağlamında ‘Liberal-Kapitalist Bilinç’, postmodernist vizyonu biçimlendiren üç önemli parametredir.

Tarih boyunca entelektüeller aşkın aporetik yapısı üzerine sayısız spekülasyon kaleme almışlardır. Çünkü aşk, hayatın çelişki ve karşıtlıkla örülü kaotik yapısının minyatür skeçler halinde sahneye konulduğu bireysel performanslar dizisidir ve “aşkı hayatın metaforu olarak değerlendirmek”¹ felsefi bir gelenektir.

Klasik kültürümüzün başlangıcında Kıbrıslı’nın, ideal aşkın tanrıçası Aphrodite Urania ve tenzel aşkın tanrıçası Aphrodite Pandemos² olarak temsil edilen farklı karakter özellikleri, söz konusu diyalektik için ebedi bir imkan sağlamaktadır. Yanı sıra her tarihsel dönem, kendi realizmini inşa eder; diğer bir ifadeyle kendi etiğini yaratır.

III. Reich’in korku ve sefaleti başta olmak üzere Modernizm’in totalitarist yorum ve uygulamalarına, politik ve kültürel bir tepkiler bütünü olarak gelişen Postmodernizm için de bu böyledir. Toplama Kampları’nda yok edilen milyonlarca “öteki” ile birlikte bütün insanlık, ebediyen “gelecek” idealine veda etmiştir. Ancak hem öteki, hem de gelecek kavramları özdeşleşerek³, II. Dünya Savaşı’nın ertesindeki kuşaklar için sabit fikir haline gelir. Zygmunt Bauman’ın (1920-) Emmanuel Levinas’dan (1906-1995) etkilenecek tanımladığı Postmodern Etik burada devreye girmektedir. “Erotik aşk, farklılıkla, gizemle, gelecekle – her şeyin bulunduğu bu dünyada asla olmayanla – ilişkilidir”⁴ saptamasında bulunur ve “aşk pathosu gizemden beslenir. Ama beslendiği gizem, kırmayı umut ettiği bir gizemdir”⁵ der.

Aşkların kavuşması, prensip olarak “öteki” konumlarını yitirmeleri, sorunun daha da karmaşık hale gelmesine yol açar. “Aşkın ideali kendi mezarıdır; sanki Thanatos, Eros’un arabasını sürüyor gibidir” diye⁶ ekler Bauman.

Hatta, aşıkların fedakarlıkları, birbirlerine gösterdikleri özen ve cömertlik, karşılıksız sevgi kavramı Agape dolayısıyla yüceltileceği yerde, söz konusu kavram, tarafların karşılıklı tahakkümünün⁷ sinik bir formülasyonu olarak mütalaa edilir.

Aslında bu dönüşüm, bir liste halinde uzatılabilir; Aşkın aşamaları boyunca, oto-determinasyon oto-destrüksiyona; motivasyon yabancı-laşmaya; sadakat, ihanete; süblim hayaller, libidinal rutine; mutluluk, hüzne... dönüşebilir.

* Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İzmir-Türkiye

Ama neden tutkunun bedelinin travmatik olması gerekir? Yanısıra aşk, gündelik bir realitedir. Üstelik Kıbrıslı'nın doktrininde aşk, son derecede sofistike bir zevk ve arzu performansdır.

Dolayısıyla Bauman, klasik ve romantik bağlamdaki aşk yerine postmodern bağlamda, saf ilişkiyi önerir. Bu, "etikten arındırılmış bir mahremiyettir".⁸

Buradan, Postmodern aşk, ne XIX. yüzyıl Modernizm'inin püriten (saflığı savunan) yapısı, ne de XX. yüzyıl Modernizm'inin emansipasyon iddiası karışmaksızın yaşanan iki kişilik bir serüvendir sadece.

Yine II. Dünya Savaşı'nın ardından yavaş yavaş biçimlenerek günümüzde başlıca sanat anlayışı haline gelen Kavramsal Sanat, individualist (bireyci) stratejilerle biçimlenen felsefi bir sistemdir. Avangard Sanat döneminde tesis edilen interaktif (etkileşimli) seyirci – sanatçı ilişkisi, Postmodernist sanat içinde de kesintisiz devam etmiştir. Yanı sıra genel olarak "Sanat Nedir?" sorusu şeklinde tanımlanan Avangard tavrı, hâlâ her kavramsal sanatçının varoluş sorunsalı olarak irdelenmektedir. Ancak, araştırmanın niteliği, radikal, anarşist, provokatif bir dışavurum iddiası olmaktan çıkıp eserler boyunca kategorize edilebilen tematik bir nitelik kazanmıştır. Sanatçılar tıpkı filozoflar gibi, temsil ettikleri kavramların enstrümanlarına dönüşmüşlerdir. I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) yarattığı disütopik atmosferde, sonsuzluk kavramı parçalanmış, yerini epizodik yaşantılar almıştır. Dolayısıyla yaratıcı süreç, ifade yöntemi ve sanat materyali konusunda radikal değişiklikler yaşanmıştır. Örneğin, Marcel Duchamp'ın ready-made'lerinden (1917), James Lee Byars'ın Performans'larına (1976) söz konusu süreç gözlemlenebilir. Sübjektivite kristalleştikçe, paradoksal olarak postmodern vizyonun realist niteliği güçlenmektedir. Bu durum yine Avangard'ın kinetik esprisi ve teknoloji tutkusu ile de bağlantılıdır. Avangard / Experimental anlayışın sanat ile hayatı eşitleme stratejisi doğrultusunda başlattığı multi-media araştırma, günümüze doğru, tekno-estetik⁹ bir yaratıcılık platformu oluşturacaktır. Örneğin Laszlo Moholy-Nagy'nin Işık – Uzay Modülatörü'nden (1930) Otto Piene'nin Otomatik Işık Balesi'ne (1962) söz konusu süreç gözlemlenebilir.

Klasik – romantik sanat geleneği içinde mevcut güzellik ideali, Avangard tecrübe dolayısıyla Yeni Sanat'ın meydan okuma kriterine dönüşmüş ve bu gelişme, Postmodern Sanat içinde de söz konusu idealin primitif (ilkel), grotesk ve fantastik temsillerinin eş zamanlı yer almasını, yanı sıra güzelliğin süblim abstraksiyonlarının (soyutlamalarının) yaratılmasını sağlamıştır. Örneğin Salvador Dalí'nin Venüs'ün Rüyası (1939) adlı eserinden, Lucio Fontana'nın Concetto Spaziale (Uzaysal Kavram) (1960'lar) varyasyonlarına (çeşitlemelerine) ve Les Krims'in Marxist Bir Bakış'ına (1984) söz konusu bilinç durumu gözlemlenebilir.

Afrodit Kültü'nün protagonistlerinden (öncülerinden) Eros, Iris ve Zephyrus'un oğlu olarak, Kıbrıs sahilinde Horalar ile birlikte Afrodit'i karşılar. Bir diğer versiyonda ise, Afrodit ile Ares'in çocuğudur. Hesiodos'un

Theogonia'sında ise Erebus ve Nyx'in oğludur ve rolü “evreni inşa eden unsurların ortak düzenlenmesidir; Kaos'a armoni getiren odur ve hayatın gelişmesine izin verir.”¹⁰ Bu özellikleri ile Freud doktrininin içinde de yer alır ve yaşam içgüdüsünü, dolayısıyla yaratıcılığı temsil eder.¹¹

Avangard, gerek otomatizm gibi yaratıcı yöntemler, gerekse abstrakt (soyut) ya da provokatif erotik dışavurumlarla sanki “global bir psikanaliz seansı performance”ı (!) gerçekleştirmiş gibidir. Oysa Avangard ve psikanaliz, ikisi de çoktan popüler kültüre mal olmuştur. Postmodern espri içinde ise Eros, gittikçe evcilleşmekte/tirilmektedir.

Sex'in ifadesi, artık, bir tür özgürlük ve bağımsızlık manifestosu, eleştiri metaforu ya da protesto metni gibi değil, standart bir şiddet metaforu, popülist bir provokasyon ya da irreal bir entelektüel bağlam şeklinde gerçekleşmektedir. Örneğin, Otto Dix'in Metropolis'inden (1927-1928) Mel Ramos'un Lucky Lulu Blonde (1965) ve Francis Bacon'un otoportre için çalışma (1985-1986) triptiğine söz konusu süreç gözlemlenebilir.

Alfred Stieglitz, Marcel Duchamp, Man Ray, Picabia gibi sanatçı ve entelektüellerin, Avangard Hareketi yalnızca Avrupa'ya özgü bir espri olarak kabul etmekle yetinmeyip, A.B.D.'ne de taşınmaları, III. Reich tarafından kapatılan Bauhaus'un, A.B.D.'ne transferi ve Chicago Art Institute olarak tesisi gibi II. Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında geliştirilen kültür projeleri, Postmodern dönemlerde meyvasını vermiş, Kavramsal Sanat, liberal – kapitalist sistem için mükemmel bir vanitas temsili niteliğini kazanmıştır. Diğer bir ifade ile, Avrupa Avangard'ına hakim Marxism'in devrimci ruhu, A.B.D. de mevcut kapitalist pragmatist stratejiler için olağanüstü bir enerji kaynağı olmuştur. Dolayısıyla kavramsal sanat, postmodern varyasyon sonsuzluğu içinde popüler bir yaratıcılık modu haline gelmiştir. Ama III. Bin yıl'ın başlangıcı, hâlâ kronik sorunların dönemidir. İnsanlar uzun sürede de böyle devam edeceğe benzemektedirler. Kurtuluş için bir tek öneri netlik kazanmıştır: Kavramlara inanç ve sadakat! Üstelik, herhangi bir değerler hiyerarşisi söz konusu olmaksızın... Özgürlük, Demokrasi, İndividualizm (Bireycilik), İlişki, Öteki, Paranoya, Kaos, Globalizasyon (Küreselleşme), isterseniz hala Modernizm, Savaş, Ümit, Cesaret, her şeye rağmen Sanat, hatta Aşk!

Bir an objektif olmak başarılıdır, biraz sonra, Afrodit Kültü, Kültürü ve İkonografisi bağlamında çözümlenmeye çalışılacak örneklerin seçimi idiosyncratic nitelik taşımaktadır ve Roland Barthes'ın Aydınlik Oda'sında fotoğrafların seçimi için sergilediği tavrı¹² örnek alınmıştır.

Eikoh Hosoe (1933 -), 1961-62 yılları arasında Yukio Mishima'nın (1925-1970) fotoğraflarını çeker. Fotoğraf Sanatı'nda postmodern – modernist gustoya sahip Hosoe ile romantik Mishima'nın işbirliğinin sonucu, Barakei serisi, bir albüm halinde 1963 yılında yayınlanır.

Hosoe'nin “Barakei #32 (1961), ağzında bir gül Mishima portresi, erotizm ile tehditin dengelendiği lirik bir resimdir.”¹³ Barakei, Japonca'da “güller tarafından

öldürülmüş” demektir ve gül Afrodit’in çiçeğidir. Mishima 1970’de hâlâ bir Samurai Ruhu’na sahip olduğu, eserleri ve ölümü ile şiddeti kavramsallaştırdığı, maçolukla zerafeti temsil ettiği, güzelliğin kurbanı olmaktan korkmadığı için serapa aporidir.

Barakei #19 ise (1961), Sanatçı’nın makro çekim gözü ile Sandro Botticelli’nin (1445-1510) La nascita di Venere – Afrodit’in Doğuşu (~1482, Floransa, Uffizi Müzeleri) tablosunun siyah-beyaz röprodüksiyonunun surimpression tekniğiyle birleştirilmesidir.

Botticelli’nin Venüs’ü Mishima’da, Mishima Tablo’da yansıtmaktadır. Aşkın bu müstesna temsili dolayısıyla Botticelli ve Mishima birbirlerini seyretmekte, Yazar’ın narsizmi aşkınlaşmaktadır.

Otto Piene’nin (1928) Willendorf Venüsü’ne (1963, Amsterdam Stedelijk Museum, yağlı boya) gelince, Otto Piene, çağdaş sanat tarihi içinde üç anlayışı temsil etmektedir:

- Sanatçı, 1957 ve 1966 yılları arasında faaliyette bulunmuş, Zero grubunun, Heinz Muck ve Gunther Uecker ile birlikte kurucusudur. Zero’nun programında, anakronik bir şekilde, informel sanatın sübjektifliğine karşı tavır alınmakta¹⁴ ve adı üstünde yeni bir başlangıç amaçlanmaktadır.

- Söz konusu grubun üyeleri, Yeni İdealizm ajanlarıdır ve “Soykırım ve savaşın yarattığı Batı’nın travmasından kendini kurtarmaya muktedir tarihsiz, dolayısıyla önyargısız yeni ‘boş adım’¹⁵ düşlemektedirler. Yanı sıra sanat, ışık, ateş, duman, rüzgar gibi doğal güçlerin artikülasyonu”¹⁶ olarak anlaşılır.

- Otto Piene 1974 – 1993 yılları arasında Massachusetts Teknoloji Enstitüsü’nün İleri Görsel Araştırmalar Merkezi’nin müdürü olarak çalışmış, ışık ile görkemli kinetik çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Piene, iddia ettiği üzere, naif bir iyimserliğin belirlediği abstrakt expresyonist vizyonla tekno-estetik kavramsal sanat arasındaki geniş alanlarda faaliyet göstermiştir. Willendorf Venüsü’ne ilham kaynağı olan figürin, 11.1 cm. büyüklüğündedir. M.Ö. 24.000 – 22.000 dönemine aittir. Günümüzde Viyana Ulusal Tarih Müzesi’nde muhafaza edilen eser, 1908 yılında Tuna nehrinin yatağında Joseph Szombathy tarafından bulunmuştur.¹⁷ Görünümü, Mezopotamyalı İştâr gibi Afrodit’in öncülü bereket ve doğurganlık timsali ana tanrıçalara benzemektedir. Güzelliğin ve kadın cinselliğinin böylesine eksiksiz, doğrudan ve sevimli ifadesi şaşırtıcıdır ve Piene, eserinde “İşığın tebahuru olarak saydığı renk”¹⁸ ile monochrome nitelikli tuval üzerinde dumanla süblim bir cinsellik nakşetmiştir.

Willendorf Venüsü, Piene’nin – Auswitchz’den sonra biraz zor olmakla birlikte – ütöpik başlangıç arzusunu metaforik de olsa tatmin etmektedir. Yanı sıra böylesine ünlü bir sembol, yukarıda sözü edilen estetik iddiasının genel geçerli hale gelmesine yardımcı olmaktadır.

Ayrıca, Avangard Sanat için ilham kaynağı olan primitif yaratıcılık bir kez daha gücünü göstermiştir. Üstelik paleontolojik bir geçmişe sahip olarak.

Joan Fontcuberta'nın (1955) İspanya, Calella, Cap Roig Botanik Bahçesi'nde çekilmiş 1978 tarihli Mont de Venus, Venüs Dağı adlı fotoğrafında, Akdeniz ülkelerinde sık rastlanan bir taş döşeme işçiliğiyle bezenmiş, sarmaşık ve mazılarla çevrelenmiş bir bahçe görürüz. Ortama hakim sürrealist ıssızlık, bir mahremiyet metaforuna dönüşmüştür. Seçkin bir postmodern sanatçı olan Fontcuberta genel olarak basmakalıp çağrışım ve yanıltıcı empresyon temalarını ironik bir anlayışla sahneler. Söz konusu eserinde, hakikati keşfetmesiyle cennetten atılması bir olan bir ahir zaman ademi edasıyla görsel ifadenin evrimine imzasını atmaktadır: Gustave Courbet (1819-1877) 1866'da Orijine du Monde, Dünyanın Kökeni'ni resmetmiş; Marcel Duchamp 1969'da sergilenen Etant Donnes adlı eserini 1946-66 yıllarında inşa etmiştir. Fontcuberta'nın katkısı ise (!) Mont Venüs saptamasıdır.

“Ben resim değilim, ben sanatçı değilim, ben eserim!”¹⁹ demektedir. Carlo Maria Mariani ve bir de o Batı Uygarlığı'nın çökeceği kehanetinde bulunduktan sonra “insanlığa güzelliğin ve yüceliğin son bir vizyonunu vermek istediğini”²⁰ beyan eder. Ancak gerçeğin de farkındadır: “Post-Modernistler, doğrudan mitlere ve kendi ideallerine sahip olamazlar”²¹ itirafında bulunur.

Manierist virtüozitesi ve neo-klasik stili dolayısıyla, Postmodernist resmin en ilginç anlayışlarından birini Pittura Colta'yı yaratmış, ama aynı zamanda da eski bir kavramsal sanatçı olarak, vizyon değiştirmesine rağmen bu niteliğini muhafaza etmiştir.

Klasik mitolojiden sahneler ya da alegoriler resmederken, bir özgürlük iddiasını tanımlamaktadır: “Benim klasizm biçimim her yüzyılda temsil edilmiştir!”²² Dolayısıyla, Zeus'un, güzeller güzeli Ganymedes'in Kaçırılışı (1981, Artra Studio, Milano,) adlı çalışması, yorumladığı birçok mitolojik aşk hikayesi gibi konu ile ilgili klasik ikonografik sekansı resmetmekte ancak içerik, çağdaş eşcinsel politikalarla biçimlenmektedir.

Güzelliğin, sevimliliğin, neşenin simgesi Üç Güzeller – Aglaia, Thalia ve Euphrosyne – birlikte sarmaş dolaş poz verirler hep (!). Onlar, Afrodit'in yoldaşlarıdır. Tanrıça'nın daha da güzel, daha da cazibeli olabilmesi için yardım ederler. “Üç Güzeller” Çağdaş Fotoğraf Sanatı açısından da bir kült kompozisyon anlamına gelmektedir. Robert Mapplethorpe'un (1946-1989) Ken, Tyler ve Lise (1985) adlı fotoğrafı, iki erkek ve bir bayan figürden oluşmaktadır. Üçü birarada, “Üç Güzeller”i temsil ederler. Ken ve Tyler, Lise'i bir Venere Pudica'ya (Mahcup Venüs) dönüştürmektedir. Heykele benzeyen bedenleriyle modellerin poz veriş, şaşırtıcı bir izlenim yaratmaktadır. Bunun nedeni, klasik heykel mantığı ile fotoğrafik enstantenin mantığının paradoksudur. Yanı sıra, adlarını biliriz ama yüzlerini göremeyiz. Bu bir arkeolojik durum ironisi gibi anlaşılabilirse de (!) – çünkü müzelerde birçok başsız heykel vardır – kadın ve erkek, zenci ve beyaz, poz veren ve utanan bu üç insan Mapplethorpe'a özgü neo-klasik strateji ile, güzellik ve mükemmeliyet kavramlarının antropomorfik karşılıkları haline gelmiştir.

Aslında eski bir ressam, *Artforum* dergisinin kurucusu, müze yöneticisi, kuramcı gibi özelliklere sahip John Coplans (1920-2003) altmışdört yaşındayken, asistanlarının yardımıyla otoportre çalışmaya başlar.²³ Bunlar, çıplak bedeninin görüntüleridir. Serilerinde yüzü asla görülmez. Frieze No:4 (1994, 3 panel, 78x102 inç) adlı poliptik eserinde, yaşlı ve deforme bedeniyle kendini çoğaltır. Parçalar dikkatle incelendiğinde bu bir “Üç Güzeller” puzzle – parodisidir.

İdeolojisi ile feminist²⁴ üslubu ile barok Nazif Topçuoğlu'nun (1953) Okuyanlar (2001-2003) serisi ilk bakışta Nabakov'un insanlık hafızasına nakşettiği şu ünlü Lolita fantazyasını çağrıştırmaktadır; yanı sıra Sanatçı'nın kendisinin de ifade ettiği üzere, Balthus'un resimlediği küçük kızları!

Seriden Anatomi Dersi (2001) ve Yasak Bilgi (2002) örneklerinde, küçük cici kızlar, zengin ve konforlu bir kütüphanede kitap okumakta, inceleme ve araştırma yapmaktadırlar. Ancak atmosfere, tedirgin edici bir belirsizlik hakimdir. Bize Balthus da yol göstermez. Çünkü biyografisi bu türden dramatik ipuçlarına kapalıdır.

Oysa, sevgi kavramının “philia” varyasyonu bilmeceyi çözecektir. Philia, sevilene yoğun bir eğilim ve tutkuyu ifade eder. Ama bunun moral niteliği bulanıktır. Platonik bir fantazyaya olabileceği gibi, sapkınlık, manyaklık ya da ahlaksızlık anlamına gelebilir. Tıpkı pedofili kavramında ve seride olduğu gibi...

Sonuçta, Carlo Maria Mariani'nin bir kez daha işaret ettiği üzere: “Klasizm her dönemde, insan ruhunun en yüksek temsilidir”²⁵ ve Emmanuel Levinas'ın dediği gibi: “Benim çabam, bilginin gerçekte bir aşkınlık olduğunu göstermeye dayanmaktadır!”²⁶

Notlar

¹ Zygmunt Bauman, *Postmodern Etik*, Ayrıntı, İstanbul, 1998, s. 128

² *Larousse Encyclopedia of Mythology*, Paul Hamlyn, London, 1959, s. 142

³ Z. Bauman, a.g.y., s. 118

⁴ Z. Bauman, a.g.y., s. 119

⁵ Z. Bauman, a.g.y., s. 120

⁶ Z. Bauman, a.g.y., s. 128

⁷ Z. Bauman, a.g.y., s. 123

⁸ Z. Bauman, a.g.y., s. 134

⁹ Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, *Art of the 20th Century*, Vol. II, Taschen, Köln, 2000, s. 454, 502

¹⁰ *Larousse Encyclopedia of Mythology*, Paul Hamlyn, London, 1959, s. 149; *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, Çev: S.Eyüboğlu, A.Erhat, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1977, s. 108 (Theogonia 120-125)

¹¹ Erich Fromm, *Sevgi ve Şiddetin Kaynağı*, Payel, İstanbul 1979, s. 46

¹² Bkz: Van der Zee Photographer 1886-1983, Deborah Willis, Braithwaite, Biographical essay by Rodger C.Birt, Harry N. Abrams, Inc. Publishers & Smithsonian Institution, New York, 1993, s. 73

¹³ Eikoh Hosoe, Int. Mark Holborn, Könemann, Köln, 1999, s. 14

¹⁴ Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, *Art of the 20th Century*, Vol. I, Taschen, Köln, 2000, s. 295

¹⁵ Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, *Art of the 20th Century*, Vol. I, Taschen, Köln, 2000, s. 296

¹⁶ Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, *Art of the 20th Century*, Vol. I, Taschen, Köln, 2000, s. 296

¹⁷ <http://witcombe.sbc.edu/willendorf/willendorfdiscovery.html>

¹⁸ Ruhrberg, Schneckenburger, Fricke, Honnef, *Art of the 20th Century*, Vol. I, Taschen, Köln, 2000, s. 296

¹⁹ Charles Jencks, *Post-Modernism*, Academy Editions, London, 1987, s. 52

²⁰ *Art&Design*, The Classical Sensibility, Profile 9, “An Art & Design Interview by Hugh Cumming, London, 1988, s. 22

²¹ Charles Jencks, *Post-Modernism*, Academy Editions, London, 1987, s. 51

²² *Art&Design*, The Classical Sensibility, Profile 9, “An Art & Design Interview by Hugh Cumming, London, 1988, s. 18

²³ *Art in America*, July 2003, “Exposures by Edward Leffingwell, No: 7, s. 77

²⁴ www.arkitera.com/sanat

www.birsanat.com

²⁵ *Art&Design*, The Classical Sensibility, Profile 9, “An Art & Design Interview by Hugh Cumming, London, 1988, s. 22

²⁶ <http://mythosandlogos.com/Levinas.html>

Kıbrıs'ta Kùltür, Sanat, Edebiyat ve Fikir Dergiciliği

Ertuğrul AYDIN*

Basın hayatında, gazetenin yanı başında önemli bir köşe taşı olan dergiciliği yakından tanımak ve tanıtmak amacıyla yola çıktığımız bu çalışmada, toplumların kùltür dağarcığına önemli katkılar yapan dergilerin Kıbrıs'taki seyir ve rolünü saptamak istedik. Kıbrıs dergiciliği, Türkçe, Rumca ve İngilizce dilleriyle “ada”nın kùltür hayatına kılavuzluk etmesi, problemleri mercek altına almak isteğişi, bir zevk ve entelektüel birikim kazandırma amaçları açısından önemli rol oynamıştır. Bu çalışmada her üç dilde yayınlanan dergiler ele alınmıştır.

Ayrıca dergileri, Kıbrıs'ta yönetim dönemleri göz önünde bulundurarak; “1963-1974 arası”, “1983 sonrası” gibi devrelere ayırıp inceledik. Böylelikle, her dönemde dergicilik hayatının kazandıkları ve kazandırdıklarını görmek, şartlarla paralel olan gelişim boyutlarını da saptamak istedik.

Zaman zaman karşılaşılan sorunlara rağmen yayın hayatını devam ettirmeye çalışan dergiler, seslendikleri kitlelere mesajlarını iletmiştir. İncelememiz esnasında karşılaştığımız problemlerden biri olan gazete-dergi ayırımı problemini, yayına eklenen açıklamalardan, bazen de isimden yola çıkarak ya da doğrudan kaynağın kendisine ulaşıarak çözmeye ve dergilerin yayınlanış ve kapanış amaçlarını, seyrek aralıklarla yayınıni sürdüren dergilerin sorunlarını analiz etmeye çalıştık.

Kıbrıs'ta, kitap ve gazetecilik¹ gibi dergicilik de yaygın ve uzun süreli bir geleneğe dayanmaktadır (An, 1997: 1-4). Ancak, Kıbrıs basın, yayın ve edebiyatının geç kurumsallaşmasından, dergicilik de etkilenmiştir. Öte yandan, Tanzimat'la başlayan edebiyattaki yeniliklerin “ada”da takip edilmesi, buradaki edebiyat hayatının önemli bir yol kat etmesinde gazete ve dergilerin rolü büyüktür. Ayrıca, Kıbrıs şiirinin, “hececi-romantik dönem”, “yenileşme şiiri”, “soyut şiir” gibi devreler geçirmesi ve 1950'lerden sonra serbest şiirle tanışmasında dergilerin katkısı vardır.

1920–1924 Arası

Kıbrıs'ta yayınlanan ilk Türkçe dergi *İrşad*'tir. 1 Haziran 1920–1 Nisan 1922 tarihleri arasında yirmi üç sayı yayınlanan aylık derginin sahibi önce Orundalizade Abdülhamit, sonra ise Mehmet Nazım'dır. Lefkoşa'da çıkarılan derginin başyazarı ise, Halil Fikret'tir. Larnaka'da kurulan Neşr-i Maarif Cemiyeti'nin yayın organı olan *İrşad*'ın yayın politikası arasında Kurtuluş

* Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakùltesi, Türkçe Eğitimi Bölümü Öğretim Üyesi, Gazimağusa-KKTC

Savaşı'nı desteklemek ve sömürgeciliği eleştirmek olsa da; dergide sosyo-kültürel hatta futbol ile ilgili yazılara da rastlanılmaktadır.

İrşad'la aynı tarihlerde Larnaka'da yayınlanan *Ankebut* (31 Temmuz 1920–17 Mart 1923), için İngilizce resmi kaynak olarak belirtse de, Türkçe basın kaynakları gazete olarak gösteriyor. Bu iki Türkçe yayın organından sonra, yirmi yılı aşkın bir dönemde dergi çıkmaz.

1924-1955 Arası

Bu dönemde, on dört ayrı derginin yayın hayatına başladığını görüyoruz. Bunlar, sırasıyla, *Yeni Mecmua*, *İleri*, *Dünya*, *Ocak*, *Eğitim*, *Yeni Fikirler*, *İslam Yolu*, *Zırlı*, *İşçinin Yolu*, *Şaşmaz*, *Kaynak*, *Rençper*, *Gençlik*, *Hür Fikir*, *Çardak* ve *Kıbrıs Postası* dergileridir.

29 Ekim 1944'te başlayıp 1945 sonuna kadar yayını sürdüren *Yeni Mecmua*, Kemal Rüstem tarafından on beş günde bir Lefkoşa'da çıkarılır. Dergi, ilk on dokuz sayısında ilk ve orta dereceli okul öğrencilerine yönelik basit bir edebî yayın iken; yirminci sayısından itibaren içerik değiştirerek; daha çok kitaplar için yer ayırır. Derginin dördüncü sayısında yer alan, Namık Kemal'in Kıbrıs'a sürgünü hakkındaki "Mağusa Zindanında İlk Gece" (Gürkan, 1996: 139) başlıklı yazı edebiyat tarihi için önemlidir.

Bu dönemde çıkan dergilerden *İleri*, 9 Şubat 1945'te yayına başlayıp 1946 yılı başlarına kadar yayınına devam etmiştir. On beş sayı çıkan aylık *İleri* dergisini, Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği adına¹ Mustafa Behçet Mirata çıkarır. Lefkoşa'da yayınlanan dergi, Kıbrıs Türk Çiftçiler Birliği'nin, ziraî, ekonomik ve sosyal görüşlerini yansıtmaktadır.

1945-1947 arasında 15 sayı yayınlanan aylık *Dünya* adlı dergi, edebî ve kültürel seviyesi, dünya ve olaylara bakış açısı yönünden 1940 Kuşağı denilecek ve birçoğu İngilizce bilen devir entelektüellerinin bir aynası niteliğindedir. Dergide, edebiyat, sanat, millî ve evrensel duygular, tarih ve aktüaliteye yer verilmiştir. Alt başlığında, "iyiyi, doğruyu, güzeli güden fikir ve sanat dergisi"² açıklaması bulunan *Dünya* dergisi için, *Yeni Dergi*'den kalan boşluğu doldurmuştur denilebilir. Nazif Süleyman, Semih Sait, Hikmet Afif, Engin Gönül gibi dönemin imzalarını barındıran ve geniş bir yazar kadrosuna sahip olan bu dergi, Türkiye'deki bazı sanat çevrelerinde de ilgiyle karşılaşılır. Nitekim İstanbul'da yayınlanan *Yeni Gün* dergisi, "*Dünya*"nın çıkışı, yazar kadrosu ve tebrik dileği ile ilgili bir haber yapar. İlk yedi sayısı, Zavallis adlı Rum matbaasında basılan dergi, Haziran 1946'da çıkan 8. sayısından itibaren Birlik Matbaası'nda 500 adet basılan derginin basılan ortalama 300-400 kadarı satılır.

Ocak dergisi de, tıpkı *Dünya* gibi, 1945-1947 yılları arasında 15 sayı çıkar. Önceleri on beş günde bir yayınlanan dergi, daha sonra üç ayda bir Lefkoşa'da yayınlanır. İlk ve ortaokul öğrencilerine yönelik bir fikir ve sanat dergisi olan *Ocak*'ın sahibi Arif Hikmet Mapolar, başyazarı ise, İsmail Edip Anlar'dır. *Ocak*

dergisi, Ankara'da da ilgi uyandırır ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın *Tebliğler Dergisi*'nde okullara tavsiye edilir. Aylık meslek dergisi olan *Eğitim* dergisi, 1946-1952 yılları arasında yayınlanır. Büyük bir kısmı öğretmenlerden oluşan dergi Türk Öğretmenler Kurumu adına çıkarılır. Aynı yıllarda, (27 Aralık 1946 - 14 Şubat 1947) *Yeni Fikirler* adıyla dergi ile 15 günde bir yayınlanacağı söylenen ancak bu kurala uymayan *İslâm Yolu* dergisinin sadece üç sayılık ömrü olur (27 Aralık 1946 - 14 Şubat 1947). On bir sayı yayınlanan aylık mizah ve edebiyat dergisi *Zırlı*, 1947-1948 yılları arasında Kazım Bedevi tarafından yayın hayatına atılır. Sadece iki sayı yayınlanabilen *İşçinin Yolu Şaşmaz* (Ekim-Kasım 1947) adlı dergi, Kıbrıs Türk İşçi Birliklerinin yayın organıdır.

Kadrosunda, dönemin önde gelen isimlerinden, Ahmet Gazioğlu, Vamık Volkan ve Sezai Sezer'i bulandıran *Kaynak* dergisi, üç aylık olarak 1949-1951 yılları arasında Haşmet Gürkan tarafından Limasol'da yayınlanır. Aynı dönemde, aylık *Rençber* adlı köylü ve işçiye hitap eden tarımla ilgili konuları ön planda tutan dergi yayın hayatına başlar (1949-1954). Bu dönemin dergilerinden biri de *Gençlik* adını taşımaktadır. 1950-1959 yılları arasında Kıbrıs Türk Lisesi Mezunlar Birliği tarafından ilk on bir sayısı düzenli olarak yayınlanan aylık derginin 12. sayısı yazar kadrosunu değiştirerek, 1958'de yeniden çıkarılmaya başlar. Yeni dönemde, kadrosuna Fuat Veziroğlu, Neriman Cahit ve Salih Çelebioğlu isimlerini katan dergi, Kasım 1958'e kadar beş ay daha ara verir ve Şubat 1958'deki 18. sayısı ile son bulur.

1924-1955 arasında çıkan dergilerden biri de *Hür Fikir*'dir. Aylık olarak yayınlanan derginin sadece üç sayı çıkarılabildiğini görüyoruz. Ahmet Gazioğlu'nun sahip ve başyazar olduğu dergi, edebî ve politik konulara yer vermiştir. Bu dönemin önemli dergilerinden birinin de *Çardak* olduğu görülmektedir. 1 Mayıs 1952'de başlayıp 1954'e kadar aylık olarak çıkarılan ve 17 sayı süren dergi, daha çok edebî konulara ağırlık vermiştir. Hikmet Afif Mapolar yönetiminde Çardak Yayınevi tarafından çıkarılan derginin başyazarı ise Özker Yaşın'dır. Kıbrıs kültür ve sanatına önemli katkıları olan *Çardak* dergisinde H. Muzaffer Gürkan ve M. Şinasi Tekman imzaları görülür. *Çardak* dergisi, I. ve II. *Demet* adlı şiir seçkileri ile birlikte "serbest şiir" anlayışının yayılmasını sağlar (Ali, 1990: 179).

1955-1963 Arası

Bu dönemde çıkarılan belli başlı dergiler sırasıyla şunlardır: *Kıbrıs Postası*, *Kıbrıs'ta Türk Sporunu*, *Beşparmak*, *Çevre*, *Uyarı*, *Kıbrıs Dergisi*, *Hilâl*, *Şölen*, *İz* ve *İlke*. On ayrı derginin yayımlandığı bu dönemi şartları da göz önünde bulundurduğumuzda, Kıbrıs kültür ve sanat hayatında önemli rol oynamıştır diyebiliriz. Bu dergilerden üç sayı yayınlanabilen *Kıbrıs Postası*, önceki dönemde *Çardak* dergisini çıkaran Özker Yaşın tarafından edebî konulara ağırlık veren aylık bir dergi olarak yayın hayatına kazandırılır. Aynı dönemde, Özer

Hatay, Lefkoşa'da Halkın Sesi Matbaası'nda on üç sayı süren haftalık spor dergisi *Kıbrıs'ta Türk Sporunu* çıkarır (1958-1959). Bu dönemde yayınlanmış önemli dergilerden biri de 15 günde bir (Mart 1959 - Mayıs 1961) çıkan *Beşparmak* dergisidir. Lefkoşa'da yirmi üç sayı sonra yayın hayatı biten bu derginin sahibi Kutlu Adalı, başyazarı ise Osman Türkay'dır.

1960 yılında, Özker Yaşın ve Arif Hikmet Mapolar tarafından edebî ve sanatsal konuları ön planda tutan ve sadece dört sayı süren aylık *Çevre* dergisi çıkarılır. Aynı yıl beş sayı süren sanat ve fikir dergisi olan *Uyarı* çıkar. Sahipliğini Hasan Daniş'in yaptığı derginin başyazarı Osman Türkay'dır.

Bu dönemde, Şubat-Mart 1956'da iki sayı çıkan *Kıbrıs Dergisi*, 1942'de İngilizce olarak yayınlanmaya başlayan *Cyprus Review* dergisinin Türkçe çevirisiydi. 18 Şubat 1958 - 1959 arasında çıkan *Hilâl* dergisi, 15 günde bir çıkarılan gazete görünümüne, edebî konulara ağırlık veren dört sayfalık ve kalabalık sayılabilecek bir kadro tarafından yönetiliyordu. Altı sayı çıkmasına rağmen, adından çok söz ettiren *Şölen* dergisi ise, Aralık 1961-Mayıs 1962 arasında yayınlanır. Derginin kuruluş amaçları arasında, topluma sanat ve fikir zevki vermek olduğu açıklanır. Yine, derginin geçici bir "heves" olmadığı ve yeni kalemlere bir çevre hazırlamak için çıktığı söylenir. Sahipliğini Oğuz Kuşetoğlu'nun yaptığı derginin kadrosunda, dönemin önemli isimlerinden Fikret Demirağ, Mehmet Kansu, Celâl Emin, İbrahim Kahvecioğlu ve Ali Atakan bulunur. İlk üç sayısı Limasol'da, diğer sayıları Lefkoşa'da yayınlanan sanat-edebiyat dergisi *İz*, 1962'de Numan Ali Levent tarafından çıkarılır.

1963-1974 Arası

1963-1974 arasında otuz beş ayrı dergi çıkarılır. Bu dergiler, yayınlanış sırasına göre şunlardır: *İlke*, *Karga*, *Mücahit*, *Kaynak*, *Bucak*, *Öğrenci*, *Tuncer*, *Minik Kardeş*, *Süzgeç*, *Salkım*, *Yıldız Mecmuası*, *Topel*, *Yakın*, *Amcabey*, *Siyasi Bülten*, *Yıldız*, *Kıbrıs Türk Tabipler Birliği*, *Sanat Postası*, *Ar Magazin*, *Kültür*, *Çiftçi*, *Çağdaş*, *Hafta*, *Birincisi*, *İlköğretim Postası*, *Işık*, *İlk Sahne*, *Çaba*, *Çocuk*, *Teknik*, *Çağ*, *T.M.T.*, *Mücahit*, *Kıbrıs Türk Tarih Kurumu* ve *Kemeraltı*.

İlke dergisi, Haziran 1963'te tek sayı yayınlanır. Kıbrıs Türk Sanatçılar Ocağı tarafından yayınlanan bu dergi, sanat ve edebiyat çalışmalarına öncelik tanımaktaydı. On beş günde bir teksir halinde çıkarılan siyasî mizah dergisi *Karga*, 1964-1965 yılları arasında Canbulat Radyo ve Kıbrıs Türk Enformasyon Merkezi adına İsmet Kotak tarafından Gazimağusa'da çıkarılır. Aynı yıl, *Mücahit* adında daha çok gazeteye benzeyen teksir halinde bir dergi daha çıkar.

Bu dönemin önemli dergilerinden biri olan *Kaynak*, Limasol'da 1965-1966 yılları arasında Doğan Hakkı Haktanır ve Bener Hakkı Hakeri tarafından 30 sayı çıkarılır. (Aynı isimde daha sonra, Gençlik Spor ve Kültür İşleri Dairesi'nce 1976'da bir kültür ve araştırma dergisi yayınlanır, Ünlü, 1981: 347). *Kaynak*'la aynı dönemde yayın hayatına başlayan *Bucak* dergisi ise, önce haftalık, sonra 15

günlük ve aylık olarak çıkarılır. 1968'e kadar devam eden bu aktüalite, fikir ve sanat editörlüğünde devam eden dergi, daha sonra Mustafa Adaoğlu tarafından yönetilir.

Öğrenci adıyla çıkan ve tirajı 3.000 olan okul dergisinin 1965-1986 yılları arasında önce on beş günde bir, daha sonra aylık olarak çıktığını görüyoruz. Ergin Birinci'nin sahibi olduğu dergi, ilkokul 2. ve 3. sınıflara hitap eder. 1968-1969 yılları arasında ilkokul 1. sınıflara yönelik olarak ayda bir çıkarılan *Minik Kardeş* dergisi, 2.000 tiraja ulaşır. Benzer içerikle, 1965-1970 yılları arasında çıkarılan *Tuncer* dergisi de önce on beş günlük, daha sonra da aylık olarak yayınlanır. Yine, Ergin Birinci'nin sahipliğini üstlendiği dergi ise, 4., 5. ve 6. sınıflara hitap eder. 5.000 tiraja ulaşan dergi Maarif Dairesi'nin denetim ve tavsiyesinden geçer. *Öğrenci* ve *Minik Kardeş* dergilerinin kapanması üzerine içerik değiştirerek, ilkokulun bütün sınıflarına hitap eden içeriğe dönüştürülür.

Bu dönemde, 1965 yılında yayınlanan altı dergi daha görülür. Bunlardan, sanat ve edebiyata önem veren aylık *Süzgeç* dergisi, Bener Hakkı Hakkeri yönetiminde sadece bir-iki sayı çıkabilir. Aynı yıl, yine Bener Hakkı Hakkeri yönetiminde Limasol'da haftalık *Salkım* dergisi yayın hayatına başlar. Dört sayı süren *Salkım*, sanatı ön plana alan daha çok gazete havasındadır. Yine, aynı yıl çıkan dergilerden *Yıldız Mecmuası* da, dört sayı sonra ekonomik nedenlerden dolayı kapanır. Raif Örtünç'un Lefkoşa'da çıkardığı bu haftalık dergi daha çok spora öncelik tanır. 1965'te çıkan dergilerden biri de, Erenköy'de şehit olan hava yüzbaşı Cengiz Topel'in adından alan ve Topel Kültür Derneği tarafından çıkarılan aylık *Topel* dergisidir. Altı sayı çıkan derginin ilk sayısı Cengiz Topel'e ayrılmış; sonraki sayıları ise öğrencilere hitap eden ve sanat, edebiyat konularına ağırlık veren bir dergidir. Kasım 1965'te yayın hayatına başlayan *Yakın* dergisi, 1966 ortalarına kadar sekiz sayı çıkar. Sanatta iyi ve güzeli sunacağını vaat eden bu aylık derginin kadrosunda Oktay Öksüzöğlü, Osman Güvenir ve Erdoğan Saraçoğlu imzaları görülür. Dergi, 1966'da aynı adla bir de yayınevi kurar. Ancak, yayınevi birkaç kitap yayınladıktan sonra kapanır. 1965-1966 arasında çıkan mizah dergisi *Amcabey*, Ersin Taşer sahipliğinde Lefkoşa'da aylık olarak yayınlanır. Türkiye'de ünlü karikatürist Cemal Nadir'in çıkardığı mizah dergilerinden bir olan *Amcabey*'den esinlenerek adı konulan derginin başyazarı Hüseyin Kanatlı, teknik işler sorumlusu ise Meral Üstün'dür.

1966'da ise, yedi derginin yayın hayatına katıldığını görüyoruz. Bunlar, *Siyasi Bülten*, *Yıldız*, *Kıbrıs Türk Tabipler Birliği*, *Sanat Postası*, *Ar Magazin*, *Kültür* ile *Çiftçi* dergileridir. Kıbrıs Türk Vatanperverler Birliği'nin yayın organı olan *Siyasi Bülten*, 1966'da sekiz sayı çıkarılır. Genellikle "takma" isimlerle makalelerin yer aldığı dergi kapaksız olarak yayınlanır. Aynı yıl, yayına başlayan, Ergün Aydoğan ve Hüseyin Alper'in yönettiği *Yıldız*, aylık çıkan sinema, spor, mizah ve aktüalite dergisidir. Yine aynı yıl, Kıbrıs Türk Tabipler Birliği'nin 14 Mart Tıp Bayramı'nı kutlamak amacıyla çıkardığı *Kıbrıs Türk Tabipler Birliği* dergisi yayın hayatına katılır. Edebiyat ve sanat konularını öne

çıkararak on beş günlük *Sanat Postası* dergisi ise, Fikret Demirağ, Aydın Adamoğlu ve Adnan Bozkırlı tarafından sadece üç sayı çıkarılabilir. Fotoğrafçılığı ön planda tutan aylık sanat ve aktüalite dergisi *Ar Magazin*, İsmet V. Güney, Ersin Taşer ve Ümit Ali tarafından iki sayı çıkarılır. Lefkoşa Kültür Ocağı'nın yayınladığı *Kültür* dergisi, yedi sayı yayınlanır. Çiftçi ve köylüyü tarımsal konular hakkında bilinçlendirmeyi amaç edinen *Çiftçi* dergisi 1966-1978 yılları arasında iki ayda bir yayınlanır. Kıbrıs Türk Yönetimi Tarım Dairesi'nin yayın organı olan bu dergi, 1980'den itibaren Tarım ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı tarafından üç aylık olarak yeniden yayınlanmaya başlar.

1967'de çıkan *Çağdaş* dergisi, öğrencileri sanat ve edebiyat konularına özendirerek istiyordu. Ancak, sahipliğini Hasan E. Kahvecioğlu, başyazarlığını ise Zeki Ali'nin yaptığı bu dergi, sadece üç sayı çıkabilir. 1968-1970 yılları arasında yayınlanan, adı gibi haftalık olan ve edebî ve aktüel konuları ön planda tutan *Hafta* dergisi, Sadi Cemal Toğan tarafından çıkarılır. Yine, 1968'de Bener Hakkı Hakeri tarafından *Birincisi* adlı dergi çıkarılır. Dergide yer alan bütün yazılar da Hakeri'ye aittir. Dergi, adıyla paralellik gösterir gibi tek sayı sürer. 1968'de çıkan dergilerden biri de Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'nın yayın organı olan *İlköğretim Postası*'dır. 1968'de bir başka dergi ise *Işık* adını taşır. Aylık fikir ve sanat dergisi olan *Işık*, Numan Ali Levent tarafından çıkarılır.

1969'da sadece bir dergi çıkarılır. *İlk Sahne* adını taşıyan bu dergi, Kıbrıs Türk Tiyatroları tarafından halka tiyatroyu sevdirmek amacıyla sadece bir sayı çıkarılabilir.

1970'de *Çaba*, *Çocuk* ve *Teknik* adlarıyla üç ayrı dergi yayın hayatına katılır. Bunlardan *Çaba*, Cumhuriyet Deliceirnak ve arkadaşlarının lise yıllarında çıkardıkları (Yaşın, 1994: 318) Genç Sanatseverler Derneği tarafından yayınlanan fikir, sanat ve edebiyat dergisidir. Ekim 1970'ten itibaren yedi sayı çıkan *Çocuk* dergisi ise, Kıbrıs Türk Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından yayınlanır. Aralık 1970'te çıkan *Teknik* ise, bir başka kurum, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği tarafından çıkarılır.

1971'de *Çağ* ve T. M. T. dergileri yayınlanır. Behzat Cevdet Ünel tarafından iki sayı yayınlanan *Çağ*, ilk ve orta dereceli okul öğrencilerine yönelik yayın yapan dergidir. Kıbrıs Türk Mukavemet Teşkilatı'nca yayınlanan T. M. T. , kuruluşunun 13. yıldönümü nedeniyle çıkarılır.

1972'de de iki dergi çıkar. Bunlardan ilki, on bir sayı çıkan *Mücahit*'tir. Kıbrıs Türk Mücahidi'nin yayın organı olan dergi Mayıs 1974'te sona erer. Kıbrıs Türk Tarih Kurumu, aynı adla Atatürk'ün ölüm yıldönümü nedeniyle tek sayı çıkan *Kıbrıs Türk Tarih Kurumu* dergisi öğrencilere hitap etmekteydi. 1973'te sadece bir dergi yayınlanır. *Kemeraltı* adını taşıyan bu haftalık sanat, fikir, aktüalite ve reklâm dergisi altı sayı devam edebilir.

1974-1983 Arası

Bu dönemde, 1976'ya kadar herhangi bir dergi çıkmaz. Ancak, 1976'dan itibaren on dört yeni dergi yayın hayatına katılır. Bu dergiler yayınlanmış sırasına göre şunlardır: *Afacan*, *Ocak*, *Yeni Kıbrıs*, *Olay*, *Dev-İş*, *Sanat/Yazın*, *Kıbrıs'ta Türk Uygarlığı Araştırmaları*, *Yurtsever*, *Pan*, *Kıbrıs Sanat Dergisi*, *Karanfil*, *Belge*, *Halk İçin Öğretmen*, *Sivil Savunma Dergisi* ve *Aşama*.

Aralık 1976'dan Şubat 1980'e kadar çıkan *Afacan* dergisi, Maarif Dairesi'nin denetiminde Hasan E. Kahvecioğlu tarafından yayınlanan bir öğrenci dergisidir. 1977'den 1978 sonuna kadar çıkarılan aylık *Ocak* dergisi ise, Kıbrıs Türk Ocağı tarafından İsmail Alptekin Karagözlü ve Arif Hikmet Mapolar yönetiminde çıkarılır (Dedeçay, 1989: 102-113). Bu dönemin dergilerinden *Yeni Kıbrıs*'ı, Ahmet Cemal Gazioğlu, Nisan 1977'den Ekim 1979'a kadar on sayı yayımlar. Araştırma, tartışma ve yorum dergisi *Yeni Kıbrıs*, Kıbrıs'ın yakın tarihiyle ilgili konular ile günlük olaylar, ekonomi, iç politika sanat, sağlık, tarım ve trafik gibi konularına yer verir (Ünlü, 1981: 168-170).

Lefkoşa'da haftalık *Olay* dergisi, İsmet Kotak yönetiminde çıkan bir politika dergisidir. İlk sayısı, 17 Mayıs 1978'de çıkar. Dergi, ilk sayısında, kültür hayatını, "çağdaş olgularla besleyip toplum dinamizmini geliştirmeyi" hedefler. Aynı zamanda, dış dünyada gerçekleşen olayları da gerçekçi bir biçimde sunmayı hedefler. Yazı kadrosunda, Türkkaya Ataöz, Oğuz Çataloğlu, Özker Yaşın gibi imzaları bulunduran dergi, bunların yanında, sanat ve sağlık gibi konuları da ele alır (Ünlü, 1981: 173-175). Aylık olarak çıktığını belirtmesine rağmen, 1978'den başlayarak zaman zaman çıkan *Dev-iş* dergisi, önce Dr. Bekir Azgın, daha sonra, Hasan Sarıca yönetiminde çıkan sendika yayın organıdır. Çağdaş Sanatçılar Derneği'nin Lefkoşa'da 1979'da çıkardıkları *Sanat/Yazın*, gazetesi havası taşıyan ve birkaç sayı çıkan bir aylık dergidir.

Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Araştırma Enstitüsü tarafından yılda bir kaç defa yayınlanan *Kıbrıs'ta Türk Uygarlığı Araştırmaları* dergisi, 1979-1980 yılları arasında altı sayı çıkar. Aynı yıllar arasında yayınlanan Yurtsever Liseli Gençlik Komitesi'nin yayın organı olan *Yurtsever* ise, Lefkoşa'da Teoman Kuran tarafından çıkarılır. 1980'de Lefkoşa'da Pan Basın-Yayın Ajansı tarafından Arman Ratip yönetiminde İngilizce olarak *Pan News Report*, 1981'de ise, İngilizce-Türkçe olarak *Pan* dergisi çıkarılır. Aynı yıl yayına başlayan *Aşama*, Ahmet Okan yönetiminde aylık yayınlanan "aylık siyasi-teorik dergi" alt başlığıyla 1984 yılına kadar devam eder.

1981-1982 yılları arasında Timur Öztürk, aylık *Kıbrıs Sanat* dergisini çıkarır. Yerli olaylar, şiir, eleştiri ve hikâyelerin dışında, karikatür, haber ve bir takım çevirilere de yer veren dergi, dönemdeki dergilerden içerik ve dış görünüş olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde, tek sayı olarak çıkan *Karanfil* dergisi, bu tek sayıya rağmen kalıcı bir iz bırakmıştır. "74 Kuşağı Şairleri" topluluğunun yayın organı olarak gösterilen bu kültür ve sanat dergisi M. Azizoglu yönetiminde Lefkoşa'da çıkar. 13 Şubat 1982'de yayınlamaya başlayan üç

dergiden biri olan *Belge*, 1984'e kadar elli beş sayı yayınlanarak uzun soluklu bir dergi olur. On beş günde bir Gazimağusa'da çıkan "sosyal, siyasal, dava ve aktüalite" dergisi, önce Cafer Elgin, sonra S. Mehmet tarafından yönetilir. İlk Öğretim Sendikası'nın Mart 1982'de tek sayı çıkan *Halk İçin Öğretmen* dergisi, Lefkoşa'da basılarak, Hasan Hasturer yönetiminde yayınlanır. Bu dönemin son dergisi, Sivil Savunma Teşkilatı'nın yayın organı *Sivil Savunma*'dır. Mart 1982'den başlayarak yılda bir kez çıkan dergi halen yayın hayatını devam ettirmektedir. Derginin internet adresi: "www.sivilsavunmaktc.com" şeklindedir.

1983 Sonrası

Bu dönem dergilerinden 1983-1989 arasındaki yedi dönemde çıkan belli başlı dergiler şunlardır: *Rekortmen*, *Düniir*, *Yeni Boğaziçi Doğan Spor*, *Kıbrıs Magazin*, *Gençlik*, *Kıbrıs Türk Gençliği Göklerde*, *İlköğretim Postası*, *New Cyprus*, *Gençlik*, *Mimar*, *Mücahit*, *Kültür Sanat Dergisi*, *Söz*, *Bilinç*, *Çengel*, *Söz Çocuk*, *Kıbrıs Türk Otomobil Kurumu*, *Karabey*, *Yasemin*, *Halkbilimi*, *Kültür Dergisi*, *Kıbrıslı*, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, *Rapor*, *Gerçek*, *Kuzey Kıbrıs Kültür Dergisi*, *Okul*, *Hanumeli*, *Kuzey Kıbrıs'ta Satranç*, *İşçi Dünyası*, *Çizgi*, *Kuzey Kıbrıs*, *Turquoise*, *Somut*, *Bülten*, *Pencere*, *Mimarca*.

1983'te, ilk olarak, Doğan Spor ve Yalovaspor'un kutlama ve festival amacıyla yayınladıkları *Yeni Boğaziçi Doğan Spor* ile *Düniir* dergileri yayınlanır. Daha sonra, yine spor dergisi olan *Rekortmen* yayın hayatına başlar. Yıldıran Tozaklı tarafından aylık yayınlanan bu dergi, önceleri düzenli, sonra ise satışın az olduğu gerekçesiyle düzensiz çıkar. 1983'te çıkan son dergi ise, *Kıbrıs Magazin Ortaklığı*'nın beş sayı yayınladığı *Kıbrıs Magazin* dergisidir. İmren Utku'nun yönettiği dergi, isim değiştirerek; *Kuzey Kıbrıs Magazin* adını alır. Ancak, bir sayı çıktıktan sonra yeniden isim değiştirir ve bu sefer de "Yeşil Kıbrıs Turizm Magazin" adıyla (1984) birkaç sayı daha çıkar.

Mayıs 1984'te yayına başlayan *Gençlik*, Gençlik Basın-Yayın Ortaklığı'nca aylık olarak Lefkoşa'da Özkan Murat yönetiminde yayınlanan ve daha çok gençlere hitap eden bir dergidir. Aynı yıl, Saadetin Celalettinoğlu yönetiminde Kuzey Kıbrıs Türk Hava Kurumu'nun *Kıbrıs Türk Gençliği Göklerde* dergisi çıkarılır. Yine aynı yıl, Ahmet H. Evrensel yönetiminde altı ayda bir çıkacak olan *Kıbrıs Vakıflar Bankası Bülteni* yayınlanır.

1985'te çoğunluğu dernek ve kuruluşlarca yayınlanan on ayrı derginin yayın hayatına katıldığını görüyoruz. Bunlar, Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'nca çıkarılan *İlköğretim Postası*, Ahmet C. Gazioğlu'nun İngilizce olarak yayınladığı *New Cyprus*, Kıbrıs Türk Gazeteciler Birliği'nin tek sayı çıkardığı *Gençlik*, Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası'nın aylık yayın organı *Kıbrıs Türk Öğretmenler Sendikası*, Kıbrıs Sanat Derneği'nin yılda bir defa yayınladığı *Kıbrıs Sanat Derneği*, Kıbrıs Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin yayın

organı olan *Mimar*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği tarafından yılda bir kez çıkarılan *Mücahit*, Lefkoşa Türk Bankası'nın yılda birkaç kez yayınladığı *Kültür Sanat*, Gelişim Ofset ve Söz Yayıncılık tarafından haftalık haber dergisi olarak çıkarılan *Söz* ve Mehmetçik Türk Çiftçiler Birliği'nin ayda bir yayınladıkları *Bilinç* adlı dergilerdir.

1986'da ise dokuz ayrı dergi yayınlanır. Bunlar, Erol Andık yönetimdeki aylık *Çengel*, Arif Hasan Tahsin tarafından ilkokul öğrencilerine yönelik olarak hazırlanan *Söz Çocuk*, Kıbrıs Türk Hekimler Sendikası'nın yayın organı *Mart'in Ondördü*, Kıbrıs Türk Otomobil Kurumu'nun çıkardığı *Kıbrıs Türk Otomobil Kurumu*, Güner Pir'in tek sayı yayınlayabildiği çocuk dergisi *Karabey*, Çağdaş Yazarlar Birliği'nin bir sayı sonra kapanan dergisi *Yasemin*, Üniversite Temsilciler Konseyi'nin yılda bir defa Lefkoşa'da yayınladığı *Üniversiteli Genç Kıbrıslı*, Halk Sanatları Derneği'nce faaliyetlerini halka duyurmak için yılda beş kez çıkarılan *Halk Bilimi* ve Turizm ve Kültür Bakanlığı'nın ülkeyi yabancılara tanıtmak amacıyla çıkardığı Hasan Kahvecioğlu yönetiminde iki sayı çıkan dergisi *Kültür* dergisidir.

1987'de beş dergi daha çıkar. Bu dergilerden ilki, Ahmet Okan tarafından tek sayı çıkarılabilen sanat ve politik konuları ön planda tutan *Kıbrıslı* dergisidir. Mart 1987'den başlayarak önce yılda üç, sonraları dört defa çıkan *Güvenlik Kuvvetleri* dergisi, Güvenlik Kuvvetleri Sivil İşler ve Halkla İlişkiler Başkanlığı'nın yayın organıdır. Derginin internet adresi, www.guvkk.net'tir. Aynı yıl, Yaşar Karadoğan tarafından Lefkoşa'da *Rapor* adıyla tek sayı süre dergi yayınlanır. Yine bu yıl, Ufuk Akan Uçay yönetiminde aylık kültür ve sanat dergisi *Gerçek* yayınlanır. Aralık 1987'de ise, Kültür Derneği tarafından Demiray Doğasal'ın yazı işleri sorumluluğunda *Kuzey Kıbrıs Kültür* dergisi çıkarılır. Derginin, Eylül 1992'deki 26. sayısı, son sayı olarak görülmektedir.

1987'de Londra'da yayınlanan *North Cyprus Almanack* adlı kitapta, "Monthly Magazines" alt başlığı altında beş derginin adı verilir. Bunlar, Ahmet Gazioğlu'nun çıkardığı *Yeni Kıbrıs*, Hürrem Tolga'nın sahip ve yönetmenliğindeki *Özgürlük*, Erdal Andık'ın sahip ve yayıncısı olduğu *Çengel* ile Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi'nin çıkardığı, Ahmet Gazioğlu ve Haşmet Gürkan'ın katkıda buldukları İngilizce olarak yayınlanan *New Cyprus* dergileridir (Rüstem, 1987: 191).³

1988'de yayını devam eden dergilerin yanı sıra, on ayrı dergi daha çıkarılır. Bunlardan *Hanımeli*, üç ayda bir yayınlanan kadın dergisidir. Bu yıl yayınlanan *Kanser* ise, Kanser Savaşım Derneği'nin yayın organıdır. Üç ayda bir yayınlanan *Gaziler* de, fikir ve kültür dergisidir. Argun Âşıkoğlu yönetiminde çıkan derginin sahibi Kıbrıs Türk Barış Harekâtı Gazileri ve Şehit Aileleri Derneği'dir. Yılda bir kaç defa çıkan *Kuzey Kıbrıs Satranç* dergisi, Lefkoşa Satranç Derneği tarafından yayınlanır. Aylık dergi *İşçi Dünyası*, Eylül 1988'de Kıbrıs Türk Kamu Hizmeti İşçileri Sendikası tarafından Arslan Bıçaklı yönetiminde yayınlanır. Tek sayı yayınlanan *Çizgi* dergisi, Lefkoşa'da Hüseyin Azer Özkan ve Yusuf Karşılı

tarafından çıkarılır. Yine, Ekim 1988'de üç ayda bir İngilizce olarak yayınlanan *Turquoise* dergisi, Asil Nadir'in sahip olduğu ve Türkiye ile Kuzey Kıbrıs'a hitap eden ve 40.000 tiraja ulaşan bir dergidir. *Somut* dergisi de yine Ekim 1988'de çıkarılır. Yılda birkaç yayınlanan bu dergi, Lefkoşa'da Vural T. Yazgan yönetiminde çıkar. Mayıs 1998'de ise, Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın üç sayı çıkan *Bülten*'i yayınlanır.

1989'da Gazimağusa'da *Pencere* adlı aylık gençlik dergisi yayınlanır. Aynı yıl, Kıbrıs Türk Mimarlar Odası'nca Lefkoşa'da *Mimarca* adlı aylık bülten çıkarılır (Dedeçay, 1989: 113-125). İlk sayıları daktiloyla hazırlanan bülten, 25. sayıdan itibaren baskıya geçer ve kimi sayıları birleşik olmak üzere altmış üç sayı devam eder.

Sonraki yıllarda ise, *Teknik Gözlem-Technical Observation* (Mühendis ve Mimar Odaları Birliği, 1992), *Alternatif Yazın* (İbrahim Çongar, 1993), *Lololo* (Mizah, Erdoğan Baybars, 1993), *Çağrı* (Mehmet Darbaz, 1995), *Adım* (1996), *Mısra-lık* (Tayfun Yücer, 1997), *Benim Kıbrıs'ım* (1999, www.kibrisim.com), *İnsanzamanmekan* (Ümit (Kenan İnatçı, 1999), *The Cypriot Cicida* (Raşit Pertev, Türkçe internet dergisi, 1999), *Çirkef* (Mizah, 1999), *Turnalar* (1999), *Hade* (1999), *Avrupa Birliği Bülteni* (Başbakanlık, 2000), *Holiday Times* (2001), *Kıbrıs Türk Tıp Dergisi* (2000), *Ekonomi* (2002) gibi dergiler yayın hayatına katılır. Bu yıllarda, kültür ve turizm içerikli dergilerin sayısında gittikçe önemli bir artış gözlenir. *The New Colonial* (Türkçe-İngilizce kültür, turizm dergisi), *Residence*, (Girne, İngilizce, 2002), *Kuzey Turizm*, Türkçe-İngilizce, (Girne, Turizm ve magazin dergisi), *Caretta Caretta* (Lefkoşa Türkçe-İngilizce, kültür örneklerinde olduğu gibi).

Kuzey Kıbrıs'ta Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından çıkarılan belli başlı dergiler ise şunlardır: *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi* (*Journal of Cyprus Studies, JCS*), *Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi* (*Journal for Women Studies*), *Turizm Araştırmaları Dergisi ve Zarf*.

Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi (DAÜ-KAM) tarafından 1995'ten itibaren yılda iki sayı olmak üzere yayınlanan, hakemli ve uluslar arası bir dergidir. Kıbrıs'ın tarih, kültür, toplum, hukuk ve politik sorunları gibi farklı yönlerini ele alan bilimsel çerçeveli çalışmalara yer vermektedir. Dergi koleksiyonunu incelediğimizde, yayımlanan yazıların etkili bir arşiv özelliği ve önemli kaynak değerinin olduğu görülecek olan *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*'nin İngilizce ve Türkçe olarak iki yayın yapmaktadır. Akademik platform ve bilimsel disiplini öncelikli kılan dergi, Kıbrıs'ın problemleri kadar, tarihsel ve kültürel değerlerine de ışık tutan derginin editörlüğünü Mehmet M. Erginel ve Özlem Çaykent yapmaktadır.

Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kadın Araştırmaları ve Eğitim Merkezi'nin kadın konulu çeşitli disiplinlerde yapılan çalışmalara yer veren bilimsel hakemli dergisidir. Veri tabanları ve indekslere üye olan *Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi*, her yıl bir

cilt oluşturan iki sayı ve Türkçe/İngilizce olarak yayımlanmaktadır. Kadın konusunda yapılan çalışmalar ile bu konudaki yayımlarla ilgili bilimsel tanıtım yazılarının da yer aldığı dergide, gerek dergi koleksiyonundaki yazarlar dizisinde, gerekse akademik danışma kurulundaki kadın imzaların çoğunlukta olduğu göze çarpmaktadır. Kadın haklarının korunması, toplumda kadının yeri gibi sosyoloji, psikoloji iletişim, edebiyat pek çok alanda bilimsel yazılara sayfalarını açan derginin web, e-mail adresleri şöyledir: http://emu.edu.tr/kadin_woman2000.htm, woman2000@emu.edu.tr.

Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki turizm ve turizm işletmeciliği alanında bilimsel ölçütlere uyan çalışmaların yapılma ve yayımlanmasına yardımcı olan ve yeni bilgilerin literatüre geçebilecek çalışmalara olanak sağlayan *DAÜ Turizm Araştırmaları Dergisi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Turizm Araştırmaları Merkezi tarafından yayımlanmaktadır. Sektördeki finansmandan, seyahat işletmeciliğine, üretimden konaklamaya kadar uzanan geniş çerçevedeki çalışmaları, bilimsel temele dayanan metodolojik ve kavramsal açılımları da değerlendiren derginin editörleri Mehmet Altınay ve Osman M. Karatepe'dir. Yayın dili, Türkçe ve İngilizce olan dergi, bahar ve güz dönemlerinde olmak üzere yılda kez yayımlanmaktadır.

Zarf dergisi, Doğu Akdeniz Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından çıkarılmıştır. Üç sayı çıkan derginin ilkeleri, 2000 yılında ilk sayısındaki önsözde “yılda bir kez Kasım ayında yayımlanacak olan *Zarf*'ın temel hedefi, öncelikli olarak, Türkçeyi gündemde tutmak ve bu doğrultuda üretilmiş nitelikli araştırmalara sayfalarını açmaktır” şeklinde özetlenmiştir. Her üç sayıyı da ayrı ayrı editörlerin (sırasıyla, Nurettin Demir, Kadir Atlansoy, Emel Kefeli) yönettiği dergi, “XIX. Yüzyıl Türk Romanında Açık Deniz Yolculukları, Ada İmgesi ve Akdeniz” (G. Gonca Gökalp, nr. 1, s. 3–27.) gibi Kıbrıs edebiyatıyla ilgili genel ve özel yazılara yer vermiştir.

Kıbrıs'ta, Rumca ve Rumlar tarafından İngilizce olarak çıkarılan belli başlı sanat ve düşünce dergiler şunlardır: *Agrotis* (Countryman, 1945), *Apastolos Varnavas* (Apostle Barnabas, 1918), *Cyprus Today* (1963), *Ekonomiki Kypros* (Economic Cyprus, 1978), *Epeteris tou Kentrou Epistimonikon Erevnon* (Annual of the Cyprus Research Centre, 1967-1968, Yunanca, İngilizce, Fransızca), *Geographical Chronicles* (1971), *Karpassia* (1975), *Iatriki Hirourgiki Kypros* (Medical Surgical Cyprus, 1942), *Kypriakon Nomikon Vima* (Cyprus Legal Tribune, 1967), *Kypriakos Logos* (Cypriot Discourse, 1969), *I Kypros Mas* (Our Cyprus, 1977), *Laographiki Kypros* (Cyprus Folklore, 1971), *Morphosis* (Culture, 1945), *Nea Epochi* (New Epoch), *Oikogenia kai Scholio* (Family and School, 1970), *Paidiki Chara* (Children's Joy, 1962), *Philologiki Kypros* (Literary Cyprus, 1960), *Pnevmatiki Kypros* (Intellectual Cyprus, 1960), *Poleodomika Themata* (Issues in Urban Planning, 1974), *Report of Department of Antiquities of Cyprus* (1934-1948), *Stasinios* (Stasinus, 1963), *Ygia* (Health, 1971) (Kitromilides, 1982: 150-153).

Bu dergilerin dışında, Cemalettin Ünlü, dört ayrı dergiden daha söz eder. Bunlar, 1978'den itibaren on beş günde bir yayınlanan siyasî dergi *Dekadria* (Ontüç), yine 1979'dan başlayarak on beş günde bir yayınlanan bilim, eğitim, ekonomi ve güzel sanatlar konularına yer veren *Kıprıyaka Themata* (Kıbrıs Konuları), Ağustos 1979'da yayın hayatına başlayan, nüfus, basın, kitap yayınları, turizm, tiyatro, sinema ve spor gibi konuları ele alan aylık siyasal, ekonomik ve kültürel dergi *Demokratiki Poria* (Demokrasinin Yolu) ve yakın geçmişle ilgili olaylar, perde arkaları, belge ve fotoğraflar yayımlayan *Erevnidis* (1979, Araştırmacı) dergileridir (Ünlü, 1981: 334-336).

Kıbrıslı Türklerin, Kıbrıs dışında, başta Türkiye olmak üzere İngiltere ve Avustralya'da çıkardıkları gazete ve dergiler de vardır. Bunlardan, İstanbul'da Nevzat Karagil tarafından çıkarılan *Yeşilada*, Londra'da Cyprus Turkish Association'ın çıkardığı *Turkish News* dergileri önemlidir. Türkiye'de çıkarılan diğer dergiler ise şunlardır: *Kıbrıs Postası*, *Kıbrıs Mektubu*, *Kıbrıs Bülteni*, *Yeni Batı Trakya*. İngiltere'de yayınlanan dergiler, *Vatan*, *Toplumun Sesi*, *Kıbrıs Bülteni* ve *Ada*'dır (Dedeçay, 1989: 122-125). Ayrıca, son dönemlerde, tanıtıcı bir kültür dergisi olan *Turcoman* yayımlanır (Hakeri, 2000: 151). Bunların dışında, ülke dışında bir de Avustralya'da Kıbrıs Türk Derneği'nin yayın organı olan *Toplumun Sesi* dergisi vardır.

Sonuçlar

1. Araştırmamız sonrasında, Kıbrıs'ta en çok derginin Lefkoşa'da çıkarıldığını gördük. Bunda, Lefkoşa'nın merkez oluşu dışında, ulaşım-dağıtım, teknik şartlar ve okuyucu faktörleri de vardır. Lefkoşa dışında, Gazimağusa, Limasol, Larnaka, Baf ve son dönemlerde Girne'de dergiler çıkarılmıştır.

2. Dergi tirajlarının son dönemlerde ilk dönemlere nazaran daha artış gösterdiğini görmekteyiz. Bunda, okuyucu bilinçlenmesinin yanı sıra, yaygınlaşma ölçütü ve reklâm gibi faktörler de öne çıkmıştır.

3. Kıbrıs'ta Türkçe yayımlanan kültür dergilerinin büyük bir bölümü dernekler ve kamu kuruluşlarının sahipliğinde çıkar. Bunun temel sebebi, maddi problemlerin öne çıkışı ve söz konusu kuruluşların kendilerini dergiler aracılığıyla kamuoyuna duyurma isteğidir. Aynı şekilde, yurt dışında Kıbrıslılar tarafından çıkarılan dergilerde de bu durum görülmektedir. Hatta onların amaçlarından biri de dergi çıkararak problemlerini anlatmaktır. İstanbul, Ankara ve Londra'da çıkarılan dergiler, bu işlevi yerine getirmeye çalışmışlardır.

4. Kıbrıs'ta çıkan dergilerin bir kısmının Türkiye'deki dergilerle aynı adı taşıdığını görmekteyiz. Bunlar, bir rastlantıdan öte bilinçli seçilmiş gibi görülmektedir. Adını aldığı derginin işlevinin benzerini kendi okuyucusuna kazandırmak isteğinde olan bu yayınlar, aynı zamanda içerik benzerlikleriyle de dikkat çekmektedirler.

Notlar

¹ Kıbrıs'ta ilk Türkçe gazete olarak Temmuz 1889'da *Saded* yayına başlamıştır. Emin Efendi tarafından çıkarılan bu gazetenin yayın hayatı dört ay sürmüştür. Daha sonra, adada, 1891'de *Zaman*, 1892'de *Yeni Zaman*, 1893'te *Kıbrıs*, 1900'de *Mirat-ı Zaman*, 1906'da *Suhunet*, 1907'de *İslâm*, 1911'de *Vatan* ve 1912'de *Seyf* gazeteleri yayına başlar.

Bu konudaki çalışmalar için bkz. Aslan, Hasan Şefik, *Kıbrıs Türk Basın Kaynakları*, Lefkoşa 1979; Duman, Hasan, *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C. I-II, Ankara 2000; İsmail, Sabahattin, "Kıbrıs Türk Basımının Durumu", *Yeni Kıbrıs Dergisi*, Ağustos-Eylül 1985, s. 18; Özorun, Beria Remzi, "Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği: İngiliz Geçici İdaresi Devrinde", *Türk Kültürü*, nr. 40, (Şubat 1966), s. 472; Polat, Nâzım H., "Kıbrıs Türk Basımından Bir Sayfa: Birlik Ocağı ve Yayın Organı Birlik Gazetesi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, nr. 7, (Şubat 1999), s. 7-27; Rüstem, Kemal, *North Cyprus Almanac*, London 1987, K. Rustem & Brother, s. 189-191; Saraçoğlu, Erdoğan, "Basın: Kıbrıs Türk Gazeteleri", *Kaynak*, Mart 1977, s. 60-68; Ünlü, Cemalettin, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara 1981.

² Bu açıklama, derginin 7. sayısından itibaren "Hayat, Hürriyet, Saadet" şeklinde değiştirilir.

³ Kitapta, ayrıca, günlük yayımlanan *Birlik*, *Bozkurt*, *Günaydın Kıbrıs*, *Halkın Sesi*, *Kıbrıs*, *Kıbrıs Postası*, *Ortam*, *Yeni Düzen* ve haftalık yayımlanan *Ekonomi*, *Haber*, *Kuzey Kıbrıs*, *Söz*, *Speacial News Bulletin-Digest*, *Sportmence* ve *Süper Spor* gazetelerinden söz edilir.

Dergi Tirajları

Dergi Adı	Yıl	Tiraj
İrşad	1920-1922	400 adet
Ankebut	1920-1923	310 adet
Dünya	1945-1947	500 adet
Öğrenci	1965-19681	3.000 adet
Tuncer	1965-1970	5.000 adet
Minik Kardeş	1968-1969	2.000-5.000 adet
Okul	1988	8.000-8.500 adet
Turquoise	1988	40.000 adet

Kaynaklar

- Ali, A. M. (Haz.), (1990). *Edebiyatta Kıbrıslı Türk Kimliği/Turkish Cypriot Identity in Literature*, London: Fatal Publications.
- An, A. (1997). *Kıbrıs'ta Türkçe Basılmış Kitaplar Listesi (1878-1997)*, Ankara: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Dedeçay, S. S. (1989). *Kıbrıs'ta Enformasyon veya Yazılı ve Sözlü Basın*, 2. Cilt. Lefkoşa: Lefkoşa Özel Türk Üniversitesi Yayınları.
- Gürkan, M. (1996). *Kıbrıs Tarihinden Sayfalar*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.
- Hakeri, B. H. (2000). *Kültürümüzde Sanatçılar ve Yazarlar. İsimler Sözlüğü*, İskele: Hakeri Yayınları.
- Kitromilides, P. M. & Evriviades, M. L. (1982). *Cyprus*, Volume: 28, Southampton: World Bibliographical Series.
- Rüstem, K. (1987). *North Cyprus Almanac*, London: K. Rustem & Brother.
- Ünlü, C. (1981). *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara: Basın-Yayın Genel Müdürlüğü.
- Yaşın, M. (1994). *Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Kıbrıs Türk Şiirine ‘Géo-littéraire’ Bir Yaklaşım

Emel KEFELİ*

Giriş

Geniş bir “halklar, kültürler, meteorolojik ve coğrafi farklılıklar yelpazesini” barındıran Akdeniz (Bradford, 2004: 22-24), Cebelitarık Boğazı’ndan Şam sahillerine kadar uzanan, tarih boyunca çeşitli medeniyetlerin karşı karşıya geldikleri bir kültür kavşağıdır.

Batı dillerinde “karalar arasındaki deniz” anlamına gelen *Méditerranée*, *Mare Mediterraneum*, *Mare Internum* (iç deniz); Arapça’da yine aynı anlama gelen *Bahr’ül mutavassıt* ve *el Bahrü’l dâhilî* gibi adlar alır. Tarih boyunca Müslümanlar tarafından *Bahr’ür Rûm* (Romalılar denizi) ve çevresinde yer alan kara parçaları dolayısıyla da *Bahrü’l-Endelüs*, *Bahrü’l Mağrib*, *Bahrü’l İfrikiyye*, *Bahrü’l İskenderiye*, *Bahrü’ş Şam*, *Bahrü’l-Konstantiniyye* ve *Bahrü’l-Efrec* gibi isimlerle anılmıştır. Osmanlılar, İstanbul Boğazı’nın kuzeyinden başlayıp Marmara ve Ege denizi ile birlikte Cebelitarık Boğazı’na kadar uzanan denizi ‘Akdeniz’ kabul ederler. Karadeniz’in zıddı olarak düşünüp bu denize *Bahr-ı Rûm* isminin yanı sıra *Bahr-ı Ebyaz*, *Bahr-ı sefid*, *Deryâ-yı sefid* gibi isimler verirler (Akdeniz maddesi, 1988: 231-233). Nedir bu Akdeniz? sorusunun yanıtını Braudel, bölgenin renkli kültürünü, melez kimlik ve geleneğini vurgulayan tanımı ile şöyle vermektedir :

“Nedir bu Akdeniz? Binbir şeyin hepsi birden. Bir peyzaj değil, sayısız peyzajlar. Bir deniz değil, birbirini izleyen birçok deniz. Bir uygarlık değil, birbiri üzerine yığılmış birçok uygarlık. Akdeniz’de gezen, Lübnan’da Roma dünyasını, Sardinya adasında tarih öncesini, Sicilya’da Yunan kentlerini, İspanya’da Arap varlığını, Yugoslavya’da Türk İslâmını bulur. Yüzyılların derinliklerine iner; Malta’daki megalitik yapılara ya da Mısır piramitlerine dek uzanır. Bugün hâlâ yaşayan çok eski şeylerin yanında, aşırı modern şeylerle karşılaşır: aldatıcı bir durgunluk içindeki Venedik’in yanında Mestre’nin yoğun sanayi yerleşimini, hâlâ Ulysses’in teknesinin bir eşi olan balıkçı gemilerini ya da o koca koca tankerleri görür. Bu hem adaların antik dünyasına dalmak, hem de her türlü kültür ve kazanç akımına açık olan ve yüzyıllardır denizi gözleyen, kemiren çok eski kentlerin yepyeni görünüşleri karşısında şaşkınlığa düşmek demektir” (Braudel, 1990: 7-8)

Bu melez kimliğin oluşmasında Akdeniz’in barındırdığı kültürler kadar coğrafi özelliklerinin de payı vardır. Yazar hayattan algıladıklarını yeniden kurgularken ister istemez yaşadığı çevreden etkilenmektedir. Doğadaki somutla soyutu ya da tikel ile tümeli birleştiren yaratıcı etkinlik, insan zihninde saf aklın bilgisi ile

* Marmara Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, İstanbul-Türkiye

duyu algılarının bilgisini birleştiren yaratıcı bir gücü, *imgelem gücünü* ortaya çıkarır. Doğada ayrı duranlar imgelem aracılığıyla bir bütünlüğe kavuşur. Sanatçılar bu ortak duyuş tarzı ve imgelem aracılığıyla bireysel dünyalarının yanı sıra evreni de mikro düzeyde adeta yeniden yaratmaktadırlar (Aksoy, 1996:48-49). Bu noktada yazarın yaşadığı, ‘mekânın bilimi’ olarak tanımlanan coğrafya, özel bir işlev yüklenir. Yazarın yaşadığı veya metnin doğduğu coğrafya yazarın duyuş tarzını; buna paralel olarak da metnin fikrî planını ve karakterlerini etkilemektedir.

Metnin coğrafi içeriği (metnin dokusundaki, gerçek ya da kurgusal mekânlara ait tasvirler), yazarın hayat coğrafyası ve coğrafi deneyimlerini odak noktaları olarak belirleyen ‘coğrafya merkezli (géo-littéraire) incelemeler’ metnin anlamlandırılmasında araştırmacıya yeni bakış açıları kazandırmaktadır (Ferré, 1946 : 9).

Bu çalışmada Kıbrıs Türk şiirinde ‘Akdenizlilik’¹, edebiyat-coğrafya merkezli (géo-littéraire) bir okuma ile incelenmekte; Akdeniz coğrafyasının yönlendirdiği hayal gücü, duyuş tarzı ve imgeler ele alınmaktadır.

I. Akdeniz Uygarlığı ve Akdeniz Coğrafyasının Yarattığı ‘Akdenizli’

Eski Mısır, Anadolu ve Ege’deki uygarlıklara dayanarak gelişen Akdeniz medeniyeti Grekler vasıtasıyla Roma ve Güney Avrupa’ya, Anadolu’ya; Anadolu ve Mezopotamya vasıtasıyla Hindistan’a kadar uzanır (Ülken, 1997). Mısır, Sümer, Hitit, Asur ve Fenike yanı sıra Eski Yunan ve Roma uygarlıklarını barındıran bölge doğusunda Irak ve Anadolu, batısında Lâtin âlemi olarak iki kısımda gelişir; daha sonraki yüzyıllarda kuzeyden Germenler, Slavlar, Türkler, güneyden Araplar ve Berberîlerin katılmasıyla zenginleşir. Çöl ve stepin merkezini oluşturduğu ve tamamen farklı bir coğrafyada gelişen Müslüman medeniyeti Akdeniz medeniyetini geliştiren temel unsurlardan birisidir. İslâmiyet’in bayraktarlığını yapan Türklerin Akdeniz uygarlığına önemli katkıları vardır.² Doğudan gelen medeniyet ‘Asya tarzı’ bölgenin şartları ile uyum sağlar. Müslüman Türkler mücadeleleri sonucu Akdeniz sahillerini güvene kavuştururlar. İslâmiyet’in Akdeniz kıyılarına yerleşmesi Avrupalı yazarlar tarafından Yunan-Roma medeniyetinin varisi olarak kabul edilen ‘Hıristiyan Avrupa’ kültürünün parçalanması olarak değerlendirilir.

Akdeniz insanı, bu sahillerde doğanlar ve Akdeniz kıyılarına sonradan gelerek yerleşen ve nesiller boyunca bu toprakları işleyenler gibi kategoriler oluşturur. Bölgenin jeopolitik özelliği mücadeleci, hayattan zevk almasını bilen, ihtirashı bir ‘Akdeniz insanı’ yaratır. Bölge mitik dünyadan günümüze dek şekillenirken de özelliklerinden ödün vermez.

Akdenizli olmanın ortak paydasında “sıcak yaz günleri, serin ve sakin yaz akşamlarında canlanan hayat... Serin, kısa süren ve bol güneşli günlerle soğuk

yönünü sıklıkla unutturan kış... Zeytin ağaçları, Halep çamı, kaktüsler, turunçgiller, okaliptüsler, yeni dünya ve palmyelerle renklenen manzaralar”ın, bölgenin karakteristik ikliminin ve denizin önemli bir yeri vardır. Akdeniz’in birliği öncelikle karakteristik bir özellik gösteren iklimine dayanır. Bölge bazen çöl üzerinden, bazen Güney Afrika’dan gelen kuru, yakıcı havanın, bazen de Atlantik’ten gelen ılık, yağmurlu günlerin etkisinde kalır. Hava akımlarında ve rüzgârlardaki karşıtlıklar, bölgenin insanların ruh durumuna da yansır. Lodos, insanı gevşetir; poyraz, kamçılar. Okyanusun derinliklerinden gelen hava ferahlatır. Rüzgârların yanı sıra ‘güneylemiş’ ve tropik bölgenin sıcaklığını taşıyan bir güneşin ve parlak ışıkların varlığı Akdeniz insanını etkiler.

İkliminin özelliklerine bağlı olarak kuraklık, sel baskınları gibi doğal felaketlere sahne olan bölgede, doğa ve düşmana karşı mücadele etmek zorunda olan insan tahkimli küçük sitelerde yaşamayı tercih eder. Özünü Latin zihniyetinden alan, Akdeniz coğrafyasında şekillenen ‘Akdenizli’, biraz da doğal şartların etkisiyle ferdiyetçiliğe yönelir. Sosyal zihniyet ‘klan’ anlayışından ileri gitmez. Ancak kendini ne kadar korumaya alsın da çevresiyle işbirliği içinde olması gerektiğinin bilincindedir. Çevreye tamamen kapalı değildir, ama ilişkilerinde tedbirdir. Hayata ben-merkezli bakış, olay ve nesnelere kendi kişiliği açısından görmek ve değerlendirmek, kibirlilik, kendi başarısını uğruna ekibini feda edebilme gibi özellikler Akdeniz insanının belirgin özellikleridir. Yaşadığı coğrafyanın büyümesine kapılan; fethetmek için büyük bir çaba harcadığı doğaya özel bir sevgi besleyen Akdeniz insanı, ayrıntılı gözlemlerini ve sıcak duygularını canlı ve etkileyici bir üslupla ile getirir. Latinlerin tahlil ve güzel ifade yeteneğinin Akdeniz insanında bugün de devam etmesi, genetik yapının yanı sıra coğrafyanın insan üzerindeki etkisi olarak açıklanır. Latin toplumlarının zayıf noktası olarak belirlenen sağlam ve sürekli politik rejimler kuramama özelliği, Akdenizli toplumlar açısından dikkati çeken bir özelliktir. Siegfried, yaptığı işe ilgi duyarsa ihtirasla o işe sarılması; uysallığı, diplomatlığın hatta entrikanın gerekli olduğu her yerde işini yürütme özelliği ile tanımladığı Latinleri, Anglo-Saksonlar’dan ve genel olarak kuzeylilerden üstün görür (Siegfried, 1961:40- 42).

Winckelmann’ın “ *İşte bu gökyüzüdür ki küçük Asya’daki Yunanlılar arasında ilk şairleri yetiştirmiş ve coşturmuştu. Yunan bilginleri bu toprakta doğdu. İlk tarih yazarları da bu ülkelerdendi.*” şeklindeki görüşleri, Akdeniz’in doğasının yaratıcılığı besleyen ve geliştiren yönünü vurgular. Bölgenin sakinleri kültür ve gelenekle beslenirken, coğrafyaya ve iklime uyum sağlamakta; bir üst kimlik olarak ‘Akdenizlilik’i benimsemektedir.

II. Kıbrıs Türk Şiirine ‘Géo-littéraire’ Bir Yaklaşım

Ada, konumu ile büyük kentlerin gürültüsünden uzak, denizin ortasında, doğanın kucağında yaşayan insanların düşünme biçimlerini etkiler. Bir coğrafyacı adayı

coğrafi konumu, yüzey şekilleri, nüfusu, iklimi ile incelerken; bir sanatçı adanın doğasında, coğrafyasında bulunan özelliklerin sağlayacağı anlatım olanakları ile ilgilenir (Göktürk, 1997: 12). Stratejik önemi dolayısıyla tarih boyunca el değiştiren Kıbrıs'a, Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, Fenikeliler, Asurlular, Persler, Romalılar, Araplar, Lüzinyanlar, Cenevizlilerle Venedikliler (İtalyanlar), Osmanlılar ve İngilizler, dönem dönem hakim olurlar. 1571'de Adanın Osmanlı idaresine geçmesinden sonra göçlerle Adanın her tarafına yayılan Anadolu halkı beraberinde getirdiği toplumsal ve kültürel değerleri korumaya çalışırken, yaşadığı çevrenin de etkisiyle bunlara yenilerini ekler (Serdar, 1993:1). Kuzey Kıbrıs'ta yaşayan halk, toplumun kendi dinamikleriyle şekillenen; Akdeniz kültür ve iklimine özgü unsurlarla zenginleşen Kıbrıs Türk edebiyatını yaratır.

Yaşanılan coğrafya, şairlerin imgelem gücünü, duyuş tarzını ve imgelerini etkiler. Akdeniz'in çevresinde, Akdenizli insanın yarattığı sanat eserlerinin en belirgin özelliği olan doğanın, çevrenin ayrıntılı betimlemeleri, yoğun görsel imgeler (doğa, bitki örtüsü ve iklime ait unsurlar), mitik anlatım Kıbrıs Türk şiirinin de ana hatlarını oluşturur (Yaşın, 2002 :13-18).

Görsel İmgeler: Doğa, Bitki Örtüsü ve İklim Ait Unsurlar

'Akdeniz', şiirlerde genellikle panoramik görüntüsü ve renkleriyle işlenir. Farklı kültürlerin şairleri Akdeniz'i renkleriyle betimlerken, 'bahr-sefid' adına uygun olarak 'mavi ve beyaz'da birleşirler.

Havva Tekin "Ben Akdeniz" de

Tarih soylu bir acının orta yeridir
Güneş kokusundan şaşkına dönmüş gülüşün
Kıvrak ve nazenin süzülüşünle
İçimde durursun.
Gizli...
Mavi...

dizeleriyle; Ali Zeki "Kayıp Bir Yaz" da

bu yaz denizle buluşamadım
bu yaz denizle konuşamadım
içimden mavi bir tel koptu,
bir bulut paslandı yüreğimde,
kimseler fark etmeden bir kırlangıç
yolunu kaybetti geçmişte.

dizeleriyle 'mavi' de birleşirler.

Osman Türkay'ın "Pygmalion" adlı şiirinin

Dikey ışıklara karşı
direniş yatay sular
ve genişler alabildiğine özgür bir mavilikte

ufuktan ufuğa sessiz kocaman bir cam alanı:

Kırılan

bütünlenen

dalga kıvrımları.

dizelerinde 'mavi' renk, genişlik ve özgürlük fikri ve simgesel değerleri açısından önemlidir. Kandinsky'e (Chevalier ve Gheerbrant, 1982) göre mavi bir renk olmanın ötesinde insanın kendi merkezine yönelmesinin simgesidir. İnsanı sonsuzluğa çeken, saflik duygusu ve doğa özlemi uyandıran bir renktir. Budizm'de Vairocana'nın, Yüce Bilgeliğin (sagesse transendante) rengi olarak bilinir ve sakin bir sonsuzluğun ifadesi, farklı bir dünyaya taşıyan renk olarak tanımlanır (Chevalier ve Gheerbrant, 1982: 125-128).

Şirin Zaferyıldızı'nın, biçim açısından özellik gösteren, tutkularındaki dalgalanmayı biçime yansıtan "Akdeniz Olmuş Çocuk!" adlı şiirinde güneş ve gökyüzü sınırsızlık, sonsuzluk fikri verirken; mavi ve beyaz renkleri ile oluşan fon üzerine (gökyüzü) yansıtılan parlaklık ve sıcaklık (güneş), 'yasemin kokulu', 'zeytin ağaçlı' bir manzara ile birleştirilir. Tipik Akdeniz ikliminin özelliklerini yansıtan bir fonda işlenen Akdeniz-çocuk ilişkisi 'çocuk saflığı ve coşkusunu taşıyan' bir ruh durumunu ifade eder.

Akdeniz Olmuş Çocuk !

Çocuk

ellerin

yakalayabilme telaşında

GÜNEŞ'i

yüreğin

çocuksu sevinçlerde

telli turnalar gibi

dizilmiş gökyüzüne

bakışın

d

ü

ş

m

ü

ş

Akdeniz'e med-cezir olmuş

sevdaların yasemin kokulu

zeytin ağaçlı bahçen

hasret vurmuş

yanık tenine

demir atmış

özlemler gülüşlerine
Şimdi Akdeniz sende
taşar olmuş ÇOCUK!

Havva Tekin'in "Akdeniz Sevdası" adlı şiirindeki
Sarı akşam sefalarının motiflediği gövdelerini
Avlularda serinletir firuze kadınlar
mısrarlarda çizilen tablo, sarı ve mavi/firuze renklerle deniz ile karanın yaz
aylarına özgü renk armonisi içinde 'Doğu Akdeniz'deki dingin yaşamını'
betimleyen oryantalist gözlemleri hatırlatan bir fotoğraf karesi sunar.

Mehmet Yaşın "Bir Dosta" adlı şiirinin
Akdeniz'deki beyaz köpüklü sular
bir senin kıyılarına
bir benim kıyılarıma çarpar
mekik dokur ülkelerimiz arasında dalgalar
dizelerinde Türkiye'nin güney sahilleri ile Kuzey Kıbrıs arasındaki Akdeniz'i
'dalgalı haliyle' beyaz rengi öne çıkararak anlatır.

"Sevgilimin Türküsü" ndeki
Sevgilimin türküsüydü deniz
mavi sesine demir attı savaş
sevgilim,
ölü asker.

Sevgilimin türküsüydü buğday
altın bakışlarına kelepçe vurdu savaş
sevgilim,
ölü asker.

Sevgilimin türküsüydü barış
Beyaz gülüşünü ikiye böldü savaş
sevgilim,
ölü asker.

dizelerde Akdeniz coğrafyasının temel renkleri olan mavi (deniz ve gökyüzü),
sarı (buğday ve çevre) ve beyaz (dalgalar ve bulutlar) simgesel değerleri ile
kullanılmaktadır.

Yaşın, bölgenin bir özelliği olarak öne çıkan ve doğanın dinginliğini bozan
savaşı işlerken renklerden yararlanır. Doğadaki sükunu ve bölgenin hayatını
simgeleyen 'mavi, sarı ve beyaz'ın dinginliğini (demir atarak, kelepçe vurarak ve
ikiye bölerek) savaş bozmuştur.

Neşe Yaşın'ın *Bellek Odaları* (2005) adlı şiir kitabında yer alan 'Deniz Kabuğu' isimli şiirinde yaşadığı coğrafyanın renk ve doğal özellikleri ile zenginleşen duyarlılığını şu dizelerle ifade eder:

Sahilde gördüm seni
Sessiz bir deniz kabuğuydun
Yalnızlığın kıyısında
İçinde derin uğultuları
Uzak mavi ülkelerin

Mehmet Kansu'nun "Midye, Deniz ve Kan Bağı" adlı şiirinde 'deniz, güneş, midye' gibi yaşanılan çevreye, doğaya özgü unsurların etkin kullanımı ve imgelerde coğrafyanın etkisi dikkati çeker.

Önce şu: dalgaların oyduğu küçük kovukta
Denizle kan bağıını sürdüren küçük bir midye
Hayat'ın uzağında gibi algılansa da
Şarkılarını karıştırır sulara.
Sonra şu: karışır akdenizin sularına şarkıları
O küçük midyenin fakat kim düşünür

Yolculuklarını, nasıl dolaştıklarını
Hep başka ve bambaşka denizleri;
Güneşten yanıp renklerini değiştirseler bile
Kendi derinliklerinde-
Hep aynı kaldıklarını

Bitki Örtüsü

Havva Tekin'in "Akdeniz Sevdası" adlı şiirindeki

Akıntısında yüzyıllık bir yalnızlık sürüklenir
Eğilir bakar kısacık düşlerin gözbebekleri
Sarı akşam sefalarının motiflediği gövdelerini
Avlularda serinletir firuze kadınlar
Cam gülümdanlıklardan akar avuçlarıma
Çağrılısı olduğum Akdeniz sevdası
Bebekmiş gibi özenir şafak
Oysa dolgun bir kadın gövdesidir ülkem
Hırpalanmış ve hor görülmüş
Limon çiçeği renginde
Yasemin kokuşlu bir buhurdanlık gibi
İçin için yanar biteviye.

dizelerinde yer alan 'sarı akşam sefaları', 'limon çiçeği renginde yasemin kokuşlu bir buhurdanlık' gibi Akdeniz iklimine özgü öğeler; bölgedeki bitkilerin halkın günlük hayatına yansımaları simgeleyen 'cam gülümdanlıklar', okurun dikkatini Akdeniz coğrafyasına ve o coğrafyadaki yaşamın ayrıntılarına yönlendirir.

Hırpalanmış ve hor görülmüş

Limon çiçeği renginde
Yasemin kokuşlu bir buhurdanlık gibi
İçin için yanar biteviye

mısralarında ‘direnmeyi’ ‘sabretmeyi’ ve ‘fethetmeyi’ bilen Akdeniz-li’nin öz değerlerini koruyan, sakin; yeri geldiğinde fırtınalar koparan gizemli ve değişken yapısı gizlidir. Bu yapı denizin fırtına öncesi sakinliğini andırır.

Mehmet Levent “Portakal Toplayan Sarı Saçlı Kız” adlı şiirinde, Akdeniz’de bir çocuğun genç kızlığa geçişini, büyüyüp serpilmesini; doğa ile iç içe olan hayatını bölgeye özgü bitkilerle örülü bir tablo ile verir.

Portakal toplayan sarı saçlı kız
seni aldım bu şiire koyuverdim
şiirim portakal kokuyor ellerinden
yeşille sarmaş dolaş
güzelliğin gülüşün
güneş vurdukça pırl pırl
çiçekler toplayasım gelir
basma entarinden...

Portakal toplayan sarı saçlı kız
böyle portakal toplaya toplaya
bir bakarsın serpilip büyümüşsün
bir bakarsın eninde sonunda
düşüvermiş içine
portakal çiçeği gibi bir sevda
bir bakarsın
kopardığın portakallar kadar gürbüz
çoğalmışsın...

Bağışla beni güzelim
yoksul gözlüm, nar çiçeği yanaklım
seni görür görmez
bir şiir kımıldadı yüreğimde
aldım seni bu şiire koyuverdim
portakal kokulu ellerin
kucaklasın dünyayı
ellerimle beraber...

Filiz Naldöven “eyva aya” isimli şiirinde
Tenimde yapış yapış Akdeniz dövüştük
el cordobes’le
bir yanım yas tutuyor ölümüne
bir yanım köşe bucak dolanmış yaşamaya
eyva
bir denizciyle titanic’ten daha tehlikeli aşkımız

rotası hiç yok
denizi ardıma aldım gidiyorum
eyva aşka

karpuz dişlerimde gülümsüyor
karpuzun dişlerinde angliya
gençliğimin en büyük sevdası
porto fino yakınlarında
buda bağdaş kurdu
nirvana yüreğin başucunda

kapılarım açık kalsın bu gecenin yarısı
dünyanın yarısı kavunun kaçamak
öpüşleri ayışığının kalsın

(...)

en son ne zaman şarkı söyledim kimbilir
somuncuk hala bodrum sokaklarında
geceyi sokağa kapadım
şarkılar sokakta çalıyor hâlâ

ardımdan üç yasemin aşka durdular
batıdan doğuya bir Akdeniz coğrafyası çizer. Porto Fino yakınlarına bağdaş kuran Buda, Nirvana göndermeleri/serbest çağrışimleri ile Akdeniz'den dünya din ve kültürlerine uzanır. Uygarlıklar beşiği Akdeniz'den dünya kültürlerine uzanan yolun başlangıcında yine Akdenizli bir öge (yasemin), şairi uğurlamaktadır.

“Kimlik Çiçeği” nin

önce hüznü damıtıp turunçlardan
serptik ölümlerin ardından günlere

sonra hüznü damıtıp çayından adanın
verdik bir dingin sıcaklığa kanımızı

sonra hüznü damıtıp mersinlerden
akıttık buruk sevdalar gözlerimizden

sonra hüznü damıtıp zeytinlerden
karayağ değirmenlerinde döndürdük
dizelerinde Filiz Naldöven duygularını doğayla paylaşırken Akdeniz'e özgü bitkilerden turunçlardan, mersinlerden, zeytinlerden yararlanır.
Osman Türkay ;

Bir defne yaprağıdır gülüşüm
ya da bir zeytin dalı

mısralarında çevresini kuşatan bitki örtüsü ile bütünleşir. Özlemlerini, duygularını defne ve zeytin dalı gibi bölgeye özgü bitkileri simgesel değerleriyle kullanarak ifade eder.

Defne, aklın ve fiziki gücün zaferi, zaferin getirdiği ölümsüzlük (Chevalier, 1982:563); zeytin, barış, (bolluk, arınma, güç, zafer, ödül) verimlilik (Chevalier 1982:699).

Türkey, “Beşparmak Melodileri” adlı şiirinde yer şekilleri, tarihî mekânları, doğası ve bitki örtüsü ile anılarındaki Kıbrıs’ı anlatmaktadır.

Bir yaz gününün bu eşref saatinde
Yeşil Çamlar

Yalçın kayalar
Baş döndürücü uçurumlar

Kaleler

Şatolar

Saraylar

Kıvrımlı asfalt yollar

Ağaçlar

Pınarlar

Serin sular

Akıp gitmede rüyalarımın.

Şarkılarını dinliyorum yüce beşparmak!
Şarkılarını dinliyorum binlerce kilometre uzakta
Taymis’in süt mavi sisleri ortasında
Evrensel sevgi, ümit ve gerçekten
Beş bin müzik yılı sonra gelecekten
Koparıp zevkimize armağan ettiklerin:
Defne kokan, lâden kokan bestelerin
Öyle renkli, öyle candan, öyle derin
Ezgilerin, sezgilerin, çizgilerin
Senin.

‘Taymis’in süt mavi sisleri ortasında’ farklı bir coğrafyada geçmişî özlemlerle hatırlayan şair, ‘çamları, kayaları, uçurumları, kaleleri, sarayları ve kıvrımlı yolları’ ile Kuzey Kıbrıs coğrafyasını çizirken, tabloyu Akdeniz’e özgü kokularla (defne, lâden kokan) tamamlar. ‘Öyle’ yinelemeleri ile kullanılan ‘renkli, candan, derin’ sıfatları; ‘defne, lâden kokan beste’ ifadesinde (duyma ve koku alma) iki farklı duyunun çevreyi algılamadaki rolü, bu coğrafyada yaşayan insanın çevresine ve doğaya duyarlılığını vurgular.

Fikret Demirağ’ın “Çocukluğa Kitabe” adlı şiirinde

Arasam şimdi nerededir; ne’yi simgeler çocukluğum,

En çok ne simgeler O’nu;

Bir portakal bahçesinin çoktan çürümüş
Otları arasında kalan bir potin teki?

(...)

Ne çocukluktu ama! Çayır kokusundandı
rengini de yoksulluktan alan gömleğim.

Bir zeytinin altında oturmuştu (çocukluğum)
Hoyratlığın daha bu kadar olmadığı bir zaman

(...)

Bir mersinin dibine çömelmişti (çocukluğum)
Dünya: İçinde bir sürü renkli bayracıklar-

(...)

Bir portakalın gölgesine uzanmıştı (çocukluğum)
Dünya bu kadar canavarlaşmamış daha

'portakal bahçesi, zeytin, mersin ağaçları ve çayır kokusu' çocukluğunun simgeleridir. Bölgenin bitki örtüsüyle örülen çocukluk anıları tablo mısralara dönüşür ve şairin yaşadığı ve metnin doğduğu coğrafyayı belirginleştirir.

Fikret Demirağ, "On Altı Yaşımın Güvercini ve Çocukluğumun Kasabası Şimdi Ne kadar Uzaklarda" adlı şiirinde

Yarimin turunç memeleri
orda dalgalanır rüzgârda
orda o uzak belirsiz yazda,
akşamların bütün kokularıyla
bembeyaz yaseminler altında

sevgiliyle ilgili anılarını bölgenin özelliklerini aktaran imgelerle ifade eder. 'Turunç memeler' ile belirginleşen sevgili imgesini 'rüzgâra, akşamın kokuları ve beyaz yaseminlere' emanet eder. Romantizmin bir iz düşümü olarak görebileceğimiz 'hatırlama' ve 'doğaya emanet edilen anılar' burada bir farklılık göstermekte, doğada Akdeniz'e özgü simgeler seçilerek coğrafi bölge vurgulanmaktadır. Akdeniz insanının ayrıntılı gözlem yapma özelliği öne çıkar. Sevgilinin turunçlara benzetilen memeleri ise mekânın hayal gücü üzerindeki etkisini vurgulayan bir örnek olarak önem taşır.

Ne yapıp edip bulalım
Tek Yıldızlı bir konyak,
kapının önüne atalım masayı-
Belki çok şey değişecek (mi?)
geçmeye başlarsa yeniden
sokaktan, yasemin satan çocuk-
Büyüyüp gitmiştir çoktan
Veya unutmuştur çocukluğunu
ya da ölmüştür savaşta
yıllar öncesinin

yaseminci çocuğu
mısrallarındaki ‘yaseminci çocuk’ imgesi, bölgenin bitki örtüsü ile olduğu kadar stratejik konumu ve savaşların belleklerdeki izleri ile de ilişkilidir. Akdeniz’i doğa ve bitki örtüsünün yanı sıra Akdeniz bölgesinin ortak kaderi savaş ve savaşın bıraktığı izler, Fikret Demirağ’ın “Yaşlı Bir Akdeniz Ezgisi” adlı şiirinde daha da belirginleşir.³

Hepimizin yüzünden
hırçın bir ırmak geçmiş gibi
izini uğultunu bırakmış;
beyinlerimizde bir yerde
akıp duruyor hâlâ
suları kan köpüre köpüre
Şimdi yaralı portakal çiçekleri
kımıldıyor yüreğimde

Birer kıyı balığıydık
yıllarca yıllar önce
kendi ılıman denizimizde,
şimdiyse zamanların açtığı
yaralarımız kanıyor
hırçın sular üzerinde

Bilge zeytin ağaçları sallanıyor
sevgilimin gözlerinde

Bizi acıyla sözlediler, ama
ey barış, biz senin nikâhlımız;
seninle gireceğiz eninde sonunda
şarkıların altından geçip
ve silâhlarımızı dışarıda bırakıp
güzel günlerin dünya evine

Hırçın bir uçak gemisiyle çarpışıyor
gözlerim Akdeniz’de

Kızkardeşimin sevdiği
ölü bir adamdır şimdi,
ama sağ bir adamdı sevdiğinde;
şimdi yanıt vermez artık
yüreklere ikisinin de
bu göklerin altındaki aşk sözlerine

Torpillenmiş denizaltıları

Şimdi yürekleri su diplerinde
Akdeniz coğrafyasına özgü unsurlar, 'yaralı portakal çiçekleri'; acılara tanık olan sevgilinin gözlerinde sallanan 'bilge zeytin ağaçları', savaşın etkilerini yansıtacak biçimde kullanılır. 'zamanın açtığı yaraların kanadığı hırçın sular', 'hırçın uçak gemisi', 'torpillenmiş denizaltılar' Akdeniz 'in büyüsunü bozan bir gerçeği, savaşı ifade ederler (3).

Kızkardeşimin sevdiği
ölü bir adamdır şimdi,
ama sağ bir adamdı sevdiğinde;
şimdi yanıt vermez artık
yürekleri ikisinin de
bu gökler altındaki aşk sözlerine

mısralarında 'aşk ve tutku' beldesi olan Akdeniz coğrafyası savaşın açtığı yaralarla işlenir. Bir masal dünyasından gerçek hayata geçişi sağlayan bu öğeler çatışmaların kaynağı Akdeniz'in siyasi ve sosyal anlamda huzur bulamayan yüzünü anlatır.

Neşe Yaşın, "Seninle" adlı şiirinde (bahçe, zambak, dallar) gibi doğaya özgü öğeleri ustaca kullanarak iç dünyasının kapılarını aralar ve duygularını betimler.

Rüzgâr senfonisiyle
sızıp küçük bahçeme
susamış köklerimi
sevindirdin gizlice

İç avlularda
düşünen ağaçların
yumuşak huyluluğu
Parmak uçlarının
zambaksı dokunuşu

Gövdemde fidan sürdü
içimin titremesi
Çırpınan dallarımda
yaşamak sevinçleri

İklim

Akdeniz'in her bölgesinde iklim bazı farklılıklar göstermektedir. Adriyatik denizi gibi şiddete eğilimli; Ege Denizinin kış mevsimindeki hali gibi sakin, güvenli ama ara sıra tutku nöbetlerine yakalanan; Tunus ve Cezayir sahillerinde olduğu gibi tehlikeli bir şizofreni hatırlatan tablolar sergileyebilir (Bradford, 2004: 24). Doğu Akdeniz'de yer alan Kıbrıs, coğrafi koordinatları itibariyle Akdeniz'in sakin ve huzurlu boyuttan fırtınaya geçişine tanık olabilecek konumdadır.

Süleyman Uluçamgil'in "Uçarak gelir Mektup Zarfın Üstünde Postacının Selamı Akdenizin Üstünden" den alınan

Uçaraktan gelir mektup
Zarfın üstünde postacının selâmı
Akdenizin üstünden
Akdeniz aktır ak
Dalga dalga
Akdeniz gönül bayrak
Akdeniz kasırgadır
Akdeniz tanrıya sigortadadır.

mısralarındaki 'Akdeniz kasırgadır' ifadesi, Akdeniz'in öfkeli, fırtınalı halini hatırlatır.

Havva Tekin'in şiiri "Ben Akdeniz" in mısralarındaki

Ben Akdeniz....
Kısrak huysuzluğunda uyurum geceleri
Ve yedi dalgama yedi gülüşün düştükçe
Eğri bir kılıç gibi duran burnunu
Öpüp uyandırmak düşer aşkılgıma.

'kısrak huysuzluğu' ifadesi bazen çöl üzerinden bazen Güney Afrika'dan gelen kuru, yakıcı havanın, bazen de Atlantik'ten gelen ılık, yağmurlu günlerin; değişik hava akımları ve rüzgârların etkisinde kalan bölgenin insanların ruh durumunun yansıması olarak çözümlenebilir.

Mitik Ögeler

Fikret Demirağ, "Mersin, Zeytin Dalı ve Hüzünden Bir Taç Yaraşır İlkaşkımın Başına" adlı şiirinde

Batık bir gemide hüznle dolu
bir amforadır şimdi ilkgençlik aşkım,
batık gemi benim gençlik yüreğim;
kim ne zaman bulup çıkarır onu,
hangi sulardadır yüreğimin batığı?

Antik Dor taşları gibi yaralı
orda burada saçılıdır şimdi ilk şarkım;
notaları doğaçtandı, dalgaları umuttan:
Sevdam, kanımın içinden yükselen ince bir ay,
öfkem hışırtyla sulardan doğan güneş
ya da tam donanımlı bir destroyer gibiydi.

Nerde olduğunun sesini duyur bana
ey, gençlik yüreğimin batığında şimdi
yosunlar ve kabuklar bağlayan amfora!
Rüzgârda zeytinlere mi sormalı bunu,

Haruplara ve başaklara mı yoksa?

Kybele! Anaç ve doğurgan tanrıça!
Demeter! Hasat tanrıçası! Sevgili Kore!
Ey Arkadyalı çoban! Hünerli Pygmalion!
Tecimin talanın yağmaladığı toprak,
anne toprak, bilge toprak, toprağım!
Siz bulup çıkarın batık aşkımı benim

bir eski zamanın battığı yerden!

duygularımı bölgenin tarihi ve arkeolojik yapısı ile birleştirerek ifade eder. Korsanlar denizi olarak bilinen Akdeniz'deki gemi batıkları ve Akdeniz'in derinliklerinde yatan hazineler bölgenin gizemini arttırmaktadır. Çeşitli tarihlerde yapılan sualtı araştırmaları ile gün ışığına çıkarılan batıklar 'korsan denizi' olarak bilinen Akdeniz'in tarih ve arkeolojisinin özellikleridir. Demirağ'ın şiirlerinin bölgenin coğrafyası ile oluşan fonu Akdeniz mitolojisi ile zenginleşir.⁴ Şairin 'Batık bir gemide hüznle dolu bir amfora', 'batık aşk' sözcükleri ile ifade ettiği ilk gençlik aşkını Kybele, Demeter, Kore, Arkadyalı çoban, Pygmalion gibi tanrıça ve mitolojik kahramanlardan, 'bilge toprak'tan geri istemesi şairin hayal gücünü tetikleyen faktörler arasında tarihi, coğrafyası ve arkeolojik özellikleri ve mitolojisi ile yaşanan coğrafyanın varlığını gösterir.

Edebiyat-coğrafya merkezli bir okumada Mehmet Levent'in "Talasemia Çiçekleri Açmasın" adlı şiiri, bölgenin farklı bir özelliğine dikkati çekmesi bakımından önem taşır. Akdeniz'in bitki örtüsü ile ilgili öğeler yanında Akdeniz havzası ülkelerinde çocuklarda görülen, hemoglobin yapısındaki bir bozukluktan kaynaklanan kalıtsal bir hastalık olan Akdeniz hastalığını (Talasemi) işler. Şiir, Akdeniz coğrafyasına özgü bir durumu ve bölgenin anne ve babalarının ortak acılarını çaresizce dile getiren bir babanın yakarışıdır.

(..)

Bitti...

her şey silindi birdenbire
akdeniz iklimlerinin
limon çiçeği kokulu havasını
teneffüs edemez artık
yağmurlu bir kış gününde
çıkıp dağların doruklarına
bulutlara elleriyle dokunamaz...
Çelimsiz sırtında
ağır bir yük gibiydi yaşamak...
Bitti...
en ağır içinin kalbi gibi
kütür kütür
vurmuyor artık göğsü

ne kadar da erken yoruldu
küçük kalbi...

Sonuç

Kıbrıs Türk şiirinden seçilen örneklerde yapılan edebiyat-coğrafya merkezli (géo-littéraire) bir okuma Akdeniz'in değişken ve karşıtlıklarla özgünleşen ikliminin sanatçıların imgelerini yönlendirdiği, hayal gücü ve yaratıcılığını tetiklediğini gösterir.

Coğrafyası ve mitolojik mirası bu derece zengin bir bölgede yaşayan sanatçılar bu zenginliklerden yararlanarak metaforlarını coğrafi ve mitolojik unsurlar üzerine kurarlar.

Kekik, defne, zeytin, mersin, limon, portakal, yasemin gibi Akdeniz iklimine özgü bitkiler, Akdeniz coğrafyasının yarattığı edebi metinlerde temel öğelerdir. Bu öğeler koku-tat-renk ve görme duyularıyla bir arada kullanılırlar. Çevreyi farklı duyu organlarının görev alanına ait uyarılarla birlikte algılama (sinestezi) olarak adlandırılan bu yaklaşım, bölge insanının hayata ve doğaya duyarlılığının, algılamadaki hassasiyetinin göstergesidir.

İklim ve doğa özelliklerini yansıtan imgeler ve ayrıntılı gözlemin yanı sıra mücadeleden yılmayan, hayatın güçlüklerine direnen insan ve duyarlılık, metinlerin ortak paydasıdır. Bu ortak payda 'Akdenizli' insanın tarih boyunca doğaya ve sınırlarını koruma yolunda çevresine karşı verdiği mücadelenin doğal bir sonucudur. Talasemi (Akdeniz hastalığı) gibi bölgeye has sorunların şiirlerde ele alınması özelden Kıbrıs Türk şiirinin genelde Kıbrıs Türk edebiyatının 'yaşantı edebiyatı' özelliğini gösterir.

Akdenizlilik 'portakal, harup, limon çiçeği, zeytin ağacı, palmyeler, dalgalar' gibi unsurların varlığı ile saptanabilecek kadar basit bir olgu değildir. 'Akdenizli olmak' binlerce yıllık bir tarih ve kültür birikiminin yanı sıra yaşanan toprağın flora (biten) ve faunasıyla (direy) da gelişen, zenginleşen bir düşünme biçimidir. Bu düşünme biçimi şairin yaşama bakışı, hayat tarzı ve kültürel kimliği ile bütünleştiği ölçüde değer kazanır.⁷ Yüzyıllardır sularında barındırdığı medeniyetleri birbiriyle kaynaştıran, kimlikleri birleştiren Akdeniz ve Akdeniz coğrafyası; doğaya duyarlı, coğrafi ve jeopolitik konumunun etkisiyle hayata farklı bir boyuttan bakan, içsel yolculuklarla yaşamı, kendini sorgulayan, sakin ama tutkulu; kavgasında ve aşkında yılmayan; yüreği yaralı olsa da yarınları olan umudunu kaybetmeyen; duyarlı ve gizemli insanlar yaratır.

Çok renkli kültür mozaığı, kozmopolit yapısıyla tarih boyunca bir cazibe merkezi olan bölge bu özelliğini günümüzde de korumaktadır. Kendi şiir izleklerini oluşturan ve son yıllarda düşünce ve estetik anlamda hızla gelişen Kıbrıs Türk şiiri / Kıbrıslı Türk şiiri de 'Akdeniz coğrafyasını' taşıyan zengin içeriğiyle bölgede ses getiren önemli 'sanat duraklarından' birisi olmaya adaydır.

Notlar

¹ Akdenizli kimliğini tanımla(ma)ma yolunda Yaşın'ın görüşleri yeni bir alternatif sunar. “Öncelikle, Akdenizli edebiyatları lafını sevdiğimi söyleyeyim. Yazdığım dil Türkçede, doğduğum ülke Kıbrıs'ta ve yaşadığım kıta Avrupa'da geçerli söylemlere karşı yıkıcılık yapıyor. Milliyetçi ya da otantikleştirici edebi söylemi, tek merkezçiliği, cemaatçiliği, nihayet Avrupamerkezci, oryantalist ya da tersine Üçüncü Dünyacı, oksidantalist söylemleri, ne olduğu belirsiz Akdenizli bir kimlik ve gelenek tarifıyla sarsıyor. Ne var ki Akdenizliliğin baştancıkarıcılığı, dünya edebiyatında kesin biçimde kanonlaşmamış melez bir kimlik ve gelenek tarifi içermesinden kaynaklanıyor. Bir önceki panelde, Akdenizli edebiyatları, herkesin üzerinde hemfikir olacağı belli bir kültürel geleneğe ve kimliğe dayandırıp tarif etme önerisi geldi. Eğer bir Akdenizli kimliğimiz varsa, bu bir kimliksizlik olduğu için vardır. Bırakalım, öyle 'tarifsiz' kalsın. O, şiirimizin yeraltındaki – daha doğrusu sualtındaki- gizli hazinesidir. Ama bir defa ona ad vermeye kalkarsak büyü bozulabilir. Muhtemelen her ad eksik, böylece de yanlış olacağından definemiz kül olup gidebilir” (Yaşın, 2002 : 337).

² Siegfried, Arapların sulama işleri, pamuk, pirinç, şeker kamışı, turunçgiller gibi çeşitli tropikal ekimleri Akdeniz'e getirerek Akdeniz'i 'güneylileştirdiklerini' ve Akdeniz'i bir Hıristiyan deniz olmaktan çıkardıklarını belirtir. Türkleri ise Akdeniz kıyılarına inen, kara adamları oldukları için denizin havasından etkilenmeyen ancak bölgeyi askerî ve politik bakımdan etkileyen bir ırk olarak söz eder. Türklerin yaptıklarının Akdeniz kültürüne pek etkisi olmadığını ifade eder (Siegfried, 1961 : 30).

³ 'Kösnül Elpenor' adlı şiirinde Seferis

(...) Radyo

Rüzgârla yelkenlerin şişmesi-
Yalnız bu akılda kalan.
Sessizlik ve çam kokusu
Geçirir yaramı hemen
Çobanaldatanla sinekyutanın
Açtıkları yarayı gemiciyle giderken.

(...)

“Gün kararıyor, kapa panjurları;
Flüt yap eskiden kalma kamışları,
Ne kadar vursalar da açma:
Bir şey yok söyleyecekleri, bağırdıklarına bakma.
Buhurumeryem, zambak, çam pürleri,
Topla denizden gelincikleri.

(...)

Atina durum hızla kötüleşmekte;
Haberi duyan halk korku içinde.
Bir demeç veren başbakan,

'Fazla vaktimiz kalmadı...' Dedi.
Buhurumeryem...Çam pürleri...
Zambak...çam pürleri...
Zambak...çam pürleri...
Sen ey..

... çok daha ezici

Savaş..."

CAN BEZİRGÂNI

(rüzgâr, çam kokusu, zeytin ağaçları, buhurumeryem, zambak, çam pürleri, gelincikler) gibi Akdeniz coğrafyasına özgü unsurlarla örülen fon üzerinde bölgenin ortak kaderi savaşı işler. Modern bir teknikle Akdeniz coğrafyasından savaşın hiç uzaklaşmadığını adeta doğanın, hayatın bir parçası haline geldiğini vurgularken Fikret Demirağ ile birleşir. (Şiirin tamamı için bkz. Çapan Cevdet, Haz. 1995, *Seferis Profil*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.)

⁴ Lucretius 'Venüs'e İthaf'; Horatius 'Vergilius'un Gemisine' adlı şiirlerinde içinde yaşadıkları devir için doğal olan bir üslupla duygu ve düşüncelerini mitolojik bağlam içinde verirler. Mitoloji ile beslenen Latin şiiri, Akdeniz şiirine yol gösterir. Duygular, yaşanan yörenin coğrafi koşulları ve iklim özellikleri ile olduğu kadar bölgedeki efsaneler, inanışlarla da beslenir. (Şiirlerin tamamı için bkz. Mattei, Jean-Louis (1998) (Çev. Ahmet Necdet) *Latin Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Papirüs Yayınları)

Lucretius 'Venüs'e İthaf'
Ey Aeneas'ların anası, inanların ve tanrıların kıvancı,
Tatlı Venüs; göğün kayan işaretleri altında
Gemi taşıyan deniz ile buğday taşıyan toprağı
Nüfuslandırıyorsun, çünkü sayende her çeşit canlı
Güneşin ışınlarını görüyor ve yaratıldıktan sonra:
Ey Tanrıça , rüzgârlar ve bulutlar sen geldiğin zaman
Kaçıp gidiyor, rengarenk toprak ayakların altında
Hoş çiçekler serpiyor, senin için gülüyor engin deniz
Ve durgunlaşan gök parlıyor bir ışınla.

Vergilius'un Gemisine

Kıbrıs'ın sahibesi tanrıça
Helena'nın kardeşleri, bu parlak yıldızlar,
Ve rüzgârların kralı,
Onları İapyx hariç, zincire vurduktan sonra,
Ey gemi, yol gösterebilir sana,
Sen ki emanetin olan Vergiliu'u Attika'ya götürmek zorundasın:
(...)

Her şeyi yapmakta cesaret sahibi
İnsanoğlu yasaklanmış günaha koşar;
gözüpek İlapet'in oğlu
Kötü bir hileyle insanlara verdi ateşi;
ateş gökteki evinden
çalınır çalınmaz, bir maraz ve yeni bir

humma alayı dünyaya yayıldı
ve yavaşça gelen yoksulluk uzaktaki ölümün gelişini hızlandırdı.
İnsanlara kanat verilmediği
Daedalus denedi boş havayı;
“İşleri” için Herakles, Acheron’a saldırdı.
Hiçbir şey zor değildir insanlar için:
aptalığımızdan sahip olmak isteriz göğe bile
Ve kötü davranışlarımız yüzünden
Zeus’a fırsat tanımayız şimşeklerini bıraksın diye.

Horatius

⁵ Mehmet Yaşın’ın Ahmet Erhan’ın şiiri ile ilgili değerlendirmesi Akdenizlilik tanımı açısından aydınlatıcıdır.

“Doğrusunu söylemek gerekirse, Akdenizlilik, Ahmet Erhan’ın şiirine “çakıltaşları, cırcır böcekleri, kuşlar, mavi dalgalar, denizkızı, zeytinağacı, çiçekler, güneş, portakal, palmyeler, Akdeniz kartpostalı” gibi sonradan gelmiş bir eğretilemeydi ve şairin kültürel kimliği ya da hayat tarzıyla bütünleşebilmiş bir poetika düzeyine çıkamıyordu bir türlü. Genellikle Akdenizli şiire örnek gösterilen Elen şiirinde, mitolojik-dinsel dil, imgesel dizgeler, günlük konuşma dili örtüşüyor. Böylece Kavafis gibi bir etilist, Ritsos gibi bir ateist, Elitis gibi bir imgecinin dili “Akdeniz mitologyasını” da içeriyor kendiliğinden. Ve böylece, kendi kişisel tarihlerinde yaşayan bir gelenekten yola çıkmış oluyorlar” (Bkz. Yaşın, 1995:77-78).

Kaynaklar

“Akdeniz” maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, cilt 1.

Aksoy, Nazan v.d. (1996). “Coleridge’nin Şiir Kuramı”, *Şiir ve Şiir Kuramı Üstüne Söylemler*, İstanbul: Düzlem Yayınları.

Braudel, F.v.d. (1977) (Çev.Necati Erkut) (1990). *Akdeniz Mekân ve Tarih*, İstanbul: Metis Yayınları.

Bradford E. (1971) (Çev.Ahmet Fethi) (2004). *Akdeniz Bir Denizin Portresi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Chevalier, J. ve Gheerbrant, A. (1982). *Dictionnaire des Symboles*, Paris: Ed.Robert Laffont/Jupiter

Çapan, Cevdet (Haz) (1995). *Seferis - Profil*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Deliceirmak, Orbay (1998). *Süleyman Uluçamgil Bütün Eserleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

Demirağ, Fikret (1997). *Sırı Dökülmüş Kökayna & Yalnızlık, Gece Müziği*, Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Demirağ, Fikret (1986). *Rüzgârda Ozan Türküleri Ya da Şiirin Uzun Yürüyüşü*, K.K.T.C. Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ferré, André (1946). *Géographie Littéraire*, Paris: Edition De Sagittaire.

Göktürk, Akşit (1997). *Ada – İngiliz Yazınında Ada Kavramı*, Yapı Kredi Yayınları.

Kansu, Mehmet (2004). *O’yum, Güneşin Defteri-1997/2000 Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara: Ürün Yayınları.

Mattei, Jean-Louis (1998) (Çev. Ahmet Necdet). *Latin Şiiri Antolojisi*, İstanbul:Papirüs Yayınları.

Naldöven, Filiz (1994). *MAĞMA MAveRA Şiirler 1969-1975 Limasol/İstanbul*, Lefkoşa: Işık Kitabevi.

Serdar, Gülgün (1993). *Kıbrıs Türk Edebiyatında Kaynaklar*, Lefkoşa: KKTC Milli Eğitim ve Külür Bakanlığı Yayınları.

Siegfried, André (1961) *Milletlerin Karakterleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.

Tekin, Havva (2001). *Tenim Salamis Mavis*, Ankara: Ürün Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (1997). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Ülken Yayınları.

Yaşın, Mehmet (Hazırlayan) (1994) *Kıbrıslı Türk Şiiri Antoloji* (18.yy -20.yy), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Yaşın, Mehmet (1997). *Sevgilim Ölü Asker*, İstanbul: Adam Yayınları.

Yaşın, Mehmet (2002). *Kozmopoetika Yazılar-Söyleşiler-Değıniler (1978-2001)*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Yaşın, Neşe (2005). *Bellek Odaları*, İstanbul: Dünya Kitapları.

Zaferyıldızı, Şirin (2000). *Tutsak Gelin Telleri*, Lefkoşa: Ateş Matbaacılık Ltd.

Zeki, Ali (1999). *Sürüden Ayrılan Saman*, Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Kıbrıs Türk Edebiyatında Ağız Kullanımı

Ahmet PEHLİVAN*

Giriş

Kıbrıs'ta konuşulan Türkçenin kökeni Anadolu ağızlarına aittir (Eren; 1969: 347-60; Hakeri, 2003) Ancak aynı kökten gelse de günümüzdeki Kıbrıs Türk ağzının Anadolu'dakilerden farklı olduğundan söz edilebilir. Bu ayrımın ağzın tarih içindeki farklı etkileşimi ve farklı toplumsal konumundan kaynaklandığı söylenebilir. Yani bugünkü Kıbrıs Türk ağzının ne Konya ne de Antalya ve İçel yöresi ağızlarıyla bire bir ilgisi vardır.

Türkler Kıbrıs'a geldiklerinde diğer toplumlarla ortak yaşamın sonucunda birtakım kültür alışverişlerinde bulunmuştur. Kültür alışverişinin sonucu olarak, Kıbrıs Türkçesi bu toplumların dillerinden etkilenmiştir. Doğal olarak bu etkileşim tek taraflı değildir. Kıbrıslı Türkler de diğer toplumların dillerine birçok sözcük vermiştir. Çeşitli yazarların bu ödünclemeleri değişik açılardan inceleyip varlığını göstermesi bu olguyu kanıtlar (bkz., Duman, 1999; Giagollis, 1994; Hakeri, 2003; İslamoğlu, 1994 : 137-150; Öztürk, 2003: 209-219; Pehlivan, 2003; Scharlipp, 1998; 2001). Tüm bunların yanında Kıbrıslı Türkler elli yıl öncesine kadar kapalı bir toplum olarak yaşadıklarından, bu kapalılık onların dillerini etkilemiştir.

Edebiyat, kültürün bir alanı, bir boyutudur. Dolayısıyla bu birlikteliğin sonucu olarak çeşitli alanlarda olduğu gibi edebiyatta da dil alışverişi yapılmış olmalıdır. Araştırmacıların halk edebiyatında Rumlarla Türkler arasındaki ortaklıkları göstermeleri öne sürülen düşünceleri kanıtlayacaktır. Dedeçay'ın (2001: 7), "İngiliz devrinde birkaç Kıbrıslı ozan ile çok sayıda Rum ozan, Kıbrıs'ta vuku bulan önemli aşk maceraları, cinayetleri, hırsızlıkları ve politik konuları - Türk/Rum ayrımı yapmaksızın - destan veya türkü halinde kahvelerde veya köy meydanlarında söylemeyi veya çalıp çağırmayı adeta bir meslek edinmişlerdi" demesi, edebiyattaki ortak yaşamı açıklamaya yardımcı olur. Gökçeoğlu (1994: 169) "Baf, Karpaz, Dilirga Türkleri bir araya geldiklerinde Rumca konuşmakta, içki masalarında Rumca çatızmalar, türküler söylemektedirler" dedikten sonra, Rumca eser veren Türklerden bahsetmektedir. Yazar başka bir kitabında Osmanlılara Türkçe methiye yazan Elenlerin olduğunu bildiğini söylemektedir (Gökçeoğlu, 1988: 121). Aynı yazar "Tezler ve Sözler II" (1991) adlı eserinde ise adada yaşayanların tekerlemelerimize çeşitli sözcükler kattığını söylemektedir. Ayrıca İslamoğlu'nun (1994) kitabında Kıbrıs Türk kültür ve sanatının Rumlar üzerindeki etkisini konu alan birçok bildiri bulunması, Yorgancıoğlu'nun (1986: 57-71) çeşitli geleneklerdeki ayrımlar, ortaklıklar ve benzerlikleri belirtmesi iki

* Doç. Dr., Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Öğretim Üyesi, Lefkoşa-KKTC

toplum arasındaki kültür alış verişinin bir kanıtıdır. An'ın (1999: 27-36) yazısında Rumlarla Türkler arasındaki ortak gelenek ve göreneklerle, kültürel etkileşimleri göstermesi öne sürülen yargıyı doğrulamaya bir örnek oluşturur.

Edebiyat bir dilsel sanat, bir dil ürünüdür. Dolayısıyla farklı bir ağız konuşan bu insanlar duygularını, düşüncelerini, beklentilerini ve sevdalarını söze dökerken edebiyat ürünlerine de Kıbrıs Türk ağızını yansıtmış olmalıdır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, günümüz Kıbrıs Türk edebiyatında (1990-2004) ağız kullanımını ortaya koymaktır. Bu amaçla araştırmamızın temel problemi, günümüz Kıbrıs Türk edebiyatında (1990-2004) ağız kullanımı var mıdır? sorusuna yanıt aramaktır. Bu problem ışığında aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmaya çalışılmıştır:

1. Günümüz Kıbrıs Türk edebiyatında (1990-2004) hangi yazarlar daha çok ağız kullanmaktadır?
2. Türler arasında ağız kullanımı açısından farklılık var mıdır?
3. Eserlerdeki ağız özellikleri en çok hangi kaynaktan ödünçlenmiştir?

Sınırlılıklar

1. Çalışmada seçilen bir eserin tümü incelenmemiş, her eserden gelişigüzel seçilen 30 sayfa değerlendirilmiştir.
2. Çalışma, günümüz Kıbrıs Türk edebiyatının 1990-2004 yılları arasındaki kitaplaşmış eserleri ile sınırlandırılmıştır.
3. Eserlerde Kıbrıs Türk ağızının yalnızca söz varlığı öğeleri incelenmiştir.

Yöntem

Kıbrıs Türk edebiyatındaki ağız kullanımını betimlemeye çalışan bu araştırmada, literatür taraması yoluna gidilmiş, günümüz Kıbrıs Türk edebiyatının 1990- 2004 yılları arasındaki eserleri taranmıştır. İlgili tarihler rastgele seçilmiş olup edebiyatta belirli bir dönemi yansıtmamaktadır. Araştırmada 47 edebiyatçımızın toplam 100 eseri incelenmiştir. Edebiyatçıların mümkün olduğunca kitaplaşmış tüm eserlerine ulaşmaya çalışılmıştır. Çalışmada seçilen eserlerin tümü incelenmemiş, her eserden gelişigüzel seçilen 30 sayfa değerlendirilmiştir. Bu 30 sayfanın eserdeki dil kullanımını hakkında bilgi vereceği varsayımından hareket edilmiştir.

Çalışmada elde edilen veriler edebî tür, yazar ve sözcük kaynağı değişkenleri açısından sınıflandırılmış ve veriler bu değişkenler açısından yorumlanmıştır. Araştırmada istatistiksel işlemlerde ortalama (\bar{X}) ve Friedman testi kullanılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

Bilindiği gibi, bir dilin söz varlığı denince sözcükler, bileşik sözcükler, deyim, atasözü, kalıp söz, kalıplaşmış söz ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütün anlaşılmaktadır (Aksan, 1996: 7). Günümüz Kıbrıs Türk edebiyatında ağız kullanımını betimlemeye çalışan bu araştırmada, şiir, roman, öykü, deneme, anı vb. edebî eserlerde birçok Kıbrıs Türk ağız söz varlığı ögesine rastlanmıştır. Ancak burada belirtilmelidir ki, edebiyatta ağız kullanımını her yazar ve her eserde eşit oranda değildir. Bazı yazar ve şairler eserlerinde Kıbrıs Türk ağızına hiç yer vermezken, bazıları birçok söz varlığı ögesini oldukça sık kullanmaktadır. Hatta yazarların çok küçük bir bölümünün günümüzdeki ağız normal kullanımının üstüne çıktığı söylenebilir.

Çizelge 1. Yazar ve Şairlerin Kıbrıs Türk Ağız Söz Varlığı Kullanımı Ortalamaları

Yazar/Şair	Eser Sayısı	Ağız Sayısı	\bar{X}
Özben Aksoy	4	111	27.75
Özden Selenge	10	115	11.50
İsmail Bozkurt	3	25	8.33
Bekir Kara	5	22	4.40
Mehmet Levent	3	11	3.67
Emine Hür	2	7	3.50
Raşit Pertev	3	10	3.33
Mehmet Yaşın	9	25	2.78
Fikret Demirağ	5	13	2.60
Neşe Yaşın	2	4	2.00

Çeşitli yazar ve şairlerin eserleri incelendiğinde en fazla ağız kullanan yazarın Özben Aksoy olduğu görülmektedir. Aksoy, eserlerini Kıbrıs Türk ağızıyla yazmakta, bunların içinde bolca Kıbrıs ağızına ait sözcük bulunmakta, hatta bu sözcüklerin çoğu günümüzde Kıbrıs Türk ağızında kullanılmamaktadır. Yazarın eserlerinde ağız kullanım sıklığının doğal ağızın üstüne çıktığı söylenebilir. Yazarın eserlerinin birinin içindeki diyaloglardan alınan aşağıdaki tümceler öne sürülen yargıyı destekleyecektir.

Örnek 1:

- Hade vre gumbaro liora! Tüfek sesine asger gelir. Asdonomiya gelir. Zatu öldü, dedi Konstantino (Aksoy: 26).
- Cıvar hindiyanu dolu. Elleri tüfenkli. Galamara balligarilerila dolu (Aksoy: 60-61).

Ağız kullanımında Özben Aksoy'dan sonra ortalaması en yüksek yazar, Özden Selenge'dir. Bu iki yazarı sırasıyla İsmail Bozkurt ve Bekir Kara izlemiştir. Bu

kişilerin Kıbrıs yaşamını konu alan öykü ve romanlar yazması dikkat çekicidir. Dolayısıyla ağız yazıya aktarmaları doğal yaşamı betimlemenin bir sonucudur.

Çizelge 2. Edebî Türler Açısından Ağız Kullanımı Ortalamaları

Tür	Eser Sayısı	Ağız Sayısı	\bar{X}
Anı	4	10	2.50
Deneme	3	1	.33
Gezi Notları	1	0	.00
Mektup	1	0	.00
Öykü	19	166	8.74
Oyun	2	7	3.50
Roman	19	141	7.42
Şiir	46	73	1.72
Yazı, söyleşi, değini	1	0	.00
Fıkra	2	7	3.50

Edebî türler arasında en yüksek ortalama, öyküye ($\bar{X} = 8.74$) aittir. Bir başka deyişle, Kıbrıs Türk ağız söz varlığı en çok öykülerde görülmektedir. Ağız kullanımını açısından ikinci sırayı alan tür, romandır. Kıbrıs Türk ağzının en çok öykü ve romanlarda kullanılması doğaldır. Çünkü öykü ve romanların konuları Kıbrıs yaşamıyla ilgilidir ve bunlardaki konuşmalar genellikle Kıbrıs Türk ağzıyla geçmektedir.

Örnek 2:

Taze fındık
Taze kafes, kıtır kıtır
Gannavuri
Çitlemitli bidde
Sandüviçe gelin, kireviz turşulu, biglâlî
Kolalar soğğuuuk (Selenge: 54).

Eserlerindeki söz varlığı öğelerinin çoğunluğunu sözcükler oluşturmaktadır. Bu sözcüklerin bir bölümü Kıbrıs Türk ağzının kendi söz varlığına aittir. Bir kısmı ise Rumca ve İngilizce'den ödünçlemedir.

Daha önce de belirtildiği gibi Türkler Kıbrıs'a Anadolu'dan gelmişlerdir. Dolayısıyla Kıbrıs Türk ağzının kökeni Anadolu'ya dayanır. Bununla birlikte zaman içinde ağız kendi yapısını oluşturmuş ve kendine özgü söz varlığını meydana getirmiştir. Çalışmada birçok yazarın eserinde Kıbrıs ağız ve Anadolu ağızlarına ait sözcüklere sıklıkla rastlanmıştır. Bunların bir kısmı günümüzde kullanılırken, bir bölümü konuşulmamaktadır.

Örnek 3:

- a. Akşam üzerine doğru duvardaki su deliğinden **eşgerir**, kıvrıla kıvrıla gelir (Serak: 28) ...
- b. Şapkayı başına geçirince nasıl da havaya girmişti **isagülü** (Bozkurt, 2002: 8)
- c. Oğlum da neyini beğenir bu koca **peşengin**. (Selenge, 2001: 24)
- d. Adam **işledi** ama gece gündüz. (Selenge, 2001: 8)
- e. Tepe bayır ova, koşup **uçurğan** uçurmasa, ağaca çıkmasa da duvara merdiven dayayıp, kuş yuvalarına ellerini daldırmasa..... (Selenge, 2001: 17)
- f. ya **yusuflar** sararken
ya zeytinler kararırken
ya hayıtlar kururken güneşte... (Demirağ, 1994: 34)

3 (a), (b), (c) örneklerindeki sözcükler günümüzde pek kullanılmazken, (d), (e) günlük yaşamda oldukça sık, (f) örneği ise belli bir yaş kesimi tarafından konuşulmaktadır denebilir.

Kıbrıs Türk ağızdaki sözcükler sadece Anadolu ağızlarına ait değildir. Ortak yaşamdan dolayı Kıbrıs Türk ağızına Rumca'dan da birçok sözcük girmiştir. Toplumsal yaşamın bir parçası olan edebî eserler incelendiğinde, şiir, roman, öykü, anı, vb.lerinde Rumca sözcüklere rastlamak mümkündür. İncelenen eserlerdeki Rumca sözcüklerin çoğunluğunun ya yer adları veya Rum kişi adları ya da Kıbrıs Türk ağızının temel sözvarlığına geçen sözcükler olduğu söylenebilir. Bununla birlikte eserlerde günümüzde kullanılmayan Rumca sözcüklere de rastlanmıştır.

Örnek 4:

- a. **Psuri**'nin kızgın asfaltına inildiğinde... (Kansu, 1995: 114)
- b. **Ligu** ve **Frisovergi** dağlarının arasında uzanan ovalardan fişkirir **Halasa** Pınarı (Güçlü, 2003: 1)
- c. **Hristo!** Deli **Hristo** derler ona! (Bozkurt, 2002: 11)
- d. Elin **cirasını** koynuma almamalıydım. (Kara, 1996: 92)
- e. O gün kahvede oturan köylülerden bir tanesinin aklına şu soru takılır: “**Golyandro**’nun Türkçesi nedir? (Hür, 1998: 14)
- f. Döne Karaman’dan gelme bir Mevlevi’nin İngiliz kıızıydı annem
bir tarafı Âhi, şuaradan Müftü Raci Efendi’nin **angoniciğini**... (Yaşın: 18)
- g. ... yarışa girmişler, genablanın beyaz **saggulliden** çıkarıp uzattığı kuru inciri görünce (Selenge, 1999: 222).
- h. Öyle harami yok bu taraflarda. Haramiler **brosdimocular**. (Aksoy-a: 88)

4 (a) ve (b)’deki cümlelerde koyu yazılmış sözcükler Rumca yer adları, (c)’deki ise Rum kişi adıdır. 4 (d) ve (e)’dekiler Rumca’dan ağızın temel söz varlığına girmiş olup günümüzde hâlâ kullanılmaktadır. Örnek 4 (f) ve (g)’deki sözcükler

günümüzde artık belirli bir kesim tarafından kullanılmaktadır. 4 (h) örneğindeki sözcük ise günümüzde pek bilinmez.

Tarih içinde Kıbrıslı Türklerin birlikte yaşadıkları toplumlardan biri İngilizlerdir. İngilizler Kıbrıs'ı 1878-1959 yılları arasında yönetmişler, bu yönetimin sonucu olarak da Kıbrıs Türk ağzına ölçünlü Türkçe'de kullanılmayan söz varlığı öğeleri vermişlerdir. İncelenen eserlerde de İngilizce'den ağza geçen söz varlığı öğelerine rastlanmıştır. Ancak İngilizce oranı, Kıbrıs ağzının kendi söz varlığı ile Rumcadan ödünç alınanlardan daha azdır.

Örnek 5:

- Bolibif**, hellim ve yumurta kızartmayı, yanına domates söğüş yapmayı kararlaştırdı (Bozkurt, 1995: 12).
- Biz **leyböre** değil, Taçer'e oy verdik (Demirağ, 1995: 105).

Çizelge 4. Ödünçlemenin Kaynağı ile İlgili Friedman Testi Sonuçları

	Ödünçlemenin Kaynağı	Ortalama Sıra
Sd= 1 X ² = 30.42 P= .000	Rumca	1.67
	İngilizce	1.33

Ödünçlemelerin kaynağı açısından ortalamalar arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir. İngilizce'nin ortalama sırası (ortalama sıra=1.33) Rumca'dan daha düşüktür (ortalama sıra=1.67). Yani eserlerde İngilizce'den çok Rumca kullanılmıştır denebilir.

Bilindiği gibi söz varlığı açısından Kıbrıs Türk ağzı sözcüklerle sınırlı değildir. Ağzın kendine özgü atasözleri, deyimleri, ikilemeleri, kalıp sözleri ve bileşik eylemleri vardır (bkz. Gökçeoğlu, 1997; Gökçeoğlu, 2004; Hakeri, 2003). Bu söz varlığı öğeleri Kıbrıs Türk edebiyatındaki eserlere de yansımıştır.

Örnek 6:

- ... **boru çalarım** (Aksoy: 34)
- Misafirlerden özür dilercesine şöyle der: "**Okundurdum, yazındırdım, bali gudali; bali gudali.**" (Hür, 1998: 27)
- Ben **yiro yiro** zeytinin köküne yapıştım dönerim, o da peşimden... (Tahsin, 1997: 22)
- ... yıllardır meydanımı karanlık bulup **yalbır yalbır** yanan o büyük yalanı gerçeklerin ışığıyla söndürürken ... (Altok, 1994: 17)
- Gurrada otomobil zangır zangur sallanıyor. **Tumba oldu** olacak... (Yaşın, 2003: 70)

Yukarıdaki sıralanan tüm örneklere karşın, Kıbrıslı Türk şair ve yazarlar eserlerinde genel bir eğilim olarak Türkiye Türkçesini kullanmaktadır.

Dolayısıyla buradaki örnekler şaşırtıcı olmasın. Elde edilen bulgulara göre, Kıbrıslı Türk edebiyatçılar eserlerinde ancak zaman zaman ve çoğunlukla da Kıbrıs yaşamını konu alan diyaloglarda Kıbrıs Türk ağız söz varlığını yansıtan kimi sözcükleri kullanmaktadır denebilir. Özellikle bazı eserlerde ağızda ikili kullanımı olan sözcüklerin ağızdakinin değil, Türkiye Türkçesindeki biçiminin yeğlenmesi ileri sürülen yargıyı daha iyi açıklar. Yani ağız kullanımının çok düzenli olduğu söylenemez.

Sonuç

Köken bakımından Anadolu ağızlarının bir parçası olan Kıbrıs Türk ağızı zaman içinde birçok uluslarla etkileşime girmiş ve bunun sonucunda da günümüzdeki hâlini almıştır. Bu etkileşim toplumsal yaşamın doğal bir sonucudur. Bu olgu ağızın söz varlığına da yansımıştır. Yazarların, şairlerin eserleri toplumsal yaşamı yansıttığına göre onların eserlerinde Kıbrıs Türk ağızını yansıtan öğeler kullanmaları doğal bir olay olarak algılanmalıdır.

Günümüz Kıbrıs Türk edebiyatında ağız kullanımını incelemeye çalışan bu araştırmada, edebî eserlerde birçok Kıbrıs Türk ağız söz varlığı öğesine rastlanmıştır. Ağız kullanımının edebiyatçıdan edebiyatçıya hatta eserden esere değiştiği görülmektedir. En çok ağız kullanan kişiler öykü ve roman yazarıdır. Dolayısıyla en çok ağız kullanılan türler de öykü ve romandır. Bu türlerin konusunun Kıbrıs yaşamı olduğu düşünülürse, bunun doğal olduğu anlaşılır. Ödünçlemenin kaynağı açısından bakılınca, eserlerdeki Rumca kullanımının İngilizce kullanımına göre daha çok olduğu söylenebilir.

Kaynakça

Aksoy, Özben (Yılı belli değil). *Gadaklızmo Cehennemi*. Lefkoşa.

----- (1999). *Simbadi Bucağına Gömül*. Lefkoşa: Oncu LTD.

----- (Yılı belli değil). *Vreççalı Mida*. Lefkoşa:

Aksan, Doğan (1996). *Türkçenin Söz Varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.

Altıok, Feriha (1994). *Gözleri Sen Kuş*. Lefkoşa: Işık Kitabevi.

An, Ahmet (1999). “Kıbrıs’ta Yaşayan İki Ana Etnik-Ulusal Toplum Arasındaki Kültürel Etkileşim”, *Kıbrıs Türk Kültürü Üzerine Yazılar*. Lefkoşa: Kıvılcım Yayınları.

Beratlı, Nazım (1997). *Kıbrıslı Türklerin Tarihi*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Bozkurt, İsmail (1995). *Mangal*. Galeri Kültür Yayınları.

----- (2002). *Bir Gün Belki*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Dedeçay, S. Servet (2001). “Kıbrıslı Rum ve Türk Ozanların Kıbrıslı Türkler Hakkında Yazdıkları Destanlar, Türküler veya Şiirler”. Bülent Fevzioğlu and Suna Atun (ed.), *Kıbrıs Türk Halk Edebiyatında Destanlar ve Ağular Üzerine Bilgiler-Belgeler-Araştırmalar*. Mağusa: SAMTAY Vakfı Yayınları.

Demirağ, Fikret (1994). *Seçme Şiirler*. Lefkoşa: Pygmalion Yayınları.

----- (1995). *Limnidi Ateşinden Bugüne*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Duman, Musa (1999). “Kıbrıs Ağzı Üzerine Notlar”, *İlmi Araştırmalar, Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*. 8: 115-129.

Eren, Hasan (1969). “Kıbrıs Ağzının Kökeni”, *I. Milletler Arası Kıbrıs Türkleri Kongresi, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları*. 14-19 Nisan: 345-361.

Gazioğlu, C. Ahmet (1994). *Kıbrıs'ta Türkler*. Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi.

Giagollis, Konstantinos (1994). *Leksiko-Etimologiko ke Erminevdiko Tis Kibriakis Dialekton*. Lefkoşa.

Gökçeoğlu, Mustafa (1988). *Tezler ve Sözler*. Lefkoşa: Sultan Ofset.

----- (1991). *Tezler ve Sözler 2*. Lefkoşa.

----- (1994). *Tezler ve Sözler 3*. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası.

----- (1997). *Kıbrıs Türk Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Güçlü, Mehmet (2003). *Hallasa Pınarı*. CYREP.

Gürkan, M., Haşmet (1999). *Dünkü ve Bugünkü Lefkoşa*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Hakeri, H., Bener (2003). *Hakeri'nin Kıbrıs Türkçesi Sözlüğü*. Mağusa: SAMTAY Vakfı Yayınları.

Hür, Emine (1998). *Bakıyım Genne*. Lefkoşa: Ateş Matbaacılık.

İnatçı, Ümit (1992/93). *Küçük Konuşmalar*. Lefkoşa: Printco Ltd.

İslamoğlu, Mahmut (1994). *Kıbrıs Türk Kültür ve Sanatı*. Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası.

Kansu, Mehmet (1995). *Bir Elin Sıcağını Çaldım*. Işık Kitabevi.

Kara, Bekir (1996). *Öyküler- Sıralar Ölümsüzdür*. Lefkoşa: Ultra Baskı.

Konur, İsmet (1938). *Kıbrıs Türkleri*. Remzi Kitabevi.

Öztürk, Rıdvan (2000). “Kıbrıs Ağızının Kelime Haznesindeki Değişmeler”, *III. Kıbrıs Araştırmaları Kongresi*. Mağusa: DAÜ Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları: 27-46.

----- (2003). “Dil Erimesi, Kimlik Erimesi ve Kıbrıs”, *Türk Dili*. 614: 209-219.

Pehlivan, Ahmet (2003). *Aya İrini'den Akdeniz'e, Kıbrıs Ağızının Değişimi*. Lefkoşa: Adım Yayınları.

Scharlipp Wolfgang-E (1998). “Classification of Greek Loanwords in Turkish Dialect of Cyprus”, *Bahşi Ögdisi*, 60. *Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus Röhrborn Armağanı*. İstanbul: 311-315.

----- (2001). “Zur Begegnung Von Genuslosen und Genus-Sprachen: Das Grammatische Genus Türkischer Lehnwörter im Griechischen Dialekt Zyperns”, *Mediterranean Language Review*. 13: 39-54.

Selenge, Özden (1999). *Lâle Yüreğın Beyaz*. Lefkoşa: Işık Kitabevi.

Serak, Özden (Yılı belli değil) *Geceye Açar Gecetütenler*. Güzelyurt: Alternatif Kitap Üretim.

Selen, Özden (2001). *Boncuklar Senin Olsun*. Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Tahsin, H., Arif (1997). *Nigose Baba*. Lefkoşa: Işık Kitabevi.

Yaşın, Mehmet (1990). *Pathos*. İstanbul: Cem Yayınevi.

----- (1994). *Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

----- (Yılı belli değil). *Adı Kayıplar Listesinde*. Yapı Kredi Yayınları.

----- (2003). *Sınırdışı Saatler*. İstanbul. Adam Yayıncılık.

Yorgancıoğlu, Oğuz (1986). *Halkbilim Sempozyumları*. Lefkoşa: Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları. 55-71.

Kıbrıs Türk Romanında Göç

Mihrican AYLANÇ*

1. Giriş

Göç (migration), literatürde genellikle demografi içinde mesafeli, fiziksel, coğrafik ayrılmalar veya hareketlilik olarak tanımlanır (Hoşgör 1998:104). Prehn göç terimini; insanların çeşitli sebeplerle yaşamakta olduğu alanları değiştirmesi sonucunda ortaya çıkan hareketlilik olarak açıklar (Schaefer ve P. Lamm 1992:590). Hess ise göçün insanların evrendeki hareketlerine işaret ettiğini belirtir. Göç olgusundan söz edebilmek için insanların ikâmet değiştirmesi, politik veya idari sınırları aşmış olması, bir eyalet, devlet veya millete geçmiş olması gerektiğini dile getirir (Hess vd. 1982:446-447).

Göç olgusu, itme (faktörü) ve çekme (faktörü) olmak üzere iki tür faktörden etkilenir. İtme faktörü, insanların içinde yaşadığı şartların elverişsizliği nedeniyle yaşamakta oldukları bölgeden ayrılmalarıdır. Çekme faktörü, değişik yaşam standartları, daha iyi gelir elde etme fırsatları ve kentlerin cazip sosyal olanakları gibi insanların ilgisini çekmede etkili olan etmenlerdir (Özkalp 2003:269).

Zaman, mekan, neden, sonuç unsurlarını bünyesinde barındıran bir süreç olması, göçün, ölçülme, çözümleme, açıklama ve yorumlanmasını kuramsal ve görgül anlamda zorlaştırır. Bu nedenle göç araştırmalarında, göç kavramı bir yandan uzun bir sürecin farklı ama birbiriyle ilişkili birimlerin bir toplamı olarak ele alınır. Diğer yandan belirli sınıflandırmalar içinde çözümlenmeye çalışılır. Ya da farklı bilimsel disiplinlerin içinde değişik boyutları ile irdelenir. Göç veren yerleşim, göç eden kişiler ve göç alan yerleşim zincirinde ele alınır (İçduygu ve Ünalın 1998:38-40).

Çeşitli sınıflandırmalara tabii tutulan göç, en genel boyutta; grup göçü, bireysel veya aile göçü olarak ikiye ayrılır. William Peterson'a göre ise göç, 1- Kontrollü göç, 2- Zorunlu göç, 3- İlkel göç, 4- Serbest göç, 5- Zorlama ile göç gibi birkaç türe ayrılır (Özkalp 2003:270). Bunun dışında iç-dış göç, ekonomik-siyasî göç, sürekli-geçici oturmaya dayalı göç, gönüllü-zorunlu göç gibi eksenler üzerinde de değişik göç ve göçmen tanımlamalarına gidilmektedir. Pek çok görünümü olan göç, kimi zaman ekonomik ve toplumsal dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve yine ekonomik ve toplumsal dönüşümlere katkıda bulunur. Bu anlamda göç hem neden, hem de sonuçtur. Yapılan araştırmaların merkezini de göç hareketinin kökenleri, zaman içinde sürekliliğinin belirleyicileri, göçmenlerin iş gücü konumları ve gittikleri yerleşim alanlarında karşılaştıkları uyum sorunları oluşturur (İçduygu ve Ünalın 1998: 39).

Demografik süreçleri inceleyen sosyolojik araştırmaların hareket noktasını oluşturan göç ve göçmen meseleleri toplumsal olayların edebiyatı etkilemesi ve

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazimağusa-KKTC

yönlendirmesi paralelinde edebî eserlere yansır. Göçmenlerin durumu, sorunları ve geleceğe bakışları yazarlar tarafından işlenir. Özellikle Türk edebiyatında, Almanya'ya göç eden işçilerin konumları “göçmen işçi kültürü” olarak edebiyatın besin kaynağı olur. Ortaya konan ürünler “konuk işçi yazını”, “gurbetçi yazını” ve “göç edebiyatı” vb. çerçevesinde değerlendirilir.

Çeşitli dönemlerde farklı etmenlerin yönlendirdiği göç olgusuyla karşı karşıya gelen Kıbrıslı yazarlar da bu deneyim malzemesini işleyerek, göç meselelerini edebî eserlerde tartışır. 1950-1974 yılları arasında ve 1974 sonrasında yaşanan zorunlu iç göçler, Ada dışına göçler ve Ada'ya yapılan göçler, Kıbrıs Türk romanında sıklıkla işlenen konular arasında yerini alır.

Romanlarda işlenen göçlerin coğrafi planı; 1) İç göçler: Ada içine çeşitli bölgelere ve kuzeye göç, 2) Dış göçler: İngiltere, Avustralya, Türkiye vb. bölgelere göç, 3) Ada'ya göç: Anadoludan Ada'ya göç olarak şekillenmektedir.

2. Romanlarda İşlenen Göçler

2.1. İç Göçler

1950-1974 Türk-Rum çatışmalarında Türkler, Rum ve Yunan kuvvetleri tarafından askerî ve ekonomik abluka altına alınır. Küçük yerleşim yerlerinde yaşayan Türkler, askerî tehdit nedeniyle yaşam alanlarını değiştirirler. Ülke içinde Türk nüfusunun yoğun olduğu çeşitli bölgelere göç ederler. 1974 sonrasında Ada'nın kuzey ve güney olarak ikiye bölünmesinin ardından da Güney Kıbrıs'ta Rum egemenliği altında kalan Türkler, çeşitli yollarla kuzeye göç ederler. 1950-1974 yıllarında yaşanan iç göçler ve 1974 sonrasında kuzeye yapılan göçler, göçlerde yaşanan zorluklar, yeni yerleşim alanlarında yaşanan kimi sorunlar sosyal yaşamdan bir kesit olarak romanlara yansır.

Özker Yaşın'ın 1974'te yayımlanan *Kıbrıs'ta Vuruşanlar* romanında, aynı yıllarda Lefkoşa'da yaşanan iç savaşlarda Kıbrıslı Türklerin zorunlu olarak evlerini terk ederek güvenlik açısından daha emniyetli semtlere göçleri üzerinde durulur. Pek çok kişinin bir evi paylaştığı göçmenlik yaşamına dair bilgiler verilir. Geçici bir süre için çeşitli bölgelere sığınan, mal varlıklarını yitiren, bu nedenle iç huzursuzluk yaşayan göçmenlerin ölümü hiçe sayarak topraklarına döndüğüne tanık olunur. Yine Yaşın'ın *Girne'den Yol Bağladık* (1976) adlı romanında, 1963-64 yıllarında Rumlarla yaşanan sıcak çatışmalarda askerî tehdit nedeniyle Türklerin, Lefkoşa'nın Türk semtine göçü ve 1974 Barış Harekâtı sonrasında Ada'nın ikiye bölünmesiyle güneyden kuzeye yapılan göçler üzerinde durulur. Romanın baş kahramanı Oktay'ın yaşamöyküsü etrafında Lefkoşa'daki zorlu göçmenlik yaşamına dair bilgiler verilir. Göçmenlerin barınma, korunma ve yiyecek gibi sorunlarla mücadelesi dile getirilir. 1974 sonrasında Kıbrıs Türk yönetiminin iskân hareketlerine geniş yer verilir.¹ Ada'da göç sürecinin ivme kazandığı yıllara ve göç sonrasında yaşananlara ayna tutar. Yüzeysel olmakla birlikte göçün insan psikolojisinde bıraktığı izleri de yansır.

1963-64 Türk-Rum çatışmalarında Türklerin Ada içinde yaptıkları göçlere Saygın Akanyeti'nin *Yarınsızlık* adlı eserinde de rastlanır. Romanda Bozköy'de oturan Cem ve ailesi, 1963 yılında Rum saldırıları nedeniyle Akyalı'ya göç ederler. 1974'e kadar Akyalı'da yaşarlar. Cem, Bozköy'ü ve orada yaşadıklarını belleğinden silemez. Akyalılılar, 1974 I. Barış Harekâtı sırasında yine zorunlu olarak yaşam alanlarını değiştirerek İngiliz üstlerine sığınır.

Ada'da 1974 olaylarında yaşanan zorunlu iç göçlere yer veren bir başka eser, Numan Ali Levent'in *Sen de Direneceksin* adlı eseridir. Romandaki göç öyküsü Rum işgaline uğrayan Arpalık köylülerinin Arpalık'ı terk ederek, Türklerin ikamet ettiği ve coğrafi yapı itibarıyla komşu yerleşim birimi olan Akıncılar'a sığınmalarıyla başlar. Aynı dönemde Petrofan (Esendağ) gibi başka köylerde de zorunlu göçlerin yaşandığı görülür. Akıncılılar, köylerini boşaltmak zorunda kalan ve ezeli bir kaçış süreci içine giren insanlara yardım elini uzatırlar. Onlara evlerini açarlar. Akıncılı Türklerden gördüğü destek ve yardımlara rağmen göçmenler, büyük bir duygusal çöküntü içine girerler. Doğup büyüdükları yerlerden zorla uzaklaştırılmanın ve tüm mal varlıklarını kaybetmenin üzüntüsünü yaşarlar. Can kaybına uğramamaları onlar için teselli kaynağı olur.²

Sevim Baran tarafından yazılan *İki Halkın Hikâyesi* romanında da *Sen de Direneceksin* adlı eserde olduğu gibi zorunlu göç olgusuyla karşı karşıya gelen ve romanın sonuna dek kaçış süreci bitmeyen çaresiz insanların yansımaları bulunur. Romanda Rum saldırıları nedeniyle başka Türk köylerine sığınan Türk göçmenler, yeni yaşam alanlarında da Rumların hiddetinden kurtulamazlar. Yerleştikleri bölgeleri de terk ederler. Nereye gidecekleri ve ne ile karşılaşacaklarını bilmeyen ve akıbetleri belli olmayan bu göçmenler, doğdukları topraklar ve sevdikleriyle beraber yaşama sevinçlerini de geride bırakırlar.

Rum baskı ve saldırılarına uğrayan ve kurtuluş yolları arayan göçmen portreleri ile karşı karşıya gelinen bir diğer eser, Bener Hakkı Hakeri'nin *Kurtuluşa Kaçış* adlı eseridir. Romanda Lefkara (Çayırova) köylüleri, Rum ve Türkler arasında sıcak çatışmaların yaşandığı 1974 yılında yine askerî tehdit nedeniyle yerleşim alanlarını terk ederek dağlara kaçarlar. Bir süre sonra Geçitkale'ye sığınır.³ Türkiye'nin gerçekleştirdiği "II. Barış Harekâtı"nın ardından Ada'nın kuzeyi Türklerin yönetimine girer. Geçitkale'ye sığınan ve oradan da Larnaka'nın Türk semtine geçen Lefkaralıları, para karşılığı Türkleri kuzeye geçiren bir Rum şoför aracılığıyla, Pile üzerinden Beyarmudu'na geçirilirler. Kuzeyde Vadili köyüne yerleştirilirler. Göçmenler, uzun bir dönem mücadele verdikleri ve sabırsızlıkla bekledikleri kuzeye geçmeyi başarırlar, ancak yeni bir yaşama başlarken de gelecek kaygısından kurtulamazlar.⁴

1997'de yayınlanan *Bellekteki İzler 1* romanı ise 1963-74 savaşlarının ardından Güzelyurt bölgesine yerleşen Hanife ve oğlu Seyit Selim'in göç öyküsü üzerine kuruludur. Bekir Kara eserde göçlerde ve göç sonrasında yaşananlara ve göçmenlerin iskân işlemlerine yer verir. Eşi şehit edilen Hanife, askerî tehdit nedeniyle oğlu Seyit ile birlikte önce Malya (Bağlarbaşı) sonra da Evdim

(Düzkaya)'e göç eder. Bir süre Evdim'de yaşadktan sonra 1974'te Kuzey Kıbrıs'ta bulunan Güzelyurt'a yerleştirilmek üzere yola çıkarlar. Üç defa zorunlu göç olgusuyla karşı karşıya gelen Hanife, Güzelyurt'a giderken karamsar duygular içindedir. Yeni yerleşim alanına uyum sağlayıp sağlayamayacağı konusunda tereddütleri vardır.⁵ Bir tek yeni kentte ölüm korkusu olmadan yaşayabilmeyi arzulamaktadır. Güzelyurt'a göçmenler getirilmeye devam etmektedir. Çocuklar perişan bir haldedir. Kadınlar ise yeni bir hayata başlamanın endişesi içindedirler. Her şeye rağmen göçmenler arasındaki dayanışma ise dikkat çekicidir. Hanife ve oğlunun sonradan kente gelen birkaç göçmen aileye iskân işlemlerinde yardımcı olmaları ve onları bir süre evlerinde ağırlamaları buna güzel bir örnektir.

Havva Tekin'in 1998'de yayınladığı *Yeşil Adanın Çocukları* adlı yapıtta da Ada'daki savaşların sürüklediği zorunlu iç göçlere rastlanır. Eserde, 1974'te Rumların Türklere karşı başlattıkları saldırılar neticesinde Ahmet Çavuş ve ailesi oturmakta oldukları köyü terk ederek köyün kuzeyindeki komşu Türk köyüne yerleşirler. Bu kaçışta Ahmet Çavuş'un oğlunun arkadaşı olan Rum komşuları Yorgo ve annesi Andre'yi de yanlarına alırlar. Makarios yanlısı olmakla suçlanan bu Rum ailesi, Ahmet Çavuş ve yakınlarının yardımıyla Cuntacıların elinden kurtulur. Ahmet Çavuş ve ailesinin bu tutumu Kıbrıslı Türkleri göç etmeye mecbur eden Rum toplumunun fertleri ile Türkler arasında, savaşa rağmen dostluklar kurulabileceğini somutlar. Göçü birlikte yaşayışları ise romanlarda işlenen zorunlu göçlere yeni bir boyut katar. Bu dönemde Türklerle beraber Makarios yanlıların da yerleşim alanlarını terk ettiğini gösterir. Nitekim Andre ve ailesi 1974'te Ada'nın iki toplumlu olarak bölünmesinden sonra terk ettikleri yerleşim alanına dönmezler. Ahmet Çavuş ve ailesi ise köy halkı ile birlikte Kuzey Kıbrıs'a göç ederler. İki taraf arasında yapılan anlaşmalar uyarınca kuzeye göç ettirilecek olan Kıbrıslı Türkler, sessiz bir bekleyiş içine girerler. Özellikle yaşlılar topraklarını bırakıp gitmek istememektedirler. Özgürlük uğruna topraklarını terk etmeye hazır olanlar ise göç günü gelince derin bir teessür içine girerler. Ancak o gün gelir ve bir daha dönmemek üzere kamyonlarla kuzeye götürülürler.⁶

Sultan'ın *Kurşun Sesi Duymadan Yaşamak* adlı romanında ise göç, trajik boyutuyla işlenir. 1955-58'li yıllarda Türkler, Rumlarla yaşanan mücadelelerin yanında kendi aralarında da çeşitli mücadeleler yaşarlar. Bu mücadelelerin de aileleri göçe zorladığı görülür. 1958 yılında iki Türk genci tarafından kardeşinin öldürülmesi üzerine Süleyman ve ailesi Baf'a göç ederler. 1964 Baf çarpışmalarında Süleyman şehit olur. Eşi Azime, beş çocuğu ile bir süre Baf'ta yaşar. Baf'ta savaş nedeniyle sağlıklı eğitim olanaklarının ortadan kalkması üzerine çocuklarını da alarak Limasol'a göç eder. Ada'da pek çok kişinin iç göçe başvurduğu bu dönemlerde barınma (ev bulma) ve açlık sorunları yaşanmaktadır.⁷ Limasol'a kısa sürede uyum sağlayan Azime, kentte çocuklarının her türlü eğitim olanaklarından yararlanmasını sağlar. Büyük kızı

öğretmen olur, evlenir. Büyük oğlu ve ortanca oğlu sağlık görevlisi olur. Küçük oğlu öğrenim için İstanbul'a gider. Küçük kıızı ise orta öğrenimine devam eder. Ada'da 1974 olaylarının başlamasından sonra Azime ve kızları İngiliz üslerine sığınır. Burada kurulan Paramal göçmen kampında beş ay geçirirler. Barınma, açlık ve çetin hava koşulları ile mücadele ederler.⁸ Kampta da güvende olmadıklarını öğrenen göçmenler, kuzeye geçmenin yollarını ararlar. Azime ve kızları damadının para karşılığı tuttuğu bir Rum şoförle bozuk köy ve dağ yollarından geçerek kuzeye ulaşırlar. Azime, her şeyi yeniden başlamakta korkmamaktadır artık. Göçler, göçlerde yaşanan zorluklar ve göç sonrasında yaşanacak sorunlar onlar için katlanılabilecek durumlardır. Önemli olan nerede ve ne koşullarda olursa olsun hayatta kalmak, yaşamaktır; kurşun sesi duymadan yaşamaktır. Bir süre sonra esir düşen oğullarının da kuzeye geçirilişiyle ümit ettikleri günlere kavuşabilirler.⁹

Kurşun Sesi Duymadan Yaşamak romanında işlenen göç ve göç meseleleri Şerife Münevver Özgerek'in *Yorgun Yollar* adlı eseriyle paralellikler gösterir. Bir mesarga köyünde yaşayan Havva Hanım'ın yaşadıkları üzerine kurulu romanda Türklerin kendi aralarında yaşadıkları çatışmalardan ötürü köyden kente göçen ve kentli yaşama ayak uydurarak, kentnin fırsatlarını değerlendiren bireylere tanık olunur. Orbay Mehmet'in *El Kapılarında* (1960), Çetin Kasapoğlu'nun *Sevinci İkiye Böldüler* (1975) ve Özben Aksoy'un *Vreççalı Mida* adlı eserlerinde de Türklerin kendi aralarında yaşadığı mücadeleler neticesinde ortaya çıkan iç göçlere rastlanır. İç göç meselelerinde ortaya çıkan bu durum, bireyler arasında yaşanan iç çekişmelerin de romanlarda göçe neden olan etmenler arasında önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koyar.

Bekir Kara, *Bellekteki İzler 1* romanının devamı niteliğinde olan *Bellekteki İzler 2* (2002)'de göçmen meselelerini irdelemeye devam eder. 1974 sonrasında Güzelyurt'a yerleşen göçmenlerin yaşadıkları uyum sorunlarına dikkati çeker. Göçmen durumuna düşen halkın geleceğe dair endişelerini yansıtır. Güzelyurt'ta Barış Harekatı'nın üstünden yıllar geçmesine rağmen iskân işlemleri tam ve düzenli olarak tamamlanmamış, halk isyanın eşiğine gelmiştir. Daha da kötüsü zamanla kaynaşacaklarını düşünerek Güzelyurt bölgesine yerleştirilen halk birbiriyle kaynaşamamıştır. Önce yoğun ev, eşya, tarla, bahçe kapmak için çaba harcayan göçmenler sonra ne iş yapacaklarının, nasıl geçineceklerinin arayışı içine girerler. Narenciye bahçelerinin yaygın olduğu bölgeye yerleştirilen göçmenler, narenciye bahçelerinin bakımından anlamamaktadır. Her şeyini yitirerek yeni bir çevrede, yeni bir yaşam kavgası veren bu insanlar ne yapacaklarını bilemez halledirler. Kendilerini büyük bir boşluk içinde hissederler. Doğup büyüdükları topraklara özlem duyarlar. Psikolojik bunalım yaşarlar. 1983 yılının başında narenciyeye yapılan yatırımlar halka umut verir. Ancak, Rumlarla görüşmelerin başlaması ve Güzelyurt'un Rumlara verileceği söylentilerinin yaygınlaşması halkı Güzelyurt dışındaki bölgelere yatırım yapmaya iter. Bu durum halkın yaşadığı topraklara bağlanmasını engeller.

Göçmen halkın durumu ve ülkenin belirsiz geleceği gençleri düşündürür. Eser, Güzelyurt'a yerleşen göçmenlerin, buraya uyum sağlayamamasının nedenlerini sorgularken bir nevi bu konuda alınması gereken önlemleri de anlatır. Bu doğrultuda halkın eğitimine önem verilmesi, göçmenlerin yeni yerleşim yerleri ve işlerine uyum sağlamaları için rehabilitasyon çalışmalarının başlatılması ve üretim-pazarlama gibi ekonomik problemlerin çözülmesi gerektiğine dikkati çeker.

Neşe Yaşın'ın, *Üzgün Kızların Gizli Tarihi* adlı eserinde savaşlarda zorunlu olarak yaşanan göçler, diğer eserlerden farklı olarak psikolojik boyutuyla ele alınır. Rumların boşalttığı evlerde, yeni bir hayata başlamak mecburiyetinde kalan göçmenlerin duyguları farklı bir bakış açısından verilir. Eserde, küçük bir kız olan İnci, savaş sonrasında yaşadıkları iç göçleri, Rumlardan arta kalan yerleşim alanlarına yerleşirken içinde kopan fırtınaları günce ve mektuplarında dile getirir.¹⁰ Küçük bir göçmen gözüyle ilginç saptamalarda bulunur. Rumların evlerinde oturmak, yataklarında yatmak, çarşafına sarılarak örtünmek onun için dehşet vericidir. Annesi ve tüm göçmenlerin durumu da ondan farksızdır. Her şeylerini yitirmiş, Rumlardan arta kalanlarla yaşamlarını sürdürmeleri söylenmiştir. Barış Harekatı ve sonrasında yerleşim alanlarını terk ederek güneye göç eden Rumlar, geride pek çok mal bırakmıştır. Onları kullanmakta olan Türk göçmenlerin kimi zenginliğe uğramanın şaşkınlığı, kimi daha da kötü duruma düşmenin üzüntüsü içindedir. Yaşayacakları evlere kura ile karar verilmesi ise İnci için son derece tuhaf bir durumdur. Üstelik yerleştikleri evlerin ve eşyaların eski sahiplerini düşünmeden edemeyen İnci, sık sık köyün eski sahiplerinin hayaletlerini görür.¹¹ Bir türlü onlardan kurtulmayı başaramaz. Ona göre haksız elde edilmiş bir şeyler vardır sanki. Eşyalar ve insanlar birbirine uymamakta, eşyalar içinde oturanların ruhunu yansıtmamaktadır.¹² Yerleştikleri evlerin ruhu ile birbirine zıt bir görüntü veren bu insanlar, göç sonrasında meydana gelen toplumsal çarpıklıkları açığa çıkaran birer örnektirler.

Kıbrıslı Türklerin toplumsal yaşamını etkileyen iç göçler romanlarda görüldüğü üzere genellikle bir zorunluluğu içermektedir. Askerî tehdidin itme faktörü olarak ortaya çıktığı göçlerde, çekme faktörü olarak aynı ulustan insanların yaşadığı bölgelerde, can güvenliğinin artacağı düşünülmesi olur. İnsanlar, can güvenliği nedeniyle göçlere başvururlar. Hayatta kalma pahasına çetin göç yollarına düşerler. Göçler sonrasında karşılaşacakları iş ve uyum gibi sorunları göz ardı etmek durumunda kalırlar. Bu nedenle yeni yerleşim alanlarında da çeşitli sorunlar yaşarlar. Nitekim, 2000'li yıllarda yayınlanan romanlarda görüldüğü üzere, göçmenlerin yeni yerleşim alanlarında karşılaştıkları işsizlik, farklı bölgelerden insanların bir araya getirilmesi sonucunda kozmopolit bir yapının ortaya çıkması, halkın bu yapıyı benimseyecek düzeyde olmaması, savaş sonrasındaki karmaşa ve Ada'nın geleceğinin belirsizliği göçmenlerin yaşamını olumsuz etkiler. Psikolojik sorunlar yaşamalarına neden olur.

2.2. Dış Göçler

Kıbrıslı Türkler, 1950-1974 yılları arasında, iç göçlerde de etkili olan askeri tehdit ve ekonomik sıkıntı gibi faktörlerin etkisiyle dış göçlere başvururlar. Özellikle İngiltere, Avustralya, Kanada vb. ülkelere göç ederler. İngiltere'ye göçlerden önce Ada'dan ilk ciddi boyutta göç 1923-1935 yılları arasında Türkiye'ye olur. 20. yüzyılın kuraklık, fakirlik ve iktisadî buhranları, yeni Cumhuriyet Türkiye'si'nin cazibesi, açıkça yapılan teşvikler, Türkiye'ye yapılan göçün boyutlarını arttıran faktörler olur. Kimi kaynaklarda 1925-45 yılları arasında Kıbrıs'tan 20.000 kadar Türkün Türkiye'ye göç ettiği belirtilir (Ateşin 1996: 66). Beratlı ise bu rakamın 5 ile 7 bin arasında olduğunu ileri sürer.

Kıbrıslı Türkler, 1923 ile 1935 arasındaki on iki yılı, göçe endeksli olarak yaşayıp, ekonominin bütünü ile dışına düşerler. Ekonomik sıkıntı nedeniyle, kısa bir süre sonra meydana gelen II. Dünya Savaşı'nda İngiliz askeri olarak görev yaparlar. 1946-47'e kadar bu dönem sürer. Kıbrıs Türkü için 1957-58' de İngiliz polisi, komandoluk dönemi, 1963'te de mücahitlik dönemi başlar (Beratlı 1999: 128).

1974'e kadar ekonominin ikinci planda kaldığı ülkede, Kıbrıs Türkü ekonomik bunalım yaşar. Rum-Yunan ikilisinin Ada'da yaşamayı zorlaştırması, ekonomiyi kendi tekelinde tutarak Türklerin mal ve topraklarını cazip ücretlerle satın alarak, onları İngiltere, Türkiye, Avustralya, Almanya ve Afrika gibi ülkelere göçe teşvik etmesi Ada'daki Türklerin sayısının azalmasına ve Türk kimliğinin zayıflamasına sebep olur.

1878'den itibaren İngiliz idaresine giren ve İngiliz vatandaşlığına geçirilen Kıbrıslı Türkler, Ada'daki gelişmeler neticesinde dış ülkelere, özellikle de İngiltere'ye göç ederler. 1950-1960'lı yıllar İngiltere'ye göçün yoğun olarak yaşandığı yıllardır. Bu göçler sonucunda 1971'e gelindiğinde İngiltere'de yaşayan Türklerin sayısı 72.665'e ulaşır. 1985'te ise bu rakamın 80.000-100.000'e ulaştığı tahmin edilir (Alicik 1997:23). Kıbrıslı Türklerin İngiltere'ye göç etmesinin sebepleri arasında Rumların 1950'den başlayan ve 1974 yılına kadar devam eden baskıları, baskılar sonucunda belli yerleşim yerlerine sıkıştırılmaları ile ortaya çıkan işsizlik, Ada'da can güvenliğinin kalmaması, Rumların bilinçli bir politika ile Türklerin mallarını satın alarak, onlara İngiltere pasaportu, İngiltere'de iş olanağı sağlamaları yer alır. 1964-68'de Erenköy direnişine katkı sağlamak için Türkiye'deki öğrenimini yarıda bırakarak Ada'ya gelen gençler; eğitime uzun süre ara vermiş olma ve savaştan psikolojik olarak etkilenme gibi nedenlerle başta İngiltere olmak üzere dış ülkelere göç ederler (Gökdemir 2001: 8-10).

Kıbrıs'ta mevcut sosyo-ekonomik yapının gençlere iş ve gelecek imkânı sağlamaktan uzak olması, aileleri de çocuklarının geleceği üzerinde düşündürür. Aileler de çocuklarını, daha güvenli ve refah bir gelecek kurabilecekleri dış ülkelere göç etmeğe zorlarlar. 1900'lü yıllarda yaşanan bu dış göçler, toplumsal içeriği ile romanlara yansır. Genel olarak *Yağmur Ağaçları* (1963), *Girne'den*

Yol Bağladık (1976), *Yarısızlık* (1977), *Vatanım Kıbrıs* (2000) ve *Binbir Tepeler* (2002) romanlarında dış göç meseleleri işlenir.

Yağmur Ağaçları romanında baş kahraman Tarık, işsizlik nedeniyle sevgilisi Sehise ile birlikte Ada'dan İngiltere'ye göç eder. Bireysel nedenlerle İngiltere'nin iş yaşamında tutunamayan ve her girdiği işte başarısız olan Tarık, İngiltere'de sevgilisi Sehise'yi de kaybeder. Ada'ya dönmeyi bekler. Kararsız ve güçsüz bir kişilik yapısına sahip olan Tarık, İngiltere'deki iş yaşamına uyum sağlayamazken önceden göç eden kız kardeşi, eniştesi uyum sağlayabilirler. İngiltere'nin iş yaşamında tutunmayı başarırlar.

Özker Yaşın'ın *Girne'den Yol Bağladık* romanında da dış göçlere yer verilir. Göçün boyutlarını etkileyen faktörler üzerinde durulur. Romanda 1963-64'te meydana gelen Türk-Rum çatışmalarda istekleri dışında değişik Türk bölgelerine göç etmek zorunda kalan Kıbrıslı Türklerin, göç ettikleri bölgelerde barınamaması, İngiltere'ye göç oranını arttırır. Bu dönemde Türkler, topraklarını Rumlara satarak İngiltere, Avustralya ve Kanada'ya göç ederler. Rum yönetimi Türklerin dış ülkelere gidişini kolaylaştırmak için elinden geleni yapmaktadır. Romanın baş kahramanı Oktay'ın annesi, 1963'te eşinin ölümünden sonra göç ettikleri Lefkoşa'da yaşadıkları geçim sıkıntısı nedeniyle İngiltere'ye göç kararı alır. Çözümü, yine ekonomik nedenlerle Londra'ya göç etmiş olan kardeşinin yanına yerleşmekte bulur.

Yarısızlık romanında İngiltere ve Avustralya'ya göç eden Kıbrıslı Türklerin göç nedenleri üzerinde durulurken kısmen de olsa göçmenlerin psikolojik durumları da yansıtılır. Akyalı'da yaşamakta olan Avni ve İsmet 1963 olaylarından sonra Ada'daki ekonomik durumun düzelmemesi, Ada'da kendilerine gelecek görememeleri gibi nedenlerle dış göçü yaşarlar. O dönemde gazetelerde göç etmek isteyenler için dış ülkelerin seyahat acentelerinin hazırladığı reklam ilanları halkın ilgisini çeker. Avustralya, İngiltere, Afrika ve Amerika'ya gitmek isteyenler için her gün tanıtım ve teşvik yazıları yayınlanır. Göçlerin boyutu günden güne artar. Çeşitli köşe yazılarında da göç sorunu işlenmeye başlar. İngiltere'de iş yaşamına atılan İsmet, Londra'da yaşadığı hayatı özümseyemez. Elde ettiği fırsatlar onu mutlu etmeye yetmez. İçindeki vatan hasretinin önüne geçemez.¹³ Avni ise eğitimini tamamlayamamanın, bireysel özgürlüğünü kazanamamanın verdiği eziklikle Avustralya'daki iş yaşamına uyum sağlamak için özel bir çaba sarf eder. Ada'da 1974 olaylarının başlamasından sonra, İngiltere'de bulunan İsmet, sevdiklerini savaşın ortasında bırakmanın üzüntüsünü yaşar. Bunalmın eşliğine gelir.

Emine Selçuk'un 2000'de yayınladığı *Vatanım Kıbrıs* romanı ise işsizliğin hüküm sürdüğü Ada'dan İngiltere'ye göç eden ve oranın iş yaşamının içinde aktif olarak yer alan aydın bir gencin Kıbrıs'taki iş ve sosyal yaşama dair muhasebelerini içerir. Genç yaşta, ekonomik sıkıntı ve gelecek kaygısı nedeniyle gönülsüz olarak İngiltere'ye göç eden roman kahramanı, Londra'ya yerleşir. İş sahibi olur, evlenir. Kendini İngiltere'nin yoğun ve planlı iş yaşamının içinde

bulur. Yoğun ve stresli iş hayatı zaman zaman onu bunalıma iter. İngiltere’de karşılaştığı ve içinde yaşadığı büyük kent ve üst düzey teknolojik yapı onun Kıbrıs’taki iş yaşamının gelişmemişliğine ve çarpık toplumsal yapıya karşı tavrı almasına neden olur.¹⁴ Ancak, yine de vatan hasreti duyar. Bu özlemini fırsat buldukça Ada’ya gelerek gidermeye çalışır.¹⁵ Geleceğini İngiltere’de kurmasına rağmen, çocuklarının gelecekları, özellikle eş seçme konusu onu düşündürür. Çocuklarının İngiliz kültürüyle yetişmesi ve bu kültürden bir insanla evlenmelerine karşı çıkar.¹⁶

Yapıtta, göçmen kahraman İngiltere’de olduğu gibi Anavatani’nda da bilime, planlı ve istikrarlı iş düzenine ve kaliteli eleman yetiştirmeye önem verilerek ekonomik açıdan kalkınmanın sağlanmasını arzu eder. İş yaşamını anayurdunda sürdürmek ister. Ancak İngiltere’de yakaladığı refahı anayurdunda bulamayacak olması bu isteğinin önüne geçer. Emeklilikten sonra ülkesine geri dönme planları yapar. Bu durum onun ekonomik ve teknolojik koşulların sürükleyiciliğinde İngiltere’ye göç ettiğinin göstergesidir. Romanda ortaya çıkan bu tablo, “Kıbrıslı Türkler İngiltere’ye, Türkiye’den Almanya’ya yapılan göçlerden farklı siyasal, sosyal baskılar, savaş ve ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerin yol açtığı gelecek kaygısıyla, yeni bir yerde, yeni bir yaşam’, ‘para kazanmak’, ‘hayatını kurtarmak’, ‘zengin olmak’ amaçlarıyla göç etmiş ve etmektedirler” (Alicik 1997:24) gibi sosyolojik araştırma sonuçlarıyla da doğrulanmaktadır.

Vatanım Kıbrıs romanında olduğu gibi gelecek kaygısı nedeniyle ailesi tarafından İngiltere’ye göçe mecbur edilen gençler meselesi *Binbir Tepeler* romanında da ortaya çıkar. Romanda Mustafa Çavuş, ekonomik sıkıntı nedeniyle iki oğlundan birini Türkiye’ye tahsile, diğeri ise iş bulmak ve çalışmak üzere İngiltere’ye gönderir. Öğrenime giden Ahmet, öğrenimini tamamladıktan sonra evlenip Türkiye’de yaşamaya başlar. Buradaki toplumsal yaşama uyum sağlamaya çalışır. Ancak toplumda baş gösteren toplumsal çarpıklıklar nedeniyle sıkıntılı dönemler geçirir. Oturmakta olduğu bölgeyi terk ederek Ege Bölgesi’ne göç eder. Bu bölgede de çarpıklıklarla karşılaşır. Bitmez bir mücadele içine girer. İngiltere’ye göç eden Mehmet, başarılı bir iş yaşamına sahip olur. Yabancı uyruklu Marry ile yaptığı evlilik Mehmet’in iş yaşamının sona ermesine neden olur. Marry’nin erkek kardeşi Harry’nin bir oyununa kurban giden Mehmet, ömrünün büyük bir kısmını hapiste geçirir. Hapisten çıktıktan sonra oğlunun ve kardeşinin yaşamakta olduğu Türkiye’ye göç eder. Oğlu ve yandaşlarının uzun ve zorlu bir mücadele sonucu oluşturdukları ütöpik kentte yaşamaya başlarlar.

Göç meselelerine farklı bir bakış açısı katan eser, dış göç sonrasında karşılaşılan yabancı eş seçme, toplumsal düzene ayak uyduramama gibi sorunları açığa çıkarır. Ancak buradaki uyum sorunları diğeri romanlardan farklı bir boyutta yaşanır. Ada’dan göçmen olarak Türkiye’ye yerleşen roman kahramanları yozlaşan bir topluma uyum sağlamakta zorluk çekerler. Uyum sağlamayarak başkaldırırlar. Başkaldırırlarını ise tüm altyapı ve teknolojik donanımını tamamladıkları ütöpik bir kent yaratarak ortaya koyarlar.

Romanlara yansıyan dış göçlerin arka planında iç göç olgusunu tetikleyen faktörler arasında yer alan ekonomik sıkıntı ve askerî tehdit bulunur. Özellikle ekonomik sıkıntı, dış göçün boyutlarını önemli ölçüde etkiler. Dış göçe başvuran göçmenlerin bir kısmı yeni yerleşim alanlarındaki iş ve sosyal yaşama uyum sağlarken bir kısmı da çeşitli nedenlerle bunu başaramaz. Kimileri de iş yaşamında büyük bir refaha ulaşmasına rağmen sosyal yaşamın içine dahil olamaz. Kendi toplumunda edindiği ahlâk anlayışına ters düşen bir yapıda yetişen çocuklarının geleceği konusunda endişelenir.

2.3. Ada'ya Göç

Göçler ve savaşların yıkıcı etkileri ile azalan Türk nüfunu çoğaltmak, Rum tehditine karşı Ada'da yaşayan Türklerin savunmasını kolaylaştırmak ve ekonomiyi canlandırmak için 1974 Barış Harekâtı sonrasında Anadolu'dan Ada'ya bir kısım Türk nüfus yerleştirilir. Özden Selenge'nin *Lâle Yüreğ'in Beyaz* romanında bu dönemde yapılan göçler ve özellikle de Anadolu halkın Ada'da yaşadığı uyum sorunları ve göç alan merkezlerde yaşanan kimi çelişkiler irdelenir.

Türkiye'de yaşadığı bölgede ailesinin geçimini sağlayamayan Cebrail, Kıbrıs'a yapılan göçler ve göçmenlere burada sağlanan olanaklarla ilgili bilgi edinir. Kıbrıs'a göç kararı alır. Eşi Balım, çocukları Cennet, Mikail, İsrafil ve Bayram ile birlikte Lefkoşa'ya yerleşirler.

Türkiye'nin kırsal kesiminden göç eden Cebrail ve ailesi yerleştikleri bu küçük kentte çeşitli sorunlarla karşılaşır. Cebrail, göç sonrasında kendini Lefkoşa'nın toplu eğlence yerlerinde bulur. Bir türlü iş hayatına atılamaz. Eşi Balım, evlere temizliğe giderek ailenin geçimini sağlamaya çalışır. Lefkoşa'da okula başlayan Cennet, Mikail ve İsrafil ise okulda uyum sorunları yaşarlar. Mikail ve İsrafil, okulda başarılı olamazlar. Hırsızlık, kavga gibi disiplin suçları işlerler. Okul yönetimi onların yanlış tavır ve tutumlarının önüne geçemez. Cennet ise okuldaki arkadaş çevresinde sosyal statü ayrımının farkına varır. Arkadaşlarının anne ve babalarının üst sosyal sınıfta yer almasından rahatsız olur. Yalana başvurarak öğretmen ve arkadaşlarından annesinin temizlikçi, babasının ise işsiz olduğu gizlemeye çalışır. Okulda uyumsuzlukları ile tanınan kardeşlerinin varlığını inkâr eder. Cennet'in sınıf içindeki tedirgin durumunun farkına varan Lâle öğretmen, onun uyum sorunlarının üstesinden gelebilmesi çeşitli önerilerde bulunur.

Göçmen ailenin ev sahipleri Zehra Teyze de özellikle topluma uyum sağlamak için çaba sarf eden Balım ve Cennet'in Lefkoşa'da tutunabilmesi için elinden geleni yapar. Cennet'e evini açar. Onun okul ihtiyaçlarını karşılar. Doktor oğulları vasıtasıyla Balım'a, Lefkoşa Devlet Hastahanesi'nde iş bulur.

Mikail ve İsrafil, Cennet'e evini emanet eden Zehra Teyze'nin evini soyarak, toplumun düzenini bozan tavırlarını devam ettirirler. Onların bu tutumları Balım

ve Cennet'i psikolojik olarak etkiler. Olanlar ailesine karşı tepki almasına neden olur. İki kardeşi ile bir daha konuşmamaya kendi kendine söz verir.¹⁷ Cennet arkadaşlarını kaybetme ve Zehra Teyze'nin güvenini yitirme korkusuyla mutsuzdur. Balım ise Lefkoşa'da çocuklarını tek başına topluma uyumlu bireyler olarak yetiştiremeyeceğini anlar. Türkiye'ye dönmeye karar verir.

İş bulmak, çalışmak kente uyum için yeterli değildir. Bunun için göçmenlerin kültürel bir değişim geçirmesi, kentli yaşam kalıplarını benimsemesi, kentin fırsatlarını değerlendirmesi gerekmektedir. Bu kısa sürede gerçekleşen bir olgu değildir. Birkaç nesilde gerçekleşmektedir. Bu nedenle eserde yer alan kahramanlar kentli yaşamı, özellikle de farklı kültürlerin birleşimiyle kendine özgü bir kültür yapısı oluşturan Kuzey Kıbrıs'taki yaşam kalıplarını büyük ölçüde benimseyememişlerdir. Örneğin, kızı Balım'ı ziyarete gelen otacı Benusen Dede, hasta olduğunu gördüğü kimseleri bitkisel ilaçlarıyla tedavi etmek istemesinin Lefkoşalı halk tarafından yadırganması karşısında Kıbrıs'ta daha fazla kalamayarak Türkiye'ye döner. Bir süre İstanbul'da eğitim gören ve pek çok yer gezen Ferhat bile Kıbrıs'ta hiç rastlamadığı durumlarla karşılaşır. Özellikle onun ev dekorasyonlarında kullanılan kuru dikenleri yadırganması ilginçtir.

Eserde Cebail ve ailesinin Türkiye'den Kıbrıs'a göç etmelerinin sebebi ekonomiktir. Kıbrıs'tan tekrar Türkiye'ye dönme sebepleri ise uyum sorunlarıdır. Uyum sorunlarının üstesinden gelinememesinde ise kültürel etmenler ve baba ve annenin yeni ortamdaki davranışlarının etkisi vardır.

Selenge, 1974 sonrasında Türkiye'den Kıbrıs'a göç edenlerin, kente uyum sorunlarını ve kurdukları kalıcı dostluklara rağmen burada barınamayarak tekrar Türkiye'ye göçlerini kadın bakış açısıyla inceler. Kuzey Kıbrıs'taki kozmopolit yapıya sosyo-kültürel açıdan yaklaşır ve göçün psikolojik etkilerine dikkati çeker.

3. Sonuç

Göç, Kıbrıs Türk romanında bir sorunsal olarak ele alınır. Tarihte dinamik olarak göç alan ve göç veren bir yapıya sahip olan Ada'da yaşanan göçler sosyal yaşamdan bir kesit olarak romanlara yansır. Özellikle milli mücadeleyi konu alan romanlarda Kıbrıslı Türklerin 1950-1974 tarihleri arasında yaşadığı göçler üzerinde durulur. Romanlarda irdelenen göç meselelerinde iç ve dış göçler arasındaki farklılık, uzaklık (fiziksel, ekonomik ve kültürel) ve göç edenlerin yeni yerleşim alanlarında yaşadıkları uyum sorunlarının farklı boyutları olur. Savaş yıllarında zorunlu olarak iç göçü yaşayan göçmenler, doğdukları topraklardan zorla sürülmenin duygusal çöküntüsünü yaşarlar. Ekonomik bunalımın yaşandığı yeni yerleşim alanlarında açlık ve barınma gibi sorunlarla yüz yüze gelirler. Can güvenliklerini sağlayabilmek için bu sorunlarla mücadele ederler. Ancak Türk nüfusunun yoğunlaştığı bu bölgelerde de güvenlik sorunları

ile karşı karşıya gelirler. Sosyal yaşamda yaşanan olumsuzluklara rağmen ebeveynler çocuklarının eğitim sorunlarının üstesinden gelmeye çalışırlar. Savaş koşullarında bile çocuklarının yurt içi ve yurt dışındaki eğitim olanaklarından yararlanmaları ve sosyal mevki sahibi olmalarında etkin rol oynarlar. 1974'te Ada'nın iki toplumlu ve iki bölgeci olarak bölünmesinden sonra güneyde yaşayan Türkler kuzeye, Rumlar ise güneye göç etmeye başlarlar. Türkler, kuzeye geçebilmek için çeşitli zorluklar yaşarlar. Rumların engellemelerine rağmen farklı göç yollarını kullanarak kuzeye geçerler. Zorlu geçişten sonra Rumların boşalttığı köylere yerleştirilen göçmenler, burada da çeşitli sorunlarla karşılaşır. Rumların evlerinde oturma, eşyalarını kullanmanın verdiği rahatsızlık, iskân işlemlerinde yaşanan aksaklıklar, savaş ganimetlerinin paylaşımı, yeni oluşturulan yerleşim merkezlerindeki sosyal yapının karmaşıklığı, işsizlik, Ada'nın geleceğinin belirsizliği göçmenlerin önde gelen sorunları arasında bulunur.

Dış göçü yaşayan göçmenler ise göç ettikleri yerlerde farklı uyum sorunları yaşarlar. Yaşamakta oldukları ülkelerin planlı ve disiplinli iş yaşamına büyük ölçüde uyum sağlarken kültürel açıdan uyum sağlayamazlar. Kimileri büyük kentlerdeki bireysel özgürlüğün içinde boğulur, kimileri de bu özgürlükten rahatsız olur. Çocuklarını Türk kültür değerleri ile yetiştirmeyi arzular. Büyük kentlerdeki organize iş yaşamını benimseyen göçmenler, ülkelerindeki düzensiz iş yaşamını eleştirmeye başlarlar.

İç ve dış göçlerin göç nedenlerinde ise benzerlik görülür. Ekonomik sıkıntı ve askerî tehdit, önde gelen göç nedenleri olarak ortaya çıkar. Bireyler arasında yaşanan çatışmalar iç göç nedenleri arasında önemli yer tutar. Ada'ya yapılan göçlerde de ekonomik nedenler etkili olur. Anadolu'nun kırsal kesiminden Ada'ya göç eden göçmenler, kente uyum sağlayamazlar. İş ve eğitim gibi kentin önde gelen fırsatlarından gerektiği ölçüde yararlanamazlar. Toplumda "öteki" konumuna düşen göçmenler, çözümünü tekrar Anadolu'ya yerleşmekte bulurlar.

Göç izleği etrafında halkın toplumsal yaşamını ve belleğini açığa çıkaran romanlar, göçün insan zihninde açtığı yaraları açığa çıkarmaları bakımından psikolojik araştırmalar için önem taşırlar. Ada'da 1950-1974 ve sonrasında yaşanan göçler ve göç yolları hakkında bilgi vermeleri açısından da sosyolojik araştırmalar için önemli veriler içerirler.

Notlar

¹ Göçmen halkı Zümrütköy'e yerleştirmede çıkan problemleri iskân memurları, polislerle birlikte özveriyle çalışarak en aza indirmeye çalışırlar. Romanda tartışma yaratan göçmenlere iskân memurunun verdiği cevap bu durumu somutlaması bakımından önem taşır:

"Sizler hepimiz 1963 göçmenisiniz. Biliyorsunuz daha İngiliz Sömürgesi İdaresi devrinde toplumlarası çarpışmalar başlayınca köylerini terk eden 1958 yılı göçmenleri de var. Şimdi bir de özgür Türk bölgelerinin dışında kalan Güneydeki kardeşlerimiz var. Olanak buldukça Kuzey'e kurtarılmış topraklara geçiyorlar. Bunlarda 74 göçmenleri..." (Yaşın 1974: 286).

² Göç edenler arasında olan Şerife'nin düşünceleri, göçü yaşayan halkın düşüncelerini yansıtmaları bakımından önemlidir:

"...Şerife, zaman zaman sıkılmasına, bunalmasına, tıkanmasına karşın yeni yaşamını yabansızdı, küçümsemezdi. Köyden kaçışlarının ertesi günü her şeylerinin Rumlarca alınıp götürüldüğünü öğrendikten sonra her şeyi oluruna bırakma duygusu sarmıştı dört yanını. Ne denli üzülse, ne denli çırpınsa olumlu bir sonuç alamayacağını erken kavramıştı. Kocasının ve çocuklarının sağlığını düşünerek avunuyordu. Kocalarını, çocuklarını yitiren azıymıydı Kıbrıs'ta? Buna da şükürler olsun. Sonra kendi durumunda olanlar da yüzlerce, binlerceydi. Hepsi el evinde ya da Kızılay'ın gönderdiği çadırlarda oturuyorlar; hepsi Kızılay yardımının dağıttığı kapılarda kuyruğa giriyorlardı..." (Levent 1977: 54).

³ Lefkaralı insanların dağ yollarından geçerek Geçitkale'ye ulaştıklarında hissettikleri, zorunlu olarak grup göçünü yaşanların ruh durumunu yansıtır:

" Uzaktan Geçitkale göründü...Şimdi Geçitkale bir başka Geçitkale'ydi. Sanki kucağını açmış kendilerini beklemekteydi. ...Şimdi Geçitkale'deydiler. Bundan sonrası ne olacaktı? Nereye gidecekler, ne yapacaklardı? Hiçbir karar veremezlerdi. Kimsecikler de bundan sonralarını kestiremezdi" (Hakeri 1997: 160-162).

⁴ Aşağıda romandan alınan bölüm Vadili'ye yerleşen göçmenlerin içinde buldukları durumu ortaya koyar:

"...Araba, Kondea denilen köyden geçti. Bir süre sonra Lisi adlı köyden geçerken köyün bomboş oluşu dikkatini çekti. Kocaman domuzlar sokaklarda dolaşmaktaydı... Sonunda Vadili köyü'ne girdiler. Köyün bir yerinde durdular. Kendilerine boş buldukları herhangi bir Rum evine yerleşebilecekleri söylendi. Şimdi yeni bir yaşam başlamaktaydı. Hiçbir tanıdıklarının olmadığı bu köyde yeni insanlar tanıyacaktı, yeni yaşam deneyimleri olacaktı. Vadili'ye konaklamakla sanki ikinci bir yaşama başlamış gibiydiler... Kuzeyde nam-ı değer Kurtarılmış Bölge'de yanlarına sığınacakları, yerleşebilecekleri kimseleri olmayanların sığındığı, göçmen olarak yaşamaya başladığı Vadili'ye geçici olarak yerleşmeğe gelen bu insanların bundan sonraki yaşamları nasıl olacaktı? Şimdiki durumda önemli olan özgürlüklerini elde etmeleri ve Rum, Yunan ezgisinden kurtulmalarıydı. Her şeye karşın özgürlük, kurtuluş güzeldi". (Hakeri 1997:186).

⁵ Hanife'nin düşünceleri yeni yerleşim alanlarında, yeni bir yaşama başlayacak olan kuzey göçmenlerinin ruh durumunu yansıtır:

“Merak içindeydi Hanife. Yepyeni bir yaşama doğru yol alıyordu. Bilmediği, tanımadığı insanlarla birlikte olacak; hiç görmediği, yeni bir kente yerleşecek ve yeni bir yaşama başlayacaktı oğluyla. Kuşkuluydu. Çünkü on bir yıl içinde üçüncü kez yerini değiştirip, göç ediyordu bir yerden başka bir yere. O gün, yeni bir kente, yeni koşullarda, yeniden yaşama başlayacağını ilk günündeydi. Bir kez daha yaşantısı boyunca elde ettiklerini yitirmişti ve ne ile karşılaşacağını bilemiyordu. Doğal olarak yeni yaşamını, yeni evini, doğayı, köyleri, kentleri, insanları merak ediyordu. (Kara 1997: 3).

⁶ Yapılan antlaşmalar uyarınca kuzeye göç edecek olacak Türkler, gizli yollarla kuzeye geçmeye çalışan göçmenlerden farklı duygular içerisindeydiler. Aşağıda metinden alınan bölüm, anlaşmalar uyarınca yönetim tarafından kuzeye göç ettirilen göçmenlerin durumunu ortaya koyar:

“...Bir süre sonra anlaşmanın kesinleştiği haberi köye ulaştı. Birçok Türk köyü, yapılan anlaşmayla çizilen sınırın ötesine, kuzeye geçmeye başlamıştı. Bu göçlerde Kızılhaç önderlik ediyordu. Köyde, benzeri bir anlaşmayla sınırın kendilerine geleceği, topraklarını terk ederek gitmek zorunda kalabilecekleri konuşuluyor, bu pek çok kişiyi rahatsız ediyordu. Sonunda bir gün onlara da haber geldi. Bir hafta sonra onlar da kuzeye götürüleceklerdi. Bu haber insanlarda farklı duygular uyandırdı. Yaşlılar hiç hoşlanmadılar. Onlar doğup büyüdükları toprakları bırakmak istemiyorlardı. Birçoğu gitmek için yollar aramaya başladı. Kimileri de “özgürlük herşeyden önemli” diyordu. İstedikleri yere gidebilmek, istediğini yapabilmek, onara göre topraktan önemliydi. Bazıları da topraklarından ve anılarından ayrılmanın derin acısını yaşıyordu. O günden sonra herkesin neşesi kaçtı. Gönülsüzce oynuyorlar, gönülsüzce konuşuyorlardı. Köyde doğru dürüst sevilen yoktu. Özgürlük herşeyden önemlidir diyenler bile hüznüydüler. Sonunda belirlenen gün geldi çatı. İnsanlar kapılarına dayanan kamyonlara eşyalarını, çiçeklerini doldurdular. Herkes, yaşadığı eve, bahçesine, köyünün yamaçlarına son kez baktı. Ve gökyüzüne. Sanki gökyüzü her yerde aynı değilmiş de, bu renkleri bir daha göremeyecekmiş gibi baktılar” (Tekin 1998:159,160).

⁷ Aşağıda metinden alınan kısım göçmenlerin yaşadığı kimi uyum sorunlarını dile getirir: “Başka bir dul kadınla aynı avluyu, aynı mutfak ve aynı tuvaleti paylaşacakları bu tek odalık yeri kiraladıkları zaman,”Hiç kimsesi olmayan bir gariptir. İkiniz de dulsunuz, can yoldaşı olursunuz” demişti evin sahipleri olan kadın ...Göçler yüzünden kiralık ev bulmanın pek kolay olmadığı zamanlardı. Fazla seçme şansları yoktu” (Sultan 1998:157).

⁸ Paramal kampına yerleşen Azime'nin düşünceleri kurtuluş için Paramal kampına sığınan göçmenlerin durumunu yansıtmakta, yaşanan zorlukları ortaya koymaktadır:

“...Kamp arazisinin her yanını mantar gibi kaplayan çadırlardan birini, hiç tanımadıkları diğer bir aileyle paylaşacaklardı. Çadırın bir yarısına kendileri, diğer yarısına da öteki aile yerleşti. İlk gece, çadırın kendilerine ait yarısında, kutudaki sardalya balıkları gibi dizilip yattılar. ...Ayaklarının arasındaki iki karışık mesafeyi aşır yabancı insanlara dokunmamak için fazla hareket etmemeye çalıştılar. ...İlk günlerde emniyetli bir ortamdaki sıcak, güzel olmasa da katlanabilir bir yemek olarak düşündükleri karavana, giderek iğrenç ve yenilmez gelmeye başlamıştı, ...Kış gelmişti. Sağanak yağmurların ardından kampın yanı başındaki dere taşıtı. Kampı su bastı. Sel suları herşeyi ıslattı.Zaman geçtikçe, giderek her şeyin üstüne çıkmaya başlayan en

belirgin duygu, eskiden beri çok iyi bildikleri can korkusu olmuştı. Kampa ulaştıkları ilk günlerde yaşadıkları, o olağanüstü değerli, güvenlikte olma duygusunu yitirmişlerdi... Kampın saldırıya uğrayabileceğini fark etmenin yarattığı endişe duygusu, tüm diğer duyguların önüne geçmişti. Giderek dozu artan korku ve endişe, oğullarının esir değişimi ile sağ salım Kuzey Kıbrıs'a ulaştıkları haberinin sevincini bile gölgelemişti. Şimdi onlar da Kuzey'e gideceklerdi. Eğer başarabilirlerse..." (Sultan 1998:187).

⁹ Gizlice kuzeye geçmeye çalışan göçmenlerin, korkulu göç yollarından geçerek kuzeye geçişleri metinde şu şekilde dile getirilmektedir:

"Kampa ayak basmalarından beş ay kadar sonra, gecenin ikisinde, çadırlarını terk ettiler. Çadırların arasından sessizce süzülerek kendilerini bekleyen beş kapılı arabaya uzandılar. ... Ayrı mahalleler, ayrı kantonlar ya da köylerin, can güvenliği açısından çok anlamlı çözümler olmadıklarını deneyimleriyle öğrenmişlerdi. Türk toprağı olan Kuzey'e kaçacaklardı...Kontrol noktalarının çevresinden dolanarak geçen uzun ve dolambaçlı yolların son bölümüne ulaşmışlardı...Araba çuvalların arasından zigzaglar yaparak geçti. Kılavuzları, arabaya doğru koşmaya başlayan silahlı askerlere dikkatlice baktı. Gelenlerin mücahit olduğundan emin olunca, uzun süredir tutmakta olduğu nefesini koyverdi. "Çok şükür !" dedi...Azime minik torunuyla birlikte arabadan indi. İkinci kez evsiz barksız kalan, üzerindeki elbiseden başka her şeyini yitiren, her şeyi tekrar tekrar yeniden kurmuş ve yine kurmak zorunda olan Azime Kadın, yüz ifadesine pek yansımayan bir iç titremesiyle, öylece durdu. Yaklaşmakta olan kendi askerlerine, ağarmakta olan gökyüzüne uçusan kuşlara, her şeye tek tek baktı...İnanamıyordu ama artık Kuzey'deydiler... Aylardır, bir yön bildirim ifadesinin çok ötesinde, farklı anlamlar yükleyerek telaffuz ettikleri Kuzey'deydiler işte. Azimenin dudakları sessiz bir duayla kıpırdadı. Sonra mırıldandı: "Şükürler olsun! Nihayet! Nihayet! Nihayet bize de kismet olacak galiba, kurşun sesi duymadan yaşamak!..." (Sultan 1998:185-189).

¹⁰ Savaş sonrasında göçmen olarak Rumlardan boşalan evlere yerleştirilen İnci'nin samimi itirafları, çocukların gözüyle göçmenlik yaşamına dair farklı izlenimleri açığa çıkarır:

"Perşembe

BİR ÖLÜYE MEKTUP

Sevgilim

Şu an bir Rum evinden yazıyorum sana. Bir ölüye mektup yazmak saçma bir şey biliyorum ama seninle konuşmazsam çıldıracak gibiyim.

Uyuyamıyorum.

Kapıyı açıp içeri girdiğimiz o an var ya...Duvarda dizi dizi fotoğraflar bize bakıyordu.

Köyün papazının eviymiş burası. Tam ortada, onun siyah çüppe içinde fotoğrafı duruyordu. Yanında karısı, kızları ve oğulları...Hep birlikte öylece bakıp duruyorlardı...

Ev dayanılmayacak kadar kötü kokuyordu. Ölmüş bir kedi gördüm...

Keşke sen ölmeseydin. Bu gece onların çarşaflarında, onların yorganlarını örtünüp yatıyoruz.

Kendimi çok kirli hissediyorum...

Yazmayı kesmeliyim, annem banyoda kusuyor.

Zaten yazdıklarım hiçbir şeyi anlatmıyor. Ben şu an çok kötüyüm. Ben sanki ben değilim. Kimse kimse değil...” (Yaşın 2002: 110).

¹¹ Yerleştikleri evlerde Rumlara ait olan fotoğraflardaki insanların suretlerinden kurtulamayan İnci'nin zihninden aşağıdaki görünler yansır:
“İşte Hiristo ile Talya'nın düğünü! Sofralar kurulmuş...Bütün köy orada.
Sanki sahiplerini yitiren köyün evlerindeki bütün fotoğraflar canlanıp bu bahçeye toplanmışlar. Dolaplarda asılı duran o giysileri giymişler...Evdeki eşyaları armağan paketi olarak getirmişler. Kızlar gelinin kuşağına isimlerini yazıyorlar...çalgıcılar coşmuş, büyük bir çember kurulmuş, oynuyor kadınlar... Erkekler kadeh tokuşturuyorlar.” (Yaşın 2002:112).

¹² Farklı bir bakış tarzı ile çevresini gözlemleyen İnci'nin izlenimleri metne şu şekilde yansır:
“Uzaktan çan sesleri geliyordu...Rum evinin balkonundan ateşkes hattının ötesindeki köy görünüyordu...Pırl pırl temizlenseler de Rumlardan kalan bu evlerde bir kirlilik hissi, bir rahatsızlık olurdu. Hak edilmemiş bir şey vardı sanki...Bir adaletsizlik acısı dolanırdı ortalıkta... Eşyalar ve insanlar uymazdı birbirine. Bu insanlar böyle bir koltuk satın almış olamazlar, bu tabloyu duvara asamazlardı. İsa'nın son yemeğini gösteren tablonun yanında 'bismillahirrahmanirrahim' yazılı tabak asılı dururdu. Bu iğreti hayatın içime saldığı sıkıntıyla daralır, balkonda oturup kitabımı okurdum...” (Yaşın 2002: 128).

¹³ Londra'da duygusal çöküntü içine giren İsmet'in duyguları göçmenlerin psikolojik durumuna dair bilgiler vermesi bakımından önem taşır:
“Ha be abi, o tarafları nasıl? Günler, günlük güneşliktir; yoksa buraları gibi sislik pislik içindedir? Akdeniz'in mavisini, yeşilini, sarı sığağını, meyvelerini, mersin kokularını özledim abi...bu...ülkesinde para var...makine var...ama hayat yok. ..Hep aynı işleri yapmaktan usandım. Kendimi denizdeymiş gibi zannediyorum. Balık gibi denizin tüm sularını içmek zorundaymışım gibi. Delice bir fikir. Bir balık, denizin tüm sularını içebilir mi?Hem de bir yudumda. Abi, eğer ben bir balıksam bana bir avuç tatlı su yeterdi. Boğulmayacak, ölmeyecek kadar yaşatacak bir avuç tatlı suyu bulamıyorum Akyalı'da. Burada ise o kadar çok su var ki sanki denizdeymişim de boğulacaktım gibi oluyorum. Kısacası, BIKKINIM, YALNIZIM...İçim, cız cız yanıyor..

Kardeşin İsmet” (Akanyeti 1977:28-29).

¹⁴ İngiltere'ye göç eden Kıbrıslı Türklerin Ada'daki toplumsal yapıya bakışını araştıran Hasan Alicik, bu konuda yaptığı anket sonuçlarına dayanarak İngiltere'de yaşayan Türklerin, büyük bir çoğunluğunun Türk yaşam biçimini ilkel ve tutucu bulduğu ve bu nedenle Türk yaşam biçimine karşı çıktığını ileri sürmektedir (Alicik 1997:108-110).

¹⁵ Roman kahramanının vatanına kavuşma anında sarfettiği sözler, göç eden insanların duygularını yansıtmaları bakımından önem taşır: “Ne garip bir duygu; buraya gelince her yeri kendi malıymış gibi hisseder, bu rahatlığı başka hiç bir yerde bulamayacağımı düşünürdü. Sanki kollarını, bacaklarını bile daha rahat hareket ettirmeye başlamıştı. Burası büyük hava alanlarının küçülmüşüne benziyordu. Sevinci büyük olduğuna göre

alanın küçük olması ve tesislerin düzeyi kimin umrunda. Bir ev sahibi edasıyla, her gördüğüne selam dağıtarak yürüyüp gitti.” (Selçuk 2001: 49).

¹⁶ Hasan Alicik (1997), İngiltere’ye göç eden Kıbrıslı Türkler üzerine yaptığı araştırma ve anket çalışması ‘Kimlik-Yabancılaşma-Asimilasyon’ adlı yapıtında, uyguladığı anket sonuçlarından yararlanarak İngiltere’ye göç eden Türk erkeklerin yabancılarla evlilik yaptığı halde kızlarda bu duruma sıklıkla rastlanmadığı ve Türklerin ‘yabancı kız alma, fakat kız vermeme’ tutumu içinde olduklarını ortaya koyar. Araştırma bulguları roman kahramanının çocuklarının yabancılarla evlenmesine karşı çıkan tutumunu açıklaması bakımından önemlidir.

¹⁷ Türkiye’ye geri dönmek mecburiyetinde kalan ve ailesine, otacılığa karşı tepki alan Cennet’in ruh durumu göç ettiği bölgeye uyum sağlamayı özleyen çocukların içinde bulunduğu psikolojik durumu yansıtmaları bakımından önem taşır: “Yatıp kaldığı odada, kökler, kökler, pis kokulu bitkiler, otlar yerde dolaşüyor, duvarlara tırmanıyor, uzuyor, uzuyor, tavandan sarkıyorlar, onu sarmaya sarmalamaya çalışıyorlardı. Yanaştıkça, kokuları dayanılmaz oluyordu. ‘Öööğ’ diye kez öğürdü. Bir eliyle gözünü kapattı, diğeriyle burnunu tıkadı. Öylece düşlere, düşüncelere daldı...” (Selenge 1999:303).

Kaynakça

Akanyeti, S. (1977). *Yarınsızlık*, 125 s.

Aksoy, Ö (Yılı belli değil). *Vreççalı Mida*, 276 s.

Alicik, H. (1997). *Kimlik- Yabancılaşma- Asimilasyon*. Lefkoşa: Galeri Kültür Yayınları.

Ateşin, H. (1996). *Kıbrıs'ta İslâmi Kimlik Davası*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Baran, S. (1993). *İki Halkın Hikâyesi*. Ankara: TC Adalet Bakanlığı Keçiören Açık Cezaevi Matbaası.

Beratlı, N. (1999). *Kıbrıs Türk Kimliğinin Oluşması*. Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Gökdemir, G. (2001). *İngiltere’de Yaşayan Kıbrıslı Türkler Üzerine Sosyo-Kültürel Yapı Analizi*. Ankara: Hacettepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

Hacıolak, Ö. (2002). *Binbir Tepeler*. İstanbul: Donkişot Yayınları.

Hakeri, B. H. (1997). *Kurtuluşa Kaçış*. Ankara: KKTC Milli Eğitim Kültür Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, Kalkan Matbaası.

Hess, B. Beth, Elizabeth W. Markson and Peter J. Stein (1982). *Sociology*. New York: Mackmillan Publishing Co.,Inc.

Hoşgör, Ş. (1998). Türkiye’de Kandidatif Yöntemlerle Dolaylı Göç Tahminleri, Sorunlar ve Yaklaşımlar. *Türkiye’de İç Göç*. İstanbul: Myra Yayınları, 104-125.

İçduygu, A. ve Turgay Ünalın (1998). Türkiye’de İç Göç, Sorunsal Alanları ve Araştırma Yöntemleri. *Türkiye’de İç Göç*. İstanbul: Myra Yayınları, 38-56.

Kara, B. (1997). *Bellekteki İzler 1*. Lefkoşa: Ultra Baskı Ltd.

Kara, B. (2002). *Bellekteki İzler 2*. Güzelyurt: Kansoy Matbaacılık.

Kasapoğlu, Ç. (1975). *Sevinci İkiye Böldüler*. Lefkoşa: Halkın Sesi Matbaası.

Levent, N.A. (1977). *Sen de Direneceksin*. Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Schaefer, T. R. ve R. P. Lammm (1992). *Sociology*. Chicago: Mc Graw-Hill, Inc.

Selçuk, E. (2000). *Vatanım Kıbrıs*. Lefkoşa: Zafer Matbaası.

Selenge, Ö. S. (1999). *Lâle Yüreğın Beyaz*. Lefkoşa: Işık Kitabevi Yayınları.

Sultan (1998). *Kurşun Sesi Duymadan Yaşamak*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.

Tekin, H. (1999). *Yeşil Adanın Çocukları*. Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özgerrek, Ş. M. (2001). *Yorgun Yollar*. Lefkoşa: Mavi Basın Yayınları.

Özkalp, E. (2003). *Sosyolojiye Giriş*. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 140.

Yaşın, Ö. (1974). *Kıbrıs’ta Vuruşanlar-Mücahidin Romanı*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Yaşın, Ö. (1976). *Girne’den Yol Bağladık*. İstanbul: İtimat Kitabevi Yayınları.

Yaşın, N. (2002). *Üzgün Kızların Gizli Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

The Bologna Process and the Future of Cyprus Higher Education

Raymond ZEPP*

Introduction: The Bologna Process

Cyprus is moving closer to Europe in many ways. Is higher education the exception to this rule? European universities are moving forward with the Bologna Process towards a European Higher Education Area (EHEA) by the year 2010. And yet many educators in Cyprus have never heard of the Bologna Declaration or the EHEA. Will Cyprus be left behind?

One must first ask the question, “*Should* Cyprus want to join?” Many universities in Northern Cyprus face the Middle East and Africa. Eastern Mediterranean University admits far more students from those areas than from Europe. Of course, much depends on the higher educational policy of Turkey. Since many, of not most, university students in Northern Cyprus come from Turkey, the university system will for the foreseeable future remain closely bound to the Turkish system. If Turkey moves closer to Europe, then Northern Cyprus must follow suit.

In the long run, however, all of Cyprus must adopt the standards and structures of European universities, because they can still attract students from the Middle East under a more European system. Indeed, they have already formally committed to join the European Higher Education Area (EHEA) through the Bologna Process.

So what is the Bologna Process? On 19 June 1999, the Ministers of Education from 29 European nations committed themselves to forming a more integrated system of higher education (Bologna, 1999). In 2001, at a meeting in Prague, Cyprus, Turkey, and Croatia also joined the process. The following are the objectives as set out by the Bologna Declaration of 1999.

1. Adoption of a system of easily readable and comparable degrees (Diploma Supplement)
2. Adoption of a system based on two cycles (BA/MA; giving access to Ph.D. programs)
3. Establishment of a credit system to promote student mobility (ECTS)
4. Increasing the mobility of students and teaching Faculty
5. Promotion of European co-operation in quality assurance with a view to developing comparable criteria and methodologies
6. Promotion of the necessary European dimensions in higher education, particularly with regards to curricular development, inter-institutional co-

* Prof. Dr., Eastern Mediterranean University, Department of Educational Sciences, Famagusta-TRNC

operation, mobility schemes and integrated programs of study, training and research

The European University Association recommends that the Action Lines should be implemented in a holistic effort. “Implementing the Bologna objectives becomes most fruitful if they are taken as a package and related to each other (Reichert and Tauch, 2003).

Here are some points to consider regarding the above objectives:

1. Cyprus will have to have a two-cycle system of BA followed by MA. All universities in Cyprus already have these cycle, but the length of the program – three years for BA will have to change. Some universities are already reportedly considering a move to a preparatory course followed by a three-year bachelor’s program.
2. Most, if not all, universities in Cyprus already have a credit system. It is usually based on courses, not credits, so that requirements for a master’s degree are listed as “a minimum of 7 courses”, for example. This structure places the university in the straightjacket of forcing all courses to be of uniform duration, usually 45 contact hours, or else 15 weeks of three hours per week each semester. A new system will have to allow for 2-credit courses and 4-credit courses.
3. Membership in the European Union is not a criterion for joining the process or for joining the EHEA. There were originally 33 signatories of the Declaration, and an additional 7 countries joined at a later date.

One of the seven recently admitted countries is the Former Yugoslav Republic of Macedonia. This country has faced enormous difficulties, especially ethnic warfare, differences between a Macedonian system and an Albanian system, and cultural and linguistic differences. Despite these obstacles, the Bologna process is continuing.

Interviews were held with officials, students, and teachers in all four public Macedonian universities. A major focus of the interviews was how well they were adjusting to the Bologna process. Were they making progress towards the implementation of the objectives as described above? What steps had they taken to overcome difficulties with the compliance to the Process?

The answers will be of direct relevance to Cyprus, which will experience some of the same difficulties as the Macedonian universities.

Lessons from the Balkans

In addition to the 29 original signatories of the Bologna Declaration, Croatia, Cyprus, and Turkey joined the Process at a meeting in Prague in 2001. Then in 2003, seven more nations joined: including the Balkan nations Albania, Bosnia & Herzegovina, Serbia & Montenegro, and the Former Yugoslav Republic of

Macedonia. These Balkan nations have been working hard to implement the provisions of the Bologna process.

In March of 2005 I traveled to Skopje to interview administrators, teachers, and students at the four recognized Macedonian universities: SS. Cyril and Methodius University in Skopje, South-Eastern European University (private) in Tetovo, the University of Tetovo, and St. Kliment Ohridski University with faculties in Prilep and in Bitola. One objective of my mission was to inquire about progress and obstacles to the Bologna Process.

I learned that all four universities will have implemented some form of the ECTS by October, 2005. But it appeared that the credit systems they had devised were in many ways credit systems in name only. It is rather easy to take whatever system you have, assign credit numbers to your courses, and claim to have implemented a credit system. In fact, the spirit of ECTS goes much deeper than the random assigning of credit numbers, which is a pitfall that universities in Cyprus and Turkey should not fall into.

A credit is defined as a student workload of roughly 30 hours. This work includes classroom attendance, reading, assignments, projects, in fact all of the various inputs that a student can have. Thus, the emphasis is not on the course, nor on the number of hours spent in the classroom, but on what the student actually does.

I found that the older Macedonian universities are slowly moving away from a rigid system of large lectures followed by a single examination at the end of the semester or even at the end of the academic year. Students take eight examinations, and failure at more than two of these forces a student to repeat the year. Thus, university progress is made year by year, rather than by the accumulation of credits.

The universities are moving towards courses in which students have many inputs such as assignments and group reports. These inputs are spelled out at the beginning of the course, so that students know exactly how much work is expected. The total student workload is calculated and credits are assigned accordingly. Notice that a credit is not defined as any time period such as semesters, months, or weeks, although in practice the universities follow a 15-week semester. The emphasis is on the 30 hours of student workload per credit, which could be done in one week, one month, or one year.

1. A Two-tier BA/MA System

Most signatories of the Bologna Process are moving towards a three-year Bachelor's Degree, followed by a two-year Master's Degree, although this 3 + 2 time frame is not obligatory. The Macedonia universities follow a four-year Bachelor's Degree at present. Moving towards a three-year program raises several questions.

First, a single public university cannot unilaterally change from a four-year programme to a three-year programme without a change in the National Higher Education Law, which is necessary for a uniform structure of all universities. The responsibility for such a change rests on the shoulders of the Ministry of Education, not the universities.

Second, shortening the undergraduate program can be accomplished in two major ways: either by chopping off the final year, or else by admitting students one year later. The latter entails a restructuring of the secondary school system. Should the government opt for a system of junior colleges, or of a preliminary year between high school and university studies, or simply extend secondary schools by one year. All of these systems have wide-ranging implications, financial and otherwise.

Changing to three-year undergraduate would be a huge undertaking for a large country like Turkey, and Northern Cyprus would be unable to make the change without a concomitant change in Turkey. Universities in Cyprus could, however, opt for a preliminary year of post-secondary study before commencing undergraduate studies. Eastern Mediterranean University already has its 'prep school', which could easily be expanded to include a first year of general studies in further preparation for undergraduate work.

2. Mobility

Some of the Macedonian universities have strictly defined graduation requirements without the possibility of electives. In such case, credits earned from another university or faculty are of no use to the student, because such courses do not fit into the required structure. If student mobility is to be achieved, therefore, graduation requirements must have several electives. Credits earned at other universities can then be counted as electives which will further the student's progress towards a degree.

The above remarks apply between different faculties of the same university. Macedonian faculties are legally autonomous and often do not accept credits from other faculties. Each faculty will typically offer its own English courses, mathematics courses and other service courses.

Student mobility can be enhanced if there is more centralized coordination at university level. Credits earned are therefore university credits as opposed to faculty credits. My observation is that universities in Cyprus could do a better job of inter-faculty communication.

3. Easily Readable and Comparable Degrees

The major thrust towards this objective is the introduction of the Diploma Supplement. This is a document that records in clear terms what the student has

achieved in obtaining his/her diploma. It describes the credit system and the meaning of each of the student's credits.

While some Diploma Supplements have been produced, the problem of uniformity remains. Ideally the Supplements would have a uniform format so that everyone in Europe could find the material accessible. This has not happened yet, but steps are being taken. Foreign-funded projects are providing these supplements and, to the extent that the donor agencies can coordinate their efforts, the Supplements should become more standardized in the near future.

The Process can be helped by non-governmental organizations (NGOs) which can organize conferences and seminars related to the Bologna Process. For example, in the Balkans, Open Society Foundation (2005) has brought together academics and administrators in a workshop on the Bologna Process entitled, "Changing the Degree Structure in Higher Education: How to Move Forward? Similar seminars have been organized by the Academic Training Association (2004), who have compiled a list of basic definitions, core principles, and other essential tools of the ECTS process. They have also organized short Summer and Winter University programs in Tuzla (Bosnia), Prishtina (Kosovo), and Skopje (Macedonia).

There is no doubt NGO funding for such workshops, seminars, and short courses in Cyprus, but at present there appears to be little actions on this front. A bi-communal Summer University of Cyprus would be an excellent way of bringing together students and academics from around the island, in order to illustrate how the credit system would work and to study inter-European topics.

The Situation in Cyprus

A useful website devoted to progress on the Bologna Process is www.bologna-bergen2005.no. On this site, each country lists its progress in implementing the various provisions of the Bologna Process. The Cyprus page states that at present, the University of Cyprus is "the only university in operation", but notes that a Technological University and an Open University are in the process of formation.

The University of Cyprus has initiated a credit system which operates in some faculties already, but, pending the passage of an amendment to the Institutions of Tertiary Education Law, will be obligatory for all institutions of higher education by the academic year 2005-2006. The website notes that there are 60 credits per year, an indication that thinking is still rooted along the lines of years rather than on the accumulation of credits.

Steps have been taken to increase the quality assurance of Higher Education. An autonomous, 7-member Council of Educational Evaluation and Accreditation (CEEA) has been set up, but the establishment of a full National Quality Assurance Agency is still 'under discussion'.

Regarding mobility, a Council for the Recognition of Higher Education Qualifications (KYSATS) has been established to deal with the recognition and transfer of credits from one institution to another. In fact, Southern Cyprus is well in the vanguard of European universities when it comes to student mobility. The Bologna-Bergen website cites 15,313 Cypriot students studying in Cyprus, 5,482 foreign students in Cyprus, and 17,365 Cypriot students studying outside Cyprus. Thus, more than 50% of Cypriot students receive their higher education outside Cyprus.

Further mobility programs include the Socrates-Erasmus program, which comprises several ‘actions’ aimed at the student exchange activities between European universities.

Finally, the University of Cyprus operates a two-tier BA/MA structure, in which the BA is a 4-year programme, and the MA a 1-2 year programme. To the best of my knowledge, no plans are underway to shift to a 3-year BA. Similarly, no mention is made in the Bologna-Bergen website about a Diploma Supplement.

The Situation in Turkey

Higher Education in Northern Cyprus is regulated by the Turkish Higher Education Commission, known by its Turkish acronym, YÖK. Thus, changes in Northern Cyprus, for the foreseeable future, will depend very much on decisions coming from Turkey.

Turkey has established a National Team of 12 Bologna Promoters. This team is divided into three working subgroups: Quality Assurance and Accreditation; the Three-Cycle System [assumedly BA/MA/PhD]; and Recognition.

The Bologna-Bergen website cited above states that Turkey already has “easily readable and comparable degrees” and a “two-tier system”.

The website goes to state that ECTS and Diploma Supplement projects are “in their final stage”. The report also mentions the involvement of Turkish universities in Socrates-Erasmus exchanges. Numbers of students involved in these exchanges are:

2003-2004	incoming students	17	outgoing students	124
2004-2005	incoming students	183	outgoing students	475
2004-2005	incoming teachers	2	outgoing teachers	55
Spring 2005 (est)	total of incoming and outgoing students			1150

In light of the fact that Turkey has at last count 53 state universities, the above numbers appear to be quite low.

Work is proceeding on a National Quality Assurance Programme. New research centres and post-graduate programmes are being established in EU-related topics.

My interpretation of the above report is that, while Turkey already possesses many of the elements necessary for implementation of the Bologna Process, the remaining elements are either at a low level of implementation, or are still in the process of discussion and may be slow in coming on stream.

Private Universities

Private universities are more or less free to proceed as they like, unfettered by the bureaucracy of governments. This fact has both positive and negative consequences.

On the positive side, the many private universities in Cyprus may adopt credit systems similar to the ECTS on their own initiative. They may also create their own Diploma Supplements, engage in student and teacher exchange programs, establish their own BA/MA degree structure, and initiate their own systems of quality assurance.

On the negative side, there may be no coordination between private and public institutions, leading to a chaotic system of differently-defined credits and diplomas, and various degree structures.

In the South, private institutions are regulated by the Institutions of Tertiary Education laws, while in the North, private institutions must still answer to the Turkish Higher Education Authority (YÖK).

While conforming to the various higher authorities, the private institutions should still be pursuing the goals of the Bologna Process. There appears to be little evidence that they are doing so. Instead, they are waiting for the public institutions and governments to take the lead in forging European integration. This is unfortunate, because the private universities, especially in the North, provide most of the tertiary education and should be leading the Bologna process rather than following outside agencies.

Conclusions

Macedonian universities have rather different problems from Cypriot universities. Their rigid faculty structures, old-fashioned lecture system, and emphasis on years rather than on credits, make progress in the Bologna Process slower than it might be. In many ways, Cyprus is in much better shape than the Balkans. It should not take too much effort for Cyprus to convert to systems that further the aims of Bologna Declaration.

The danger is that Cyprus may respond to the Bologna challenge in name only. Should that occur, Cyprus would not really become integrated into the greater

European Higher Education Area. Cyprus must enter into the spirit of a credit system which reflects real student workload. It must wholeheartedly embrace student and professor mobility or else be consigned to isolation outside of Europe.

Cyprus already has the reputation as an international center for higher education, as students come to Cyprus from many countries. Most of these foreign students come from Middle Eastern and African nations rather than from Europe. Integration into a European Higher Education Area need not preclude the present arrangement. Instead, Cyprus can face towards Europe and towards the Middle East at the same time, and can take its rightful place as a crossroads of educational currents.

References

Academic Training Association, (2004). An Introduction to ECTS Concepts. Skopje: Unpublished document.

Bologna, (1999). The Bologna Declaration. www.unige.ch/cre/activities/Bologna%20Forum/bologna1999/bologna%20declaration.htm accessed October 2004.

Bologna-Bergen, 2005. The Bologna Process. www.bologna-bergen2005.no, accessed 04 March 2005.

Foundation for an Open Society, (2005). "Changing the Degree Structure in Higher Education: How to Move Forward?" First Workshop on the Bologna Process, 02 July 2005.

Reichert, S and C. Tauch, (2003). "Trends in Learning structures in European Higher Education III – Bologna four years after". EUA Graz Convention 29-31 May 2003.

Doğu Akdeniz Üniversitesi
Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları

Eastern Mediterranean University
Publications of Center for Cyprus Studies

1. *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies* (1996). Edited by Emel Doğramacı, William Haney, Gray König.
2. *Birinci Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu* (1998). Yayımaya Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
3. *I. Uluslararası Kıbrıs ve Balkanlar Türk Edebiyatları Sempozyumu Şiir Gecesi* (1998). Yayımaya Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Ayşen Dağlı, M. Kansu.
4. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri I. Cilt* (1998). Bahire Uzman İnan.
5. *Kıbrıs Türkünün Değişim ve Gelişiminde Kıbrıs Türk Kadın Dernekleri 2. Cilt* (1998). Mürüvvet Atalay, Bahire Uzman İnan.
6. *Proceedings of the Second International Congress on Cyprus Studies, Volume I, Presentations in English* (1999). Edited by: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
7. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt II, Türkçe Bildiriler, Edebiyat-Sanat* (1999). Yayımaya Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
8. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt III, Türkçe Bildiriler, Tarih-Kıbrıs Sorunu* (1999). Yayımaya Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
9. *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Cilt IV, Türkçe Bildiriler, Halkbilim-Çeşitli Konular* (1999). Yayımaya Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Hüseyin Ateşin, M. Kansu.
10. *A Time to Remember (First Edition 1999, Second Edition 2000)*. Korkmaz Haktanır.
11. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler I. Sempozyumu: Niyazi Berkes* (1999). Yayımaya Hazırlayan: İsmail Bozkurt.
12. *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut* (2000). Yayımaya Hazırlayanlar: Harid Fedai, Mustafa H. Altan.
13. *çnc Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume I, Tarih/History* (2000). Yayımaya Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
14. *çnc Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume II, Dil-Edebiyat/Linguistics-Literature* (2000). Yayımaya Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.

15. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume III, Kıbrıs Sorunu-Turizm/Cyprus Issue-Tourism* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
16. *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Third International Congress for Cyprus Studies, Cilt/Volume IV, Halkbilim-Genel Konular/Folklore-Miscellaneous* (2000). Yayına Hazırlayan/Edited by İsmail Bozkurt.
17. *IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (2000). Yayına Hazırlayanlar: İsmail Bozkurt, Fedora Arnaut.
18. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler – 2. Dr. Hafız Cemal Lokmanhekim, Mehmet Aziz, Dr. Alpay Kelâmi* (2001). Yayına Hazırlayan: Ülker Vancı Osam.
19. *Dördüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi/Proceedings of the Fourth International Congress on Cyprus Studies* (2002). Editör/Editor: Ülker Vancı Osam.
20. *Kıbrıs Türk Görsel Sanatlar Arşiv Projesi – Panel ve Söyleşiler* (2006). Yayına Hazırlayan: Zehra Şonya.
21. *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler – 3. Mehmet Zekâ Bey, Fadıl Niyazi Korkut, Osman Örek, Nevzat Karagil* (2006). Editör: Necdet Osam.

This is a collection of 34 papers (12 in English and 22 in Turkish) delivered at the Fifth International Congress on Cyprus Studies (held on 14-15 April 2005 by the Center for Cyprus Studies at Eastern Mediterranean University) in two volumes. Volume I consists of 20 papers related to political issues, economy, history, art, literature and education. Volume II accommodates 14 papers on architecture, archeology and environment, folklore, and sociological matters.

Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi tarafından 14-15 Nisan 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen 5. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi'nde 12'si İngilizce, 22'si Türkçe olarak sunulan 34 bildiri iki ciltte bir araya getirildi. Birinci ciltte 'Kıbrıs Sorunu', 'Ekonomi', 'Tarih' ve 'Sanat, Edebiyat ve Eğitim' konulu toplam 20 bildiri yer almıştır. İkinci ciltte ise 'Mimarlık, Arkeoloji ve Çevre', 'Halkbilim' ve 'Sosyoloji' alanlarında 14 bildiri bulunmaktadır.

Eastern Mediterranean University Press
Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları

ISBN 978-975-8401-59-8



Design: Selda Adoöz, Design & Print: Eastern Mediterranean University Printing-house (05.2007) T.No:502260

Artist: Emin ÇİZENEL

